ਕੂਕਿਆਂ
ਦੀ
ਵਿਥਿਆ

ਏਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ–

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ–

Life of Banda Singh Bahadur. 1935.
A Short Life-sketch of Banda Singh, the Martyr. 1934.
Life of Bhai Gurdas. 1930.
History of Gurdwara Shahidganj, Lahore. 1925.
Nanak-Panthis: The Sikhs and Sikhism of the 17th Century. 1940.
Qazi Nur Muhammad's ***Jang Namah***, translated and edited. 1939.
Last Days of Guru Gobind Singh. 1942.
Maharaja Ranjit Singh. 1939.
Louis Bourquin (French). 1940.
Guru Nanak : His Life and Teachings. 1940
Bibliography of Sikh History. (Ready.)
Ahmad Shah Durrani. (Ready.)

ਉਰਦੂ–

ਮਿਰਤ-ਤਵਾਰੀਖਿ ਸਿੱਖਾਂ. ੧੯੩੫.
ਇਨਕਸ਼ਾਫ਼ਿ ਹਕ਼ੀਕ਼ਤ. ੧੯੨੬.

ਹਿੰਦੀ–

ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿੰਘ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇਂ ਕੇ ਜੀਵਨ-ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ. ੧੯੩੦.
ਬੈਸਾਖੀ ਸੰਦੇਸ਼. ੧੯੩੦.

ਗੁਰਮੁਖੀ–

ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀਵਾਲਾ. ੧੯੪੬.
ਮਹਾਰਾਜਾ ਕੌੜਾ ਮੱਲ ਬਹਾਦੁਰ. ੧੯੪੧.
ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ. ੧੯੪੪, ੧੯੪੬.
ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ, ੧੯੪੨, ੧੯੪੬.
ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਲ. ੧੯੪੬.
ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ. ੧੯੪੬.
ਕੁਝ ਕੁ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤ੍ਰ. ੧੯੩੭

ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ

ਕ੍ਰਿਤ

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਐਮ. ਏ.,
ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਜਿਲਦ ੧

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
੧੯੪੬

ਦੂਸਰੀ ਛਾਪ ਦੀ

ਭੂਮਿਕਾ

'ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ' ਜਿਲਦ ੧ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਛਾਪ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਇਹ ਅਗਸਤ ੧੯੪੪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਮੈਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਤੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਦੇ ਹੋਰ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਤਾਂਘੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਉਡੀਕਨਾ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਇਸ ਛਾਪ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹਈਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਅਤੇ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ' ਵਧਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।.

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੂਕਾ ਅਰਥਾਤ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਰੇਣੀ ਦੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ,ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕਈ ਮਿਤਰਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਬਤ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਇੰਨ ਬਿੰਨ ਛਾਪ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਥੇ ਮੈਂ ਇਤਨੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਯਾ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਸਬ

ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰ ਕੇ ਲੜੀਵਾਰ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਕੂਕਾ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਭੀ ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣਗੇ।

ਮੈਂ ਸੰਤ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੈਦਰਾਜ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲੀਏ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਟਾਈਪ ਨਕਲ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੀ. ਏ. ਦਾ ਭੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਇਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਲਾਹਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
੯ ਮਈ ੧੯੪੬

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਪਹਿਲੀ ਛਾਪ ਦੇ

ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

'ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਿਲਦ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੩੦ ਦੇ ਦਸੰਬਰ ਵਿਚ ਈਰਾਨ ਤੋਂ ਮੁੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਪਰ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕਿਆ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਨਿਰੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੇ ਹੁਲਾਰੇ ਅਤੇ ਕਿਸੀ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਰੰਗਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਲਈ, ਜੋ ਕਿ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਗਵਾਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ ਸੋਮਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੇਠਾਂ ਪੈਰੀਂ ਨੋਟਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਨਿਰੋਲ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਹਰ ਤਰਾਂ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕਤਾ-ਨਿਗਾਹ ਨੂੰ ਭੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹੋਣ ਤੇ ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਿਆ।

ਵਿਗਿਆਨਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੋਈ ਪਹਿਲੇ ਗਿਣੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ ਮਸਾਲੇ ਨੂੰ ਖੋਜਦਾ ਤੇ ਪੜਚੋਲਦਾ ਹੈ। ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਯਾ ਅਯੋਗ ਹੋਣ ਨੂੰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਸੰਭਵ ਪੱਖਤਾ ਯਾ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਅਤੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਘੋਖ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਤਰਤੀਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਢੂੰਡਣ ਲਈ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਵਾਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਰੀਆਂ

ਗਵਾਹੀਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਤਕ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਣਦਾ ਪੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਪਹਿਲੀ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਮਸਾਲੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਛੁਪਾ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੋਸੇ-ਯੋਗ ਮਸਾਲਾ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਈਮਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪਖਪਾਤੀ ਤੇ ਜ਼ਿੱਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਭਰੋਸੇ-ਯੋਗ ਨਵੇਂ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਸੋਧ ਲੈਣ ਲਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵਡੀ ਉਕਾਈ ਇਹ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਰਬ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਸਹਾਰਾ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਦੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਕੋਈ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਵਿਸ਼ਜਕ ਗਵਾਹੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਕੂਕੇ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਯਾ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤੀ ਖੂਬੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਕੇਵਲ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਰੋੜਨ ਤੋੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਾ ਪੈਂਦੀ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਾਸਲ ਹੋਏ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨੋ-ਕਲਪਤ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਚਿਆਂ ਦੱਸਣ ਲਈ ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਆਪ-ਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਜੀਵਨ- ਬ੍ਰਿਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਰਲਾਉਣਾ ਤੁਭ ਸੇਵਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜਿਤਨਾ ਅਨਿਆਏ ਅਨਭੋਲ ਹੀ ਇਹ ਲਿਖਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਓਤਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅਸਲੀਅਤ ਤੇ ਮਿਲਾਵਟ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜਨਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਉੱਘੜ ਆਈ ਹੋਈ ਮਿਲਾਵਟ ਤੋਂ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਪਾਠਕ ਕਈ ਇਕ ਠੀਕ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਭੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਠੁਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਮਨੋ-ਕਲਪਤ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਨਾਲ ਫ਼ਾਇਦੇ ਨਾਲੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਸਦਾ ਲਈ ਪੱਕਾ ਤੇ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਦੀ ਭੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਈ ਸਰਧਾਲੂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਭਵਿਖ-ਬਾਣੀਆਂ ਤੇ ਅਣਹੋਏ ਅਲੌਕਿਕ ਚਮਤਕਾਰ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਬਣ ਗਏ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਹ ਕੋਲੋਂ ਘੜ ਲੈਣਾ ਭੀ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਪਰ ਓਹ ਇਹ ਗੱਲ ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰਾਂ ਓਹ ਛਾਣ-ਬੀਣੀ ਨਿਗਾਹਾਂ ਲਈ ਕਈ ਠੀਕ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਾਧਾਰਣ, ਤਾਰੀਖੀ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਭੀ ਸ਼ੱਕੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ-ਵਿਥਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੇਹੜਾ ਵਾਕਿਆ ਸਾਰਾ ਠੀਕ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੇਹੜਾ ਅੱਧਾ ਤੇ ਕੇਹੜਾ ਚੌਥਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਉਤੇ ਸ਼ੱਕ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਭੀ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਠੀਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਅੰਤ ਤਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਭਾਈ' ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਭੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਹ ਪਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਦ, ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਵੇ, ਵਰਤਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ । ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭੀ ਚੂੰਕਿ 'ਭਾਈ' ਹੀ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਅਸਾਂ 'ਬਾਬਾ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਸੰਗਲੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾ ਤਾਂ ਓਹ ਕੁਝ ਹੀ ਸਨ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਓਹ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਸੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ, ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਭੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿ ਓਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਨ । ਜੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਭਵਿਖ-ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਰੁਧ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਖੁਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਨਿਆਇ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਓਹ ਇਕ ਸਿਖ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਆਗੂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
੨੬ ਜੂਨ ੧੯੪੪

ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ

ਲੇਖ ਸੂਚੀ

ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ

ਕੂਕਾ ਯਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਜਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਲਹਿਰਾਂ ਚੋਖੇ ਸੰਮੇ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉੱਗਮਦੀਆਂ, ਪਲਦੀਆਂ ਤੇ ਫਲਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਇਕ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਚਲਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਥੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਗਿਆਸੀ, ਅਭਿਆਸੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਯਾ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦੀ ਭੀ ਕੋਈ ਇਕ ਖਾਸ ਤਿਥਿ ਨਿਯਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ ਚੋਖੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸਖਤੀ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਯਾਦ ਤੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਹਕੂਮਤ ਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭੁਲਦੇ ਦਿਸੇ ਤਾਂ ਆਮ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲਗ ਪਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚਲ ਪਈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਹੀ ਸੰਗਤ-ਅਸਥਾਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਲੋਕ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੋਚਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਧਾਰਮਕ ਜੀਵਨ ਵਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਅਰੁਚੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਬੈਠੇ ਕਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਨਾਮ-ਆਧਾਰੀ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਮੰਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਅਸਿੱਖ ਰੌ ਦੀ

ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਨਿਖੇਧੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਮੰਦੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨ ਆਰੰਭੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਲ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਤਸਾਹ, ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਸਿਖ ਆਦਰਸ਼ ਵਲ ਝੁਕਦੀ ਜਾਏ ਅਤੇ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੂਰਵਾਧਿਕਾਰੀ ਮੁਗ਼ਲ ਤੇ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਜਾ-ਪਾੜਕ ਬਘਿਆੜਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਜਾ-ਪਾਲਕ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣਨ।

ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਸਨ; ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਾਬਾ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਹੋਏ ਹਨ; ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ (ਰਿਆਸਤ ਜੰਮੂ) ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਅਤੇ ਬਾਦ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਉਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਲਹਿੰਦੇ ਵਲ ਅੱਡਣ-ਸ਼ਾਹੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੋਠੋਹਾਰ ਤੇ ਛਛ-ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭੀ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਰੌ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਉੱਘਾ ਕੇਂਦਰ ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਥ ਕਿ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਲੋਕੀਂ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਲ ਖਿਚੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਮੰਡਲ ਦੇ ਇਕ ਉੱਘੇ ਚਮਕਦੇ ਸਤਾਰੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਗਿਆਸੀ ਯਾ ਅਭਿਆਸੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਯਾ ਕੂਕਾ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਖੜੀ ਹੋਈ।

ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਗਤ ਦਿਆਲਚੰਦ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਦਿਆਲਾ ਭਗਤ, ਹਰੀਪੁਰ (ਹਜ਼ਾਰਾ) ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਰਾਇ ਸਾਲਿਹ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਦ੍ਵਾਨ, ਪੰਡਤ ਤੇ ਵੈਦ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਵੈਸ਼ਨੂ ਮਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਆਪ ਦਾਣੇ ਧੋ ਕੇ ਪਿਹਾਉਂਦੇ, ਲਕੜੀਆਂ ਧੋ ਕੇ ਬਾਲਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੱਥੀਂ

ਰੋਟੀ ਪਕਾ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਇਤਨਾ ਸੁੱਚਾ, ਨਿਰਛਲ ਤੇ ਉੱਚਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ 'ਭਗਤ' ਕਰਕੇ ਸਦਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸੀ। ਸਰਾਇ ਸਾਲਿਹ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਆਪ ਦੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ।

ਭਗਤ ਦਿਆਲ ਚੰਦ ਦੀ ਲੜਕੀ ਚਕਵਾਲ ਤਹਿਸੀਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਜੇਹਲਮ, ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਿੰਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਇਕ ਸਿਖ ਨੌਜਵਾਨ ਨਾਲ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਗਤ ਜੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਇਸ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੰਵ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਬਣਾ ਕੇ ਛਕਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖ਼ਿਦਮਤ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰੋ। ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖਰਚ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਲਾਇਆ, ਜੰਵ ਲਈ ਝਟਕੇ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗ ਜਾਨੀ ਦੇ ਪੜਾਓ ਤਕ ਇਕ ਹਥਿਆਰ-ਬੰਦ ਦਸਤਾ ਮੁੜਦੇ ਵੇਲੇ ਜੰਵ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ।

ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਦਿਹਾਂਤ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਨੂੰਹ ਬੀਬੀ ਮਹਾਂ ਦੇਵੀ ਆਪਣੇ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਪਤੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਵਲ-ਪਿੰਡੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਤਾਂ ਸੰਤਾਨ-ਹੀਨ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵਡੇ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਸਨ, ਦੂਸਰੇ ਭਗਤ ਹੋਸ਼ਨਾਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤੀਸਰੇ ਭਗਤ ਸੋਹਣਾ ਮੱਲ।

ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਲਗਨ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਲ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਰੰਗਣ

ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਤੀ ਤੇ ਆਪ ਭਜਨ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ। ਨਾਮ-ਖ਼ੁਮਾਰੀ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪ 'ਸਾਈਂ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਜਦ ਆਪ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਲਈ ਹਜ਼ਰੋ ਜਾ ਰਹੇ, ਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਈ ਸੰਗੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਤੇ ਨਾਮ-ਰਸੀਏ ਭੌਰੇ ਆਪ ਪਾਸ ਆ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਣ ਲਗੇ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮੰਡਲ ਜਿਹਾ ਬਣਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੋ ਭੀ ਨਵਾਂ ਜਗਿਆਸੀ ਇਸ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ, ਓਹ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਵਿਧੀ ਪੁਛਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਦੀਆਂ, ਸੋਢੀਆਂ, ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਾਪਟੀ ਦੀ ਨੀਂਵ ਬਝਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਜਗਿਆਸੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਇਕ ਉਘੇ ਸੰਗੀ ਹਜ਼ਰੋ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ।*

---

* ਮੌਜੂਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਦੱਸਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੱਦੀ-ਨਸ਼ੀਨ ਗੁਰੂ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਬਾ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੋਣ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ-ਵਿਰੁਧ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਬੇ-ਬੁਨਿਆਦ ਆਸਰੇ ਗੁਰਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਅਟਕ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਹਰੋਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਲਿਆ ਟਿਕਾਇਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਖ਼ੁਦ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਭੈਣ' ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਮਈ ਮਹੀਨੇ ੧੯੧੬ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਦਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ

[ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੭

ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਜ਼ਿਲਾ ਅਟਕ ਦੇ ਪਿੰਡ ਛੋਈ* ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੰਮਤ ੧੮੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ†

ਸਫ਼ਾ ੧੬ ਦੀ ਬਾਕੀ]
ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਘੜੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਨਿਰਮੂਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਤ ਲਕਸ਼ਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹਿੱਸੇ ਪਹਿਲੇ' ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਬੰਧੀ...ਵਡੀਆਂ ਚਕ੍ਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਘੜਨ ਵਿਚ ਪਿਛਲੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂਆਂ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।"

*ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਾਰੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਛੋਈ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਪਰ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ' ਵਿਚ ਸਰਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਅਟਕ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਅ ਹੈ। 'ਤਾਰੀਖ਼ ਪਰਗਣਾ ਮੁਕਤਸਰ ਵਾ ਮਮਦੋਟ' ਅਤੇ 'ਤਾਰੀਖ਼ਿ ਮਖ਼ਜ਼ਨਿ ਪੰਜਾਬ' ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

†ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕ੍ਰਿਤ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੮੭੫।

'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਹਿੱਸਾ ਪਹਿਲਾ', ਪੰਨਾ ੧, ਪਰ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਫੱਗਣ ਸੁਦੀ ੧੫ ਸੰਮਤ ੧੮੪੧ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ੨੪ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੭੮੫ ਈਸਵੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸੋਮੇਂ ਤੋਂ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਤਾਰੀਖ ਪ੍ਰਵਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮਾਲੂਮ ਇਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ 'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ' ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਚਨ ਲਈ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਯੂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰੱਖਣਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੮੬੯, ਮੁਤਾਬਕ ੧੪ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੧੨ ਨੂੰ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਨਮ-ਤਿਥਿ (ਸੰਮਤ ੧੮੫੬ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੭੯੯ ਈਸਵੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਸੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਯੂ ਕੇਵਲ ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਹੀ ਬਣਦੀ। ਲੇਖਕ ਜੀ ਨੇ ਚੂੰਕਿ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਜੁਆਨ ਉਮਰੇ ਗੁਰਤਾ ਮਿਲੀ ਦੱਸਣੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਨਮ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਅਕਾਰਣ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਢੁਕਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਿਤ ਕਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੮)

ਸੰਨ ੧੭੯੯ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਟੋੜਾ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਤੇ ਹੱਟੀ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਛੋਈ ਤੋਂ ਹਜ਼ਰੋ ਲੈ ਆਂਦੀ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਭੀ ਹਜ਼ਰੋ ਹੀ ਆ ਬਸੇ।* ਇਹ ਧਾਰਮਕ ਰੁਚੀ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਸਨ। ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉੱਪਰ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖੀ ਰੰਗਣ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਏ†। ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਫੈਲਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਇਹ ਇਕ ਮੁਖੀਏ ਹੋ ਗਏ। ਜਦ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਹਜ਼ਰੋ ਤੋਂ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਹਜ਼ਰੋ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਆਏ।

ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ

ਸਫ਼ਾ ੧੭ ਦੀ ਬਾਕੀ]
ਮਿਲੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਗੁਰਤਾ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਯੂ ੨੫ ਕੁ ਸਾਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮੰਨ ਕੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿਵਾਉਣ ਦੀ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀ ਹੋਰ ਭੀ ਨਿਰਮੂਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਰਚਣ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਪੰਜਾਬੀ ਭੈਣ' ਦੇ ਮਈ ੧੯੧੬ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਅਜਾਪਾਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਥਾਪ ਗਏ ਸਨ।

ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਛੋਈ ਤੋਂ ਨਗਰ ਹਜ਼ਰੋ ਆਉਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਮਤ ੧੮੮੫ (ਸੰਨ ੧੮੨੮ ਈਸਵੀ) ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਯੂ ੨੯ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

†'ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ' (ਪੰਨਾ ੭੬-੭੭) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਜੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਇਹ ਗਲ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੈ।

ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਅਡੋਲ ਬਣੀ ਰਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਅਰਦਾਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਆਪ ਨੇ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਜੋਗ ਆਪਣੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ੧੮ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਮੁਤਾਬਿਕ ੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੬੨, ਦਿਨ ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਰਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

੧ ਮਾਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਯੋਗ ਸ੍ਰੀ ਸਗਲ ਗੁਨ ਨਿੰਮ ਅਮਿ ਪ੍ਰਉਪਕਾਰੀ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰੀ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਸੀਲ ਸੀਲ ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚਿਤ ਆਏ, ਐਸੇ ਜੋ ਹੈਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਾਈਂ ਜੀ ਜਵੇਰ ਮਲ ਪਾਸੇ ਲਿਖਤਮ ਹਜ਼ੂਰੋ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਜੀ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਕੀ ਅਦੀਨਗੀ ਵਾਚਨੀ।

ਦੋਹਰਾ

ਉਪਮਾ ਤੁਮਰੀ ਕੋ ਕਰੇ ਕਿਤ ਮੁਖ ਹੋਤ ਬਖਾਨ
ਚੰਦ੍ਰ ਰੂਪ ਤੁਮਰੋ ਸਦਾ ਤੇਜ ਸਰੂਪੀ ਭਾਨ ॥ ੧ ॥

ਹੋਰ ਸਮਾਚਾਰ ਵਾਚਨੀ ਉੱਪਰ ਦਾ, ਆਪ ਜੋਗ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ਜੋ ਸਰੀਰ ਅਸਾਡਾ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਜੋਗ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਟੁਰ ਆਵਨਾ। ਜੇਕਰ ਆਪ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਏ ਤਾਂ ਬੀ ਕੰਮ ਛੋੜ ਕਰ ਕੇ ਬੀ ਤੁਸਾਂ ਆਵਨਾ। ਜੋ ਅਸਾਡਾ ਚਿਤ ਬਹੁਤਾ ਭਟਕਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈਯਾ

ਔਰ ਸੁਨੋ ਹਮਰੀ ਬਿਨਤੀ ਹਮਰਾ ਲਿਖਨ ਚਿਤ ਮੋ ਧਰੀਏ ਜੀ
ਚਾਹਿ ਬਡੀ ਤੁਮਰੇ ਪਗ ਦੇਖਨ ਆਪ ਬਿਚਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀਏ ਜੀ
ਬਾਸਰ ਰੈਨ ਬਸੋ ਚਿਤ ਮੈਂ ਤੁਮ ਆਵਨ ਬਾਤ ਰਿਦੇ ਧਰੀਏ ਜੀ
ਪਾਵਨ ਹੁਵੇ ਤੁਮਰੋ ਪਗ ਦੇਖਤ ਭਉਜਲ ਸੋ ਸੁਖ ਸੋ ਤਰੀਏ ਜੀ

ਸੋਰਠਾ

ਸਦਾ ਧਿਆਨ ਤੁਮ ਉਰ ਦਿਵਸ ਰੈਨ ਚਿਤਵਤ ਰਹੋਂ
ਜੈਸੇ ਚੰਦ ਚਕੋਰ ਚਾਹਿਤ ਹੈ ਤਵ ਦਰਸ ਮਨ

ਮਿਤੀ ਮਘਰ ਦਿਨ ੧੮, ੧੯੧੯ ਵਿਚ
ਦਸਖਤ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਬਤਰਾ

ਬਲ ਟੁਟਿਓ ਬੰਧਨ ਪਰਿਓ ਕਛੂ ਨ ਹੋਤ ਉਪਾਇ
ਕਹ ਨਾਨਕ ਅਬ ਓਟ ਹਰ ਗਜ ਜਿਓ ਹੋਏ ਸਹਾਇ

ਹੋਰ ਤੁਸਾਂ ਜੋਗ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ਜੇ ਸਰੀਰ ਤੁਸਾਡਾ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਆਵਨਾ । ਜੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਰੀਰ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਖੇਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਜੀ ।

ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਪੁਜਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਹਜ਼ਰੋ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ,ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੂਰਣਮਾਸ਼ੀ ਸੰਮਤ ੧੯੧੯, ਮੁਤਾਬਿਕ ੬ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੬੨ ਈਸਵੀ, ਦਿਨ ਸਨਿਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ।

ਮੁਫ਼ਤੀ ਗੁਲਾਮ ਸਰਵਰ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਲਾਹੌਰੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਤਾਰੀਖ਼ ਮਖ਼ਜ਼ਨਿ ਪੰਜਾਬ' (ਸੰਨ ੧੮੭੭ ਈ.) ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇਰਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।

੧. ਬਹਿੰਦੇ ਉਠਦੇ, ਸੌਂਦੇ, ਜਾਗਦੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰੇ ਅਤੇ ਅੱਠ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ।
੨. ਚਮੜੇ ਦੇ ਡੋਲ 'ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨਾ ਪੀਏ ।
੩. ਆਪਣੇ ਗੁਰ-ਭਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਾ ਛਕੇ ।
੪. ਵਿਵਾਹ ਸ਼ਾਦੀ ਆਨੰਦ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਕਰੇ ਤੇ ਖਟਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰੇ ।

੫. ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਸਵਾ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕੜਾਹ-ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੰਡੇ।
੬. ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਦਾਜ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਦੇਵੇਂ।
੭. ਲੜਕੀ ਦੇ ਸੌਹਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਲਏ।
੮. ਮਾਸ ਨਾ ਖਾਏ, ਸ਼ਰਾਬ ਨਾ ਪੀਏ, ਤਮਾਕੂ ਨਾ ਵਰਤੇ।
੯. ਭਿੱਖ ਨਾ ਮੰਗੇ, ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਕਰੇ।
੧੦. ਆਪਣੇ ਗੁਰ-ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਹਿਮਾਇਤ ਤੇ ਖ਼ਬਰਗੀਰੀ ਕਰੇ।
੧੧. ਸਿਰ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਕਿਰਪਾਨ ਰੱਖੇ।
੧੨. ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲੇ।
੧੩. ਵਿਭਚਾਰ (ਪਰ-ਇਸਤਰੀ ਸੰਗ) ਨਾ ਕਰੇ।*

ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਜਗਿਆਸੀ ਮੰਡਲ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਗੀ ਜਗਿਆਸੀ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਚੇਲੇ ਸਨ, ਇਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਬੈਠੇ। ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੀਸਰੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਭੈਣੀ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਾਲੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਗੱਦੀ ਕੈਮਲਪੁਰ ਵਿਚ ਭੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਦੀ ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿਬ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਬ੍ਰਾਜਮਾਨ ਹਨ।

---

*ਪੰਨਾ ੫੬੭-੬੮.

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਬਾਦ ਸੰਮਤ ੧੮੯੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ, ਸੰਨ ੧੮੪੧ ਈਸਵੀ, ਵਿਚ ਹਜ਼ਰੋ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮੇਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਉਗਮੇ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਤੇ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਏ ਜਗਿਆਸੀ ਅਭਿਆਸੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਉਗਮਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਭੈਣੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਇਕ ਬੜੇ ਫੈਲਾਓ ਵਾਲੇ ਬਿਰਛ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਹਜ਼ਰੋ ਵਾਲੀ ਜੜ੍ਹ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਕੈਮਲਪੁਰ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਮਾਤ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭੈਣੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਾ ਕੂਕਾ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਵਿੱਥਿਆ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਮੁਖ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ
ਤੇ
ਆਰੰਭਕ ਹਾਲ

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਭਾਈ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੫ ਸੰਮਤ ੧੮੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ,* ੩ ਫ਼ਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੧੬ ਈਸਵੀ, ਨੂੰ ਮਾਈ ਸਦਾ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਰਾਈਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਤਰਖਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਪੋਸਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਮਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੱਚਪਨ ਦੇ ਹਾਲ ਦਾ ਨਿਸਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖ-ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ

---

*ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਜਿਲਦ ੪, ਪੰਨਾ ੩੦੯੪; ਸਤਿਜੁਗ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ ੧੯੮੬, ਪੰਨਾ ੨੦। ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ "ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ" ਵਿਚ ਮਾਘ ਸ਼ੁਦੀ ਸੀ ਖਸ਼ਟਮੀ, ਥਿਤ ਲਗੀ ਗੁਰਵਾਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਨੇ ਜਨਮ ਦਾ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਸਰੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀਰਵਾਰ (ਗੁਰਵਾਰ) ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਵੀਰਵਾਰ ਇਸ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦਾ। ਮਾਘ ਸ਼ੁਦੀ ੧ ਨੂੰ ਮੰਗਲਵਾਰ ਸੀ ਤੇ ੫ ਨੂੰ ਛਨਿਛਰਵਾਰ। ਇਸ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਹਾਂ ਮਾਘ ਸ਼ੁਦੀ ੬ ਸੰਮਤ ੧੮੭੦ ਤੇ ੧੮੭੩, ਅਤੇ ਸੁਦੀ ੫ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੮੭੬ ਤੇ ੧੮੮੦ ਨੂੰ ਵੀਰਵਾਰ ਸੀ।

ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਆਪ ਦੇ ਪੱਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸਰਲ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚ ਨਿਪੁਣਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਲਕੜੀ ਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਿਆ । ਪਰ ਆਪ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਸਡੌਲ ਤੇ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਗੱਭਰੂ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਉਮੈਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਨੌਕਰੀ ਇਕ ਚੋਖੀ ਖਿਚ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਮਰ ੨੧ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੮੯੩ (ਸੰਨ ੧੮੩੬-੭ ਈਸਵੀ)* ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਬੀਬੀ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਰਾਇਪੁਰੀਏ ਨਾਲ ਭੈਣੀ ਆਈ । ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਗੋਲਾ-ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਪਚੀ ਤੇ ਇਕ ਉੱਘਾ ਨਿਸ਼ਾਨਚੀ ਸੀ । ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿਘ ਭੀ ਲਾਹੌਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕੰਵਰ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੀ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਸਵਾਰ ਜਾ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਪਲਟਣ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸੰਗੀਆਂ ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਵਲਦਾਰ ਸੀ । ਇਹ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਕਲਾਂ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ† ।

---

*'ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਫਿਰਕੇ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਨ ੧੮੪੪ ਵਿਚ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਲਟਣ ਵਿਚ ਸਵਾਰ (ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹਾ) ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਪਰ ਕੰਵਰ ਨੌ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ੬ ਨਵੰਬਰ ੧੮੪੦ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਾਰੀਖ਼ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਲਟਣ ਦਾ ਨਾਮ ਪਿੱਛੋਂ ਭੀ ਉਹ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉੱਪਰ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਤਾਰੀਖ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ (ਸਤਿਜੁਗ, ਭੈਣੀ) ੨੨ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੮੬ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ ।

†ਬਿਆਨ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਜੇ.ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੮੭੨ ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਆਹ ਪਿੰਡ ਧਰੋੜ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਜੱਸਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਾਈ ਭਾਵੇਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਬੜੀ ਧਾਰਮਕ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਦੋ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ

ਸੰਮਤ ੧੮੯੮ ਵਿਚ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਲਟਣ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਤੇ ਹਜ਼ਰੋ ਵਲ ਜਾਣਾ ਪਿਆ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜਗਿਆਸੀ (ਅਭਿਆਸੀ) ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜਿਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਲਟਣ ਹਜ਼ਰੋ ਆਈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਇਤਨਾ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣ ਗਏ ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਵਲ ਜੁੜ ਗਏ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਸੰਬੰਧ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੁਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਬਾਦ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਟ ਵਾਂਙੂ ਬਲ ਉੱਠੀ। ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਲਟਣ ਦਾ ਹਵਾਲਦਾਰ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਵਾਸੀ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਕਲਾਂ, ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ, ਭੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਬਣਿਆ*। ਗੁਰਭਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ

ਬਿਆਨ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਜੇ. ਡਬਲਯੂ, ਮੈਕਨੈਬ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਕਿਲਾ ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ੨੫ ਅਪਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੭੨। ਬਾਬਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਦੀ ਪੋਲੀਸ ਦਾ ਇਕ ਹਵਾਲਦਾਰ ਤੇ ੧੫ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੂਕੇ ਬਣਾਏ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪਿੰਡ ਪਰਹੀਰਾਂ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਰਾਏ ਕੋਟ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵੇਲੇ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸਨ।

ਬਾਦ ਵਿਚ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੋਖੀ ਪ੍ਰੀਤ ਬਣ ਗਈ। ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਸੰਗਠਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਲਾਵਤਨ ਭੀ ਹੋਇਆ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਲ ਸੀ। ਫ਼ੌਜੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਹਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਨ ਹੋਰ ਇਧਰ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫ਼ੌਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਲਾਮ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾ ਬੜਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜਿੱਧਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰੁਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਧਰ ਹੀ ਮਨ ਜੁੜਦਾ ਤੇ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਉੱਘੇ ਉਘੇ ਭਜਨੀਕ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਲਗਨ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲੀ, ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਆਇਆ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਉੱਘੇ ਨਾਮ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਤਰਾਵਾਂ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਆਪਣੇ ਹਸਤ-ਲਿਖਤ ਪੱਤ੍ਰ ੨੧ ਵਿਚ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਪੱਤ੍ਰ-ਸੰਚੇ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਈ ਲੜ ਲੱਗਾ ਹਾਂ [ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੇ 'ਨਾਮ' ਦੇ]। ਪਹਿਲੇ ਉਦਾਸੀ ਕਾ ਚੇਲਾ, ਫੇਰ ਨਿਰਮਲੇ ਦਾ, ਫੇਰ ਖੰਡੇ ਪਹੁਲ ਲਈ। ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫੇਰ ਏਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚੋਂ ਸਭੇ ਕੁਝ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਂ, ਏਸ ਨਾਮ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਏਥੇ

ਕੈਦ ਮੇਂ ਭੀ ਸੁਖ ਦੇ ਰੱਖਾ ਹੈ, ਧੰਨ ਨਾਮ ਹੈ ਏਹ ।" ਪਰ ਕਿਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਕਿਸ ਸਾਲ, ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਿਸ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਹੋਏ, ਆਪ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਕਿਧਰੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਟ-ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖੁਲ੍ਹਵਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਭੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਡੇਰੇ ਯਾ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਕਿਸ ਨਿਰਮਲੇ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣੇ, ਯਾ ਕਦ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ, ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਆਪ ਨਿਸਚੇ ਦਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਤ ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਮਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ 'ਨਾਮ' ਤੇ ਟਿਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਕਿਆ ਕਿ ਘਰੋਂ ਬੇ-ਘਰ ਦੇਸੋਂ ਪ੍ਰਦੇਸ 'ਕੈਦ ਮੇ ਭੀ ਸੁਖ ਦੇ ਰੱਖਾ ਹੈ ।'

ਅਰਦਾਸ ੨੩ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਉਪਮਾ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਤਨ ਕਰਕੇ ਨਾ ਧਨ ਕਰਕੇ ਹੀ, ਪਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਹੋਇ ਗਏ'। ਇਸ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਕਥਨ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਸੁੱਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ [ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗੁਰੂ' ਪਦ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਸੋਢੀਆਂ, ਬੇਦੀਆਂ, ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਪਦ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜੈਸੇ ਕਿ ਊਨੇ ਦੇ ਬੇਦੀ, ਆਨੰਦਪੁਰ, ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਸਹਾਇ ਦੇ ਸੋਢੀ] ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਹੁਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਲਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ 'ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਹੋਇ ਗਏ'।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਕਾਸ਼-ਬਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਈ ਇਕ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਅਤੇ ਅਚੰਭੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬੀਤੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਆਪਣਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ

ਸੰਨ ੧੮੪੫-੪੬ (ਸੰਮਤ ੧੯੦੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ* ਜਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਿਖ ਰਾਜਧਾਨੀ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫ਼ੌਜੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਆ ਗਏ। ਤਰਖਾਣਾ ਤੇ ਰਾਜਗੀਰੀ ਕੰਮ ਤੋਂ ਤਾਂ ਆਪ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਈ ਔਖ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਪ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਯਾ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬਤੀਤ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਨ ੧੮੫੦ ਈਸਵੀ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਆਪ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤਰਖਾਣ ਪੰਜਾਬੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੰਮ

---

*A Brief Account of the Kuka Sect, P. 10.

ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ (ਪੰਨਾ ੨੦੯੪-੯੫) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੪੧ (ਸੰਮਤ ੧੮੯੮) ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਈ ਪਿਡ (ਜ਼ਿਲਾ ਅਟਕ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ...ਚਾਟੜੇ ਹੋ ਕੇ ਨਾਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੀਤਾ। 'ਸਤਿਜੁਗ' ਦੇ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ, ੨੨ ਮਾਘ ੧੯੯੬ (ਪੰਨਾ ੩੦), ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਣ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੰਨ ੧੮੪੫ ਬਣਦੀ ਹੈ। 'ਸਰਦਾਰ ਕਾਬਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰਾਪ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਪ੍ਰਕਤ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਬਾਦ ਮੁਦਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਆਪ ਨੇ 'ਬੰਦੂਕ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁਟ ਘਤੀ' ਤੇ 'ਆਪ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹੇ ਸੁਣੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆ ਗਏ'। ਜਿਸ ਦਾ ਇਹ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੁਦਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਬੰਦੂਕ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁਟ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਆਗਿਆ ਲਏ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਆਏ ਸਨ। ਮੁਦਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੮ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੪੫ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਪੰਜਾਬੇ ਨਾਲ ਕਿਸ ਗੱਲੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਵਿਗਾੜ ਹੋ ਗਿਆ ਯਾ ਕੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੀ ਚੋਖੀ ਰਕਮ ਲੈ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਦੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰਾਏ ਕਾਇਮ ਕਰ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪਿਛਲੇ ਆਮ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋਝੇ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਪੰਜਾਬੇ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨਿਉਂ ਨਿਕਲ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਹੱਟੀ ਪਾ ਲਈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਇਕ ਭਾਈਵਾਲ ਸੀ ਜੋ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਦੁਕਾਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਕਦੀ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭੀ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਵਾਸਤੇ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਤੱਕ ਚਲਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਹੱਟੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਪਰਚੂਨ ਸੌਦਾ ਤੇ ਲੋਹਾ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। 'ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲੋਹੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਤੇ ਆਪਣੀ ਗੁਜ਼ਰਾਨ ਕਰਦਾ। ਹੋਰ ਜੋ ਕੁਝ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।*

ਸੰਨ ੧੮੫੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ੧੮੫੫ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਰਾਜਾਂ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦੇ ਮਿਸਤ੍ਰੀ ਦੀ

---

*A Brief Account of the Kuka Sect (1866), p. 10;
ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਦੂਜੀ ਵਾਰ), ੮੭੭

ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਭੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ । ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਆ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਠੇਕਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮੇ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੰਗਲ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਓਥੇ ਸੱਦ ਲਿਆ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਇਆ। ਡਗਰੂ ਵਾਲੇ ਬੰਗਲੇ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੀ ਸਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਹੋਇਆ । ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਾਈ। ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਨ ੧੮੫੫ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਧੰਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਫਿਰ ਭੈਣੀ ਆ ਗਏ ਤੇ ਮੁੜ ਓਹੋ ਲੋਹੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਆ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਤੱਕ ਚੰਗਾ ਚਲਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।*

---

*ਸੰਨ ੧੮੫੫-੫੬ ਵਿਚ ਮੁੜ ਦੁਕਾਨ ਸੰਭਾਲਣ ਯਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ੧੮੬੬ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਤੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਾਣੀਏ ਦੀ ਹੱਟੀ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਲੋਹਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸੌਦੇ ਬਿਕਦੇ ਹਨ।

ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਵਿਚ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਭੀ ਦੁਕਾਨ ਚਲਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਕੂਕਾ ਸੀ ।

ਜਗਿਆਸੀ (ਅਭਿਆਸੀ) ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਹਜ਼ਰੋ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਵਲ ਲਾਉਂਦੇ ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਗਿਆਸੀ ਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਕੂਕਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਰੋ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੪੭ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਗਿਆਸੀ (ਅਭਿਆਸੀ) ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਧਾ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਚੇਲੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸਨ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੋ ਦਸੰਬਰ ੧੮੬੨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਿਰਤੂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਮੁਖੀ ਹੋਏ; ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ ਅਤੇ ਤੀਸਰੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਵਾਲੇ।

ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਜਦ ਹੱਟੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਕਦੀ ਲੈ ਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਵੇਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਲਈ ਹਜ਼ਰੋ

ਗਏ । ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਨ ੧੮੫੭-੫੮ ਦੀ ਦੱਸੀਦੀ ਹੈ ।*
ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੇਵਕ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ ਹੁਣ ਆਪ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ । ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਜਗਿਆਸੀ ਯਾ ਅਭਿਆਸੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ । ਇਹ ਨਾਮ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਜਗਿਆਸੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਹੋਣ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀ ਆਖਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਤਕ ਭੀ ਹਜ਼ਰੋ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੀ ਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਭੈਣੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੂਕੇ ਯਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।

ਹਜ਼ਰੋ ਤੋਂ ਭੈਣੀ ਮੁੜ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਲਈ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਾਸਤੇ ਲੋਹੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਦੀ ਹੱਟੀ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਗਿਆਸੀ (ਅਭਿਆਸੀ) ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਲੋ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ । ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਸੀ ਜੋ ਬਾਦ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ।

ਆਪ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸੀ, ਭਾਈ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਆਲੋ ਮੁਹਾਰ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ, ਬਾਬਾ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਦਸੀਦੇ

---

*A Brief Account ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਜ਼ਰੋ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਸੰਨ ੧੮੫੮ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਸ਼ੁਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੮੬੦ ਵਿਚ 'ਭਾਈ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ।

ਹਨ* ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ੧ ਵਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰ (ਕੇਸ, ਕੰਘਾ, ਕੱਛ, ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਕੜਾ) ਧਾਰਨ ਕਰਨੇ ਦੱਸ ਕੇ ਜੀਵਨ-ਪੰਧ ਲਈ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਦ ਬਰਮਾਲੀ (ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਨਿਵਾਸੀ ਇਕ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਸਜਿਆ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੂਬਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਇਕ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰਦ ਰ (ਬਿਸ਼ਨਪੁਰ), ਰਾਇਪੁਰੀਆ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣਾ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਕੰਮ ਇਕ ਸੁਧਾਰਕ ਆਗੂ ਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਦੌਰੇ ਉੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਜਾਂਦੇ, ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਯਾ ਅਨਮਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਤ ਯਾ ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੋਈ ਭਿੰਨ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਲੁਧਿਆਨੇ ਦਾ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ

---

*'ਸਤਿਜੁਗ' ਦੇ ੧੯੮੬ ਦੇ 'ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ' ਦੇ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੇਠਾਂ 'ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ' ਵਿਚ ੧ ਵਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੯੧੪ (ਅਪ੍ਰੈਲ, ਸੰਨ ੧੮੫੭) ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਿਘਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਨਾਮ ਉੱਪਰ ਪਾਠ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਚਾਰ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਪੰਜਵਾਂ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰ ਆਇਆ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਨਿਸਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਿਆ।

ਪੁਲੀਸ ਮੇਜਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਬਹੁਤੇ ਜੱਟਾਂ, ਤਰਖਾਣਾਂ, ਚਮਾਰਾਂ ਤੇ ਮਜ਼ਬੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੋਂ ਮਿਸਟਰ ਕਿੰਚੈਂਟ ਨੇ ਅਤੇ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਕੂਕੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਖ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮੁੜ ਹਿੰਦੂਪੁਣੇ ਵਲ ਝੁਕੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਵੇਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਸਾਧਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਸੋਢੀ ਬੇਦੀ ਬਾਉਂ ਬਾਈਂ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਹੋਰ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਨਵੇਂ ਗੁਰੂ ਬਣੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖੀ ਸੇਵਕੀ ਚਲਾ ਵਧਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਉਗਰਾਹੁਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਲੱਗ ਰਹੀ ਢਾਹ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ:—

'(ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ [ਆਦਿ] ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਕੇਵਲ ਸਤਿ ਹੈ ਜੋ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ; ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ; ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਜ਼ਾਤ ਬਰਨ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋਢੀ, ਬੇਦੀ, ਮਹੰਤ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਸਭ ਪਖੰਡੀ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ

ਨਹੀਂ ਹੈ । *ਦੇਵੀ-ਦੁਆਰੇ, ਸ਼ਿਵ-ਦੁਆਲੇ ਤੇ ਮੰਦਰ ਲੁੱਟ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਯਾਤ੍ਰਾ ਘਿਰਣਾ ਯੋਗ ਹੈ; ਬੁੱਤ ਤੇ ਬੁੱਤ-ਪੂਜਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਖਿਮਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਹੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਹੀਂ ।'†

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਾਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ।

'ਓਹ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਭ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਪਰ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੈ, ਵਿਧਵਾ-ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਲਈ ਆਗਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ,ਪਰ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਮੇਲ ਜੋਲ ਦਾ ਹਾਮੀ ਹੈ ਅਤੇ

---

*ਇਥੇ 'ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਭੀ (ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਿ ਸੋਢੀ ਬੇਦੀ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਬਨਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ) ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਗ੍ਰੰਥ (ਵੇਦ,ਪੁਰਾਣ ਆਦਿ) ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ ਹੈ।

†Gobind Singh's *Grantha* is the only true one, written by inspiration, and is the only sacred writing extant. Gobind Singh is the only Guru. Any person, irrespective of caste or religion, can be admitted a convert. Sodhis, Bedis, Mahants, Brahmins and suchlike are imposters, as none are Gurus except Gobind Singh. *Debidwaras Shibdwaras* and *Mandirs* are a means of extortion, to be held in contempt and never visited. Idols and idol-worship are insulting to God, and will not be forgiven. Converts are allowed to read Gobind Singh's *Grantha*, and no other book. [Mr. Kinchant's *Description of the Kuka Articles of Belief*, 1863.—*Papers Relating to the Kuka Sect*, 1872.]

ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਮਰਦ ਪ੍ਰਸਪਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਨੌ-ਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਓਸ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਓਹ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਸਤ-ਵਾਦੀ ਹੋਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਹਦਾਇਤ ਇਹ ਹੈ 'ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਲਾਠੀ ਸੋਟਾ ਰਖੇ', ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ ਈਸ੍ਵਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਸਿੱਧੀ ਪੱਗ, ਇਕ ਪਛਾਣ-ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਚਿੱਟੀ ਉੱਨ ਦੀ ਗੰਢਾਂ ਵਾਲੀ ਮਾਲਾ ਤੋਂ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ, ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।'†

†In the correspondence printed in 1868, the following is givin as a summary of the Kukas' beliefs: —

"The leading feature of the doctorine Ram Singh preaches are :—

He abolishes all distinctions of caste among Sikhs; advocates indiscriminate marriage of all classes; enjoins the marriage of widows; enjoins abstinance from liquor and drugs; but advocates much too free intercourse between the sexes; men and women rave together at his meetings; and thousands of women and young girls have joined the sect; he exhorts his disciples to be cleanly and truthtelling. One of his maxims says: 'it is well that evrey man carries his staff,' and they all do. The *Granth* is their only accepted volume. The brotherhood may be known by the tie of their pagris, *Sidha Pag*, by a watchword, and by a necklace of knots made in a white woolen cord to represent beads, and which are worn by all the community."

Further on in the printed memorandum, it was recorded that a Brahmin named Mani Ram intended to abjure the sect on account of its immorality, but, as will be presently seen, other accounts affirm strict morality to be distinguishing feature of the principles.

[*A Brief Account of the Kuka Sect* from *Papers Relating to the Kuka Sect*, 12.]

ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਮਣੀ ਰਾਮ ਨਾਮੀ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿਭਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਚਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਬਲਕਿ ਚਾਲ-ਚਲਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ।'

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨ ਵਿਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਿ ਦਦ ਮੀਟ ਕੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਚਾਰਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ । ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਦਾ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਕੈਪਟਨ ਵਾਲ ੧੮੬੬ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕੇ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ' ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ 'ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਛਾਣ-ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿ ਉੱਪਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਕਿਰੋਂਟ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾਂ

ਪਹਿਲਾ ਮਰਣੁ ਕਬੂਲਿ ਜੀਵਣ ਕੀ ਛਡਿ ਆਸ ॥
ਹੋਹੁ ਸਭਨਾ ਕੀ ਰੇਣੁਕਾ ਤਉ ਆਉ ਹਮਾਰੈ ਪਾਸ ॥
[ਸਲੋਕ ਮਾਰੂ ਮ. ੫]

ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠ, ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਜੋ ਕੂਕਾ ਕਿਸੇ ਉਪਰੋਕਤ ਗੱਲ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕਰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਪੰਚਾਇਤ ਡੰਡ ਲਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤੜਕੇ ਉੱਠ ਕੇ ਕੇਸੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਹਵਨ ਆਦਿ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਾ ਕੱਢਿਆ । ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਲੀ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ

ਕਿ ਹਾਲ ਤਕ ਭੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਗ਼ੈਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਸਿਵਾ ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭੀ ਹੱਥ ਦਾ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੂਤ-ਛਾਤ ਇਤਨੀ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਂਡੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਾਉਣ ਦਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਚਲ ਪਈ ਸੀ ਕਿ 'ਕੂਕੇ ਬੜੇ ਕਸੂਤੇ ਗੜਵੀ ਨਾ ਦਿੰਦੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਨੂੰ'। ਮਾਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਊ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧ ਕੱਟੜ ਹਨ।

ਆਮ ਲੋਕੀਂ ਚੂੰਕਿ ਗੁੱਗੇ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਪੂਜਣ ਲਗ ਪਏ ਸਨ,ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਮੜ੍ਹੀ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਕਬਰ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਅੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦੇਣਾ ਇਹ ਇਕ ਧਰਮ ਦਾ ਕੰਮ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋਸ਼ ਫੈਲਾਉਣ ਲਈ ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਬਹਿਲੋਕੇ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ੧੬ਵੀਂ ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਤੋੜ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਕ ਤੁਕ ਆਪ ਘੜ ਕੇ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਫਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਮੜ੍ਹੀ ਮਸੀਤਾਂ ਢਾਇਕੇ ਕਰ ਦਿਓ ਮੈਦਾਨਾ।
ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰੋ ਪੀਰ ਬਨੋਈ ਫਿਰ ਮਾਰੋ ਸੁਲਤਾਨਾ।
ਉੱਮਤ ਸਭੀ ਮੁਹੰਮਦੀ ਖਪ ਜਾਇ ਮੈਦਾਨਾ।
ਸੁੱਨਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਕੰਬਣ ਤੁਰਕਾਨਾ।
ਭੈਣੀ ਸਤਿਗੁਰ ਜਾਗਿਆ ਔਰ ਝੂਠ ਜਹਾਨਾ।*

*ਦੂਸਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਇਕ ਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ੪੧ਵੀਂ ਵਾਰ ਕਰਕੇ ਛਪੀ ਹੋਈ ਹੈ (ਦੇਖੋ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਪ੍ਰਯਾਵਾਂ ਸਮੇਤ, [ਸੁਦਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ] ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਚਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਨਾ ੩੩੯-੪੦)। ਇਸ ੪੧-ਵੀਂ ਵਾਰ ਦੀ ੧੬-ਵੀਂ

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫਾ ੪੧)

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਣ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ ਤੇ ਪਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਸਫ਼ਾ ਲਪੇਟ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਤੇ ਲੋਕ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਚਲ ਪਈ। ਪਰ ਲੋਕੀਂ ਚੂੰਕਿ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਹਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ 'ਸ਼ਾਹ ਬਿਨਾਂ ਪਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਗਤਿ ਨਹੀਂ' ਕਹਾਵਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਦਿਲੀਂ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਇਕ ਅੱਧੇ ਥਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਦਿਸਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਓਹ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ

(ਸਫ਼ਾ ੪੦ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਪਉੜੀ ਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧਤ ਅਸਲ ਤੁਕਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਤੁਕ ਘੜ ਕੇ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਈ ਹੁਕਮ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:—

ਗੁਰਬਰ ਅਕਾਲ ਕੇ ਹੁਕਮ ਸਿਉ ਉਪਜਿਓ ਬਿਗਿਆਨਾ [੧]
ਤਬ ਸਹਿਜੇ ਰਚਿਓ ਖਾਲਸਾ ਸਾਬਤ ਮਰਦਾਨਾ [੨]
ਇਉਂ ਉੱਠੇ ਸਿੰਘ ਭਬਕਾਰ ਕਰ ਸਭ ਜਗ ਡਰਪਾਨਾ [੩]
ਮੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਦੇਵਲ ਮਸੀਤ ਢਾਹਿ ਕੀਏ ਮੈਦਾਨਾ [੪]
ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾ ਫੁਨ ਮਿਟੇ ਕੁਰਾਨਾ [੫]
ਬਾਂਗ ਸਲਾਹਿਤ ਹਟਾਇ ਕਰ ਮਾਰੇ ਸੁਲਤਾਨਾ [੬]

* * * * * * * * *

ਫਿਰ ਐਸਾ ਹੁਕਮ ਅਕਾਲ ਕਾ ਜਗ ਮੈ ਪ੍ਰਗਟਾਨਾ (੧੫)
ਤਬ ਸੁੰਨਤ ਕੋਇ ਨ ਕਰ ਸਕੈ ਕਾਂਪਤ ਤੁਰਕਾਨਾ (੧੬)
ਇਓਂ ਉੱਮਤ ਸਭ ਮੁਹੰਮਦੀ ਖਪ ਗਈ ਨਿਦਾਨਾ (੧੭)
ਤਬ ਫਤੇ ਡੰਕ ਜਗ ਮੋਂ ਘੁਰੇ ਦੁਖ ਦੁੰਦ ਮਿਟਾਨਾ (੧੮)
ਤੀਸਰ ਪੰਥ ਚਲਾਇਅਨ ਵਡ ਸੂਰ ਗਹੇਲਾ (੧੯)
ਵਾਹ ਵਾਹ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਗੁਰ ਚੇਲਾ (੨੦)

ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਗੱਲ ਫੈਲਰਦੀ ਗਈ। ਕਈ ਆਦਮੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਭਰਮੀ ਲੋਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਵਤਾਰ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅਵਤਾਰ ਆਖਣ ਲਗ ਪਏ।† ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਦਿਸਦੀ ਹੈ।

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਤੋਂ ੧੮੭੧ ਤਕ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਵਰਜਿਆ, ਅਤੇ ਜੇ ਵਰਜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਲਿਖਤ ਦਾ ਹਾਲ ਤਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚੇਸ਼ਟਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਡਟੀ ਰਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਜੋ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਪ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਸਿਧ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਬਹੁਤ ਪਿਛੇਰਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੀ ਕਿ ਨਿਸਚਿਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਕਿਆਤ ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਲਕਿ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਿਖੇ ਪਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿਖੇਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੮੬੯

---

†ਬਿਆਨ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਜਗਿਆਸੀ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਮੇਜਰ ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਇੰਸਪਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਦੀ ਮਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ੨੮ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ—ਕੂਕਾ ਕਾਗਜ਼ਾਤ, ਪੰਨਾ ੬।

ਦੀ ਪੋਲੀਸ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਮੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ –

پیراں نمی پرند مریداں می پرانند

ਪੀਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉਡਦੇ, ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰੀਦ ਉਡਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਬਾਲਗਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਕਿਆਤ-ਵਿਰੁੱਧ ਉਡਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਆਪ ਸੰਬੰਧੀ ਆਮ ਸਿਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਓਹ ਮਹੱਤਤਾ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਸੁਧਾਰਕ ਸਿਖ ਆਗੂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋਸ਼ੀਲਿਆਂ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੮੫੭–੫੮ ਦੇ ਗਦਰ ਤੋਂ ਸਜਰੀ ਹੀ ਡਰੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਵਿਚ ਕਈ ਕੂਕੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਮੁਖੀ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਕਈ ਵਾਰੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮਸਤੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਬੈਠੇ, ਉੱਠੇ ਯਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਉੱਚੀ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਹ ਹੀ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, 'ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ ਚੀਕਾਂ (ਕੂਕਾਂ) ਮਾਰ ਉਠਦੇ ਹਨ ਅਰ ਦਸਤਾਰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਨੱਚਣ ਟੱਪਣ ਲਗ

ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੂਕਾ ਸੰਗਜਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ [ਦੇਖੋ ਜਿਲਦ ਚੌਥੀ, ਪੰਨਾ ੩੦੯੫]। ਸਰਕਾਰੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਭੀ 'ਕੂਕਾ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਡਾਕਟਰ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਆਪਣੀ ਉਰਦੂ ਪੁਸਤਕ 'ਤਾਰੀਖਿ ਗਰੇਵਾਲਾਂ' ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਚੂੰਕਿ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਜਪਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਸਤ ਹੋਏ ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਙੂ ਹਾਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਗ ਪਏ, ਅਰਥਾਤ ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਪਗ ਲਾਹ ਕੇ ਬਨਾਉਟੀ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਡਿਗਣਾ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਕੂਕੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁੱਜਰਵਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੀ ਥਾਈਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਜਥਾ ਮੁਕਤਸਰੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਗੁੱਜਰਵਾਲ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਨਾ) ਵਿਚ ਵੜਨ ਵੇਲੇ ਇਹ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਚਲੋ ਇਹ ਲੋਕ ਜਿਹੜੇ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਆਉਂਦੇ ਨੇ, ਵੇਖੀਏ' ਤਾਂ ਦੂਸਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਚਲੋ ਕੂਕੇ ਵੇਖੀਏ'। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਲੋਕ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕੂਕੇ ਪੈ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਲਈ ਸ਼ਬਦ 'ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ (ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ 'ਮਲੇਛ ਖਾਲਸਾ'।

ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ 'ਨਾਮਧਾਰੀ' ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਸਥਾਪਨ ਕਰ ਕੇ ਖੁਦ ਰਖਿਆ, ਯਾ 'ਕੂਕਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ, ਨਿਸਚੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਅਰਥਾਤ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਨਾਮ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਗੀ ਨਾਮ-ਧਾਰੀ ਕਰਕੇ ਸਦੀਣ ਲੱਗ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ

(ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੬੩)

ਜਿਵੇਂ ਉੱਪਰ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲੇ ਲੁਧਿਆਨੇ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੮੬੨ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ।

ਤਹਿਸੀਲ ਸਮਰਾਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਉਟਾਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਰਾਇਪੁਰ ਤੇ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਲੋਕੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਭੈਣੀ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ।

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਉਹ ਹੁਮ ਹੁਮਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜਣ।

ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸੰਨ ੧੮੫੭-੫੮ ਦੇ ਗਦਰ ਦੀ ਤਾਜ਼ੀ ਤਾਜ਼ੀ ਡਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨੈਬ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੇ ਮਹਿਕਮਾ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਇਕ ਸਿਖ, ਜੋ 'ਭਾਈ' ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਸੌ ਆਦਮੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦੇਸ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਰਾਤੀਂ,

ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਡੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਕਵਾਇਦ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹਾਕਮ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ, ਕਈ ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਹਨ, ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੀਰ ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ।* ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ-ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮੇਜਰ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਡਿਪਟੀ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਲਾਹੌਰ, ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜਿਆ ਤਾ ਕਿ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਇਰਾਦਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੜਤਾਲ ਕਰੇ।

ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਸਮੇਤ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਭ ਸਾਥੀ ਰਿਸ਼ਟ-ਪੁਸ਼ਟ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪਾਸ ਮੋਟੀ ਲਾਠੀ ਸੀ। ਪੁੱਛਣ ਪਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਲਾ

*'ਸਤਿਜੁਗ' ਦੇ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ [੨੨ ਮਾਘ ੧੯੮੬] ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਜਾਣਾ ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਬਿਕ੍ਰਮੀ [ਆਖੀਰ ਸੰਨ ੧੮੬੨ ਈ:] ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਤਾਰੀਖਵਾਰ ਵਾਕਿਆਤ ਦਰਜ ਹਨ, ਵਿਸਾਖੀ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਤਾਰੀਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ ਹਨ। ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਜੋ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵੇਲੇ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬਾਦ ਸੰਮਤ ੧੯੨੪ (ਸੰਨ ੧੮੬੭) ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪੰਨਾ ੮੭੯; ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼, ੩੫-੩੮।

ਛਿੜ ਜਾਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਉਹ ਅਮਨ-ਪਸੰਦ ਦਿਸਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਭਰੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਾ ਸਮਝੀ ਗਈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਪਰਵਾਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਭੀ ਬਿਲਕੁਲ ਰਾਜ਼ੀ ਦਿਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀ ਤੋਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

੧੬ ਮਈ ੧੮੬੩ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਰੈਮਜ਼ੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰਿਆਸਤ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੀ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣੋਂ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਫੈਰਿੰਗਟਨ ੩੧ ਮਈ ਨੂੰ ਲਿੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਸੁਣੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲ ਉੱਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਕਰਜ਼ਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਰਜ਼ੇ ਵਜੋਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੌਗਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਗਾ ਸਮਝੇਗਾ।*

---

*ਮੇਜਰ ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਮਹੀ, ੨੮ ਜੂਨ ੧੮੬੩, ਪੰਨਾ ੭।

ਖੋਟਿਆਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ

ਪਹਿਲੀ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੇ ਕਰੀਬ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਇਥੇ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਨੇ, ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ੪ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਥਾਣਾ ਬਾਘਾ-ਪੁਰਾਣਾ ਵਿਚ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਓਥੇ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿੰਘ ਉਸ ਪਾਸ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਲੇ ਕੁਝ ਓਪਰੇ ਜੇਹੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਕੂਕੇ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਜਾਇਗਾ ਅਤੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਹਥਿਆਰ-ਬੰਦ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੇਵਲ ਫਸਲ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹਾਲੇ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ।

ਇਕ ਪੁਲਸੀ ਹਵਾਲਦਾਰ ਝੱਟ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁਜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਲਈ। ੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਅਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।*

ਇਹ ਰੀਪੋਰਟ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ

---

*ਲੇਫਟਿਨੈਂਟ ਹੈਮਿਲਟਨ, ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੀ ਰੀਪੋਟ ੭ ਜੂਨ ੧੮੬੩।

ਨੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ਲੋ ਮੰਜ਼ਲ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ।

ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਹੈਮਿਲਟਨ ਵਲੋਂ ਰੀਪੋਰਟ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਮਿਸਟਰ ਟੋਮਸ, ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਖੋਟੀਂ ਜਾ ਕੇ ਲੰਬਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਲਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਅਤੇ ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਝੱਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਵੇ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੰਬੰਧੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਹਲ-ਚਲ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੀਯਤ ਤੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਬਾਬਤ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਰਾਵਾਂ ਸਨ। ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਈ. ਏ. ਸੀ. ਕਾਇਮ ਅਲੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਓਥੇ ਦੇ ਨਾਇਬ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ (ਜੋ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਦੁਮਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ) ਦੀ ਰਾਏ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਮਨ-ਮਤੀਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੋਈ ਅਨੁਭਵਤਾ ਦੀ ਮਸਤੀ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਪੇਸ਼ੀਨ-ਗੋਈਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।*

ਇਸੇ ਸਾਲ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਾਹਲਪੁਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਸ

*ਮੇਜਰ ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਮਰੀ, ੨੮ ਜੂਨ, ੧੮੬੩।

ਵੇਲੇ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਮਲੋਟ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ) ਵਾਲੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਾਹਲਪੁਰੀਏ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅੱਸੀ ਕੁ ਸੀ, ਲੰਗਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਹੀ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਭੀ ਨਾ ਭਰ ਲੈਣ ਦਿੱਤਾ।*

*ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਦੀ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਬਤ ਰੀਪੋਰਟ, ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼, ਪੰ. ੧੭।

ਖੁਫ਼ੀਆ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ

ਹੁਣ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਤੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਖਬਰ ਰਖੀ ਜਾਏ। ਇਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਲਾਹੌਰ, ਮੇਜਰ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ, ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ, ਜੋ ਠੀਕ ਠੀਕ ਖਬਰ ਲਿਆਉਣ। ਅਟਕ ਦੇ ਨਾਇਬ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਗਰੀਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਜ਼ਰੋ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਗਾ ਹੇਠ ਰੱਖੇ ਤੇ ਵੇਖੇ ਕਿ ਹਜ਼ਰੋ ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤ੍ਰ ਅਤੇ ਆਵਾ-ਜਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਪਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਕ ਖਾਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਕੂਕੇ ਰਾਜ ਵਿਦਰੋਹ ਲਈ ਕੋਈ ਫੌਜ ਤਾਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਡਾਂਗਾਂ ਨਾਲ ਕਵਾਇਦ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮਨੀ ਰਾਮ ਨੇ, ਜੋ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਆਚਰਣ ਦੀ ਢਿਲਿਆਈ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਛਡਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਬਿਆਨ ਦਿਤਾ ਕਿ ਓਹ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਈ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਕਵਾਇਦ ਹੁੰਦੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ। ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ (ਅਰਦਾਸੇ)

(ਲਈ) ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਖੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਕਵਾਇਦ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਜਾਦੂ ਦਾ ਅਸਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਲੋਕੀਂ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈ, ਪਰ ਓਹ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਹੈ।

ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਸੂੰਹੇ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਕੈਪਟਨ ਮਿੱਲਰ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿੰਡ ਭੇਜਿਆ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਭੈਣੀ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਓਹ ਇਕ ਮੁਖੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਕੂਕਾ ਬਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੁੜ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਕੂਕੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਢੋਲ ਵੱਜਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਸੋਟਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫੇਰ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਕਵਾਇਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ ਟਿਕਾਣਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੋ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿ ਚਿਠੀਆਂ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਇਹ ਕੈਪਟਨ ਮਿਲਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਇਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਨ:—

(੧)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮੈਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਬਾਢੀਆਂ (ਤਰਖਾਣਾਂ) ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਧਾਰਾਂਗਾ । ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਸਤਲੁਜ ਤੇ ਜਮਨਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਧਰਮ ਦਾ ਜੈਕਾਰ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਫਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਸਿਰ ਪਰ ਮੁਕਟ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਸੰਖ ਪੂਰਾਂਗਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੨੧ (੧੮੬੪ ਈ.) ਵਿਚ ਭੱਟ ਮੇਰਾ ਜਸ ਗਾਉਣਗੇ। ਮੈਂ ਬਾਢੀ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾਂਗਾ । ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਵਾ ਲੱਖ ਖਾਲਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵੱਢਾਂਗਾ । ਮੈਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕਦੇ ਭੀ ਜਿਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਗਜਾਵਾਂਗਾ । ਕਰਾਨੀ ਆਪਣੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੇਸੋਂ ਭੱਜ ਜਾਣਗੇ, ਜਦ ਓਹ ਸਵਾ ਲਖ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸੁਣਨਗੇ । ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਯੁਧ ਹੋਵੇਗਾ । ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਵਗੇਗਾ । ਕੋਈ ਫਰੰਗੀ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ । ਸੰਮਤ ੧੯੨੨ (ਸੰਨ ੧੮੬੫ ਈ:) ਵਿਚ ਰਾਜ-ਰੌਲੇ ਪੈ ਜਾਣਗੇ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਵਸਣਗੇ। ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ।

ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਵਧਗਾ । ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭਾਈਓ, ਇਹ ਕੋਈ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸੰਮਤ ੧੯੨੨ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਅੰਦਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਸਿਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜਪਣਗੇ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਇਹ ਭਾਣਾ ਵਰਤੇਗਾ।

(੨)

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਨਾਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਾਉਣੀ। ਇਥੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿੰਦੇ ਰਹੋ ਜੀ। ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਏਥੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਢੇਰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਏਧਰ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੋੜੇ ਪਾਓ। ਅਸੀਂ ਇਤਨਾ ਚਿਰ ਆਪ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ।*

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੂੰਹਿਆਂ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਦੀ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਜਾਲੰਧਰੋਂ ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਭੇਸ ਬਦਲਾ ਕੇ ਭੇਜੇ ਜਾਣ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਦੱਸੀਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ।

---

*ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਸਨ। ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ (ਪੰਨਾ ੧੫) ਵਿਚ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਮਰੀ, ੨੮ ਜੂਨ ੧੮੬੩, ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੁਲੱਥਿਆ ਹੈ। ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੧ ਸੌ ਸਾਖੀ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪੁਰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਬਿਠਾਉਣ ਲਈ ਸਪਸ਼ਟ ਮਨਘੜਤ ਮਿਲਾਵਟ ਹੈ ਅਤੇ ਗਲਤ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਮੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੯੨੧-੨੨ ਦੇ ਵਾਕਿਆਤ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਚਿਠੀ ਦੀ ਕੋਈ ਭੀ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌ ਸਾਖੀ ਪਰ ਕੁਝ ਕੁ ਯਕੀਨ ਬੱਝ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਮਿਲਾਵਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਯਾ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੇ ਕਈ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਆਦਮੀ ਹੀ ਭੇਸ ਬਦਲਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੇਠਾਂ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਹਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ੱਕ ਤਾਂ ਪਿਆ, ਪਰ ਓਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਦੋ ਦਿਨ ਭੈਣੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ । ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ ਸੀ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੋਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਕੇਵਲ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਰੱਖ ਕੇ ਜਪਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਨਿਰਵਾਹ ਸੰਬੰਧੀ ਭੀ ਕੁਝ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਸੀ।

ਇਕ ਰਾਤੀਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ (ਸੂਹਿਆਂ) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਥਾਈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਔਖਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਕ ਇਕ ਕੂਕਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰੱਛਿਆ ਨਾਲ ਸੌ ਆਦਮੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਗੋਰੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹੀ ਹੋਣ । ਇਕ ਵਾਰੀ ਤਿੰਨ ਯੂਰਪੀਨ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਸਨ* ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਕੂਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਛੱਡਦੇ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਪੋਲੀਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸੇਵਕ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹਨ, ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ

---

*ਇਸ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵਿਸਾਖੀ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮਿਲਨ ਗਏ ਮੇਜਰ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਲਾਹੌਰ, ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਕੈਪਟਨ ਮੇਨਜ਼ੀਜ਼ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਵਲ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਛੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਚ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਛੱਡਦੇ, ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀਆਂ ਨਹੀਂ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਹਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕਵਾਇਦ ਹੁੰਦੀ ਡੇਣੀ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਕਵਾਇਦ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੁਠੱਡਾ (ਜਿਥੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੋਕੀਂ ਕੂਕੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ) ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਵਜ਼ੀਰੇ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰ ਬਾਹਰ ਕਵਾਇਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦਾ ਪੋਲੀਸ ਸਾਰਜੰਟ ਬਹਿਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਇਕ ਦੋ ਨਾਮ-ਕਟੇ ਸਿਪਾਹੀ ਕਵਾਇਦ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਹਿਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਛੁਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਜੁੜਨ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ (ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ) ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਗ਼ੈਰ-ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਕਵਾਇਦ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੈ ਤੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਭਵਿਖਤ ਵੇਖ ਤੇ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਸੰਬੰਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਾਰੋਵਾਲ ਦੇ

ਮਹੰਤ ਨੇ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ ੧੮੫੭ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਤੂਸ ਫਿਰ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਵਿਚ ਅਯੋਗ ਮਸਾਲਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਮੁਖੀ ਨਾਇਬ ਯਾ ਸਹਾਇਕ ਸਨ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ । ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਚਤੁਰ ਤੇ ਚਾਲਾਕ ਬੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕੇਵਲ ਇਕ ਕਟੜ ਮਸਤਾਨਾ ਹੀ ਸੀ।

ਨੰਬਰ ੧ ਸੂੰਹੇ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਇਹ ਸੂੰਹੇ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ।

ਕੂਕਿਆਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਸਨ ਯਾ ਨਹੀਂ, ਸੂੰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲ ਸੱਕਿਆ, ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਣ ਪਰ ਹਥਿਆਰ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਭੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਪਕਿਆਈ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਤਕੜਾ ਇਕੱਠ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਕੂਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੁਰਭਾਈ ਤੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਵਾਸੀ ਚੇਲਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਧੁਮਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿਘ ਸੰਨ ੧੮੪੦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ

ਸਿੰਘ ਦੀ ਥਾਂ ਤੀਸਰਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ।*

ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼, ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਪਣੀ ੩੧ ਮਈ ੧੮੬੨ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੋਲੀਸ ਦੇ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਕੂਕੇ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤਕ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਬਲਵਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਣ ਪਰ ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਭੀ ਮਿਲ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਾਇਦ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਏਥੇ ਛੇਤੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਡਾਕ ਦਾ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਓਹ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕਖਾਨੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਆਮ ਉਡੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਹੂੰਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਾਲੀ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਓਹ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਇਕ ਘੁੰਮਣੀ ਚਿੱਠੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਫਿਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਆਈ ਚਿੱਠੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:—

*ਕਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼, ੩੧ ਮਈ ੧੮੬੩, ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼।

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ*
ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ

"ਸਭ ਸਿਖਾਂ, ਸਭ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ, ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਓਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਧਰੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਹ ਦੋ ਜਹਾਨੀਂ ਕਾਲੇ ਹੋਣਗੇ । ਜੇ ਕੋਈ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਆਦਿ ਕਰੇ, ਓਸ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿਓ । ਜੇ ਓਹ ਜ਼ੋਰੀਂ ਆਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਪਵੇ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ, ਅਕਾਲ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰੋ, ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਡਰੋ ਨਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਾ ਬੋਲੋ। ਗੁਰੂ ਸਭ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਨਿਗਾਹਬਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਅਵੱਗਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਨਾ ਵੜਨ ਦਿਓ ।

ਜੋ ਕੋਈ ਧੀਆਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ। ਜੋ ਕੁੜੀ-ਮਾਰ ਹੈ ਤੇ ਧੀਆਂ ਦਾ ਵੱਟਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਓਹ ਭੀ ਕੁਕਰਮੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਓ । ਦੀਵਾਲੀ ਪਰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਣਾ ।"

ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਕੂਕੇ ਬਾਬਤ ਇਹ ਰੀਪੋਰਟ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਬੜਾ ਦੰਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਜਰ ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਨੇ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੀ ਤਬੀਅਤ ਵਾਲੇ ਸਨ ਅਤੇ

---

*ਅਸਲ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਉਲਥਾ ਮੇਜਰ ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਕਾਇਮ-ਮੁਕਾਮ ਆਈ. ਜੀ. ਪੀ. ਦੀ ੨੮ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਮੁੜ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪਲੱਥਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬੋਲਦੇ ਸਨ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਮ ਖ਼ਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਰੀਪੋਰਟ ਮੇਜਰ ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ. ਯੰਗਹਸਬੈਂਡ ਕਾਇਮੁਕਾਮ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਨੇ ੨੮ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਮਰੀ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ। ਇਸ ਪਰ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫੋਰਸਾਈਥ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ੩੦ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਇਕ ਗੱਲਾਂ ਨਿਰਦੋਖ ਤੇ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ, ਸੱਚੀਂ ਯਾ ਝੂਠੀਂ; ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਐਸੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪ ਰਾਜਾ ਬਣਨ ਤੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢੇਗਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਸਲੀ ਇਰਾਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੋਣ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤੇ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਹਿੰਦੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ੧੪੧ਵੇਂ ਸੈਕਸ਼ਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਨੂੰਨ-ਵਿਰੁੱਧ ਹੁੰਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਸਵਾਲ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ ਯਾ ਸੁਧਾਰਕ ਜਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਅਮਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਭਾਸੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚਿੰਤਾਦਾਇਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਤੋਂ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਿ ਓਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਕੋਈ ਇਕੱਠ ਨਾ ਕਰਨ। ਇਸ ਤਾੜਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭੀ ਜੇ ਕੂਕੇ ਦੀਵਾਨ ਬੰਦ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ੁਮੇਂਵਾਰੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਅਮਨ ਭੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਦੇ ਪੋਲੀਸ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਰ ਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖ ਤੇ ਰੀਪੋਰਟ ਕਰਦੀ ਰਹੇ।*

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਰ ਇਸ ਬੰਦਸ਼ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਖ ਸਕਣ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ-ਦਾਤਾ ਸਾਂਈ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਜਵਾਹਰ ਮਲ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਗਤ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਦੇ ਨਾਮ ਅਸੂ ੧੯੨੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ [ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੫ ਈ:] ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਲਿਖਤੁਮ ਦਾਸਨ ਦਾਸ ਰਾਮ ਸਿੰਘ

ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸਰਬ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਦੀਨਾ ਉਪਰ ਦਿਆਲ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ, ਹਿਤਕਾਰੀ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕੇ, ਜੋਗ ਉਪਮਾ

*ਟੀ ਡੀ. ਫੋਰਸਾਈਥ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ੩੦ ਜੂਨ, ੧੮੬੩।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਜੀ ਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਦਾਸ ਜੀ, ਰਾਮ ਚੰਦ ਜੀ, ਹੋਰ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਸਾਈਂ ਜੀ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਉਪਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਵਾਰਣਾ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ।

ਡੰਡੌਤ ਬੰਦਨਾਂ ਅਨਕ ਬਾਰ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ॥
ਡੋਲਣ ਤੇ ਰਾਖੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਕਰ ਹਥ॥
ਸਗਲ ਦੁਆਰ ਕੋ ਛਾਡ ਕੇ ਗਹੇ ਤੁਹਾਰੋ ਦਵਾਰ॥
ਬਾਹੇ ਗਹੇ ਕੀ ਲਾਜ ਅਸ ਗੋਵਿੰਦ ਦਾਸ ਤੁਹਾਰ॥

ਹੋਰ ਸਜਣ ਜੀ ਤੁਸਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਸਾਡਾ ਆਵਣਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜੋ ਵੀਹ ਸਾਲ [ਸੰਮਤ ੧੯੨੦] ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਕਰ ਛਡੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਲੇ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਆਵਣ ਦੇਂਦੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਵਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਥਾ ਜੀ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਚਿਠੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇੰਵ ਆਖਿਆ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਰੱਖੋ। ਇਹ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਰਜ਼ੀਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ। ਸਰਕਾਰੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਬਦਨਾਮੀ ਹੀ ਦਿਤੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣਾ ਕੀ ਸੀ? ਜਿਸ ਬਾਤ ਸਜਾਇ ਕਰਨੀ ਥੀ ਸੋ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਛਡਾਇ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ ਭਜਨ ਪੁੰਨ ਬਹੁਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਨੰਦ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਭਜਨ ਦਸਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰੋ, ਜੋ ਕੋਈ ਬਹੁਤ

ਅਦਕਾਰੀ ਹੋਵੇ । ਕੁਛ ਡਰ ਨਹੀਂ । ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਵਗਾੜ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ; ਭਜਨ ਬਿਨਾਂ । ਜੇਕਰ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਬਨ ਆਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਇ ਦਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਜਣਾਇ ਦਿਓ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ।

ਸਾਲ ੧੯੨੨ ਅਸੂ ਬਿਕ੍ਰਮੀ।*

---

*ਇਸ ਚਿਠੀ ਦੀ ਨਕਲ ਸਾਨੂੰ ਭਗਤ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੰਘ, ਪੀ. ਈ. ਐਸ. ਰੀਟਾਇਰਡ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਕੂਲਜ਼ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ । ਭਗਤ ਲਕਸ਼ਮਣ ਸਿੰਘ ਸਾਈਂ ਸਾਹਿਬ ਜਵਾਹਰ ਮੱਲ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਭਗਤ ਸੋਹਨਾ ਮਲ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸਨ । ਆਪ ਸਾਢੇ ਬਿਆਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਭੋਗ ਕੇ ੨੭ ਦਸੰਬਰ ੧੯੪੪ ਨੂੰ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ

ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਜੁਲਾਈ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਵਿਚੇ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਅ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰ-ਗਰਮੀਆਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸਵਾ ਕੁ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਘ ਸੁੱਘ ਨਾ ਨਿਕਲੀ।

੧੮੬੩ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕੱਠ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਸਕੇ। ਇਸ ਤੇ ਬਾਦ ਭੀ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਰ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰੀ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ । ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਸੂਹੀਆ ਗੌਂਦਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਮੈਂ ਭੈਣੀ ਪੁਜਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚਿਠੀ-ਬਰਦਾਰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਲੁਧਿਆਣੀਆ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਤੀਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਭੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੂਕੇ ਫਸਾਦ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ

ਹੈ ਕਿ ਦੀਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ । ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਮਦਾਸੀਆਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨਗਾਰਚੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਕੂਕਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਇਸੇ ਸੇਵਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਾਮਾਦ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਜਾਲੰਧਰ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸੂਬੇ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਰਾਏ ਪੁਰੀਏ ਨੇ ਬਲਵੇ ਵੇਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਬਲਵਾ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਕੂਕੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਹਨ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ।

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਬੜਾ ਅਮਨ-ਪਸੰਦ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ। ਭਾਈ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ ਸੀ । ਉਹ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਤਾਉ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਪੁੱਛੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਕੂਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ । ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਪਰ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਸੰਬਧੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਰੰਜਸ਼ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਭੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ

ਵਰਤਾਉ ਬੜਾ ਵੰਗਾ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਚੂੰਕਿ ਬੜੀ ਸਖਤ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਸੁਨੇਹੇ ਤੇ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਡਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲੀਂ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੜਾ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਸੀ। ਜਦ ਭੀ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਚਿਠੀ ਲੈ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਪਿੰਡ ਕਿਸੇ ਕੂਕੇ ਪਾਸ ਪੁਜਦਾ ਤਾਂ ਓਹ ਸਭ ਕੰਮ ਛਡ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਚਿਠੀ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅਗਲੇ ਟਿਕਾਣੇ ਨੂੰ ਦੌੜ ਪੈਂਦਾ। ਜੇ ਓਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਦਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਦੂਸਰੀ ਗ੍ਰਾਹੀਂ ਭੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾਉਂਦਾ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੁਨੇਹੇ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਬਲਕਿ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੇਜਰ ਪਰਕਿੰਜ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਚੱਕਰ ਕੱਟਣੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ।

ਮੇਜਰ ਪਰਕਿੰਜ਼ ਪਾਸ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਭੀ ਪੁਜਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਕੂਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹਮ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਦ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਹੀ ਕੂਕੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਪਰ ਪਰਕਿੰਜ਼ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਫਿਰਕੇ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਬੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਵਲੋਂ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਓਹ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਰਹੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਕੁ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਸੂਰਵਾਰ ਠਾਹਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਗੁੱਸਾ ਸਮਾਧਾਂ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹੁਣ ਅਤੇ ਬੁਤ ਤੋੜਨ ਤੇ ਕਢਿਆ ਅਤੇ

ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਵਾਕਿਆਤ ਜ਼ਿਲੇਵਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ—

੧ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬ ਨੂੰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਧਾਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਮਾਧ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਇਕ ਵਡੇਰੇ ਸੰਘਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਤੇ ਵੀਹ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜੁਰਮਾਨਾ ਨਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਕੈਦ ਭੁਗਤਣ।

੨੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੬ ਨੂੰ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਲੰਬੜਦਾਰ ਨੇ ਥਾਣਾ ਸਰਸਾ ਵਿਚ ਰੀਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਗੁਰੂ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾਧਾਂ ਢਾਹ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਠਿੰਡੇ ਬਾਬਾ ਰਤੋਏ ਦੀ ਸਮਾਧ ਢਾਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਕਾਫੀ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਭੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਇਸ ਲਈ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ।

ਲੁਧਿਆਣਾ—

੭ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਜਰਾਣਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਜ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੨ ਦਸੰਬਰ ੧੮੬੬

ਨੂੰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ, ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੀਵੇ ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਹੋਇਆ।

ਸਿਆਲਕੋਟ—

ਸੁਭਾਣੇ ਪਿੰਡ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿਸ ਪਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ। ੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਚਵਿੰਡੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹੁੰਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ—

ਦਸੰਬਰ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਇਕ ਕੂਕਾ ਬਦੋਕੀ, ਤੇ ਚਾਰ ਭੁੱਕੇ ਛੀਨੇ ਫੜੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਮੁਕਦਮੇ ਚੱਲੇ।

ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ—

ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ੧੩ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਗਨਹਾੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਨੂਰ-ਜਮਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਕਬਰ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਕ ਗਊ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਉਤੇ ਜਾ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਸੱਚੀ ਹੈਂ ਤਾਂ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਕੇ ਦਿਖਾ। ਭਲਾ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨੇ ਕੀ ਤੁਰਨਾ ਸੀ? ਸੋ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਿਆ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ।*

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁੱਗੇ ਦੀ ਮੜ੍ਹੀ ਛਪਾਰ, ਮਾਤਾ ਦਾ ਥਾਨ ਜਰਗ, ਗੁੱਗੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਬੀਕਾਨੇਰ, ਹੈਦਰ-ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮਲੇਰ

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼।

ਕੋਟਲੇ, ਆਲਾ ਜ਼ਾਹਰ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ ਲੋਪੋ ਆਦਿ ਢਾਹ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ [ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ, ਸੰਮਤ ੧੯੮੬, ਪੰ. ੪੦.]

ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਵਾ ਲੱਖ ਤਕ ਪੁਜ ਜਾਇਗੀ। ੩੧ ਮਈ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਉੱਘੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਚਾਲੀ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਹੈ।*

ਕੁਝ ਕੁ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ	੨੦੦੦ †
ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ	੨੦੦੦ ‡
ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ	੧੦੦੦ §
ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੧੦੦ +
ਸਿਆਲਕੋਟ	੨੦੦ ..

*ਕੈਪਟਨ ਮੇਨਜ਼ੀਜ਼, ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਸ ਪੋਲੀਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ।
†ਮਿਸਟਰ ਪਰਕਿਨਜ਼, ੨੦ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬।
‡ਕਪਟਨ ਵਾਲ, ੨੨ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੬।
§ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਵਿੰਬਰਲੀ, ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੬।
+ ਮਿਸਟਰ ਕਿੰਚੈਂਟ, ੪ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੬।
..ਕੈਪਟਨ ਟਲਚ, ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੬। ਇਸੇ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਟਲਚ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨ ੮,੦੦੦ ਮਾਲਾ ਵੰਡੀ ਹੈ। ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਇਕ ਦੇਸੀ ਇੰਸਪਕਟਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੩੦੦ ਸੀ, ਪਰ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਮੈਕਨੀਲ ਦੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਪਗ ਸੀ।

ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਮਰਦੁਮ-ਸ਼ੁਮਾਰੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਪਰੋਕਤ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਾ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਮੇਜਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ੨੦ ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੩ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਓਪਰਾ ਓਪਰਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣਦੇ ਸਨ; ਪਰ ਇਕੇ ਦੁੱਕੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਉੱਘੇ ਆਦਮੀ ਭੀ ਕੂਕੇ ਬਣ ਗਏ ਦਿਸਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੀਆ ਰਾਇਪੁਰੀਆ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਅਤੇ ਭਰਤਪੁਰ ਤੇ ਧੌਲਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰੀਆ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਲਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੀਨ-ਗੋਈਆਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਉੱਘਾ ਸਿਖ ਤਰਖਾਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਏਗਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਕਥਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਪੋਥੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣ ਆਗੂ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੈ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਪੋਥੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਖਰੀਦੀ ਸੀ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ; ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਖਰੀਦ ਸੰਬੰਧੀ ਤਸਦੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈ।

ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਵਾਰ

ਸੂਚੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ।

ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਰੀਪਰਟ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ ਫਾਰ ਇੰਡੀਆ (ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ) ਨੇ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ੩੧ ਮਈ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਡਿਸਪੈਚ ਨੰਬਰ ੯੭ ਵਿਚ ਵਾਇਸਰਾਇ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਰਾਜਸੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ; ਪਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖੀ ਜਾਏ । ਵਾਇਸਰਾਏ ਵਲੋਂ ੬ ਜੁਲਾਈ ੧੮੬੭ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਹੁਕਮ ਪੁਜਣ ਪਰ ੧੫ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ੧੦੫੮ ਨੰਬਰ ਚਿੱਠੀ ਰਾਹੀਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿਦਾਇਤ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ।

ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਹੋਲਾ

(ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੬੭)

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਮੇਲਾ ਹੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦੇ ਘਲ ਦਿੱਤੇ। ਡ੍ਰਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਲੁਧਿਆਨਾ, ਮੇਜਰ ਪਰਕਿਨਜ਼, ਦੀ ਰਾਏ ਸੀ ਕਿ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਬੰਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਕੱਠੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਹੋ ਜਾਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਚੂੰਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰਾਜ-ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਇਸ ਲਈ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ, ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ, ਦੀ ਡੀਊਟੀ ਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਓਹ ਮੇਲੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰੇ।

ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ੧੦ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ੧੨ ਨੂੰ ਜਾਲੰਧਰ ਤੇ ੧੩ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਪੁੱਜਾ। ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਤੇ

ਦਸ ਸਪਾਹੀ ਜਾਲੰਧਰੋਂ ਤੇ ਇਕ ਇੰਸਪੈਕਟਰ, ਇਕ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ, ਤੇ ੫੦ ਸਪਾਹੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰੋਂ ਨਾਲ ਲੈ ਲਏ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਪਾਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂ-ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ। ਸ਼ੇਰ-ਦਿਲ ਰੈਜਮੈਂਟ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਕਮਾਨ-ਅਫਸਰ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਕੁਤਬ ਸ਼ਾਹ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਤੇ ਫਤਿਹ ਦੀਨ ਖਾਨ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ।

ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਹੈੱਚਲ ਸਮੇਤ ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ੧੭ ਮਾਰਚ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਤੰਬੂ ਲਾਇਆ। ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਸਿਪਾਹੀ, ਜਿੱਥੇ ਤਕ ਹੋ ਸਕੇ, ਮੇਲੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਓਹਲੇ ਹੀ ਰਖੇ ਜਾਣ, ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਨੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

੧੮ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਭੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪੁਜ ਗਿਆ ਤੇ ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਤੇ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਗਏ ਤਾਕਿ ਕਿ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਆਉਣ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ, ਤੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਹਰ ਖਿਆਲ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵਜਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਓਹ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕੇ। ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਦੇ ਬਾਦ ਮਹੰਤ ਹਰੀ

ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕੂਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿਰ ਨੰਗੇ ਨਾ ਕਰਨ, ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਕੇਸ ਨਾ ਖਿਲਾਰਣ, ਕੂਕਾਂ ਨਾ ਮਾਰਨ ਤੇ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਨ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਆਦਿ ਨੇ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਇਗਾ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦੇਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮਹੰਤ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਨਿਹੰਗ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਹੋ ਜਾਏ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਨੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਰਹੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਸੱਲੀ-ਬਖਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ।

੧੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ੨੧ ਸੂਬੇ* ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਤੇ ਢਾਈ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਪੈਦਲ ਆਦਮੀ ਝੰਡਿਆਂ ਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਹੀਰ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਦੇ ਕੈਂਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਭਾਈ ਨੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ,

*ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੂਬੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿਘ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ।

ਜੋ ਜਲੂਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਦਾ ਜਾਏ। ਇਸ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੂਬੇ ਝੱਟ ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਤਰ ਪਏ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨਾਲ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਗੀ ਕੂਕੇ ਬਾਹਰ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਾਡਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਹੁਕਮ ਕਰੋਗੇ ਅਸੀਂ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਜਾਣ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਤੇ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਦੱਸੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਉਥੇ ਸਿਰ ਨੰਗੇ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੇਸ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨ। ਇਸ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜ਼ਰਾ ਘਬਰਾਏ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਕੂਕੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਜ਼ਿੰਮੇਂਵਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ ਜਵਾਬ ਪਰ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਤੇ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੁਖਣਗੇ ਅਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਂਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸੰਗੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਦਲੀਲ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਅਫਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਕਤ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੌ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੂਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੂਕੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕੀ ਉਧਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਸੀ, ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਘਬਰਾਹਟ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋਇਆ ਦਿਸਦਾ ਸੀ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤੇ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

੧੯ ਮਾਰਚ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਾਲੰਧਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਫੋਰਸਾਈਥ ਭੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਨ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਫਸਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

੨੦ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ੭ ਕੁ ਬਜੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੌ ਕੁ ਕੂਕੇ ਤਖਤ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗਏ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੁਲੀਸ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਡੀਊਟੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਈ ਗਈ, ਬਲਕਿ ਨਜ਼ਰੋਂ ਓਹਲੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਅਤੇ ਕੁਤਬ ਸ਼ਾਹ ਇੰਸਪੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ, ਤਾਕਿ ਲੋਕੀਂ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਲੰਘਦੇ ਜਾਣ। ਭਾਈ ਰਾਮ

ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜੀ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਈ। ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਅਰਦਾਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਇਥੇ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜੀ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ। ਇਥੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਹੋਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੇਲਾ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਮੁਤਹਿਰੇ ਤੇ ਟਕੂਏ ਸਨ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕੈਂਪ ਦੇ ਪਾਸ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠਹਿਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਮੁਤਹਿਰੇ ਰੱਖ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਕੇਵਲ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਹੈੱਚਲ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬਹਿਸਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਤੇ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਡਟ ਭੀ ਜਾਣ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਤੰਬੂਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡੀਊਟੀ ਵਾਲੀ ਪੁਲੀਸ ਗਾਰਦ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਿਪਾਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ੩੦ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸਨ। ਨਿਹੰਗਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮੁਤਹਿਰੇ ਲੈ ਲਏ ਗਏ ਤੇ ਇਹ ਖਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਬੁੰਗੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਮਤਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਜੱਥਾ ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਰੱਖਿਆ

ਕਰਨ ਲਈ ਭਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸੇ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਆਇਆ ਸੀ ।

ਇਸੇ ਦਿਨ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਅਰਦਾਸਾ ਜੁ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ? ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਰਦਾਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਓਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਉਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਉਤਰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜ਼ਬਾਨੀ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਭੇਦ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਅਰਦਾਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ।

੧. ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹੋ।
੨. ਨਵਾਂ ਕੂਕਾ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਿਖੀ ਰੀਤ ਵਿਰੁੱਧ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੰਤ੍ਰ ਫੂਕਦੇ ਹੋ ।
੩. ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹੋ, "ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਹਜ਼ਰੋ, ਅਰ ਬਾਸੀ ਗੁਰੂ ਭੈਣੀ," ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਸਿਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ "ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਪਟਣਾ, ਅਰ ਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਆਨੰਦਪੁਰ"।
੪. ਸਿਖ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੱਗਾਂ ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੇਸ ਖਿਲਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।
੫. ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੂਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ।

ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਸਿਖੀ ਦੇ ਪਾਬੰਦ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਮਾਸ ਖਾਣ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ, ਕੂੜ ਮਾਰਨ, ਵਿਭਚਾਰ, ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਕੂਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਤਨੇ ਬੇ-ਸੁਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਓਹ ਸਿਖਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੇ ਕੇਸਾਂ ਤੇ ਪਗੜੀਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਇਸ ਮੇਲੇ ਤੇ ਕੋਈ ਅੱਠ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਆਦਮੀ ਸਨ ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਬਚੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਚਾਲੀ ਘੋੜੇ ਸਨ ਤੇ ਜਲੂਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਦੇ ਤੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਬਣੇ। ਸੋਢੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰਸੌਲੀ-ਵਾਲਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਬਣੇ, ਅਤੇ ਸੋਢੀ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਰਾਲੀ-ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੋਢੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਪੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਕੂਕੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਓਸ ਦੇ ਸੂਬੇ ਇਹ ਹੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭੀ ਐਸੇ ਹਨ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਿਨ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ

ਹੈ ਅਤੇ ਦੋ ਵਜੇ ਤੜਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਓਹ ਹਰ ਬਿਵਰਜਤ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕੂਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੀਰ ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਆਖਰੀ ਗ੍ਰੰਥ' ਰਖਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤ-ਬਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਹੁਕਮ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਕ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਛੇਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਦ ਭੀ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਵਿਖਤ ਬਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਯਾ ਸੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਿੱਛੋਂ (ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ) ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਖ਼ੁਦ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸੂਬੇ ਐਸੇ ਬੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਨੇਕਨਾਮੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ।*

---

*ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਦੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਦੇ ਹੋਲੇ ਦੀ ਮੇਲੇ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਮੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਇਸਨਪੈਕਟਰ ਪੁਲੀਸ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭।

ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ

ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਹਰੋਂ ਘੱਟ ਦਿਸਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਭੀ ਕੁਝ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਅੰਬਾਲੇ ਤੇ ਲਾਡਵੇ ਦੇ ਪਰਗਣਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ-ਭਗ ਕੂਕਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਜਿਤਨਾ ਪੱਕਾ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲੰਘਣ ਦੇ ਡੰਡ ਬੜੇ ਸਖ਼ਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਨਰਮ ਹੋ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਝੱਟ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਕਈ ਇਕ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਭੀ ਆਪ ਨੇ ਦੋਖੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਕਰੜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਢਿਲ੍ਹਿਆਈ ਦਾ ਵਧਦਾ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈਰਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਹਿਲੇ ਜਿਤਨੀ ਹਰ-ਮਨ-ਪਿਆਰੀ ਨਾ ਰਹੀ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ

ਪਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਰੋਕ ਪਾ ਦਿੱਤੀ, ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕੂਕੇ ਭੀ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਆਖਣ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰਾ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਰਾਜਸੀ ਤਾਂ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜੇਹੜੇ ਮਨਚਲੇ ਕਦੀ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਏਥਵੀਆਂ ਲਾ ਛੱਡਦੇ ਸਨ ਓਹ ਭੀ ਸੰਭਲ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਕੰਮਾਂ ਵਲ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੁਜ ਰਹੀਆਂ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਉੱਤੇ ਭੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੀਆਂ ਜਿਤਨੀਆਂ ਭੀ ਪੁਲੀਸ-ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਪੁਲੀਸ ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਦੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮੇਰੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਕੁਝ ਭੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਭੈੜੇ ਬੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਕੈਪਟਨ ਹੈਰਿਸ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧੀ ਸੀ, ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਮੋਹਤਬਰ ਤੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਸੰਬੰਧੀ ਪੁਛ-ਗਿਛ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦਾ ਇਹ ਹੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲ ਤਕ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਹਨ। ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੀ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਖ਼ੁਦ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੀ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ

ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਓਹ ਇਸ ਖਿਆਲ ਤੇ ਹੀ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਖਸੂਸੀਅਤ ਭੀ ਹੈ। ਓਹ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰੀ ਧਾਰਮਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿਖ, ਸਮੇਤ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ, ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ ਜੇ ਮੁੜ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਏ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਕਿ ਓਹ ਜਿਥੇ ਚਾਹੁਣ ਵਿਚਰਨ। ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੇ ਆਖੀਰ ਵਿਚ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜੈਨਰਲ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਚਲਨ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਨ-ਪਸੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਖੁਲ੍ਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਹੈ।*

---

*ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ੧੮੬੭ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ।

ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦਾ ਮੇਲਾ

(ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੭)

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਦੇ ਬਾਦ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਇਕੱਠ ਜੋ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰੀਆ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਸਦਾ ਸਿੰਘ, ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਿਰ ਸਿੰਘ, ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ, ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸੂਬੇ ਭੀ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਟਿਆਲੀਆ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਰਾਇਪੁਰੀਆ ਭੀ ਪੰਜਾਂ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਦਲੀ ਧੌਲਪੁਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਮਹੀਨਾ ਭੇਜਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਾਣੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਡੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਨਾਮ ਉਸ ਸੂਚੀ ਵਿਚ

ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ ਜ ਅਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਿਖ ਘੱਲਣੀ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਫੜ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਮੈਦ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਕਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ (–੧੯੨੦, ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਈ.) ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਔਖਿਆਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੂਫ਼ਾਨ ਵਿਚ ਫਸ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰੂਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਧਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦੇਵੇਗਾ; ਰੂਸੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਅੰਬਾਲਾ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਤੇ ਪਿਰਾਗ ਦਾਸ* ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੱਕ ਆਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਭੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਸੁਪਿਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਤਮਗਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਪਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਏਥੇ ਹੈਗੇ, ਪਾ ਲੈ, ਜਦ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ, ਲਾਹ ਛੱਡੀਂ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਤਰਖਾਣ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚੇ ਹੋਵਾਂਗੇ।' ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨੇ

---

*ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਿਆ ਕਿ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਤੇ ਪਿਰਾਗਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ ਸੀ।

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ . ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼, ਜਿਸ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਓ, ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਆਓ।

ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਇਕੱਠ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਰ ਪੁਜਣ, ਤੇ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕਾ ਜਮਾਂ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

ਇਸੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਆਮ ਸੁਣੀ ਗਈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਹੋ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਲ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬਰਵਾਣੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ 'ਮਰਦ ਕਾ ਚੇਲਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਕਰ ਕੇ, ਸੰਮਤ (ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਿਕਰਮੀ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ) ਅਠਤ੍ਰੇ ਦੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਪਰ ਹੱਲੇ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਾਬਰ ਦੀ ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਞ ਦੇ ਜਾਂਞੀ ਕਾਬਲੀਏ

'ਆਵਨਿ ਅਠਤਰੇ, ਜਾਨਿ ਸਤਾਨਵੇ'

ਤੇ

'ਹੋਰੁ ਭੀ ਉਠਸੀ ਮਰਦ ਕਾ ਚੇਲਾ।'

ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸਲ ਵਾਕੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਦ ਸੰਮਤ ੧੮੭੮ ਵਿਚ ਇਕ 'ਮਰਦ ਕਾ ਚੇਲਾ' ਜਨਮ ਲਏਗਾ ਤੇ ੧੮੯੭ ਵਿਚ ਆਪਣ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਅਤੇ ਇਸ ਆਪਣੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਇਹ

ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਮਤ ੧੮੭੮ (ਸੰਨ ੧੮੨੧ ਈ.) ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੮੯੭ (ਸੰਨ ੧੮੪੦-੪੧) ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਹਜ਼ਰੋ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਲਿਆ ਸੀ† । ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਵਾਹੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਸੰਮਤ ੧੮੭੨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਹੈ‡ ।

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼, ਸੰਨ ੧੮੩੭ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ।

†ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਜਿਲਦ ੪, ਪੰ. ੩੦੯੪; ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸੰਮਤ ੧੯੮੬ ਦੇ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚੱਕ੍ਰਵਰਤੀ ਦਾ ਲੇਖ ।

ਸੰਮਤ ੧੯੨੪ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ

(ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੭)

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਹੁਮ-ਹੁਮਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੈਜ਼ੇ ਤੇ ਬੁਖਾਰ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਲੋਕ ਬੜੀ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਮੇਲੇ ਅਤੇ ਮਾਲ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੌਣਕ ਨਾ ਹੋਈ । ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਸੀ। ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ, ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ, ਭੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਤੋਂ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਬਾਦ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੨੫ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ, ਅਤੇ ਲੜਕੀ ਬੀਬੀ ਰਾਮ ਦਈ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਜਾ ਚੌਦਾਂ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ । ਅੱਠ ਕੁ ਸੌ ਕੂਕੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ

ਥਾਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਚਾਟੀ ਵਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਤਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਲਈ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ੨੬ ਅਤੇ ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁ ਸੌ ਕੂਕਾ ਹੋਰ ਆ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਸਾਰੀ ਵਹੀਰ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਸੌ ਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿੰਨ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੁੰਗਿਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਉਤਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ, ਸਮੇਤ ਬੀਬੀ ਹੁਕਮੀ (ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਭਾਈ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਦਰੀਆ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪਦਵੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੁਕ ਸਿੰਘ ਭੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਦੇ ਸਾਰ ਇਤਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਓਹ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਅਤੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਡੀਊਟੀ ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂਕਿ ਜਦ ਓਹ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੨੬ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਥੇ ਓਹ ਚਾਹੁਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਓਹ ਠਾਠ ਨਾਲ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁਣ, ਤਾਂ ਓਹ ਸਿਰਫ਼ ਐਤਵਾਰ ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਣਗੇ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਪੰਜਾਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਸਮੇਤ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦ ਤਿੰਨ ਸੌ ਤਕ ਪੁਜ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਕੂਕੇ ਇਸ ਵਲੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਨ, ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਪਏ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਜਿੱਥੋਂ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਵਜੋਂ ਮਿਲੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੰਡੇ-ਬੁੰਗੇ ਤੋਂ ਦੁਪੱਟਾ ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਤੋਂ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਕਿਨਾਰੀ ਵਾਲਾ ਦੁਪੱਟਾ ਤੇ ਦਸਤਾਰ ਮਿਲੇ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਥਾਈਂ ਦਸਤੂਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਰਦਾਸ ਭੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਦੋ ਰੁਪਏ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ ਗਏ। ਪਰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਉੱਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਹੋਣ। ਇਸ ਲਈ ਓਥੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਕੁਝ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਬਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆਪ-ਣੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਛੱਡ ਦੇਣ ਤੇ ਤਨਖਾਹ ਲੁਆਉਣ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਨਾ ਕੀਤੀ।

੨੯ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਗਏ। ਪਰ ਇਸ ਦਿਨ ਉਹ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਹੀ ਗਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਪੋਲੀਸ ਸਾਰਜੈਂਟ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵਧ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਭਾਈ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਜੋ ਜ਼ਰਾ ਤੇਜ਼ ਤਬੀਅਤ ਸੀ, ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਜੈਂਟ ਨੂੰ ਗਾਲ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਖ਼ਾਨ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨੇ ਝੱਟ ਭਾਈ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਲਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦੀ

ਥਾਂ ਸਾਰਜੈਂਟ ਪਾਸੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗ ਕੇ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧਾਂਵਾਲੀਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਸਰਦਾਰ ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧਾਂਵਾਲੀਏ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਭੇਟ ਦਿੱਤੀ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਬਣਾਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮੀ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਭੀ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਤਾਂਕਿ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਇਕੱਠਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਸਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੂਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ । ਗਿਣਤੀ ਚੂੰਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੜੇ ਕਰ ਕੇ ਕਤਾਰ ਵਾਰ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ' ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੁਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਈ ਆਇਆ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਖਲਾਸੀ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ । ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਖਿੱਚ ਸੀ । ਮੈਂ ਸ੍ਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ ਸਰਬਰਾਹ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਤੇ ਕਈ ਸਿਖ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਰਾਏ ਪੁਛੀ । ਸਭ ਨੇ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਨੇਕ-ਨੀਅਤ ਅਤੇ ਹਾਨੀ-ਰਹਿਤ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸੂਬਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ, ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਬਣਨ ਵਾਲਾ ਹੈ,

ਇਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮੇਲਾ ਬੜੇ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰਿਆ। ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਇਤਨੇ ਅਮਨ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਇਹ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੯ ਨਵੰਬਰ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਠਹਿਰੇ ਤੇ ਫੇਰ ਭੈਣੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ।*

*ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ; ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ, ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜੈਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਸੰਨ ੧੮੬੭।

'ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੀ ਢਾਹਿ ਕੇ ਕਰ ਦਿਓ ਮਦਾਨਾ'

ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਚੂੰਕਿ ਮੜ੍ਹੀ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਕਬਰ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਆ ਵੜੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨਮਤੀ ਮਨ-ਮਤ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਏਕ-ਸੇਵੀ ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਰਣਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਕਿਸੇ ਮਤ ਦੇ ਭੀ ਨਵਿਆਂ ਨਵਿਆਂ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਜੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਮਤ ਭੀ ਨਵਾਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜੋਸ਼ ਹੋਰ ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਸੀ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮੜ੍ਹੀ-ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅੱਡੇ ਹੀ ਉੜਾ ਦੇਣਾ ਇਕ ਸਫਲ ਸਾਧਨ ਸਮਝਿਆ । ਇਹ ਢੰਗ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਪਰਾਇਆਂ ਨਾਲ ਬੇਲੋੜੀ ਵਧੀਕੀ ਭੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਿਣਤੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੂੰਕਿ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਯੋਗ-ਅਯੋਗ ਦੀ ਬਰੀਕ ਪੜਤਾਲ ਪਛਾਣ ਵਿਚ ਪੈ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਗੱਲ ਫੜ ਲਈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਭੀ ਦੇਖੋ 'ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣੀ ਢਾਹਿ ਕੇ ਕਰ ਦਿਓ ਮਦਾਨਾ।' ਇਹ ਲਹਿਰ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹਨ੍ਹੇਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤੇ ੧੮੬੭ ਤਕ ਇਸ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਮੜ੍ਹ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੀਂ ਜਿਥੇ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਛੱਡੀ । ੧੮੬੬

ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜੋ, ਵਾਕਿਆਤ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਜਾਂ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿੱਛੇ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਵਾਕਿਆਤ ਜ਼ਿਲੇ ਵਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲਾਹੌਰ—

੨੪ ਦਸੰਬਰ (੧੮੬੬) ਸੇਖਵਾਂ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁਰੀਦਕੇ ਦੇ ਠਾਣੇ ਰੀਪੋਰਟ ਦਿਤੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹਨੂਮਾਨ ਤੇ ਲਛਮਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੱਟ ਕੇ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ। ਪਰ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਪਛਾਣ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਅਤੇ ੨੫) ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ। ਕੈਦ ਹੋਈ।

ਲੁਧਿਆਣਾ—

ਪਿੰਡ ਛਪਾਰ ਠਾਣਾ ਡੇਹਲੋਂ ਵਿਚ ੨੨ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਇਕ ਪੂਜਾ ਅਸਥਾਨ ਢਾਹ ਦਿਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੨੭ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਪਿੰਡ ਖਟੜੀ ਕੌਸਿਹ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਚਾਰ ਕੂਕੇ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ (ਖਜ਼ਾਨਾ), ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ (ਕਾਹਨਾ), ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਹਾਦੁਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਤੇ ਦਸ ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਇਕ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਹੋਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ।

ਪੁਨਾਦੀ ਠਾਣਾ ਖੰਨਾ ਦੇ ਮੇਘ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਜੇਤਾ ਸਿੰਘ

ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ (ਗੁਲਾਬਾ) ਮਜ਼ਹਬੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ, ਇਕ ਮੜ੍ਹੀ, ਪੀਰ ਖਾਨਾ ਤੇ ਚਾਰ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹ ਛੱਡੀਆਂ। ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਦ ਤਫਤੀਸ਼ ਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਿਆ ਅਤੇ ਛੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਤੇ ਦਸ ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ, ਯਾ ਇਕ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਹੋਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—

ਫਰਵਰੀ ੧੮੬੭ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਪਾਸ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਕਿ ਸੂਬੇ ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਤੇ ਲੋਪੋਕੇ ਦੇ ਠਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਸੀਤਾਂ, ਠਾਕਰਦੁਆਰੇ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਭੀ ਢਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜੰਡਿਆਲੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਸ਼ੇਖ ਫ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ, ਲੋਪੋਕੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕੁਹਾਲਾ ਦੀ ਖਾਨਗਾਹ, ਚਵਿੰਡੇ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਦੇਵਲ ਤੇ ਕੁਝ ਪਕੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਭੰਨੀਆਂ ਤੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਰਈਏ ਦੇ ਠਾਣੇ ਵਿਚ ਧਾਰੀਵਾਲ (ਠਾਣਾ ਨਾਰੋਵਾਲ) ਦਾ ਇਕ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਮਾਲੋਕੀ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਢਾਹੁੰਦਾ ਫੜਿਆ ਗਿਆ।

ਦੋ ਵਾਕੇ ਅਜਨਾਲਾ ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਹੋਏ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਕੱਕੜ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ, ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਧਾਂ ਢਾਹੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਮਸੀਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜਠੇਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਢਾਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਧਾਂ

ਮੁੜ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਢਾਹ ਛੱਡੀਆਂ। ਪਿੰਡਾਂ ਕਕੜਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਸਮਾਧਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਾਡੀਆਂ ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਭੀ ਵੱਢ ਛਡਦੇ ਹਨ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਣ ਪਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਲਾਹੌਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਯਾ ਮਸੀਤਾਂ ਤੇ ਖਾਨਗਾਹਾਂ ਢਾਹੁਣ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜੇ ਫਿਰ ਭੀ ਓਹ ਨਾ ਹਟਣ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵੇ।

ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ—

ਇਕ ਠਾਕਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਾਹਰ ਸੁਟ ਦੇਣ ਦਾ ਸ਼ਕ ਕੁਝ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਮੁਕਦਮਾ ਨਾ ਚਲ ਸਕਿਆ। ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪ੍ਰਗਣੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਤਿਤਰਕੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਦੇਵੀ ਦ੍ਵਾਰੇ ਦੀ ਕੰਧ ਢਾਹ ਛੱਡੀ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ—

ਕਈ ਸਮਾਧਾਂ ਤੇ ਠਾਕਰਦਵਾਰੇ ਢਾਹੁਣ ਦੀਆਂ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਸੀ, ਪਰ ਨੂੰਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ

ਕਾਰੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਗਵਾਹੀ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੀ। ਗੁਜਰਾਂਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁਸੈਨ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖ਼ਾਨਗਾਹ ਤੇ ਪੀਰ ਗੁਦੜੀ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਤਾੜਨਾਂ ਦਾ ਡਰ ਸੀ ਯਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ (ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਿ ਖ਼ੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ੧੯ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਕਰਨਲ ਮੈਕਐਂਡਰੀਉ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ) ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ, ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਬਰ-ਤੋੜ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀ-ਢਾਹ ਲਹਿਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਢਿੱਲੀ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ੧੮੬੮ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਦਬ ਗਈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇਕ-ਨਾਮ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਭੀ ਆਇਆ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਤੇ ਧਰਮ-ਅਸਥਾਨ ਢਾਹੁਣ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੇ ਓਹ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਵਿਚ ਘਾਟ

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਮੰਤਵ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਾਂ ਐਸੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭੀ ਭੈ ਖਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਫਿਰਨ ਦੇਣਾ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮਝ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਪਰ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਭੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਖੁਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਪਰ ਭੀ ਜ਼ਾਹਰਾ ਕੋਈ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨਾ ਰਹੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ। ਆਮ ਸਿਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਮਤੀਏ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕਬਰ-ਤੋੜ ਤੇ ਮੜ੍ਹੀ-ਢਾਹ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਘਿਰਣਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਘਟਦੀ ਗਈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਖੁਲ੍ਹਮ ਖੁਲ੍ਹਾ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਪੂਰਣ ਪੁਰਖ ਅਚੁਤ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਜਿਸ ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਨੇ ਗ ਇਆ ਹੈ।
ਆਪਣਾ ਬਿਰਦ ਰਖਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਕਹਾਇਆ ਹੈ।

ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਤੁਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਪਰ੍ਹ ਇਸ ਘਾੜਤ ਤੇ ਭੰਨ-ਤੋੜ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੂਬੇ ਸਨ, ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੀਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ– پیراں نمی پرند مریداں می پرانند

ਅਰਥਾਤ–ਪੀਰ ਨਹੀਂ ਉਡਦੇ, ਮੁਰੀਦ ਉਡਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਲਾਹੌਰ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦੀ ਤੋਂ ਖੁਲ੍ਹ ਮੰਗਣ ਦਾ ਇਕ ਮੰਤਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਨੰਦ ਪੁਰ, ਮੁਕਤਸਰ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕੇ। ਓਸ ਨੂੰ ਆਸ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਹੰਤ, ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਸਰਬਰਾਹ ਖੁਲ੍ਹਮ-ਖੁਲ੍ਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਪੋਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਦੇਣਗੇ। ਪਰ ਨਤੀਜ' ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਿਕਲਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਖਤ ਨਿਰਾਸਤਾ ਹੋਈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਣ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦਾਈ ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਲਈ ਆਮ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਮਿਲਨਾ ਜੁਲਨਾ ਢੁਕਦਾ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਥਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਖ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਘਾੜਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ

ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਓਹ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਢਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਪ੍ਰਵਾਣ ਨਾ ਕਰੇ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਨੋਂ ਭੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਓਹ ਹਰ ਪੱਕੇ ਸਿੱਖ ਲਈ ਸੁਤੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਚੂੰਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਇਸ ਲਈ ਓਹ ਓਥੇ ਖੜੋਤੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਓਸ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸਫਲ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰ ਹੋ ਪਈਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੌਲੇ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਹਾਸੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਬਣ ਜਾਣ ਪਰ ਕਈ ਕੂਕੇ ਭੀ ਡੋਲ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਹੋ ਗਈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈਆਂ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ-ਸਮਿਥ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਕੂਕੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਯਾਮਤਾ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਜੁ ਫੁਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚੁਪ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਬਸਤਰ ਚੁਕ ਕੇ ਲੁਕੋ ਦਿਤੇ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਟੋਲ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਚਲ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਗਲ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅੰਤ ਉਸ ਕੂਕੇ ਨੇ ਕਪੜੇ ਮੋੜ ਦਿਤੇ ਤੇ ਅ ਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵਨਾ ਛਡ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵਖ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਚੋਖੀ ਫੈਲ ਗਈ ਤੇ ਕਈ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹਿੱਲ ਗਿਆ।

ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ।ਕ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੀ

ਲਾਲਸਾ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਲ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਨਾ ਰੱਖਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਿਚ ਢਿਲਿਆਈ ਆਉਂਦੀ ਗਈ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਹੀ ਇਕ ਦੋ ਕੋਝੇ ਵਾਕਿਆਤ ਹੋ ਗਏ। ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਖ਼ਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਣ ਪਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਝਟ ਖ਼ਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਵਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰ ਸਕਣਾ ਭੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਪਰ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲ ਗਏ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਜੋਲ ਦੀ ਜਲਦੀ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਲ੍ਹ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਚਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਭੀ ਗੱਲਾਂ ਧੁਮਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਚਾਰਿਕਾ ਚੰਦੋ, ਜੋ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਤਰਖਾਣ ਨਾਲ ਉਠ ਗਈ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਜਵਾਹਿਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੰਦੋ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਫਾਹੇ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਹਾਲ ਤਕ ਹਥ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।*

*ਦਯਾ ਕੌਰ ਤੇ ਚੰਦੋ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਕਦਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਵੇਰਵੇ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਥੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਮਾਤ੍ਰ ਸੰਖੇਪ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਦੁਖਦਾਇਕ ਘਟਨਾ ਨੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀ ਰਾਏ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਦ ਇਕ ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮਰਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਉਲਟਾ ਅਸਰ ਪਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹੋਰ ਚੀਜ਼, ਜਿਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੁਰੇਡੇ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲਾਓ-ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਦੌਰੇ ਸਨ। ਇਹ ਦੌਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਮਹਿੰਗੇ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਵੀਹ ਕੁ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦਾਣੇ, ਲੰਗਰ ਤੇ ਸਰਦਾਈਆਂ ਦਾ ਖਰਚ ਉਸ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਡੇਰਾ ਕਰਦੇ। ਸਸਤੇ-ਭਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸਹਿ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ੧੮੬੮ ਦੇ ਮਹਿੰਗਾਈ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਖਰਚ ਕਈ ਗਰੀਬ ਕੂਕਿਆਂ ਲਈ ਔਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸਾਹ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਠੰਡਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਲਾਹੌਰ ਆਪਣੀ ੧੮੬੮ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਜੇਹੇ ਕਈ ਕਾਰਣਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਅਭਾਗਾ ਵਰ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ, ਪਰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਰਾ ਘਟ ਸਖਤ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਲਾਟ ਬੁਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋ ਕੇ ਉੱਚੀ ਚੜ੍ਹੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸੰਨ ੧੮੬੯

ਵਲ ਜ਼ਰਾ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਗਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀ ਨਵੇਂ ਸਾਧਨ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕਣ ਲਈ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗੀ, ਪਰ ਜੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਪੁਰਾਣੀ ਨੇਕ-ਨਾਮੀ ਹਾਸਲ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਸੰਨ ੧੮੬੯ ਵਿਚ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਾਧਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕੰਮ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਠੰਡਾ ਪੈਂਦਾ ਗਿਆ । ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ੧੩੭ ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਬਣੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਹੀ ਨਵੇਂ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰਲੇ ।

ਬਰਾਜਵਾਲੇ ਦਾ ਵਾਕਿਆ

ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੬੯ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ-ਸਮਿਥ ਪਾਸ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਕਿ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਰੁਪਾਣੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਕੂਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੁਝ ਚਰਖੇ, ਇਕ ਮੰਜਾ, ਇਕ ਹਲ, ਗੱਡੇ ਦੇ ਹਿਸੇ ਆਦਿ ਫੂਕ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਸਰਸਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਰਾਜਵਾਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਦੀਵਾਨ ਬਖਸ਼ ਇਸ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋ ਕੁ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀਵਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਵਲੋਂ ਰੀਪੋਰਟ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਦੇਖ ਭਾਲ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ ਤੇ ਖੋਹ ਲਈ, ਉਸ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਇਕ ਬਰਛਾ ਲੱਗਾ। ਬੇਲੀ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਟਕੂਆ ਯਾ ਲਾਠੀ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਨੇ ਉਸ ਉਤੇ ਬਰਛੇ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਦੀਵਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਸਿਪਾਹੀ ਉਤੇ ਭੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਤੋੜ ਕੇ ਖੋਹ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੋਟ ਵਾਰ ਨਾਲ ਫਟ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਦਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ

---

*ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਨ ੧੮੬੯ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ, ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਹਚਿਨਸਨ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਦੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮ ੧੪ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੭-੨੦੧।

ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ-ਸਮਿਥ, ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਵੇਕਫ਼ੀਲਡ ਵੀਹ ਪਿਆਦੇ ਪੋਲੀਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਚਲ ਪਿਆ।

ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ-ਸਮਿਥ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ੧ ਮਾਰਚ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਮੁਕਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਵਜ਼ੀ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੂਕੇ ਬਰਾਜਵਾਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਚੂੰਕਿ ਪੋਲੀਸ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣਾ ਮੈਂ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਸਮਿਥ ਤੇ ਵੇਕਫੀਲਡ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੀ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਈ ਭੀ ਆ ਗਏ। ਬਰਾਜਵਾਲਾ ਮੁਕਤਸਰੋਂ ੨੫ ਕੁ ਮੀਲ ਹੈ। ਲਾਗੇ ਪੁਜ ਕੇ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਓਹਲੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਆ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ।

ਦੁਪਹਿਰੋਂ ਬਾਦ ਦੋ ਵਜੇ ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਬਰਾਜਵਾਲੇ ਪੁੱਜੀ। ਕੁਤਬਸ਼ਾਹ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ਅੱਠ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਬੰਦੋਬਸਤ ਦਾ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਆਦਿ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਖੜੋਤੇ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਤਬ ਸ਼ਾਹ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਨੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਰਾਹੀਂ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਬਰਾਜਵਾਲੇ ਦੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਹਾਂ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੁਤਬ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਾ ਦੇਵੇ। ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੁਤਬਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੰਗਾ

ਹੋਵੇ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਘੋੜਾ ਤਾਂ ਨਜ਼ਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਰ ਦੇਵੇਂ ਤੇ ਆਪ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਏਂ, ਇਹ ਵਹਿਮ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਛਡ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਲੀਮੁੱਲਾ ਨੇ ਭੀ ਠੰਢ ਵਰਤਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਇੱਟਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਏ।

ਮਿਸਟਰ ਵੇਕਫ਼ੀਲਡ ਨੇ ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਆਲਮਸ਼ਾਹ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਕਿ ਚੁਪ ਚਾਪ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਦੱਸ ਦੇਣ ਕਿ ਦੋ ਯੂਰਪੀਨ ਅਫ਼ਸਰ ਵਹੀਰ ਸਮੇਤ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਤੇ ਦੋ ਮੋਹਰੀ ਸਾਥੀ ਸਨ। ਝਟ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਬਾਕੀ ਕੂਕੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆ ਪੁਜੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੂਰਪੀਨਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਾਹਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਠਠੰਬਰ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਜੂੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੪੪ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸਰਸਾ ਦੇ ਠਾਣਾ ਮਲੌਦ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁੜ ਵੰਡਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਕੂਕੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਭੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਨੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਹਿਣੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਲਿਆ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਮਿਲੇ, ਪਰ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਬਰਾਮਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸ ਦੇਣਾ ਭੀ ਕੁਥਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਭਾਈ

ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਅਸਰ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲ ਆਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੋ ਇੱਜ਼ਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਤਕ ਇਹ ਖ਼ੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਭੀ ਬੇ-ਮੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਿੱਲੜ ਸਮਝ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਉਪਰੋਕਤ ਝਗੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮੰਤਵ ਮੁੜ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਭੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿੰਡ ਝੰਡੇਵਾਲਾ, ਠਾਣਾ ਮਲੋਟ, ਦੀ ਇਕ ਸਿੰਘਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰਿਕਾ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦਯਾ ਕੌਰ ਦੀ ਜੋਤ ਉਸ ਵਿਚ ਆ ਬਿਰਾਜੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਆਗੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ।

ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ੪੪ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਨੋਕਸ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕਦਮਾ ਚਲਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਕਰਾਕਰੋਫ਼ਟ ਵਲੋਂ ਮਿਸਟਰ ਨੋਕਸ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾ ਨਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏ, ਕੇਵਲ ਫਸਾਦ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾ ਹੀ ਚਲ ਤੇ ਕੁਝ ਥੋੜੀਆਂ ਹੀ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਚੁਨਾਂਚਿ ੪੪ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਮਿਲੀਆਂ, ਬਾਕੀ ੩੭ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਮੁਕਦਮੇ ਦੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

੧, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜਵਾਲਾ (ਸਰਸਾ), ਡੇਢ ਸਾਲ ਸਖਤ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਕੈਦ।

੩. ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ, ਚੰਨੂੰ (ਸਰਸਾ), ਇਕ ਸਾਲ ਸਖਤ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਞੀ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਕੈਦ।

੪. ਬੇਲੀ ਸਿੰਘ, ਬਰਾਜਵਾਲਾ (ਸਰਸਾ), ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਮਹਿਜ਼ ਕੈਦ।

੫. ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਕੁਰਾਈਵਾਲਾ (ਮੁਕਤਸਰ), ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ।

੬. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਔਲਖ (ਸਰਸਾ), ਇੱਕ ਸਾਲ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਞੀ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਹੋਰ ਕੈਦ।

੭. ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਭੋਲਵਾਲਾ (ਮੁਕਤਸਰ) ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਯਾ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਮਹਿਜ਼ ਕੈਦ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਔਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਕਦ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ-ਕਰਨਲ ਜੀ. ਹਚਿਨਸਨ, ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ, ਆਪਣੀ ੧੪ ਜਨਵਰੀ ੧੮੫੦ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੭–੨੦੧ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੋਲੀਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਪਲਟਣ

ਸੰਨ ੧੮੬੯ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਜੰਮੂੰ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਡੋਗਰਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੀਹ ਪੈਂਤੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਸਢੌਰਾ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਕਿਲਾ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਆ ਤੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਥਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਪਲਟਣ ਦੀ ਨਫਰੀ ਜੋਗੇ ਆਦਮੀ ਲੈ ਆਓ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਲਟਣ ਖੜੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਭਰਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਪਰ ਕੂਕੇ ਜੰਮੂੰ ਪੁਜਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖਬਰ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਲੱਗੀ, ਤੇ ਇਹ ਭੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਰਤੀ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹਰ ਜਵਾਨ ਜੰਮੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇਕ ਸਰਟੀਫੀਕੇਟ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਨ ੧੮੬੯ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਜੰਮੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਪਲਟਣ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਹਾਲਾਤ ਪਤਾ ਕਰੇ। ਇਹ ਪੋਲੀਸ ਅਫਸਰ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੦ ਵਿਚ ਜੰਮੂੰ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਰੀਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਨਵੀ ਖੜੀ ਹੋ ਰਹੀ ਇਸ ਪਲਟਣ ਦਾ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਹੈ ਤੇ ਡੇਢ ਸੌ ਆਦਮੀ ਭਰਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੰਮੂੰ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ।

੭੨ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਬਿਰਧ ਸਨ ਤੇ ਕੁਝ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦਸ ਰੁਪਏ (ਚਿਲਕੀ) ਮਹੀਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੰਮੂੰ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਨਖਾਹ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਆਟੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਨਕਦ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਾਇਦ ਸਿਖਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਹਾਲ ਤਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਿਲੇ। ਪਰੇਡ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਥਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਸਟੋਰ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ। ਇੱਕ ਰੀਪੋਰਟ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਮੂੰ ਵਿਚ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੂਕੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਬੀਰ ਸਿੰਘ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਦ ਇਸ ਪਲਟਣ ਦਾ ਹੈਡ-ਕੁਆਰਟਰ ਜੰਮੂੰ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਵਿਚ ਪਲਟਣ ਦੀ ਨਫ਼ਰੀ ਦੋ ਢਾਈ ਸੌ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਵਾਇਦ ਭੀ ਸਿਖਾਈ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਭੀ ਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦਾ ਕਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ ਸਰਦਾਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਲਟਣਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕੇ ਦੁੱਕੇ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁਧ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਰੀਪੋਰਟ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਰਾਜਸੀ ਖਤਰਾ ਭਾਸਦਾ। ਪਰ ਤਾਂ ਭੀ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਲਟਣਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਕਵਾਇਦ ਸਿਖਣ ਤੇ ਫੌਜੀ ਡਿਸਿਪਲਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦੀ। ਘੱਟੋ ਘਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਓਹਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਹੇਠਾਂ ਰਖਣਾ ਔਖਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਤਾਂ ਕੂਕੇ ਹੀ ਜੰਮੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਪਲਟਣ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸੀ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਇਕੋਟ ਆਦਿ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਡਰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਕੂਕੇ ਸ਼ੱਕੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਭੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਪਲਟਣ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤੇ ਇਹ ਘਰੋ ਘਰੀ ਚਲੇ ਗਏ।

ਇਸ ਪਲਟਣ ਦਾ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਢੌਰੀਆ ੧੪-੧੫ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਉਤੇ ਧਾਵਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।*

*ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨੇਬ, ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ, ੪ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧; ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਉਤੇ ਹੱਲੇ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਪੋਰਟਾਂ ਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਗਵਾਹੀਆਂ।

ਨਿਪਾਲ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਮਿਸ਼ਨ

ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਦੇ ਪੁੰਗਾਰੇ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਨਿਪਾਲ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਰ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਕੰਵਰ ਰਾਣਾ ਜੀ ਪਾਸ ਇਕ ਮਿਸ਼ਨ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਤਲਬ ਕੀ ਸੀ, ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਆਖਿਆ ਇਹ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੋ ਮੱਝਾਂ ਤੇ ਦੋ ਖੱਚਰਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿ ਓਥੋਂ ਮੰਗ ਆਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ਼ ਗੱਲ ਤੋਂ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸੂਬੇ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੰਤਵ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਾਨਾ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਸੀ।

ਨਿਪਾਲ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਸਿਖ ਨੌਕਰ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਿੰਘ ਇਕ ਗੋਰਖਾ ਪਲਟਨ ਦਾ ਅਜੀਟਨ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਜਮਾਂਦਾਰ। ਇਹ ਕੂਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਓਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਖਾਸ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਇਹ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੰਗ ਬਹਾਦੁਰ ਲਈ ਮੱਝਾਂ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸਨ, ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਫਰੀਦਕੋਟੋਂ ਤੇ ਆਸਾ ਸਿੰਘ ਉੱਪਰ ਪੰਜਾਬੋਂ।

ਸੂਬੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਮੱਝਾਂ ਤੇ ਖਚਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ। ਚੁਨਾਂਚਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ

ਆਪਣੇ ਇਕ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਈਆ ਦੇ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਕ ਜੋੜਾ ਖੱਚਰਾਂ ਤੇ ਦੋ ਮਝਾਂ ਲਿਆਵੇ । ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੱਚਰਾਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੱਝਾਂ, ਜੋ ਇਹ ਲੈ ਕੇ ਨਿਪਾਲ ਗਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜਾਮਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਭੇਜੇ ਗਏ । ਇਹ ਖੱਚਰਾਂ ਤੇ ਮੱਝਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਟਿੱਕਾ ਬਬਰ ਜੰਗ ਲਈ ਸਨ ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਿਪਾਲ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਟਿੱਕਾ ਬਬਰ ਜੰਗ ਨਾਲ ਕਰਾਈ ਤੇ ਟਿੱਕਾ ਬਬਰ ਜੰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਜੰਗ ਬਹਾਦੁਰ ਨਾਲ । ਖੱਚਰਾਂ ਤੇ ਮੱਝਾਂ ਜੰਗ ਬਹਾਦੁਰ ਤੇ ਟਿੱਕਾ ਬਬਰ ਜੰਗ ਨੇ ਰੱਖ ਲਈਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਈਆ ਨਕਦ, ਇਕ ਕਸਤੂਰੀ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਇਕ ਦੋਸ਼ਾਲਾ, ਇਕ ਗੁੰਟ ਘੋੜਾ ਤੇ ਦੋ ਖੁਖਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਿਪਾਲੋਂ ਮੁੜਨ ਵੇਲੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਨੇ ਦੋ ਖੁਖਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਲੈ ਆਉਣ ਲਈ ਪਾਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾ ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾ ਪਵੇ।

ਜਿਵੇਂ ਸੂਬੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਹਦ ਤਕ ਤਜਾਰਤੀ ਹੀ ਹੋਵੇ । ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਅਤੇ ਡੰਗਰਖਾਨੇ ਦਾ ਇਨਚਾਰਜ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਡੰਗਰ ਵੱਛੇ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੇਚੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ੨੪-੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਦੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਮੈਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਦੇ ਕਈ ਘੋੜੇ ਹਰਦੁਆਰ ਵੇਚੇ ਸਨ । ਡੰਗਰਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਤੋਂ ਜੋ ਨਫਾ

ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।*

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਖਨਊ ਅਤੇ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲ ਭੀ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ ਸਨ,† ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਹਾਲਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ।

---

*ਬਿਆਨ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਰੂਬਰੂ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮਕਨੈਬ, ੨੪-੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੮੭੨; ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨਾਂ ਉਤੇ ਮੈਕਨੈਬ ਦੀ ਰਾਏ, ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਜੀ. ਹਚਿਨਸਨ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਪੰਜਾਬ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਕੱਤਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਾਮ ਖੁਫ਼ੀਆ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੧੨—੩੭੬, ੩੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੧, ਪੈਰਾ ੬।

†ਜੇ-ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ, ੪ ਨਵੰਬਰ ਸਨ ੧੮੭੧।

ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਰੀਪੋਰਟ

ਇਸੇ ਸਾਲ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਮਾਲਕ ਆਫਤਾਬਿ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰੇਸ ਲਾਹੌਰ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਉਘਾ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸੰਤ ਤੇ ਸੂਬੇ ਇਸ ਪਾਸ ਆਮ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਵੇਖੇ ਗਏ । ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਹੀ ਚੋਖਾ ਸ਼ੱਕੀ ਰਹਿ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦ ਕੌਰ ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਰੁਧ ਸਾਜ਼ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸਤ ਸਾਲ ਆਗਰੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਆਪਣੀ ਰੀਪੋਰਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਾਲ ਚਾਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸ਼ੱਕ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਧਾਰਮਕ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਰਹੁਰੀਤ ਦਾ ਸਰਧਾਲੂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।*

ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਇਤਨਾ ਡਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਭੀ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ

---

*ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਜੀ, ਹਚਿਨਸਨ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, ਦੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮ ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੧੨-੩੭੬, ੩੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੧, ਪੈਰਾ ਨੰਬਰ ੧੧ ।

ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਛਪਵਾ ਸਕਣ। ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ੪ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਆਪਣੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਛਾਪੇਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤ੍ਰ ਨੂੰ (ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤ੍ਰ ਤੇ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਸੰਬੰਧੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ) ਛਪਵਾਉਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਅਯੋਗ ਹੋਵੇਗਾ।*

*ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨਬ, ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ, ੪ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲ

[੧੪ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਈ:]

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ੧੪ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਨੂੰ ਜੋ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਗਊ-ਬਧ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੁੱਸਾ ਸੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, ਗਊ-ਬਧ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ । ਸੰਨ ੧੮੪੫-੪੬ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਨਿਯਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਪਟੇ ਰਾਹੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ,* ਪਰ ੧੮੪੯ ਵਿਚ

---

*ਪਟੇ ਦੇ ਅਸਲ ਅੱਖ਼ਰ ਇਹ ਹਨ। ਇਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ।

The priests of Amritsar having complained of annoyances, this is to make known to all concerned that by order of the Governor General, British subjects are forbidden to enter the temple (called the Darbar) or its precincts, at Amritsar, or indeed any temple, with their shoes on.

Kine are not to be killed at Amritsar, nor are the Seikhs to be molested or in any way to be interfered with.

Shoes are to be taken off at the Bhoonga at the corner of the tank and no person is to walk round 'the tank with his shoes on.

Lahore,
March 24th, 1847.

(Sd.) Henry M. Lawrence,
Resident.

ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਮਨਾਹੀ ਪਰ ਕੋਈ ਕਾਰਬੰਦ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੁਚੜਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅੱਡਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੇ ਮਈ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਫ਼ੀ ਭੜਕਾਣ ਸੀ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰੁਕਾਵਟੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਫ਼ਸਾਦ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਕੂਕੇ ਗਊ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵੱਧ ਕੱਟੜ ਹਨ ਤੇ ਭੜਕ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਇਸ ਗੱਲ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੱਢਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਖਿਆਲ ਇਹ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਢਹਿੰਦੀ ਕਲਾ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਜੋਸ਼ ਭਰਨ ਲਈ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਵਾਰਦਾਤ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ 'ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਨਾਮਧਾਰੀ (ਕੂਕੇ) ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਾ ਜਦ ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ ਤੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਗਊ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਭੜਕ ਉੱਠੇ।

ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਸ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਬੁੱਚੜ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਦੇ ਦੋ ਅਸਥਾਨ ਸਨ, ਇਕ ਰਾਮਬਾਗ਼ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਮਿਸਤਰੀ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰ। ਬੁਚੜਖਾਨੇ

ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਚਾਰ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥਾ ਯਤਨ ੧੪ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਪਹਿਲਾ, ਮਈ ੧੮੭੦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ। ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆਂ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਜਾਣ ਪਰ ਮਤਾ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਗਵਾਹੀ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਗੁਲਾਬ ਹਿੰਘ ਲੋਪੋਕੇ ਗਿਆ ਤੇ ਓਥੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਹਥਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਮੰਨ ਲਏ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਤਾਂਕਿ ਓਥੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿਪਾਹੀ ਰਾਂਹੀਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਟਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਈ ਛੌਣੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ ਰਾਮਤੀਰਥ ਦੀ ਸੜਕ ਦੀ ਨੁੱਕਰ ਉਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਮਿਥਿਆ। ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਠੀਕ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਪੁਜ ਗਏ ਪਰ ਲੋਪੋਕੇ, ਠਟੇ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਰਲ ਨਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ। ਕਈ ਚਿਰ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿਪਾਹੀ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਟੱਕਰ ਪਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸਨ ਜੋ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਪੁਲੀਸ ਲਾਈਨ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਾਰੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਤੇ

ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਹੱਲੇ ਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਦਿਨ ਪਿੱਛੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ, ਓਦੋਂ ਤਕ ਚੰਦ ਭੀ ਪਿੱਛੇ ਚਲਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਰਾਤਾਂ ਅਨ੍ਹੇਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਦੂਸਰਾ, ਐਤਵਾਰ, ੧੧ ਜੂਨ ੧੮੭੦–ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਖੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਚਤਰ ਸਿੰਘ, ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਬਿਨਾਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਦੇ ਜੋ ਇਸ ਵਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਿਧੀ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਵਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਪਰ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਹੀ ਬਾਹਰ ਜਾ ਸਕੇ, ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਸੰਤਰੀ ਨੇ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਿੱਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

ਤੀਸਰਾ, ਮੰਗਲਵਾਰ, ੧੩ ਜੂਨ ੧੮੭੦–ਦੂਸਰੀ ਵਾਰੀ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਿਣ ਪਰ ਗੱਲ ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਤੇ ਪਾਈ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲਈ ਮੁੜ ਛੌਣੀ ਦੇ ਕੋਲ ਗੁਲਾਬ ਰਾਏ ਦੇ ਬਾਗ ਦਾ ਖੂਹ ਮਿਥਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ, ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ, ਖੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਚਤਰ ਸਿੰਘ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਵਾਰੀ ਭੀ ਕੁਝ ਅਟਕ ਪੈ ਗਈ। ਰੇਲ ਦੀ ਪਟੜੀਓਂ ਪਾਰ ਹੋਣ ਪਰ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਵਿੱਛੜ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਾਹਬੇਗ ਸਿੰਘ, ਚਤਰ ਸਿੰਘ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਖਿਸਕ ਗਏ। ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ ਵੱਖ ਰਹਿ

ਗਏ। ਮੁਖ ਜਥੇ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਮੂਦ ਦੇ ਆਵੇ ਤੇ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈ ਗਏ ਘਾਟਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੱਲਾ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਤੇ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਥਿਆਰ ਦੱਬ ਦਿਤੇ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਹੀ ਸੌਂ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ। ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਦਿਨ ਨਾਰਲੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਕੱਟਿਆ।

ਚੌਥਾ, ਬੁਧਵਾਰ, ੧੪ ਜੂਨ ਸੰਨ ੧੮੭੦ (੧ ਹਾੜ ਸੰਮਤ ੧੯੨੭ ਬਿ.) – ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਚੌਥਾ ਹੱਲਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਹਾਲ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸੱਚੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਇਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ, ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਤਰੀ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ:–

"ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ(ਜੋ ਦੌੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ)ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦੇ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟਿਕਾਣੇ ਆਵੇ ਵਲ ਨੂੰ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਚਿਆ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਲਾਗੇ ਹੀ ਤਪਾ-ਬਣ ਦੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ਗਏ। ਇਥੇ ਸਾਨੂੰ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ (ਤਰਖਾਣ) ਮਿਲ ਪਏ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਅਸੀਂ ਆਵੇ ਵਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਏ ਜਿਥੇ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਪੁੱਜੇ। ਬਾਕੀ ਭੀ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਆ ਗਏ। ਓਥੇ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ, ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ, ਹਾਕਿਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ ਪੰਜ ਮੁਲਜ਼ਮ ਤੇ ਮੈਂ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਹਥਿਆਰ ਪੁੱਟੇ ਅਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਾਕਿਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀਆਂ ਲੁਕੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈ ਆਏ। ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤਕ

ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਆਵੇ ਤੇ ਛੱਡ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਮੈਂ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਮਨਸ਼ਾ ਹਰੀਕੇ ਪੱਤਣ ਦੀ ਸੜਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਆਵੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਮੁੜਨਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਚੁਪ ਚਾਪ ਲਾਗੇ ਪੁਜ ਕੇ ਤੇ ਕੰਧ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਬੁੱਚੜ ਸੌਂ ਰਏ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲ ਤਕ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਂ, ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਭੌਂਕ ਪਿਆ। ਇਸ ਪਰ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰ ਦੇ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਏ ਤੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਚਬੂਤਰੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦੌੜ ਗਏ। ਮੈਂ ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰੀ। ਓਹ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਪਿਛੇ ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਚਬੂਤਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਢਿਡ ਦੇ ਭਾਰ ਸਿਰਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਚਬੂਤਰੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਇਕ ਗੰਡਾਸਾ ਉਸ ਦੀ ਪਿਠ ਤੇ ਮਾਰਿਆ। ਓਹ ਡਿਗ ਪਿਆ ਤੇ ਮੁੜ ਨਾ ਉਠਿਆ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਗੰਦੇ ਨਾਲੇ ਦੇ ਪੁਲ ਤਕ ਦੌੜੇ। ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਫਾ-ਜੰਗ ਮੁੱਲਾਂ ਚੱਕ ਦੇ ਇਕ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿਤਾ ਤੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਖੂਹ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਇਕ ਤੂੜੀ ਦੇ ਕੁਪ ਵਿਚ ਖੋਭ ਦਿਤੀ (ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਬਰਾਮਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ)। ਮੈਂ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਗੰਡਾਸੇ ਕੁਝ ਦੂਰ ਹੋਰ ਨਾਲ ਲਈ ਗਏ ਤੇ ਅਖੀਰ ਪਿੰਡ ਗਿਲਵਾਲੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਨਹਿਰ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ

ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕ ਸੂਏ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤੇ।"

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਹਰਨ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੀਂ ਪੁਜ ਗਏ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਚਾਰ ਬੁੱਚੜ ਮਰੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਫਟੜ ਹੋਏ:—

ਮਰੇ—੪; ਪੀਰਾ ਜੀਊਣ, ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਇਮਾਮੀ।

ਫੱਟਰ—੩; ਕਰਮ ਦੀਨ, ਇਲਾਹੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਤੇ ਖੀਵਾ।

ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਚੂੰਕਿ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਪਛਾਣਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੋਈ ਖੋਜੀ ਨਾ ਮਿਲਨ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੂਕੇ ਦਾ ਖੁਰਾ ਭੀ ਨੱਪਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਦੌੜਨ ਵੇਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਪਿਛੇ ਐਸੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਪੈ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਣੀ ਵਲ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇਣ ਲਈ ਤੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲ ਸ਼ੱਕ ਰੇੜ੍ਹਣ ਲਈ ਕੂਕੇ ਜਾਂਦੀ ਵਾਰੀ ਇਕ ਚੱਕਰ (ਜੋ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਦੁਮਾਲਿਆਂ ਉਪਰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ) ਤੇ ਇਕ ਨੀਲੀ ਦਸਤਾਰ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਵਿਚ ਸੁਟ ਗਏ। ਇਸ ਚਲਾਕੀ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸ਼ੱਕ ਤੱਕ ਭੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੁਲੀਸ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਸਕਣ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹਾਰ ਗਈ। ਆਖਿਰ ਪੋਲੀਸ ਨੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੇ ਝੂਠੀ ਘਾੜਤ ਘੜ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਪੁਜਾਰੀ ਤੇ ਨਿਹੰਗ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿਤੇ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਲੀ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ੧੬ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੮੭੧

ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਰਾਇਕੋਟ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਾਂ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧੀ, ਗੁੱਜਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਔਰਤ ਬੱਸਣ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਦਸ ਕੁ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੋਸ਼ੀ ਫੜੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਚਾਰ ਕੂਕਿਆਂ, ੧. ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ੨. ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ੩. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ੪. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇ. ਡਬਲੁ-ਯੁ. ਮੈਕਨੈਬ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜਜ (ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਅੰਬਾਲਾ ਡਿਵੀਜਨ) ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚੋਂ ੨੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬੋਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਚੌਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਠੀਕ ਸਮਝ ਕੇ ਚੀਫ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ ਲਾਹੌਰ, ਨੇ ੧ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ ੪ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਭੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ, ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਦਾ ਵਾਹਿਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵਾਹਿਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਨੇ ਉਸੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਰਾਇਕੋਟ ਹੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲੈ ਲਿਆ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਕੂਕੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤੇ, ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪੂਰੇ ਹਾਲਾਤ ਭੀ ਦਸ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਓਹ ਪਤੇ ਟਿਕਾਣੇ ਭੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਦੌੜਨ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਲੁਕਾਏ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਉਹ ੧ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਪੁੱਜਾ। ੨ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੂਸਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਫੜੇ ਗਏ। ੪ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ

ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ ਸਮਿੱਥ ਨੂੰ ਮੌਲਾਂ ਚੱਕ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਓਹ ਥਾਂ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੀ ਜਿਥੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ (ਜੋ ਦੌੜ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਫੜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ) ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰ ਲੁਕਾਏ ਸਨ। ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤੂੜੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੂਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਮੂਸਲ ਗੰਡੂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਸਨ। ਗੰਡੂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਮੰਨ ਗਿਆ ਤੇ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਗਜ਼ ਦੀ ਵਿਥ ਉੱਤੇ ਰਾਜਵਾਹੇ ਦੇ ਹੌਜ਼ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਖੂਹ ਦੱਸਿਆ ਜਿਥੇ ਤਲਵਾਰ ਮੂਸਲ ਵਿਚੋਂ ਲਭਣ ਪਰ ਗੰਡੂ ਨੇ ਛੁਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਤਲਵਾਰ ਇਥੋਂ ਲੱਭ ਪਈ। ਇਸੇ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੱਸਣ ਪਰ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਟੋਭੇ ਨੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਸਫਾ-ਜੰਗ ਭੀ ਕੱਢ ਲਿਆਂਦਾ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਥੀ ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ ਭੀ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ੭ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਦਸ ਕੁ ਮੀਲ ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਪਿੰਡ ਕੌਲਾਂਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਇਕ ਛੱਪੜ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੰਡਸੇ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ੯ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਮੀਲ ਤੇ ਪਿੰਡ ਚਵਿੰਡੇ ਦੇ ਤੂੜੀ ਦੇ ਮੂਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣਾ ਗੰਡਾਸਾ ਤੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤੇ।

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕੂਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝੇ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਡਬਲ-ਯੂ. ਜੀ. ਡੇਵੀਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਿਵੀਯਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਿਆ।

੧. ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੁਕਾਨਦਾਰ, ਨਿਵਾਸ ਕਟੜਾ ਕਨ੍ਹਈਆਂ, ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਡ ਨਾਰਲੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ।
੩. ਹਾਕਿਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ, ਮੌੜੇ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੪. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਜੱਟ।
੫. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਮੁਤਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਤਰਖਾਣ, ਵੈਂਧਾਵੇ ਪਖੋਕੇ, ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ।
੬. ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਸਿਪਾਹੀ ਪੋਲੀਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
੭. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਪੁਤ੍ਰ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਤਰਖਾਣ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਲੋਪੋਕਿਆਂ ਦੇ ਤੇ ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਕਿਧਰੇ ਭੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਫੜੇ ਨਾ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਰਾਇਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਾਹਿਦ-ਮੁਆਫ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਦੋਸ਼ੀ ਨੰਬਰ ੬, ਭੀ ਵਹਿਦਾ-ਮੁਆਫ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਗਵਾਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਛੇ ਆਦਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਫ਼ਰਦ ਜੁਰਮ ਲੱਗ ਕੇ ੩੧ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਹੋਈਆਂ।

੧.	ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ	ਫਾਂਸੀ
੨.	ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ	ਫਾਂਸੀ
੩.	ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ	ਫਾਂਸੀ
੪.	ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ	ਫਾਂਸੀ
੫.	ਲਾਲ ਸਿੰਘ	ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ, ਉਮਰ ਕੈਦ
੬.	ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ	ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ, ਉਮਰ ਕੈਦ

੯ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਚੀਫ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, ਦੇ ਜੱਜ ਜੇ. ਐਸ. ਕੈਂਬਲ ਤੇ ੧੧ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਜੱਜ ਸੀ. ਆਰ.

ਲਿੰਡਜ਼ੇ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ (ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ): ਅਸੂ ਵਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ (੮ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਈ:) ਦਿਨ ਬੁਧਵਾਰ ਨੂੰ ਚੌਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜੇ ਗਏ।*

---

*ਨਕਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਸਰਕਾਰ ਬਨਾਮ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਆਦਿ, ਅਦਾਲਤ ਡਬਲਯੂ. ਜੀ. ਡੇਵੀਜ਼, ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਿਵੀਜ਼ਨ, ੩੧ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੮੭੧; ਫ਼ੈਸਲਾ ਚੀਫ਼ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, ਜੇ. ਐਸ. ਕੈਂਬਲ ਤੇ ਸੀ. ਆਰ. ਲਿੰਡਜ਼ੇ, ੯ ਸਤੰਬਰ ਤੇ ੧੧ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧; ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ 'ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ', ੧੦-੩੩।

ਖੋਟਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ

(ਮਾਰਚ ੧੮੭੧)

ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਆਪ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਆ ਠਹਿਰੇ। ਇਥੇ ਹੋਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮੇਲਾ ਰੱਖਿਆ ਹਇਆ ਸੀ। ਉਘੇ ਉਘੇ ਸੂਬੇ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕੂਕੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲਾ ਭੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਸੌ ਕੁ ਆਦਮੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦੂਸਰੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋ ਪਈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੁਰਾਣੀ ਕਿਰੜ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੋਡਾ ਕਢ ਮਾਰਿਆ।

ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੂਕਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਦੀ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ੋਰੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਰਹਿਤ ਰਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੇਸ ਵੱਢ ਦਿਤੇ। ਪਿੱਥੋਕੀ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਕੇਸ ਬਾਂਸ ਉੱਤੇ

ਲਟਕਾਈ ਲਈ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਲੱਗੀ। ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇ ਨੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟੋਕਿਆ ਤੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਕੇਸ ਪਰੇ ਸੁਟ ਦਿਤੇ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਰੜਕਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਇਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇ ਨੂੰ ਗੋਡਾ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਕੁ ਸੋ ਸਾਥੀ ਕੂਕੇ ਸਨ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਚਾਰ ਕੁ ਸੋ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਰ ਪਈ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਲੜਾਈ ਰਫਾ ਦਫ਼ਾ ਕਰਾਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਲੜ ਲੜ ਮਰਦੇ ਹੋ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਫੱਟੜ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਜੇ ਆਦਮੀ ਹੈਗੇ ਓ ਤਾਂ ਜ਼ੋਰਾਵਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ ਜੋਹੜੇ ਕਿ ਹਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਭੀ ਲਾਉਣਗੇ।

ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਜੀ. ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ, ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ, ਅੰਬਾਲਾ ਸਰਕਲ, ਆਪਣੀ ੨੦ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ਸਾਦ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਸਾਡੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਸ ਨੂੰ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਅਤੇ ਕੋਈ ਐਸਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਕਿ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਏ। ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਮੈਨੂੰ ੯ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਕੂਕੇ ਤੋਂ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਬਾਲੇ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਉਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ

ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਅੱਠ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਹੈ।

ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੂਨ ੧੮੭੦ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਬੁੱਚੜਾਂ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਘੇ ਉਘੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਹਾਲ ਤਕ ਅਸਲੀ ਦੋਸੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਥਾਂਈ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਲੇ ਕਰਨ ਲਈਂ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾ ਦਿਤਾ।*

---

*ਬਿਆਨ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿ..ਧ ਗਿਆਨੀ ਸਿਘ), ੨੧ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੧, ਅਦਾਲਤ ਐਲ. ਕਾਵਨ, ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਲੁਧਿਆਣਾ; ਬਿਆਨ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਸੂਬਾ, ਰੂਬਰੂ ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ ਮੈਕਨੈਬ, ਕਿਲਾ ਅਲਾਹਾਬਾਦ, ੨੫ ਅਪਰੈਲ ੧੮੭੨, ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਜੀ. ਮੈਕਐਂਡਰੀਊ, ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਟਰ ਜਨਰਲ ਅੰਬਾਲਾ ਸਰਕਲ, ੨੦ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧। ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹੀ ਕਿ 'ਜੇ ਲੜਨਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ' ਮੈਂ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ।

ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਕਤਲ

(੧੬ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਈ)

ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਬੁੱਚੜ-ਮਾਰ ਹੱਲਾ ਰਾਇਕੋਟ, ਤਹਿਸੀਲ ਜਗਰਾਵਾਂ, ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾ, ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਛੇੜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਿੜੀ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੯੨੬ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦੀਵਾਨ ਹੋਇਆ। ਇਥੇ ਕੁਝ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਬੁੱਚੜ ਕੌਮ ਨੇ ਚਿਤ ਸਤਾਇਆ ਈ'। ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਰ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਾਉਂਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਰਾਇਕੋਟ ਆ ਨਿਕਲੇ। ਇਥੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਹ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਸ ਰੋਹ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਸਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਗਊ-ਬਧ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਭੜਕ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਦੂਸਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਰਾਏਕੋਟ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਰੋਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਇਥੇ ਦੇ ਰਾਇ ਕਲਾ ਨੇ ਸਰਹੰਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਮੰਗਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵਰੋਸਾਏ ਨਗਰ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕੂਕੇ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਪਹਿਲੇ ਇਥੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸਤ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸੰਨ ੧੮੫੬ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਮਿਸਟਰ ਰਿਕਟਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਦੀਵਾਰੋਂ

ਬਾਹਰ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਗਜ਼ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸਨ ਤੇ ਠਾਣਾ ਦੋ ਕੁ ਫਰਲਾਂਗ ਤੇ ਸੀ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਖੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੇ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਦੇ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਜਰ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਰ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਬੂਟੇ ਬੁੱਚੜ ਨੂੰ ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਰਾਂਝਾ ਬੁੱਚੜ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਤਲਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਇਹ ਕੰਮ ਛੱਡ ਦਿਓ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੜਕੇ ਹੋਏ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਇਕੋਟ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਾਂ ਦੀ ਪਕਿਆਈ ਪਿੰਡ ਛੀਨੀਵਾਲ (ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ) ਵਿਚ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਈ ਤੇ ਵੇਰਵੇਵਾਰ ਗੱਲ ਗਿਣੀ ਮਿਥੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲਾਹਾਂ ਵਿਚ ਦਲ ਸਿੰਘ ਛੀਨੀਵਾਲੀਆ, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਰਣੌਈ ਦਾ, ਤੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਕੀ ਦਾ ਮੁਖੀ ਸਨ। ਪਿਥੋਕੀ ਦੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਨਾਈਵਾਲੇ ਦਾ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਲੰਙਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸਨ। ੧੪ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਦਸ ਕੁ ਬਜੇ ਸਵੇਰੇ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਛੀਨੀਵਾਲ ਆਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਦਲ ਸਿੰਘ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਰਾਮ ਕੌਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ। ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਿਛੋਂ ਦਲ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਭੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ, ਜੋ ਕੂਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਮੰਗ ਲਿਆਇਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਤੇ

ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲੀਏ ਨੂੰ, ਜੋ ਲੰਙਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਊਠ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀਆਂ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੋ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਕੀਏ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਲੈ ਆਇਆ। ਰਾਮ ਕੌਰ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਬੋਪਾਰਾਏ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ ਪਰ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਮੁੜ ਆਇਆ ਤੇ ਰਾਤ ਸਾਡੇ ਘਰ ਰਿਹਾ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਰਾਮ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿਥੋਕਿਆਂ ਦੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਡੀਕ ਰੱਖੀਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਪਾਰਾਏ ਦੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਈਂ।

ਊਠ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨ ਂਈ.ਵਾਲੀਆ ਊਠ ਵਾਲਾ, ਦਲ ਸਿੰਘ ਛੀਨੀਵਾਲੀਆ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਬੋਪਾਰਾਏ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਪੁਜ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਥੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਦਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਗਏ ਤੇ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਜਾ ਜਗਾਇਆ ਤੇ ਚਾਰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਓਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀਆਂ। ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਪਿਥੋਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਜਥਾ ਜੂਹੋ ਜੂਹੀ ਰਾਇਕੋਟ ਦੇ ਲਾਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਓਥੇ ਤਾਜਪੁਰ ਨੂੰ ਹੋ ਲਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਹ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਪੁੱਜਾ ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੂਟਾ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਣ ਪਿਛੋਂ ਚਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ (ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਭੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆ ਹੀ ਸੀ) ਡੇਰੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਰਾਏਕੋਟ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਰਾਏਕੋਟ ਤੋਂ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ ਤੇ ਛੀਨੀਵਾਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਇਕ ਕਿੱਕਰ ਕੋਲ ਪੁਜੇ। ਓਥੇ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਲ ਸਿੰਘ ਭੀ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਜੋ ਡੇਰੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਦੀ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੰਗਲੋ ਜੰਗਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਭੂਰੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਇਕ ਖੇਤ ਦੇ ਸਿਆੜਾਂ ਵਿਚ ਲਕੋ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ।

ਦਲ ਸਿੰਘ ਬੋਪਾਰਾਏ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਿਆ ਤੇ ਚਾਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ ਛੀਨੀਵਾਲ ਦੀ ਸੜਕ ਦੇ ਇਕ ਛਪੜ ਤੇ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਇਥੇ ਇਕ ਪੁਲਸੀਏ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਤਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵੇਖਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ਡਰ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਬਾਂਹ ਹੇਠਾਂ ਲੁਕੋ ਕੇ ਪਰਿਓਂ ਦੀ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਦਲ ਸਿੰਘ ਜਦ ਬੋਪਾਰਾਏ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਪਿਥੋਕੀ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਪੁਜ ਗਏ ਹਨ। ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਬੋਪਾਰਾਈਏ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦਲ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਾਏਕੋਟੋਂ ਬਾਹਰ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ ਤੇ ਛੀਨੀਵਾਲ ਦੀ ਸੜਕ ਤੇ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਿੱਕਰ ਪਾਸ ਲੈ ਆਇਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਅੱਠ ਹੋ ਗਏ, ਤਿੰਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ, ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਲਛਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੌਥਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ (ਇਹ ਭੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਆ ਹੀ ਸੀ) ਪੰਜਵਾਂ ਦਲ ਸਿੰਘ ਛੀਨੀਵਾਲੀਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਪਿਥੋਕੀ ਵਾਲੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਵਕਤ ਦਸ ਵਜੇ ਤੋਂ ਟੱਪ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਇਥੋਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਧੂ ਕਪ ਤੇ ਜੁਤੀਆਂ ਲਾਹ ਲਈਆਂ ਤੇ ਰਾਏਕੋਟੋਂ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕੇ ਪੈ ਗਏ। ਦੋ ਖੂਹਾਂ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਇਹ ਰਾਏਕੋਟੋਂ ਡਢਾਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਇਹ ਸੜਕ ਇਕ ਡੂੰਘਾ ਪਹਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਪਾਣੀ

ਖੜਾ ਸੀ ਤੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਮੁਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਗਿਆਰਠਾਂ ਬਜੇ ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਸੁਣ ਲਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਹਾਂ।

ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਬੂਚੜਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਓਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੰਜਿਆਂ ਉਤੇ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਪਏ ਡਿੱਠੇ । ਕੂਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਟੁਟ ਪਏ ਤੇ ਕਟਾ-ਵਢ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਰੌਲੀ ਪੈ ਜਾਣ ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਰਨ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਰਾਤੀਂ ਕਈ ਗੁੱਜਰ ਤੇ ਗੁੱਜਰੀਆਂ ਦੋ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਰਾਹੁਣੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਬੂਟਾ ਬੁੱਚੜ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਵਲੋਂ ਹੋਏ ਦਸ ਰੁਪਏ ਜੁਰਮਾਨੇ ਵਿਰੁਧ ਅਪੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਰੰਗਾ ਬੁੱਚੜ, ਮੁਸੱਮਾਤ ਨੂਰੀ ਤੇ ਬਾਬੀਆ ਕੋਠੇ ਤੇ ਸੁਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਜੇਹੜੇ ਹੇਠਾਂ ਮੰਜੀਆਂ ਤੇ ਸੁਤੇ ਪਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਹਥੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮਰੇ ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਏ।

ਮਰੇ—

੧. ਦਸੌਂਧੀ ਗੁੱਜਰ } ਛੇਤੀ ਹੀ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਮਰ ਗਏ
੨. ਬਸਣ ਗੁੱਜਰੀ }
੩. ਰਾਂਝਾ, ਮੁੰਡਾ, ਉਮਰ ੩—੪ ਸਾਲ, ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਮਰ ਗਿਆ।

ਫੱਟੜ—

੧. ਕੌੜੀ, ਇਸਤਰੀ, ਉਮਰ ੪੦ ਸਾਲ }
੨. ਬੰਨੀਆ, ਲੜਕੀ, ਉਮਰ ੮-੯ ਸਾਲ } ਸਖ਼ਤ ਫੱਟੜ
੩. ਹਾਕੂ, ਉਮਰ ੩੦ ਸਾਲ }
੪. ਇਕ ਬੱਚਾ, ਉਮਰ ੨੦ ਕੁ ਦਿਨ }
੫—੯. ਪੰਜ ਹੋਰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਘਟ ਫੱਟੜ

ਰਾਂਝਾ, ਮੁੰਡਾ, ਉਮਰ ੩-੪ ਸਾਲ, ਭੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਟੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜੋ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਕੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਦਸ ਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ੧੩ ਜ਼ਖਮ ਸਨ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਟਾ-ਵੱਢ ਪਰ ਰੌਲੀ ਪਈ ਤਾਂ ਰਗੋ, ਮੁਸੱਮਾਤ ਨੂਰੀ ਤੇ ਬਾਬੀਆ ਨੇ ਕੋਠੇ ਤੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਠਾਣੇ ਨੂੰ ਭੱਜੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੌਕੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਦਫ਼ੇਦਾਰ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਮਿਲਿਆ। ਓਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਪਰ ਕੂਕੇ ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਹਰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਅਲੀਆ ਜੱਰਾਹ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫਟੜਾਂ ਦੇ ਫੱਟ ਦੁਆਈ ਲਾ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤੇ।

ਰਾਤ ਚੂੰਕਿ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਸੀ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਖਤ ਝੱਖੜ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਯਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰਨਾ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਤਫਤੀਸ਼ ਸਵੇਰ ਤੇ ਛੱਡੀ ਗਈ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ੧੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭੂਪਾ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਖੁਰਾ ਨੱਪ ਲਿਆ ਤੇ ਮਗਰ ਲਗ ਤੁਰੇ। ਦੋ ਖੁਰੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਔਟਲ ਗਏ ਤੇ ਛਿਆਂ ਨੂੰ ਛੀਨੀਵਾਲ ਤਕ ਲੈ ਗਏ। ਇਥੇ ਤਕੀਏ ਵਾਲੇ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਿਥੋਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਕੂਕਿਆਂ ਅਤੇ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਜੋ ਫੜੇ ਗਏ ਤੇ ਬਸੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਕੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਛੇ ਹੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਪਿਥੋਕੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਧੋਤੇ ਹੋਏ ਲਹੂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਇਕ ਚਾਦਰ ਤੇ ਇਕ ਸ਼ੱਕੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਕੁੜਤੇ ਨਿਕਲੇ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਕਢਵਾ ਦੇਣ ਪਿਛੋਂ ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੁਰਮ ਮੰਨ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ

੨੩ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਚੂੜ੍ਹਚੱਕੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ।

ਪਿਥੋਕੀ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਇੱਕੋ ਹੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭੈਣੀ ਗਏ ਹੋਏ ਸਾਂ ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ 'ਗੁਰ' ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਛੀਨੀਵਾਲ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘੇ, ਦਿਨ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਕੀਏ ਕੱਟਿਆ ਤੇ ਰਾਮ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਕੇ ਚਲ ਪਏ, ਰਾਤ ਰਾਏ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੱਟੀ ਤੇ ੧੭ ਜੁਲਾਈ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪੁਜ ਗਏ। ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪਿਥੋਕੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੋਸ਼ੀ ਕੂਕਿਆਂ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਭੈਣੀ ਨਹੀਂ ਆਏ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਚਿਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭੀ ਗਵਾਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗਈਆਂ ਤੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਏ ਗਏ।

ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਰਾਇਕੋਟ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਉਤੇ ਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਭੈਣੀ ਸਾਂ। ਪਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੱਚਾ ਨਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਸਬੂਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਓਹ ਭੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ।

ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜੱਜ ਜੇ. ਡਬਲੂ-ਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ਨੇ ੨੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਅਤੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬੋਲੀ। ੧ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਚੀਫ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, ਨੇ ਚੌਹਾਂ ਦੀ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪੱਕੀ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਚੂੜ੍ਹਚੱਕੀਏ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ

ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਦੱਸ ਦਿਆਂਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਹਾਲ ਤਕ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਇਨਾਮ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੇ ਝੂਠੀ ਘਾੜਤ ਬਣਾ ਕੇ ਕੁਝ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੁਨਾਂਚਿ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਵਾਹਿਦਾ-ਮੁਆਫ਼ ਗਵਾਹ ਬਣ ਕੇ ਬਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਿਛੋਕੀ ਵਾਲੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਫਾਂਸੀ ਲਗ ਪਏ।

ਨਕਲ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸਰਕਾਰ ਬਨਾਮ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ. ਅਦਾਲਤ ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ. ਮੈਕਨਬ ਸੈਸ਼ਨਜ਼ ਜੱਜ ਅੰਬਾਲਾ ਡਿਵੀਜਨ, ੨੭ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੧, ਫ਼ੈਸਲਾ ਚੀਫ਼ ਕੋਰਟ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, ੧ ਅਗਸਤ ੧੮੭੧, ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਿਤ 'ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ', ੩੧-੪੫। ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਚੌਥੇ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਚੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਦੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਵਿਚ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੋਵੇ ਯਾ ਲਿਖਾਰੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਭੁਲੇਖਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ।

ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ

ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ । ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਚੰਗਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਕਰੌਦੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੇ ਵੱਧ ਯਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਘੱਟ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ । ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਜੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬੁੱਚੜ ਕੌਮ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਕਰੌਦੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਲ਼ ਰਹੀ ਅੱਗ ਸੀ। ਇਸ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਓਹ ਇਤਨੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਭੜਕਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਕੇ ਕੋਈ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਖੜਾ ਕਰਨੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਟਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੇ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡਗਲਸ ਫੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੁਧਿਆਨੇ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਾਰਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲਦਾ ਹੈਂ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ

ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜਾਂਗੇ, ਅਤੇ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਕੂਕਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੋਠੇ ਦੀ ਛਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਜਾਏਗੀ। ਸਕਰੌਦੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭੀ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਗੁੱਸਾ ਸੀ ਤੇ ਓਹ ਕੋਈ ਸ਼ੋਰਸ਼ ਖੜੀ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭੀ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਮੰਡੀ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਸਦਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੨੦ (ਸੰਨ ੧੮੬੩-੬੪ ਈ.) ਵਿਚ ਇਹ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੂਕਾ ਬਣਿਆ। ਇਸ ਪਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਸਰਧਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਓਥੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਿਆ ਯਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ੨੧ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਦਿਤੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਪੰਜ ਸਾਲ ਹੋਏ ਹਨ (ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ) ਕਿ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ਉੱਬਾ (ਵਾਲ) ਵਿਚ ਇਕ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਘੜ ਕੇ ਕਿ ਓਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੈ ਰਾਜ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕਰਮ-ਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ (ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ੧੮ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਈ ਕਿ ਮੈਂ ਫ਼ਸਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਬਾਇਆ।

ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਗ ਭੀ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਾਨ੍ਹੇ ਕਮਾਲਪੁਰੀਏ ਤੇ ਦੱਲੂ (ਦੱਲ ਸਿੰਘ) ਛੀਨੀਵਾਲੀਏ ਨੇ ਝੂਠ ਮਾਰ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਖੁਦ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਮੰਡੀ ਸਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਓਥੇ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਤ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋਸੀ ਠਹਿਰਾ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਕੂਕੇ ਚੂੰਕਿ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਦੇ ਖਾਸ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਉੱਠੀ ਤੇ ਅੰਤ ਇਸ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਨਾਲ ਮਲੋਦ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਦੇ ਝੁੱਗੇ ਸੜ ਕੇ ਖਾਕ ਸਿਆਹ ਹੋ ਗਏ।*

---

*ਬਿਆਨ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਰੂਬਰੂ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ, ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ, ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨; ਬਿਆਨ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ, ਰੂਬਰੂ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ, ੨੧ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੧; ਬਿਆਨ ਗੰਗਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਈ.ਏ.ਸੀ., ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, 'ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ', ੩੮-੫੩।

ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲੀਆ ਭੀ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫਾਂਸੀ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ।

ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ

੪ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਜੇ ਡਬਲ-ਯੂ.ਮੇਕਨੈਬ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਰਾਇਕੋਟ ਆਦਿ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਥ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫ਼ਿਰਕਾ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ; ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਸੁੱਕਾ ਨਾ ਬਚਿਆ ਰਹੇ।

ਰਿਪੋਰਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੮੬੮ ਬਾਬਤ ਸੈਂਟਰਲ ਪੋਲੀਸ ਔਫ਼ਿਸ ਵਲੋਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ ਕਿ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਮੁਢ ਬੱਝਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਜਾਏ।

ਉਪਰੋਕਤ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਣ ਪਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਓਹ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕੁਝ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹੁਣ ਇਸ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਰਾਜਸੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਯਾ ਅਵਤਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਜੋਧੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵੇਲੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਕਿਸ਼ਨਪੁਰੀਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਭੀ ਸਰਦਾਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਈ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਿਚ ਰਲ ਰਹੇ ਹਨ; ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ

ਖਮਾਣੋ (ਭੈਣੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ) ਦੇ ਸਰਦਾਰ।

ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਨਾਈਵਾਲਾ (ਪਟਿਆਲਾ)।

ਸਰਦਾਰ ਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਿਆਲਗੜ੍ਹ।

ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਸਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਤੀਜੇ, ਮੁਸਤਫ਼ਾਬਾਦ (ਇਸ ਸਰਦਾਰ ਨੇ, ਜੋ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ਾਈ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਕੂਕਾ ਹੈ)।

ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਸਢੌਰਾ, ਜੋ ਜਮੂੰ ਵਿਚ ਬਝਣ ਵਾਲੀ ਕੂਕਾ ਪਲਟਣ ਦਾ ਕਮਾਨ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌ ਆਦਮੀ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ।

ਬੇਦਾ ਸਿੰਘ, ਸੋਹਾਣੇ ਦੇ ਔਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਭਰਾ।

ਦਿਆਲਗੜ੍ਹੀਏ ਉਪਰੋਕਤ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ।

ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ, ਕਲਸੀਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਵੱਡੇ ਹਨ; ਪਰ ਉਹ ਤਰਖਾਣਾਂ, ਲੋਹਾਰਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਛੋਟੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ, ਬਿਲਕੁਲ

ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਰੇਣੀ ਦੇ ਹਨ। ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਐਸੇ ਚੰਗੇ ਸਿਖ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ ਦੇ 'ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੀ' ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਨਾਮ-ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਚੰਗੇ ਲੜਾਕੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਵਧਣ ਫੁੱਲਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਵਰ੍ਹੇ, ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਲਈ ਇਕ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਹੋਈ, ਅਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸਢੌਰੇ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਜੰਮੂੰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਸੌ ਆਦਮੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਭੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ਜਿਹੇ ਇਹ ਪਲਟਨ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਬੇ ਯੁਵਰਾਜ ਵਾਸਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਨਿਪਾਲ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਉਥੋਂ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਵਲੋਂ ਮੋੜਵੇਂ ਤੋਹਫ਼ੇ ਲਿਆਏ ਸਨ।

ਇਕ ਐਸੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਿਚ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਰਤਵ ਲਈ ਰਾਜਸੀ ਹੁਲਾਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹਾਕਮ ਤੇ ਨਾਇਬ ਨੀਯਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਖਨਊ ਯਾ ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਨੂੰ ਯਾ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਭੀ ਸਿਖ ਹਨ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਗੱਲ ਭੀ ਨਾ ਕਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਇਸ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਲਈ ਸੰਤੀ-ਫ਼ਕੀਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਓਹ ਅੱਧੀ ਕੁ ਦਰਜਨ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀਹਾਂ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਰਬਾਰ ਲਾਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਗੀ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਸਫ਼ੇਦ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਉਸ ਦੇ ਫਿਰਕੇ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬੜਾ ਸਖਤ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਚਰਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਇਲਜ਼ਾਮ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ। ਪਰ......ਉਸ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਜਿਤਨੀਆਂ ਭੀ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਮੈਂ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੇ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਾ...... ਆਚਰਣ ਬਹੁਤ ਢਿੱਲਾ ਹੈ।*

---

*ਜਿਥੇ ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਇਕ ਦਮ ਹੀ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੇਲ ਜਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਯਾ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਿਚ ਭੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਇਕ ਐਸਾ ਦਾਇਰਾ ਤੇ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਆਚਰਣ ਦੇ ਢਿੱਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪਦਾ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਕ ਇਨਸਾਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੈ।

ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਕਿਧਰੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿਘ ਵਲੋਂ ਆਚਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਹੁਕਮ ਦਰਜ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੜੇ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਇੱਕੇ ਦੁੱਕੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸਰੇਣੀ ਦੇ ਸਮੱਚ ਆਚਰਣ ਦਾ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਜਦ ਭੀ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗਏ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਦਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਓਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਇਕ ਥਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸ ਦੇ ਝਗੜੇ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਯਾ ਦੂਸਰੇ ਥਾਂ ਪਟਿਆਲਾ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਗਏ ਹੋਏ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਲਈ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਓਹ ਇਕ ਅਦਾਲਤੀ ਤੇ ਆਗੂ ਹੈ, ਕੋਈ ਧਾਰਮਕ ਮੋਹਰੀ ਨਹੀਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹੁਣ) ਇਹ ਲਹਿਰ ਰਾਜਸੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਠ ਦੀ ਪੁਤਲੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਕਰ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਭੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਯਾ ਓਸ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਅਕਲ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਣੀ। ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਬੜੇ ਤਕੜੇ ਕਾਬੂ ਵਾਲੀਆਂ ਇਹ ਖੂਬੀਆਂ, ਇਕ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਕਿਸੇ ਕਠ-ਪੁਤਲੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਣੀਆਂ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ (ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਹੋਏ) ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਜਦ ਭੀ

(ਕੂਕੇ) ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਗਿਆ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਓਹ ਸਿੱਧੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਓਹ ਆਦਮੀ ਭੀ, ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ, ਹੁਕਮ ਲਈ ਓਸ ਵਲ ਹੀ ਤੱਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਭੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਓਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੜਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਵੇਲੇ ਇੱਕੋ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰੇ। ਓਹ ਹੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸੀ ਤੇ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕੀਂ ਉਸੇ ਤੇ ਹੀ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸੂਬਿਆਂ ਉਤੇ ਨਹੀਂ।

ਅਖੀਰਲੀ ਗੱਲ। ਹਰ ਕੂਕੇ ਪਾਸ ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਾਗੀ ਸੂਭਾ ਵਾਲੇ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛਾਪੀ ਹੋਈ ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਗੁਰਦੰਤੀ' ਤੇ 'ਚੰਡੀ ਪਾਠ'। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਪੋਥੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ 'ਸੌ ਸਾਖੀ' ਜੋ ਪੁਰਾਣੀ ਦੱਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਓਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਹੈ। ਦੂਸਰੀ 'ਬਾਬੇ ਅਜਿੱਤੇ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ', ਅਰਥਾਤ ਬਾਬਾ ਅਜਿੱਤੇ ਦੀਆਂ ਭਵਿਖ-ਬਾਣੀਆਂ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਪੋਥੀ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ। ਤੀਸਰੀ ਪੋਥੀ ਹੈ 'ਕਰਨੀ ਨਾਮਾ'। ਇਹ ਭੀ ਭਵਿਖ-ਬਾਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਕਿਵੇਂ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਕੱਢੇਗਾ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਪੋਥੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੂਕੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਇਨਕਾਰ

ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਪੋਥੀਆਂ ਕੂਕੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨੀਕ ਹਨ। ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਇਮਾਦ ਅਲੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ) ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ ਫੜੀਆਂ ਇਹ ਤਿੰਨ ਪੋਥੀਆਂ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ ਸਮਿੱਥ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਬਗ਼ਾਵਤੀ ਹਨ। ਇਹ ਪਿਛਲੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਹੀਂ ।

ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰਾਜਸੀ ਮੁਕੱਦਮਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:—

ਇਹ ਏਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦਾ ਅਸਲੀ ਤੇ ਨਾਮ-ਧਰੀਕ ਆਗੂ ਹੈ ਜੋ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਹਾਕਮ ਹੈ ਜਿਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨੇ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਫ਼ਸਾਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆਂ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕੱਤਲਾਂ ਦਾ ਝੱਟ ਹੀ ਪਿਛੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਸੰਬੰਧੀ ਸਿੱਧੀ ਗਵਾਹੀ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰ ਲੈਣਾ ਵਾਹਯਾਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਤਲ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੋਰ ਥਾਂਈ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਆਖਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਖ਼ੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਰੁਕ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਰੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਬੇਗੁਨਾਹ ਇਸਤਰੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਨੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਲੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਈਆਂ

ਥਾਵਾਂ;ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦਾ ਓਪਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸਾਡੇ ਅਧਕਾਰ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਸਾਡੀ ਤਾਕਤ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ।

ਇਸ ਆਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਆਗਿਆ ਹੈ, ਦੇਸ ਦੇ ਅਮਨ-ਚੈਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਐਸੇ ਥਾਂ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਜਿਥੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਮੇਲੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।

ਜੇ ਇਹ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਡਰ ਜਾਣਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬਣ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਵਧ ਜਾਣਾ ਬੜੇ ਫਸਾਦਾਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜਦਾਰੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਰਾਇਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਲਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। [ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੀ ਛਾਣ ਪੁਣ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਇਕੋਟ ਤੇ ਮੌੜਿ੍ਹੰਡੇ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਵਿਚ ਉਕਸਾਹਟ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਦੱਸਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।]

ਮੇਰੀ ਪੱਕੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਜੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਰਹਿ ਭੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਭੀ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਓਹ ਬਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਬਲਕਿ ਇਹ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮਾ 'ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ'। ਔਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਭੀ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ਨੰਬਰ ੩ ਹੇਠਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਸੰਨ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ਨੰ: ੩ ਹੇਠਾਂ ਸਿੱਧੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੱਟ ਪੱਟ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ।

ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਸੰਮਨ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।

ਲੁਧਿਆਨੇ ਪੁਲੀਸ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਫੌਜ ਜਾਲੰਧਰ ਤਿਆਰ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਬਾਕੀ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਕਿ ਓਹ ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰੀ ਲਵੇ।

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਤਲਬ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਓਹ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਔਰ ਓਹ ਆਪ, ਜੇ ਸਾਡੀ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਡਰ ਨਾ ਭੀ ਸਮਝੇ, ਜੋ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਓਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਮਝੇਗਾ, ਮੁਕਾਮੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਜ਼ਸਾਂ ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਉਸ ਦੀ ਉਕਸਾਹਟ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਪਰੇ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਜੁਰਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਹ

ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਇਹ ਹੀ ਸੋਭਦਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਦੇਖੇ ਕਿ ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਸਜ਼ਾ ਸੁੱਕਾ ਹੀ ਨਾ ਬਚ ਜਾਏ।

ਚੂੰਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਛਾਪੇਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੜਾ ਰਸੂਖ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਛਪਵਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਮੈਕਨੈਬ ਦੀ ਇਸ ਰਿਪੋਰਟ ਉਤੇ ਝਟ ਪਟ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਨਾ ਸਮਝਿਆ।

ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਮਾਘੀ ਦਾ ਮੇਲਾ

(੧੨-੧੩ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨)

ਸੰਨ ੧੮੭੦ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਬੰਦਸ਼ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ (ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨) ਦੀ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਮੁਕਤਸਰ ਨਾ ਜਾਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਨਾ ਹੋਣ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕਾ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਭੈਣੀ ਮੇਲਾ ਲਾਉਣ ਜਿਥੇ ਕਿ ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ ਇਕ ਕੂਕੇ ਨੇ ਮਾਘੀ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਨਸ਼ਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਹਵਾੜਾ ਸਮਝ ਕੇ ਇਸ ਵਲ ਕੋਈ ਗੌਹ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਬੰਦਸ਼ ਨਾ ਲਾਈ ਗਈ।

ਵੀਰਵਾਰ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲੋਹੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ੧੨ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਾਘੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਮਾਘੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ। ਕੂਕੇ ੧੦ ਜਨਵਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਇਹ ਆਮ ਹਵਾਈ ਸੀ ਕਿ ਸੰਮਤ ਅਠਾਈਏ (੧੯੨੮ ਬਿਕ੍ਰਮੀ) ਦੇ ਚੇਤ (ਮਾਰਚ-

ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਈਸਵੀ) ਵਿਚ ਕੋਈ ਭਾਣਾ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕੂਕੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਭੋਂ ਤੇ ਡੰਗਰ ਵੱਛਾ ਵੇਚ ਵੱਟ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਭੈਣੀ ਪੁਜ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੇਲਾ ਚੋਖਾ ਭਰ ਗਿਆ। ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤਕ ਦਾ ਸੀ। ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਪੰਜ ਕੁ ਸੌ ਆਦਮੀ ਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ੨੫ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਮਿਤ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਬਦਲੇ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦੁਰੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਆਮ ਚਰਚਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਵਿਚ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਗੀਤ ਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਜੋਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਦਲੇ ਲਈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਜੋਸ਼ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਬੜੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਕੂਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ; ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ 'ਮਾੜਾ ਕੰਮ' ਆਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਕਰੌਦੀ ਦੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਰੰਗ ਘੋਲਣ ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਤਾਨੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

੧੩ ਜਨਵਰੀ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਦੋ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ (ਅੱਧੀ ਰਾਤੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ) ਰਾਮਸਰ ਵਿਚ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਛੇ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ ਤਕ ਦੀਵਾਨ ਲੱਗਾ ਰਿਹਾ। ਦੀਵਾਨ ਪਿਛੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਦ ਮੇਲਾ ਫਿੜੇ-ਛਿੜੀ ਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਕੂਕੇ ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ

ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਮਸਤਾਨੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਖੂਹ ਤੇ, ਜੋ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਸੋ ਕਦਮ ਤੇ ਲਗਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸੀ, ਡਟ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਣਾ ਵਰਤਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। 'ਚਲੋ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ, ਕੋਟਲਾ ਮਾਰੋ' ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣੀਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਬੜਾ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਤੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਨੇ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਦੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਮੇਲੇ ਦੀ ਵੇਖ ਭਾਲ ਲਈ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ*। ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫੋਰਸਾਈਥ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:-

> ੧੩ (ਜਨਵਰੀ) ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮਸਤਾਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੰਬੜਦਾਰ ਤੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਰਤ ਖੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਰ ਮੈਂ ਝੱਟ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਕੱਲੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ

---

*ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮ, ੨੧ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕਾਵਨ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੧੪, ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕੈਪਟਨ ਮੈਨਜ਼ੀਜ਼ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਦੀ ਕਰਨਲ ਹਚਿਨਸਨ ਆਈ ਜੀ. ਦੇ ਨਾਮ ਡੀ ਓ. ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀ ਮਲੋਦ ਤੋਂ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿੱਠੀ, ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਪੈਰਾ ੪; ਬਿਆਨ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਰੂਬਰੂ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਅੰਬਾਲਾ; ਬਿਆਨ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੂਬਾ ਰੂਬਰੂ ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ, ੨੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨, ਬਿਆਨ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਕੰਙਨ ਵਾਲੀਆ।

ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ, ਅਰਥਾਤ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ (ਇਲਾਕਾ) ਪਟਿਆਲਾ ਵਾਲੇ, ਇਸ ਜਥੇ ਦੇ ਆਗੂ ਹਨ ਤੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕੀ ਹੈ ? ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ਹਿਰਿਸਤ ਦੇ ਦਿਓ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ੧੩ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਫ਼ਹਿਰਿਸਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਫ਼ਹਿਰਿਸਤ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।

ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ	ਆਗੂ
ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨੰਦ ਸਿੰਘ	ਹੰਡਿਆਏ ਦੇ
ਜਗਪਾ ਸਿੰਘ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਭਾਗ ਸਿੰਘ	ਮਹਿਰਾਜ ਦੇ
ਨੰਦ ਸਿੰਘ	ਬੀੜ ਦਾ
ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾਮ ਸਿੰਘ	ਬਿਲਹਾੜੀ ਦੇ

ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੂਬੇ ਲੰਬੜਦਾਰ, ਬੱਲਭ ਸਿੰਘ ਲੰਬੜਦਾਰ, ਭਗਵਾਨੇ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਤੇ ਕਲੰਦਰ ਖਾਨ ਸਾਰਜੰਟ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਤਾ ਕਰੋ ਕਿ ਭੈਣੀ ਦੇ ਕੋਲ ਖੂਹ ਉਤੇ ਵੱਖਰੇ ਜਥੇ ਵਿਚ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਕੂਕੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸੌ ਕੁ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿਓ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਫਸਾਦ ਨਾ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਓ। ਓਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਨਾ ਪਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬੀ ਹੋਵੇਗੀ'। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਓ, ਅਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ'। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਓਹ ਤੁਰ ਗਏ, ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਂ ਸਾਰਜੰਟ ਅਤੇ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਪਤਾ ਕਰੋ ਇਹ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਓਹ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਾਮਪੁਰ ਕਟਾਣੀ ਨੂੰ ਗਏ। ਜਦ ਇਹ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸਾਰਜੰਟ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਆਦਮੀ ਮੁੜ ਆਏ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਆ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਝੱਟ ਦੋਰਾਹੇ ਦੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਲਿਖ ਭੇਜੀ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਗੱਡੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਇਆ ਤੇ ਦਸ ਵਜੇ ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਤੇ ਫੇਰ (ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ) ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ (ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ) ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਵਕੀਲਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ

ਕਰ ਦਿਆਂ।

ਇਸੇ ਵਾਕੇ ਸੰਬੰਧੀ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫੋਰਸਾਈਥ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋਏ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:–

ਵਾਕਿਆਤ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਕੂਕੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਤਲ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਬਤ ਪੁਛਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਓਹ ਮੰਨ ਗਏ ਸਨ। ਜਦ ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਕਤਲ ਹੋਏ ਤਾਂ ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਰਾਏਕੋਟ ਵਿਚ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ (ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਓਹ ਇਹ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਓਹ ਪੰਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਏ ਤੇ ਜੋ ਦਲ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਸਿਧ ਦੱਲੂ) ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਂਹ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਗੰਦ ਖੁਆਈ ਕਿ ਓਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਇਰਾਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਦਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੇ ਇਹ ਕਤਲ ਕੀਤੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਕਿ ਦਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ ਯਾ ਓਹ ਖੁਦ ਓਸ ਨਾਲ ਇਸ ਕੰਮ

ਵਿਚ ਆ ਰਲੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਆਂ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਰਾਇਕੋਟ ਸੱਦਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਜੁਰਮ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਤਲ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਾਕੀ ਸੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਇਲਾਕਾ ਪਟਿਆਲਾ-ਨਾਭਾ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਹੰਡਿਆਏ ਵਾਲੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀ 'ਰੰਗ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਾਂਗੇ'। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ, ਪਰ ਓਹ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਤਦ ਮੈਂ ਝੱਟ*ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਦੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕੋਈ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੱਸ ਆਵੀਂ।

ਜਦ ਮੈਂ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਏ

*ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਟੀ. ਡਗਲਸ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਦੇ ਬਿਆਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਟੋਕ ਲਿਖਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਝੱਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੱਸਿਆ ਬਲਕਿ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਸਿਆ ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ (ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ) ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਹੋਏ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਓਹ ਕੇਵਲ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਹੀ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਲ ਦੰਦਾਂ ਲਈ ਦਾਤਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਬਿਰਛਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਵੱਢਣ ਵਾਲੇ ਟਕੂਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਥੇ ਤੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ 'ਰੰਗ ਘੋਲਾਂਗੇ' । ਜਦ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਓਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ 'ਚੂੰਕਿ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਲਦਾ ਹੈਂ, ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜਾਂਗੇ'। ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਛੱਤ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ 'ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਜਾਏਗੀ' ।

ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਭੀ ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਡਬਲ-ਯੂ. ਮੈਕਨੈਬ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋਏ ੨੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰੋ ਘਰੀ ਤੋਰ ਆਵਾਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੂੰ ਗਾਲੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਜਾਣੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਅੰਤ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਏ ਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਹਾਂ । ਸੋ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਫੇਰ ਓਹ ਤੁਰ ਗਏ । ਮੈਂ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖ ਦਿਤੇ ।

ਗੰਗਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਈ. ਏ. ਸੀ. ਭੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਕਾਰੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਭੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਤਕ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੇਣਗੇ।

ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕ ਲੈਣ ਪਿੱਛੋਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠਾਂ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਗਵਾਹੀਆਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰਨ ਵੇਲੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੇ ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੂਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ (ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ) ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਓ ਸਾਂਡੇ ਨਾਲ ਚਲੋ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਭੀ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਆਪਣਾ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਭੀ ਛੱਡਿਆ ਹੋਵੇ।

ਦੋ ਵਜੇ ਬਾਦ ਦੁਪਹਿਰੋਂ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਅਤੇ ਜਾਂਦੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣੀਆਂ ਰਜ਼ਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਗਏ।

ਮਲੌਦ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ

੧੩ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੧ ਦਿਨ ਸਨਿਚਰ ਵਾਰ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਜਦ ਦੋ ਵਜੇ ਦਿਨ ਦੇ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਠਾਣੇਦਾਰ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਾਰਜੰਟ ਕਲੰਦਰ ਖਾਨ, ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ, ਸੱਖੂ ਲੰਬੜਦਾਰ, ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਲੰਬੜਦਾਰ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨਾ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਦੋਨੋਂ ਲੰਬੜਦਾਰ ਲਾਟੋਂ ਤਕ ਜਥੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਪਿਛੇ ਹਟ ਆਏ। ਜਥਾ ਲਾਟੋਂ ਤੋਂ ਰਾਮਪੁਰ ਕਟਾਣੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜੋ ਇਲਾਕਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਜਥਾ ਜਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਜੰਟ ਕਲੰਦਰ ਖਾਨ, ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਗਵਾਨਾ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਭੀ ਮੁੜ ਆਏ ਤੇ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਆ ਦਿੱਤੀ।

ਰਾਮਪੁਰ ਤੋਂ ਜਥਾ ਪਾਇਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਹਦ ਟੱਪ ਕੇ ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਚ, ਮਲੌਦੋਂ ਸਾਢੇ ਕੁ ਤਿੰਨ ਮੀਲ ਉਰੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਹੱਦ ਤੇ, ਪਿੰਡ ਰੱਬੋਂ (ਠਾਣਾ ਡੇਹਲੋਂ) ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ ਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੋ ਕਦਮ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਖੂਹ ਤੇ ਰਾਤ ਕੱਟੀ।

੧੪ ਜਨਵਰੀ ਦਾ ਦਿਨ ਭੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਕੱਟਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ

ਖਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲਣਗੇ। ਪਰ ਆਇਆ ਕੋਈ ਨਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਸਿੰਘ ਸਾਧ ਪਾਸੋਂ ਭਾਂਡੇ ਮੰਗ ਕੇ ਲੰਗਰ ਸਜਾਇਆ ਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਥੇ ਲਿਆ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕੇ ਰੱਬੋਂ ਤੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਮਲੌਦ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੈ, ਜੇ ਇਥੋਂ ਕੁਝ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਘੋੜੇ ਹੱਥ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਹੱਲਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਮਲੌਦ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਕੋਈ ਫੌਜ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਤੇ ਆਸ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਚਾਲੀ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਹਥਿਆਰ ਸੁਖਾਲੇ ਹੀ ਹੱਥ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਮਲੌਦ ਵਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਹੋ ਪਏ ਤੇ ਦੀਵੇ ਬਤੀ ਵੇਲੇ ਉਥੇ ਪੁਜੇ।

ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜਾ ਕੇ ਛੋਟਿਆਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਰੱਖਣ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਦੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣ। ਇਹ ਲਹਿੰਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਧੌਂਕਲ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੂਤ ਪਹਿਰੇ ਤੇ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਬਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਆਦਮੀ ਉਸ ਦੇ ਉਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਤਾਂ ਝੱਟ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਗਈ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਤਵੇਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਈ।

ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਕਾਰੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਬਾਰਾਂ ਤੇਰਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਫਤਿਹ ਬੁਲਾਈ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਤੇ

ਮਾਰਦੇ ਬਾਹਰ ਖਿੱਚ ਲਿਆਏ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਮੰਗਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਸ ਖਿੱਚਾ-ਖਿੱਚੀ ਵਿਚ ਦਰਵਾਜ਼ਿਓਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਕੇਸ ਛੁਟ ਗਏ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਇਕ ਕੂਕੇ ਪਾਸੋਂ ਟਕੂਆ ਖੋਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਵਾਹੁਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਦੋ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਟਾਂ ਵੱਜੀਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਭੱਜ ਨਿਕਲੇ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਅਸਤਬਲ ਵਲ ਗਈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਬੂਟਾ ਕੋਚਵਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਦਸੌਂਧੀ ਤੇਲੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬੂਟੇ ਨੇ ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਦਸੌਂਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਸਾਰ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਗ ਪਏ।

ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਮੁਨਸ਼ੀ ਕਾਜ਼ੀ ਨਬੀ ਬਖਸ਼, ਕਿਸ਼ਨਾ ਰਜਪੂਤ ਚਪੜਾਸੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਚਪੜਾਸੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਮੁਨਸ਼ੀ ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਕੱਢ ਦੇ। ਮੁਨਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਦੀ ਧੌਣ ਤੇ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਂ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸ਼ਨਾ ਚਪੜਾਸੀ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੀ ਲਾਠੀ ਪਈ ਸੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਚਪੜਾਸੀ ਲਾਠੀ ਲੈ ਕੇ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਅਤੇ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਅਨ੍ਹੇ-ਵਾਹ ਹੀ ਵਾਹੁਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੂਕੇ ਠਠੰਬਰ ਗਏ।

ਵੀਹ ਕੁ ਕੂਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੜੇ। ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਾਰ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੂੰਡੇ ਦੇ ਡਾਂਗ ਮਾਰੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਵੀਣੀ ਤੇ ਸੱਟ ਵੱਜੀ। ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦੂਕਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ। ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕ ਦੁਨਾਲੀ ਬੰਦੂਕ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕ ਤਲਵਾਰ

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ।

ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਵਿਚ ਨਗਾਰਾ ਖੜਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨਾ ਚਪੜਾਸੀ ਤੇ ਇਕ ਦੂੜ੍ਹਾ ਦੌੜ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ ਗਏ ਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮਲੌਦ ਵਿਚ ਡਾਕੂ ਆ ਵੜੇ ਹਨ। ਖੇੜੀ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਤੇ ਅੱਸੀ ਨੱਵੇ ਆਦਮੀ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਦੌੜ ਕੇ ਮਲੌਦ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਆਏ। ਅੱਗੋ ਬੂਹਾ ਵੱਜਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਖੇੜੀ ਵਾਲੇ ਇਕ ਬੁਰਜ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦਰ ਵੜੇ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਗਲੀ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈ। ਖੇੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਡਾਂਗਾਂ ਹੀ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਲੋਕੀਂ ਭੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਕੂਕਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਅੜ ਸਕਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਓਹ ਭਜ ਤੁਰੇ। ਕਈ ਲਾਠੀਆਂ, ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਦੋ ਕੂਕੇ ਥਾਂ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਚਾਰ ਜ਼ਖਮੀ ਫੜੇ ਗਏ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਠੀਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕੁਝ ਮਾਮੂਲੀ ਫੱਟੜ ਭਜ ਕੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਹੋਣ ਯਾ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ। ਕੂਕੇ ੧੬ ਘੋੜੇ ਘੋੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਰਾਂ ਉਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਇਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਈ, ਤਿੰਨ ਕੂਕੇ ਲੈ ਗਏ।*

---

*ਐਲ ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਬਾਲਾ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧੪, ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧੫, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਪੈਰਾ ੨ ਤੋਂ ੫ ਤਕ; ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧੬, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿਠੀ ਨੰ: ੯ ਸੀ, ੧੬ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨.

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੬੨ ਦੇ ਹੇਠਾਂ)

ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਮਲੌਦ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ

ਮਰੇ = ੨

ਮੁਨਸ਼ੀ ਕਾਜ਼ੀ ਨਬੀ ਬਖ਼ਸ਼

ਬੂਟਾ ਕੋਚਵਾਨ

ਜ਼ਖ਼ਮੀ = ੨

ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ, ਤਿੰਨ ਜ਼ਖ਼ਮ ਤਲਵਾਰ ਦੇ, ਇਕ ਗੰਡਾਸੇ ਦਾ, ਦੋ ਡਾਂਗਾਂ ਦੇ।

ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ, ਤਿੰਨ ਜ਼ਖਮ ਤਲਵਾਰ ਦੇ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ

ਮਰੇ = ੨

ਜ਼ਖਮੀ = ੪

ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੀ ਦਾ ਜ਼ਖਮ।

ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਫਿੱਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਟਾਂ ਤੇ ਫੱਟ ਲਾਠੀਆਂ ਦੇ।

(ਸਫ਼ਾ ੧੬੧ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਕੈਪਟਨ ਿਨਜ਼ੀਜ਼ ਡੀ.ਆਈ ਜੀ.ਦੀ ਕਰਨਲ ਹੱਚਿਨਸਨ ਆਈ. ਜੀ. ਦੇ ਨਾਮ ਡੀ.ਓ. ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਲੈਫਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਡੀ.ਐਸ.ਪੀ. ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਡੀ.ਆਈ ਜੀ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿਠੀ ਨੰ:੬੬,੬ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੨; ਡਾਕਟਰ ਜੌਨ ਇੰਨਿਸ ਸਿਵਲ-ਸਰਜਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਰਿਪੋਟਰ, ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ, ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਬਿਆਨ ਧੌਂਕਲ ਸਿੰਘ ਦਰਬਾਨ, ਦਸੌਂਧੀ ਤੇਲੀ, ਕਿਸ਼ਨਾ ਚਪੜਾਸੀ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੱਟ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ (ਸਾਰੇ ਮਲੌਦ ਵਾਲੇ), ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੱਟ ਖੇੜੀ ਦਾ, ਸੂਬਾ ਗੁੱਜਰ ਮਲੌਦ ਦਾ, ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਮਲੌਦ; ਬਿਆਨ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਥੰਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ (ਚਾਰ ਕੂਕੇ); ਮਿਸਲ ਫ਼ੈਸਲਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸਰਕਾਰ ਬਨਾਮ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ, ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਬੱਮਨ ਸਿੰਘ, ਫਿੱਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੱਟਾਂ ਤੇ ਫੱਟ ਲਾਠੀਆਂ ਦੇ।

ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਫਟਿਆ ਹੋਇਆ ਬੁਲ੍ਹ।*

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜੋ ਮਾਲ ਆਇਆ: -

ਤਲਵਾਰਾਂ	੩
ਦੁਨਾਲੀ ਬੰਦੂਕ	੫
ਘੋੜੀਆਂ ਦੋ, ਘੋੜਾ ੧,	੩

*ਡਾਕਟਰ ਜੌਨ ਇੰਨਿਸ ਐਮ. ਡੀ. ਸਿਵਲ-ਸਰਜਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਰਿਪੋਟ, ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਉਤੇ ਹੱਲਾ ਤੇ ਰੜ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ

(੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨)

ਜਿਵੇਂ ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਸੀ। ਮਲੌਦ ਤਾਂ ਰਾਹ ਜਾਂਦਾ ਝੂਗਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਦਾ ਦਾਓ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸੁਖਾਲ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੇਵਲ ਬੁੱਚੜਾਂ ਪਾਸੋਂ ਫਾਹੇ-ਲੱਗੇ ਕੂਕਿਆਂ (ਖਾਸ ਕਰ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ, ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਵਾਲੇ) ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਾ ਕਰ ਕੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਤੇ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਬੁੱਚੜਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਕਤਲਾਂ ਨਾਲ ਡਰਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਲਈ ਭੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਹਥਿਆਰ ਚੂੰਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਤਲਬ ਲਈ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਥੇ ਦਾਓ ਸੁਖਾਲਾ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ। ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡਗਲਸ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਆਪਣੀ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਤੋਂ ਬੜੀ ਬਦ-ਇੰਤਜ਼ਾਮੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ

ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਨਵਾਬ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਹੀ ਕਲਕੱਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਲਈ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ। ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਨਾਜ਼ਿਮ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਾਜ਼ਿਮ ਦੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਦੋਸ਼ੀ ਛੱਡ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲਿਖਣ ਪਰ ਭੀ ਨਵਾਬ ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਕਲਕੱਤਿਓਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁੜਿਆ। ਸਕਰੋਦੀਏ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ।

੧੪ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਤੋਂ ਨਿਕਲਨ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕੇ ਸਕਰੌਦੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਹੋ ਪਏ । ੧੩ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਪਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ੧੪ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪੁਜ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਗਸ਼ਤੀ ਪਹਿਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆ ਉੱਤੇ ਭੀ ਪਹਿਰਾ ਤਕੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੱਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਇਸ ਲਈ ੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਇਹ ਪਹਿਰੇ ਹਟਾ ਲਏ ਗਏ।

੧੪-੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਦੇ ਮਲੌਦੋਂ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਕੂਕੇ ੧੫ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜ ਗਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਖਿਆਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਜਥੇ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਵਾ ਸੌ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਦੀ ਭੀ ਨਹੀਂ ਵਧੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਸਤ ਕੁ ਵਜੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ।

ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਹੋਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫ਼ਸੀਲ ਇਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਢੱਠੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਹ ਓਥੋਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਏ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਮਹਲ ਦੇ ਚੌਂਕ ਤਕ ਪੁਜ ਗਏ। ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹਥਿਆਰ-ਖ਼ਾਨਾ ਭੰਨ ਕੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕੱਢਣ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਤਾਲਾ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਅਲਮਾਰੀ ਦਾ ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਮਿਸਲਾਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਇਕ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਚਾਰ ਹੀ ਹਥਿਆਰ ਲੱਗੇ ਪਰ ਗੋਲੀ ਬਰੂਦ ਨਾ ਲੱਭਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਪਿਛੋਂ ਕੱਢੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੋ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਹੀਆਂ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਕੋਟਲਾ ਪੁਲੀਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫ਼ਸਰ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਤੇ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈ। ਇਥੇ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛੇ ਹਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕੇ ਕੋਟਲਿਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਸਕਣ। ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਪਿਛੇ ਹਟ ਰਹੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਗਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੂਕੇ ਕੋਟਲਿਓਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਣ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ।*

ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲੇ ਅਤੇ ਟਾਕਰੇ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦਾ ਹੋਠ

---

*ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀ ਮਲੌਦੋਂ ਸਕੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ, ਦੇ ਨਾਮ ਚਿੱਠੀ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਐਲ. ਕਾਵਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੰ: ੧੫, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਮਹਿਕਮਾ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਸਪੈਸ਼ਲ ਰੀਪੋਰਟ ਨੰ: ੩, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੨; ਕਰਨਲ ਈ. ਐਨ. ਪਰਕਿਨਜ਼ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਚਿੱਠੀ ੰ: ੬੬, ੬ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਾਕੇ ਸਬੰਧੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ।

ਲਿਖਿਆ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ:–

ਕੋਟਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ

ਮਰੇ–੮–ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਤੇ ੭ ਸਿਪਾਹੀ।

ਫੱਟੜ–

ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੱਟੜ ੨ } ਮੁਨਸ਼ੀ ਹਾਫ਼ਿਜ਼ ਅਲੀ ਸ਼ੇਰ, ਗੈਂਡਾ ਸਿਪਾਹੀ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੱਟੜ ੪ } ਮੀਰਾਂ ਬਖ਼ਸ਼, ਝੰਡਾ, ਕੌੜਾ, ਜੱਸਾ

ਮਾਮੂਲੀ ਫੱਟੜ ੯ ਬੀਰਾ, ਗੰਡਾ, ਕੰਮਾ, ਮਾਹੀਓ, ਸੂਬੇਦਾਰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਖ਼ਾਨ, ਅਬਦੁਲ ਰਹੀਮ ਖ਼ਾਨ, ਗੁਲਾਮ ਮੁਹੱਮਦ, ਖਦੀਆ, ਦੀਨਾ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ

ਮਰੇ–੭

ਫੱਟੜ–

ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੱਟੜ–੧ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੱਟੜ–੧ (ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ)

ਮੋਇਆਂ ਤੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਡਾਕਟਰ ਜੌਨ ਇੰਨਿਸ ਸਿਵਲ ਸਿਰਜਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ†। ਕੂਕੇ ਫੱਟੜਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ

---

†ਡਾਕਟਰ ਜੌਨ ਇੰਨਿਸ, ਐਮ. ਡੀ. ਸਿਵਲ ਸਰਜਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ (੧੫ ਜਨਵਰੀ), ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਛੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਕੋਟਲਿਓਂ ਨਿਕਲਣ ਵੇਲੇ ਕੂਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ। ੨੯ ਛੱਟੜ ਰੜੋਂ ਫੜੇ ਗਏ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਕੂਕੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਿਓਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨਰਵਲ ਦੇ ਖੂਹ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਦੀ ਸੜਕੇ ਪੈ ਕੇ ਸਿਕੰਦਰਪੁਰ ਵਲ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਚਾਰ ਕੂਕੇ ਘੋੜੀਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪੈਰੀਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਹੀ ਨਵਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਨੌਕਰ ਤੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਜਦ ਭੀ ਕੂਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਦੇ ਨੌਕਰ ਭੱਜ ਨਿਕਲਦੇ। ਕੋਟਲਿਓਂ ਕੋਹ ਕੁ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਬਾਕਰ ਅਲੀ ਤੇ ਨੱਥੂ ਕੋਟਲੀਆਂ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ। ਨੱਥੂ ਨੇ ਇਕ ਕੂਕੇ ਦੀ ਘੋੜੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੀਆਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਥਾਈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ, ਇਕ ਨਾਈਵਾਲੇ ਦੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ, ਦੂਸਰਾ ਪਜਬੇਰੀ ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਪਿੰਡ ਭੋਡੋਂ। ਕੂਕੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਕੇ ਕੋਟਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਨਾ ਪਵੋ, ਅਸੀਂ ਇਥੋਂ ਨਾਭੇ ਪਟਿਆਲੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਸਰਮਸਤ ਖ਼ਾਨ, ਕਾਜ਼ੀ ਖ਼ੁਦਾ ਬਖ਼ਸ਼, ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਮੀਰਾਂ ਬਖਸ਼, ਸ਼ੇਰ ਖ਼ਾਨ ਸਵਾਰ, ਨੱਥੂ ਆਦਿ ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਰੜ ਤਕ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਮੀਲ ਪਿਛੇ ਲਗੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਇਥੋਂ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ। ਇਹ ਭੀ ਹਵਾਈ ਉਡੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਰਾਮਪੁਰ ਆਦਿ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਜਥਾ ਕੋਟਲੇ ਉੱਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਹੱਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦਸ ਗਿਆਰਾਂ ਬਜੇ (੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨) ਦੇ ਕਰੀਬ ਕੂਕੇ ਰੜ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸੱਤਰ ਅੱਸੀ ਕੁ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਛੇ ਕੂਕੇ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਪਿੱਪਲ ਵਾਲੇ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਬੰਸੀ ਦੀ ਹੱਟੀ ਕੋਲ

ਟਿਕ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਗੰਡਾਸੇ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਡਰ ਗਏ ਤੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਏ। ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਲੰਬੜਦਾਰ ਰੜ ਤੇ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਠਾਣੇ ਖਬਰ ਦੇਣ ਲਈ ਜਮਾਂਦਾਰ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ (ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਤੀਜੇ) ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਭੇਜਿਆ।

ਅਮਰ ਗੜ੍ਹ (ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ) ਦਾ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਸੱਯਦ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਇਸ ਵੇਲੇ (੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰੇ) ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਸੀ। ਰਿਪੋਰਟ ਮਿਲਦੇ ਸਾਰ ਸੱਯਦ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਸਵਾਰ ਤੇ ਇਕ ਮੁਹੱਰਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਤੇ ਰੜ ਨੂੰ ਚਲ ਪਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਰਾਮ ਨਗਰ ਸੀ। ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਬਜੇ ਬਾਦ ਦੁਪਹਿਰ ਰੜ ਪੁਜੇ।

ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਸੱਯਦ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨੇ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ:—

> ੧੫ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਕੁ ਵੇਲੇ ਰੜ ਤੋਂ ਇਕ ਜਮਾਂਦਾਰ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਫ਼ਸਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਰੜ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਝੱਟ ਤਿੰਨ ਸਵਾਰ ਤੇ ਇਕ ਮੁਹੱਰਰ ਲੈ ਕੇ ਰੜ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਕ ਬਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਪਿਛੋਂ ਓਥੇ ਪੁੱਜਾ। ਮੈਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਤੀਹ ਚਾਲੀ ਕਦਮ ਦੀ ਵਿਥ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ੬੮ ਕੂਕੇ ਵੇਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੨੯ ਫੱਟੜ ਸਨ, ਕੁਝ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਝਰੀਟਾਂ ਹੀ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਤੁਸੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹੋ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ

ਆਏ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਛੱਡ ਦਿਓ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਰੱਖ ਦੇਣਾ ਮੰਨ ਗਏ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ਝਗੜਨ ਲਗ ਪਏ। ਅੰਤ ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੬ ਤਲਵਾਰਾਂ, ਇਕ ਬਰਛਾ, ਕੁਝ ਗੰਡਾਸੇ, ਕੁਹਾੜੀਆਂ (ਟਕੂਏ) ਤੇ ਲਾਠੀਆਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹਨ ਇਹ ਓਹੀ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ (੬੮ ਕੂਕਿਆਂ) ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰ-ਪੁਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਕੋਈ ਫੌਜੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਟਲਿਓਂ ਕੋਈ ਇਤਲਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ। ਓਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਚਾਰ ਘੋੜੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਕਿਸੇ ਕੋਟਲੇ ਵਾਲੇ ਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਇਕ ਚਪੜਾਸੀ ਦੀ ਚਪੜਾਸ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਚਹਿਰੀਓਂ ਬਾਹਰ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ੧੬ ਆਦਮੀ ਤੇ ੨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਓਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਫਰਵਾਹੀ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ

---

*ਚਿੱਠੀ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੌਰਸਾਈਥ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿਲੀ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਐਲ. ਕਾਵਨ ਜੋਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ, ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧੫, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਪੈਰਾ ੭; ਚਿੱਠੀ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨, ਪੈਰਾ ੨; ਤਾਰ ਵਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦਿਲੀ, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਬਿਆਨ ਸ਼ੇਰਖ਼ਾਨ ਸਵਾਰ, ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਰੜ,ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਲੰਬੜਦਾਰ ਰੜ, ਜਾਨੀ ਲੰਬੜਦਾਰ ਭੋਡੋਂ, ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਸਰਮਸਤ ਖ਼ਾਨ, ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਲੰਬੜਦਾਰ ਰੜ।

ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਲੌਦ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਲੈਣ ਲਈ ਮੁੜ ਪਏ ਸਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਕਾਬੂ ਕਰ ਹੀ ਲਓ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੁਹਾਡਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਭੀ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਗੇ। ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਲੈਣ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜੋ ਰੜ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਫੇਰ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਟਲੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।*

*ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਹੋਰ ਦੇਖੋ ਬਿਆਨ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਲੰਬੜਦਾਰ ਰੜ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਮੁਖਤਾਰ ਮਲੌਦ, ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਜਾਣਾ

ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਕੋਤਵਾਲ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਨੇ ੧੩ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਸੰਬੰਧੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸ ਨੇ ੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰ ਤਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾ ਕੀਤੀ । ੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮਲੌਦ ਉਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੀ ਖਬਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਜੀ ਤਾਂ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਆਪਣੇ ਸਦਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਸੀ । ਇਸ ਵੇਲੇ ਅੰਬਾਲੇ ਦਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਖਬਰ ਪੁਜਦੇ ਸਾਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਸਿੱਧੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ, ਨੂੰ ਤਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਝੱਟ ਪਟ ਮਲੌਦ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮਲੌਦ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲੇ ਦੀ ਖਬਰ ਪੁੱਜੀ। ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਫੌਜ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ ਪਾਸੋਂ ਭੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗ ਭੇਜੀ। ਲਾਰਡ ਨੇਪੀਅਰ ਔਫ਼ ਮੈਗਡਾਲਾ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਨੇ ਝਟ ਜਾਲੰਧਰੋਂ ੫੪ ਨੰਬਰ ਪਲਟਣ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੰਪਨੀਆਂ ਤੇ ਅੱਧੀ ਬਾਤਰੀ ਰਾਇਲ ਆਰਟਿੱਲਰੀ ਨੂੰ ੫੪ ਨੰਬਰ

ਦੀ ਤੀਜੀ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਮਲੌਦ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਬਜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲੌਢੇ ਵੇਲ ਡਾਕਟਰ ਜੌਨ ਇੰਨਿਸ ਸਿਵਲ ਸਰਜਨ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੌਸਪੀਟਲ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਮਿਰਜ਼ਾ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਭੀ ਮਲੌਦ ਪੁਜ ਗਏ। ਇਸ ਦਿਨ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਤੇ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਮਲੌਦ ਮੌਕਾ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ। ਸਭ ਦੋਸ਼ੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ।

ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜੀ ਤੇ ਉਚੇਚਾ ਮਲੌਦ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਬਜੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਮਲੌਦ ਪੁੱਜ ਗਏ, ਪਰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਮੁੜ ਜਾਓ ਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਾਵਨ ਦੇ ਸਲੂਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ ਤੇ ਮੁਰਝਾਈ ਹੋਈ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁੜਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇ-ਇੱਜ਼ਤੀਆਂ ਸਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮਰ ਜਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੈ।

੧੬ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਡੀ. ਐਚ. ਪਰਕਿਨਜ਼ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚਲ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੀਂਦ ਤੇ ਨਾਭੇ ਦੇ ਰਿਸਾਲੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਤੇ ਅਮਰਗੜ੍ਹ ਦਾ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਸੱਯਦ ਨਿਆਜ਼

ਅੱਲੀ ਮਿਲ ਪਏ। ਸੱਯਦ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਰੜ ਤੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਲਗ-ਭਗ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਥਾ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕੋਟਲੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਹਵਾਈਆਂ ਉਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲ ਧਾਈ ਕਰੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਹੱਲੇ ਦਾ ਡਰ ਹੈ । ਪਰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੀਰਜ ਬੱਝ ਗਈ।

੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਤੇ ਲੇਫ਼ਟਿਨੈਟ ਕਰਨਲ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਨੇ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੀਤੀ। ੧੨ ਬਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਸ਼ੇਰਪੁਰੋਂ ਚੂੰਕਿ ਕੈਦੀਆਂ ਦਾ ਜਥਾ ਕੋਟਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਜਾ, ਇਸ ਲਈ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਕਾਵਨ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਗਿਆ ਤੇ ਕੋਟਲਿਓਂ ਛੇ ਕੁ ਮੀਲਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਇਹ ਚਾਰ ਕੁ ਬਜੇ ਕੋਟਲੇ ਪੁੱਜੇ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕੇ ਕੋਟਲੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੬੮ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ । ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਣ ਲਈ ਪਟਿਆਲਾ ਫੌਜ ਦੇ ਕਮਾਨ-ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਤਤਕਾਲ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਧਾਰ ਲਈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕਾਵਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਧਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਆਪਣੀ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਦੇ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲੇ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੧੫ ਦੇ ਪੈਰਾ ਨੰ: ੧੧ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ 'ਮੈਂ ਹਰ ਘੜੀ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਰੜੋਂ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਲੋਦ ਤੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲਿਆਂ

ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਝੱਟ ਪੱਟ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਓਹ ਅਧਿਕਾਰ ਵਰਤਨ ਵਿਚ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ ਹੋਏ, ਕਿਤਨੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ੁਮੇਂਵਾਰੀ ਚੁਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਇਕ ਅਨੋਖਾ ਹੈ'।†

ਸੋ ਕਾਵਨ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿ ੫੦ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਝੱਟ ਪੱਟ ਓਸੇ ਲੋੜੇ ਵੇਲੇ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨) ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ੧੬ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਮਲੋਦ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਡਾ ਦੇਵੇ।

ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦਿੱਲੀਓਂ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਤੇ ਇਥੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਾਵਨ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਝੱਟ ਪੱਟ ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਮੈਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਗਾਰਦ ਨਾਂ ਭੇਜਾਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਭੀ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਪੁਜ ਗਈ ਹੋਣੀ ਹੈ। (ਸਕੂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਫ਼ੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਕਲਕੱਤਾ ਤੋਂ ੨੨ ਮਾਰਚ ੧੮੭੨ ਦੀ ਚਿਠੀ ਨੰ: ੫੬੯, ਜੋਗ ਸਕੂ

---

†I am in hourly expectation of the arrival of the prisoners from Rur. I propose to execute at once all who were engaged in the attack on Maloudh and Kotla. I am sensible of the great responsibility I incur in exercising an authority which is not vested in me, but the case is an exceptional one.—*No. 15 L. Cowan, Ludhiana. to Commissioner Ambala Division, 17th January 1872*

ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ) †

ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਮਿਲਨ ਨੂੰ ਖੁਦ ਕਾਵਨ ਭੀ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮ ਆਪਣੀ ੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਦੀ ਚਿਠੀ ਦੇ ਪੈਰਾ ੩ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:—

ਜਲਦੀ ਹੀ ਦਿਨੇ, ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਕੁ ਵੇਲੇ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ) ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਦੀ ਘੋੜੇ ਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਵਲੋਂ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਜ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਇਕ ਚਿਠੀ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੋਟ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਗੀ ਫੜੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਗੜ-ਬੜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਕਿਲਾ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਵਿਚ ਰੋਕੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਕਿ ਉਹ (ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਤਕੜੀ ਗਾਰਦ ਨਾ ਭੇਜੇ। ਇਸ ਨੋਟ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਹਿਦਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏ।

---

†...I am directed to state that a paper drawn up by Mr. Forsyth, and containing the following passage, has been confidentially communicated to the Viceroy and Governor General:—

"On reaching Ludhiana on the evening of the 16th, I received a letter from Mr. Cowan expressing his desire to execute his prisoners at once. I wrote requesting him to leave all men caught by Patiala authorities in their charge till I could send out a guard to bring them to Ludhiana for trial

This letter Mr. Cowan must have received some time before he executed any," [*No 569 dated Fort William March 22, 1872, from Secretary to Government of India to Offg Secry. Govt. of the Punjab.*]

ਮੈਂ ਇਹ ਨੋਟ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ ਤੇ ਮੁੜ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਸੇਨਤ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਓਸ ਵੇਲੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਕੂਕੇ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਲਿਆਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਨ।'†

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੱਕੀ ਠਾਣ ਲਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ੫੦ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਓਸੇ ਲੋਂਢੇ ਵੇਲੇ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ) ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਤੋਪਾਂ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਪਰੇਟ ਮੈਦਾਨ (ਪੈਰੇਡ ਗਰਾਊਂਡ) ਵਿਚ ਗੱਡੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੂਕੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਡਾਏ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਡਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਕੂਕਾ ਗਾਰਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਜਾ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਘੀ

---

† [January 17 1872.]

3. Earlier in the day, before or about noon, as I was riding through the town of Kotla, a letter was put into my hand from Mr. Forsyth, who had arrived at Ludhiana late on the previous night. This note was to the effect that he had heard of the capture of the rebels, and that, in the present state of the country, it would be better that they should be detained in the Patiala fort of Sherpur till he could send out a sufficiently strong guard to take charge of them. This note did not contain any instructions to have them brought to trial I put the note in my pocket and thought no more about it. It contained only a suggestion which could not be acted on, for the captured Kukas were then close to Kotla on their way in. [*From L. Cowan, Mussourie, to the Offg. Secy. to Govt. Punjab, 8th April, 1872*]

ਜਾ ਦੱਬੀ। ਇਹ ਕੂਕਾ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਸੀ ਤੇ ਕਾਵਨ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਛੁਡਾਇਆ। ਇਹ ਫੇਰ ਝੂੰਜਲਾ ਕੇ ਕੁਝ ਰਿਆਸਤੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਪਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿਤੇ।

ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਅਖ਼ੀਰੀ ਦਸਤਾ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਕਾਵਨ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਉਸ ਨੂੰ (ਖੁਦ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ) ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਚਿੱਠੀ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਆਖਰੀ ਚੋਥੇ ਪੈਰੇ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਇਹ ਸਨ:—

'ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜੁਰਮਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਓਥੇ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਉਤੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਖਤਿਆਰ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਾਸ ਆਗਿਆ ਲਈ ਮਾਮਲਾ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਹਨ।'

'ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਤਿਆਰ ਕਰੋ, ਤੇ ਮੈਂ ਤਦੋਂ ਝੱਟ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ। ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਛੇਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੰਬੰਧੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਮਲਾ ਇਤਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਮੂਲੀ ਕਾਨੂਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਉਚਿਤ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।'†

---

† 3. As regards offences committed in Maler Kotla the authorities there have full powers to try and sentence criminals, sending the case up to the Commissioner for sanction when the sentence is for capital punishment.

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੮੩ ਦੇ ਹੇਠਾਂ)

ਇਸ ਦੇ ਝੱਟ ਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਹ ਹੀ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਅਖੀਰੀ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਜੂੜਨ ਵੇਲੇ ਮਿਲੀ ਹੋਵੇ:–

'ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਕਾਵਨ,

ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੀ ਉਤਾਵਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਾ ਪਾ ਲਵੀਂ । ਜੇਹੜੇ ਆਦਮੀ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਵਾਂਙੂ ਫੜੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਾਰਵਾਈ ਭੇਜ ਕੇ ਨਿਯਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ, ਚੀਫ ਕੋਰਟ ਪਾਸ ਮੁਕੱਦਮਾ ਭੇਜਣ ਦੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਵਕਤ ਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਕੋਟਲੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੇ ਤੂੰ ਮਲੌਦੋਂ ਫੜੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਫਾਹੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਪਾ ਲਵੇਂਗਾ। ਬਾਰਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ

(ਸਫ਼ਾ ੧੮੨ ਦੀ ਬਾਕੀ)

4. I request that you will prepare atonce the case against such as appear to you to be deserving of capital punishment, and I shall then give immediate orders. But with reference to your expressed desire for promptitude, the case in not sufficiently urgent to justify the abandonment of the very simple form of procedure we have at hand. *I propose proceeding to Maler Kotla very shortly.* [*From T. D. Forsyth, Commissioner Ambala, to the Deputy Commissioner, Ludhiana, January 17, 1872.*]

ਜਾਣ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਬੇ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਲਕੇ ਸਵੇਰੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਝੱਟ ਚੱਲ ਪਵਾਂਗਾ।'†

ਪਰ ਕਾਵਨ ਤਾਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਲੌਦ ਵਾਲੇ ਚੌਂਹ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਛੱਡ ਕੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਾਲੇ ੪੯-੫੦ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੁਜ ਜਾਣ ਪਰ ਅਖੀਰੀ ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਭੀ ਨਾ ਛੱਡਿਆ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਬੇ-ਨਿਯਮੀ ਤੇ ਉਤਾਵਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਕੋਟਲੇ ਉੱਤੇ ਹੱਲਿਆਂ ਦੇ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਭਰਮ ਹੀ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਉਤੇ ਹੱਲੇ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਕੇਵਲ ਗਊਆਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਕੁ

---

†My dear Cowan,

You have done admirably, but for heaven's sake don't let the whole thing fall short of prefect success by any hasty act. By dealing with the men caught as culprits in the Kotla territory they can be hangee legally without the delay of sending the case to the Chief Court, by attending to the form usual in all such cases, i. e., sending up the proceedings to me, and, to save time and trouble, I am going out to Kotla as soon as I have disposed of Ram Singh. But if you hang (yourself) these men, i e., the men caught at Maloudh, you will fall short of prefect success; a delay of 12 hours cannot produce harm, whereas illegal action my cause trouble. I only wait for Ram Singh to come in tomorrow morning and I shall then be out atonce. [*Forsyth to Cowan, D. O., 17th January, 1872; G of I. Memo.*]

ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਾਉਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਮਲੌਦ ਓਹ ਇਸ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕੁ ਗਵਾਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਗਵਾਹੀਆਂ ਕੇਵਲ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਵਿਦਰੋਹੀ ਦੱਸ ਕੇ ਫਸਾਉਣ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕੜ ਦੁੱਕੜ ਮਸਤਾਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੀ ਲਾ-ਪਰਵਾਹੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਵਧਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਕੋਈ ਐਸੀ ਗੱਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਰਾਜ-ਵਿਦਰੋਹ ਲਈ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬਾਕਾਇਦਾ ਸੰਗਠਿਤ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸਾਬਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਕਾਵਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭੀ ੧੬ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰਾ ਖਤਰਾ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕੂਕੇ ਬਲਵਈਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਵਾ ਸੌ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਧੀ, ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਕੂਕੇ ਫੜੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਫੌਜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਬਲਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਕੋਟਲੇ ਆਉਣ ਦੀ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਭੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕੇ ਬਗੈਰ ਹੀ, ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਏ, ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤੂਰ ਨੂੰ ਪਰੇ ਸੁਟ ਕੇ ਕਾਵਨ ਨੇ ਬੇਨਿਯਮੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਧਾਰੀ ਹੋਈ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ੪੯ ਕੂਕੇ

ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਵਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਇਕ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੫੦ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਥੇ ਦੇ ਆਗੂ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਸ਼ਾਮ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨) ਨੂੰ ਸਤ ਬਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਾਰਾ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।*

੨

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਬੁਲਾਏ ਹੋਏ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ੧ ਵਜੇ ਸਵੇਰੇ (੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਦ) ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਜੇ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਲਾ-ਵਤਨੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਚਾਰ ਵਜੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਗੱਡੀ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਨਾਲ ਗੋਫ਼ ਦੇ ਰਿਸਾਲੇ ਦਾ ਇਕ ਦਸਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਜਦ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਕੋਟਲੇ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਕਾਵਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੁਜੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ੬੬ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ੧੬ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਾਜ਼ਿਮ ਤੇ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਕੋਟਲਾ ਦੀ

---

*ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ ੪੯ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਧਿਆਏ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਲੁਧਿਆਣਿਓਂ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਐਲ. ਕਾਵਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੧੫ ਜੋਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੮੨; ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ, ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ ਲਾਹੌਰ, ਜੋਗ ਆਈ.ਜੀ., ੨੧ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਈ. ਐਨ. ਪਰਕਿਨਜ਼, ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਲੁਧਿਆਨਾ, ਜੋਗ ਡੀ ਆਈ. ਜੀ. ਅੰਬਾਲਾ, ਚਿਠੀ ਨੰ: ੬੬, ੬ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਜੋਗ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾ, ੧ ਜਨਵਰੀ ੨੮੭੨; ਅਤੇ ਡੀ. ਓ., ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਯਾਦ-ਦਾਸ਼ਤ।

ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਾਵਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:-

ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ੀ ਕੋਟਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤੇ ਹੱਲੇ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿੱਛੋਂ ਫੜੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਲਹੂ ਦੇ ਦਾਗਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤ ਕੋਟਲਾ ਤੇ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਚੁਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜੋ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਓਹ ਦੋਸ਼ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਕੋਈ ਥੋਗ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਜੁਰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹ ਮਾਮੂਲੀ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹਮ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਲਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਕੋਟਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਏਜੰਟ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨. ਐਲ. ਕਾਵਨ, ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ.

ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਮਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਿਮ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਹਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਏ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਲੋਂ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਦੇ ਸਾਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਾਚ ਕੇ ਕਾਵਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਪੱਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ੧੬ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਜ਼ਾ ਤਤਕਾਲ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ:-

ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ (ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ)

ਦੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ; ਨਾ ਹੀ ਐਸੇ ਟੋਲੇ ਨਾਲ ਰਹਿਮ ਕਰਨਾ ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਕਾਨੂਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਟੋਲੇ ਦੀਆਂ ਮਨਸ਼ਾਵਾਂ [ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ] ਆਗੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । (ਵੇਖੋ ਬਿਆਨ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ੧੮ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ।) ਕੈਦੀ ਨੰ: ੧, ੨, ੩, ੪, ੫, ੭, ੧੦, ੧੨, ੧੩, ੧੫ ਤੇ ੧੬ ਦੇ ਬਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਨੰ: ੮ ਤੇ ੯ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਓਹ ਕੋਟਲੇ ਸਨ। ਨੰ: ੬, ੧੧ ਤੇ ੧੪ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਓਹ ਫੜੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਟੋਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਅਤੇ ੩ ਔਰ ੪ ਦੇ ਬਿਆਨ ਇਕੱਠੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਕਿ ਇਹ ਟੋਲੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹਨ।

ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਫ਼ਸਰ [ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਐਲ. ਕਾਵਨ] ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਪੱਕੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੇਹੜੀ ਕਿ ਝੱਟ ਪੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ।

ਦਸਖਤ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ,
ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ,
ਐਕਸ-ਔਫ਼ੀਸ਼ੋ ਏਜੰਟ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ-
ਗਵਰਨਰ, ਪੰਜਾਬ

ਕੋਟਲਾ,
੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨.

ਸੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ੧੬ ਕੂਕੇ ਭੀ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੇ ਲੌਢੇ ਵੇਲੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਦਰਬਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਾਵਨ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਫੜਨ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਇਨਾਮ ਵੰਡੇ ਅਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਤਵਾਲ ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਟੱਬਰਾਂ ਲਈ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇ।

ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਅਮਰਗੜ੍ਹ	੧੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਦਰਬਾਰੀ	੩੦੦ ,,
ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ, ਜਿਸ ਨੇ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ	੨੦੦ ,,
ਮਸਤਾਨ ਅਲੀ	੧੦੦ ,,
ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ	੫੦ ,,
ਰਤਨ ਸਿੰਘ	੫੦ ,,
ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ	੫੦ ,,
ਪਰਤਾਬ ਸਿੰਘ	੫੦ ,,

ਇਸੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਵਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜੀਂਦ ਤੇ ਨਾਭਾ ਦੇ ਨਾਮ ਧੰਨਵਾਦ-ਪੱਤ੍ਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਕਾਂਡ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ।

੧੯ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ, ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ, ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਸੁਪਿਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਈ. ਐਨ. ਪਰਕਿਨਜ਼, ਰਿਸਾਲੇ ਦਾ ਅਫ਼ਸਰ ਕਰਨਲ ਗੌਫ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਿਓਂ ਮਲੌਦ ਆ ਗਏ।

ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਮਲੌਦ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ–ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਢੱਮਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਸੁਣਿਆ। ਇਹ ਉਹ ਹੀ ਚਾਰ ਕੂਕੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੱਟ-ਪਟ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗੀ ਸੀ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਇਆ, ਪਰ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ:–

ਦੋ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਾਨੂਨ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੋਂ ਝਿਜਕਦਾ ਹਾਂ, ਹੁਣੇ ਹੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਰਹਿਮ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੈਦੀ ਘਟ ਵਧ ਸਖ਼ਤ ਫੱਟੜ ਹਨ। ਦੋ ਦੇ ਅੰਗ ਟੁੱਟੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦੀ ਜਾਨ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਚੌਹਾਂ ਨੂੰ-ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਵਾਇਸਰਾਇ ਲਾਰਡ ਮਿਓ ਨੇ ਕਾਵਨ ਤੇ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਨੂੰ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਬੇਨਿਯਮੀ ਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣੀ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਖ਼ਾਸ ਹੁਕਮ ਨਾ ਹੋਵੇ।* ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਨੂੰ ਉਸੇ

*Telegram, dated 19th January, 1872.
From the Viceroy, Calcutta, to the Lt. Gvr., Punjab.
Stop summary execution of Kookas without your express orders.

ਦਿਨ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਾਵਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜ ਕੇ ਕੱਲ ੧੬ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਫੜੇ ਗਏ ਕੂਕਿਆਂ ਉਤੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏਗਾ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਝਟਾ-ਪੱਟ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਤਾਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਪੁੱਜੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਅੰਬਾਲੇ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਇਹ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ:—

ਜਲਾਵਤਨ ਹੋਏ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਕੂਕੇ ਜੋ ਫੜੇ ਗਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਗਿਣਤੀ ੧੩੦ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੫੦ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਕਾਵਨ ਨੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ, ੧੬ ਉਤੇ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਜੁਰਮ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚੱਲਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀ ਵਲੋਂ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ, ੪ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ, ੫੦ ਨੂੰ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨਾ ਦੇ ਸਕਣ ਬਦਲੇ ਕੈਦ ਹੋਵੇਗੀ, ੧੦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਮੈਂ ਅੰਬਾਲੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।†'

---

†੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ ੧੬ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਅਤੇ ਮਲੌਦ ਵਿਚ ਚੌਂਹ ਨੂੰ ਉਮਰ ਕੈਦ ਸੰਬੰਧੀ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਲਈ ਦੇਖੋ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀ ਕੋਟਲਿਓਂ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ; ਨਕਲ ਹੁਕਮ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਮੁਕਦਮਾ ਰਿਆਸਤ ਕੋਟਲਾ ਬਨਾਮ ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ੧੫ ਹੋਰ, ਤੇ ਨਕਲ ਹੁਕਮ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ, ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੬੬ ਡੀ. ਐਸ ਪੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜੋਗ ਡੀ. ਆਈ.ਜੀ. ਅੰਬਾਲਾ, ੬ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੨; ਨਕਲ ਹੁਕਮ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਸੈਸ਼ਨ ਜਜ ਬਨਾਮ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤਿਨ ਹੋਰ, ਮੁਕਾਮ ਮਲੌਦ, ੧੯ ਜਨਵਰੀ (ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੯੧ ਦੇ ਹੇਠਾਂ)

੩

ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ੪੯ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਵਾਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੀ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਤੇ ਦਾ ਕੋਈ ਰੀਕਾਰਡ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਠੀਕ ਨਾਮ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪਤੇ ਦੇ ਸਕਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ । 'ਸਤਿਜੁਗ' ਦੇ ੨੨ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੮੬ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਓਹ ਕਿਸੇ ਪੱਕੇ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਵਸੀਲੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਵਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ,ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰੀ ਨਾ ਲੈ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਅਸਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

੪

ਜੋ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ।

੧	ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ	ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ	ਇਲਾਕਾ ਪਟਿਆਲਾ
੨	ਰੂੜ ਸਿੰਘ	ਮੱਲ੍ਹ ਮਾਜਰਾ	,,
੩	ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ	ਗਿੱਲਾਂ	ਨਾਭਾ
੪	ਸੇਠਾ ਸਿੰਘ	ਰੱਬੋਂ	ਲੁਧਿਆਣਾ
੫	ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ	ਸਕਰੌਦੀ	ਪਟਿਆਲਾ
੬	ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ	ਰੱਬੋਂ	ਲੁਧਿਆਣਾ
੭	ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ	?	ਲੁਧਿਆਣਾ

ਸਫ਼ਾ ੧੯੨ ਦੀ ਬਾਕੀ
੧੮੭੨; ਚਿੱਠੀ ਵਲੋਂ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਮੁਕਾਮ ਮਲੋਦ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਵਾਇਸਰਾਏ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ੧੯-੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

੮ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ	ਜੋਬੋ	ਨਾਭਾ
੯ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ	ਪਿੱਥੋਕੇ	ਨਾਭਾ
੧੦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ	ਕਾਂਝਲਾ	ਪਟਿਆਲਾ
੧੧ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ	ਝਬਾਲ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
੧੨ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ	ਮਰਾਜ	ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
੧੩ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ	ਭੱਦਲ	ਨਾਭਾ
੧੪ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ	ਰੱਬੋਂ	ਲੁਧਿਆਨਾ
੧੫ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ	ਰੱਬੋਂ	ਲੁਧਿਆਨਾ
੧੬ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ	ਵਾਲੀਆਂ	ਪਟਿਆਲਾ

੫

ਜੋ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜੇ ਗਏ।

੧ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ	ਪੁਤ੍ਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ	ਦਾ,	ਨੰਗਲ	ਪਟਿਆਲਾ
੨ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ	,, ਦੱਲ ਸਿੰਘ	,,	ਫੁਲੇੜੀ	,,
੩ ਥੰਮਣ ਸਿੰਘ	,, ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ	,,		,,
੪ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ	,, ਗੁਲਾਬਾ	,,	ਅਲਾਵਲਪੁਰ,	ਜਾਲੰਧਰ

ਮੋਇਆਂ ਤੇ ਮਾਰਿਆਂ ਗਿਆਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

੧੪ ਜਨਵਰੀ	ਮਲੌਦ	ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਮਰੇ	੨
੧੫ ਜਨਵਰੀ	ਕੋਟਲਾ	ਹੱਲੇ ਵਿਚ ਮਰੇ	੭
੧੭ ਜਨਵਰੀ	ਕੋਟਲਾ	ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ	੪੯
,,	ਕੋਟਲਾ	ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ	੧
੧੮ ਜਨਵਰੀ	ਕੋਟਲਾ	ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ	੧੬
		ਕੁਲ ਜੋੜ	੭੫

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ

ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਮਲੌਦ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ੧੬ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁੱਜਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਿਨ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦੇ ਬੁਲਾਏ ਹੋਏ ਮਲੌਦ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰੇ ਮਲੌਦ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਕਾਵਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਮੁੜ ਜਾਓ ਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ।

ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਹੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ੧੭ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ-ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ-ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਟੋਲ ਕੇ ਲਿਆਵੇ। ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਚੂੰਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਲੌਦ ਨੂੰ ਗਏ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ ਗਰੀਨ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ੧੨ ਨੰਬਰ ਬੰਗਾਲ ਰਿਸਾਲੇ ਦੇ ੨੫ ਸਵਾਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮਲੌਦ ਵਲ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਡੇਹਲੋਂ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਉਸੇ ਦਿਨ (੧੭ ਜਨਵਰੀ) ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਮਲੌਦੋਂ ਭੈਣੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਬੇਲੀ ਸਿੱਧਾ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਨੂੰ ਇਸ ਉਮੈਦ ਨਾਲ ਹੋ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਟੋਕ

ਸਕੇਗਾ । ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਭੈਣੀ ਪੁੱਜ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਡਿਪਟੀ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਪੁਲੀਸ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖਾਨ ਇਹ ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਾਸ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ।

ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਪਰ ਬੇਲੀ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਖਬਰ ਦੀ ਉਡੀਕ ਲਈ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਹੀ ਠਹਿਰ ਗਿਆ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆ ਕੇ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸੂਬਾ ਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਕੂਕੇ ਡਿਪਟੀ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚੌਕੀ ਪਹਿਰੇ ਨਾਲ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਵਜੇ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਸਵੇਰੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਲੈ ਲਏ ਤੇ ਤਤਕਾਲ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ੪ ਵਜੇ ਦੀ ਗੱਡੀ ਦਿੱਲੀ ਰਾਹੀਂ ਅਲਾਹਬਾਦ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ-ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਆਪੇ ਹੀ ੧੫ ਜਨਵਰੀ ਦੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸੂਬੇ ਭੀ ਫੜ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਨਵਾਂ ਹੁਕਮ ਆਉਣ ਤਕ ਅਲਾਹਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਡੱਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਜੋ ਦੋਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇਂ ਲਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਓਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੀ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

"ਮੁਕਾਮ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਤਾਰੀਖ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨†
ਵਲੋਂ ਟੀ. ਡੀ. ਫੋਰਸਾਈਥ ਸੀ. ਬੀ., ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਅੰਬਾਲਾ ਡਵੀਜਨ, ਜੋਗ ਸੈਕਰਿਟਰੀ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਪੰਜਾਬ।

ਆਪ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਲਈ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਅਮਨ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ (ਜੇ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਅਮਨ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ) ਕੂਕਾ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਬਤ ਅੰਤਮ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਤੱਕ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਅਲਾਹਬਾਦ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ।

੨. ਹਾਲ ਤੱਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਲੋਂ ਮਲੌਦ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ

---

†Dated Camp Ludhiana, 18th January 1872.
From T. D. Forsyth Esq., C. B., Commissioner and Supdt. Ambala Division.
To Offg. Secretary to the Government Punjab.

I have the honour to inform you that I have considered it absolutely necessary for the preservation of peace in this district, if not for the peace of the whole province, to deport Ram Singh, leader of the Kuka Sect. at once from the Punjab, and to send him to Allahabad for safety until the pleasure of the Government regarding his final disposal be known.

2. The complicity of Ram Singh in the outrages committed by his followers at Maloudh and in the State of Maler Kotla has not yet been thoroughly enquired into, and it is fact that he reported to the police the intention of Lehna Singh and Hira Singh, the chief actors in the present case, to commit outrages. But by his own admission his followers make use of his name and take advantage of his presence among their fellows to commit murders and create disturbances. [See next page.

ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਲਵਿਆਂ ਵਿਚ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭੀ ਕੋਈ ਹੱਥ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ; ਹਾਂ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਓਸ ਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਵੜੇ ਕਰਤਿਆਂ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬਲਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਯਤ ਬਾਬਤ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਰੀਪੋਰਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਕਤਲ ਅਤੇ ਬਲਵੇ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ।

੩. ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਲਫ਼ਜ਼ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ (ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ

---

3. He admits, whilst I am now writing down his words, that some time (he says about a month or six weeks) before the Amritsar murder, two men, Jhanda Singh and Mehar Singh, asked leave to kill the butchers; others joined in the request, but he strenuously forbade them; nevertheless they perpetrated the crime. He admits that, through he had a strong suspicion that these men were the culprits, he did not give any information to the Government. Some time afterwards, he says, that Dal Singh, Mangal Singh, Diwan Singh and two others, came and asked his leave to commit the Raikot murder, but he forbade them, and they did the deed without his knowledge. But he admits that he never gave any clue to the Government officers, not even when he was summoned to Bassian by Mr Macnabb and interrogated. It is therefore quite evident that he kept the Government in the dark as to the proceedings of his followers. His excuse is that he was ignorant of our laws, and that as he had forbidden his followers to be guilty of murder, there was no obligation resting on him to report the matter to Government, not even when he found that murders proposed by his followers had been committed.

[*See next page.*

ਹੈ ਮਹੀਨਾ ਯਾ ਛੇ ਹਫਤੇ) ਪਹਿਲੋਂ ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਸੀ; ਹੋਰ ਭੀ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ [ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ] ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮਨਾਂਹ ਕੀਤਾ; ਫੇਰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੁਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਆਦਮੀ ਦੋਸੀ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਦਲ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਰੋਕਿਆ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਬਿਨਾਂ ਜਾ ਕਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਦੀ ਕੋਈ ਦੱਸ ਨਾ ਪਾਈ, ਬਲਕਿ ਓਦੋਂ ਭੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਸਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨੈਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਸੀਆਂ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁਛਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ

---

4. To allow such a man to be at liberty is in the highest degree dangerous, even supposing his statement to be true, and then to be no more gui ty of complicity than is to be inferred from his silence when information from him, as in the Amritsar case, would have led to a prompt apprehension of the real culprits.

5. I trust that the action I am now about to take may receive the sanction of the Government, and that warrant may be issued under regulation III of 1818 for the detention in custody of Ram Singh and those of his subas who, during the next day or two, shall be apprehended and forwarded to the Magistrate of Allahabad.

ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਦੇ ਜੁਰਮ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦੇਵੇ, ਅਤੇ ਓਸ ਵੇਲੇ ਭੀ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਓਹ ਜੁਰਮ ਕਰ ਭੀ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

੪. ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਭੀ ਲਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਸੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਲ ਹੋਣ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਚੁਪ ਤੋਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਰਗੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਦੋਸੀ ਝੱਟ ਫੜੇ ਜਾ ਸੱਕਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਭੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ।

੫. ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕਾਰਵਾਈ ਮੈਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ, ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਔਰ ਉਸ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਸੰਨ ੧੮੧੮ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੰਬਰ ੩ ਹੇਠਾਂ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਅਗਲੇ ਇਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਅਲਾਹਬਾਦ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਅਲਾਹਬਾਦ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਕੂਕਾ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦਾ ਆਗੂ।

ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤ੍ਰਖਾਣ ਦਾ, ਪਿੰਡ ਬੰਗਵਾਲੀਪੁਰ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਉਮਰ ੩੯ ਸਾਲ।

ਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸ ਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਈ, ਉਮਰ ੪੧ ਸਾਲ।

ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਰਾਣਾ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਮਲੌਦ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਉਮਰ ੩੬ ਸਾਲ।

ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ (ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ), ਜੱਟ, ਪਿੰਡ ਚੱਕ, ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ, ਉਮਰ ੬੦ ਸਾਲ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਜੱਟ, ਪਿੰਡ ਦਰੀਆ ਪੁਰ,

ਕੈਥਲ, ਉਮਰ ੫੦ ਸਾਲ।

ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ, ਪੁਤ੍ਰ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਜੱਟ, ਪਿੰਡ ਚਿਓਲੀ, ਤਹਿਸੀਲ ਮੋਗਾ ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਉਮਰ ੫੦ ਸਾਲ।

ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਪਿੰਡ ਫੂਲੇਵਾਲਾ, ਮੁਕਤਸਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਉਮਰ ੩੯ ਸਾਲ।

ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਜੱਟ, ਪਿੰਡ ਸਿਆਲੋਕੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਉਮਰ ੪੦ ਸਾਲ।

ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ, ਜੱਟ, ਪਿਥੋਕੀ, ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ, ਉਮਰ ੩੫ ਸਾਲ।

ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਪੁਤ੍ਰ ਹੇਮੇ ਦਾ, ਜੱਟ, ਮਲੌਦ, ਉਮਰ ੪੨ ਸਾਲ।

ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ, ਬਿਸ਼ਨਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ, ਤੇ ਰਾਇਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ. ਡਗਲਸ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਹ ਹੋਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਓਹ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਜ਼ਮਾਨਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਆਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ੨੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲਿਓਂ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦਸ ਸੰਗੀਆਂ (ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ੧੭ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ) ਨੂੰ ਹੀ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਤਾਰ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਓਸੇ ਦਿਨ (੨੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨) ਹੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਤੁਹਾਡੀ ਪੰਜਾਹ ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਾਰ (ਪੁੱਜੀ), ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ–ਗਵਰਨਰ ਹੋਰ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ।"

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਲੈਫ਼ਟਿਨੈਂਟ-ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡਿਪਟੀ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੋਲੀਸ, ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ, ਨੂੰ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਇਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ੧੨ ਨੰਬਰ ਬੰਗਾਲ ਰਿਸਾਲੇ ਦੇ ੨੫ ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਜਿਤਨੇ ਪੁਲਸੀਏ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਪੁਲੀਸ ਲਾਇਨ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲ ਸਕਣ, ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਭੈਣੀ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੰਡਾਸੇ, ਡਾਂਗਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਲੈ ਲਏ ਜਾਣ। ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਹਥਿਆਰ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਗ਼ਜ਼-ਪਤ੍ਰਾਂ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਜਾਏ। ਜੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਯਾ ਰੁਕਾਵਟ ਦਾ ਡਰ ਦਿਸੇ ਤਾਂ ਸਾਹਨੇ-ਵਾਲੋਂ ਗੋਰਖਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਕੰਪਣੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਫੜ ਲਏ ਜਾਣ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਪਿਛੋਂ ਦੂਸਰਾ ਹੁਕਮ ਆਉਣ ਤਕ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਾਰਦ ਭੈਣੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ* ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਡਿਪਟੀ ਇੰਨਸਪੈਕਟਰ ਸ਼ਾਹ ਵਲੀ ਖਾਨ ਨੇ ਬੇਲੀ ਨੂੰ

---

*ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ, ੧੭ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬੇਲੀ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਸਵੇਰੇ ਤਕ ਕੁਝ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਰੇਲ ਰਾਹੀਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜਣ ਅਤੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਠਹਿਰਿਆ ਰਿਹਾ। ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਹਨੇਵਾਲੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੇਲੀ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਸਵੇਰੇ ਭੈਣੀ ਨੂੰ ਗਿਆ।

ਜਦ ਬੇਲੀ ਭੈਣੀ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਓਥੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਡੇੜ੍ਹ ਕੁ ਸੌ ਕੂਕਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਰਹਿਤ ਬਿਹੰਗਮ ਸਨ। ਓਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਭੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧੀ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਚਰਖੇ ਕੱਤ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੇਲੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਰਸਤੇ ਤੇ ਜਮਾਂ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਦੋ ਦਿਨ ੧੮ ਤੇ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ, ਅਤੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤੱਕ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਖੁਦ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਟਕੂਏ ਯਾ ਸਫ਼ਾ-ਜੰਗ	੩੬
ਗੰਡਾਸੇ	੬
ਖੋਖਰੀਆਂ	੨
ਡਾਂਗਾਂ ਤੇ ਚੱਕਰ	ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ
ਕਾਗਜ਼-ਪੱਤ੍ਰ	ਕੋਈ ਖਾਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ
ਰੁਪੱਈਏ	ਲਗ ਭਗ ੧੫੦੦
ਗਹਿਣੇ, ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ	ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ

ਬੇਲੀ ਨੇ ਰੁਪਈਏ, ਗਹਿਣਾ-ਗੱਟਾ, ਕੀਮਤੀ ਦੁਸ਼ਾਲੇ ਤੇ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਚੋਗੇ ਇਕ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦੂਕ ਸਦਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ਇਸ ਦੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਉਮਰਾਓ ਅਲੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ੨੦ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਾਰਦ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ। ਕੇਵਲ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਡੇਰੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

੧. ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਉਮਰ ੯੦ ਸਾਲ।

੨. ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ, ੫੦ ਕੁ ਸਾਲ।

੩. ਬੀਬੀ ਨੰਦੋ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ।

੪. ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ।

੫. ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਿਜੀ ਸੇਵਕ।

੬–੧੬. ਗਿਆਰਾਂ ਆਦਮੀ ਮਾਲ ਡੰਗਰ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਘੋੜੇ, ਊਂਠ, ਗਾਈਆਂ, ਮੱਝਾਂ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਡੰਗਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੮੨ ਸੀ।

ਤਲਾਸ਼ੀ ਵੇਲੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬੇਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਮ ਖਿਆਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਈਆ ਇਥੇ ਕਿਤੇ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਭੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਲਕੋਏ ਹੋਏ ਹੋਣ। ਪਰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਦਾਣੇ ਤੂੜੀ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਢੇਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕੀਤੇ

ਬਿਨਾਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਬੇਲੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਪਾਇਆ।

ਬੇਲੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਹਰ-ਮਨ-ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਹਬ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਬਾਉ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੂਬੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਦਿਵਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਥੇ ਕਿ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਰਸਾ, ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਬਸਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਨਹਿਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਠੇਕਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਮਾਣ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਹ ਲੋਕ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਭੀ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਬੇਲੀ ਨੇ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਤੋਂ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗਾਰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਸਦਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ੨੪ ਘੰਟੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਭੈਣੀ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਵਲੋਂ ਫ਼ਸਾਦ ਖੜਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹੱਥ ਸਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਬੇਲੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਖਬਰ ਸ਼ੱਕ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਬਣੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

ਬੇਲੀ ਨੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ ਭੇਜੀ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ੨੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਅਗੋਂ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ

ਨੇ ੨੨ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਦੱਸੇ ਗਏ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਜੋ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।

ਇਹ ਤਾਰ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਜੇਕਸਨ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਬੜੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਰੱਖ ਕੇ ਪੁਟਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਯਾ ਹਥਿਆਰ ਲੁਕਾਏ ਹੋਏ ਹੋਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਮਿਲਿਆ ਕੁਝ ਭੀ ਨਾ। ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਦੱਬੇ ਹੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਹਵਾਈ ਕਿਸੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਨੇ ਐਵੇਂ ਉਡਾ ਛੱਡੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ।

*ਲਫ਼ਟਿਨੈਂਟ-ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਾਰ, ਜੋਗ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ, ੨੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕਾਵਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ. ੨੬, ਜੋਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ, ੨੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬੇਲੋੜੀ ਅਫਰਾ ਤਫ਼ਰੀ

ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਅੱਠ ਦਸ ਕੂਕੇ ਭੀ ਇਕੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਦਿਸਦੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ 'ਵਧੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ' ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਖੜਕ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਅਫਰਾ ਤਫਰੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ, ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ, ਰੇਲ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਪਹਿਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪੱਤਣ ਰੋਕ ਲਏ ਜਾਂਦੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਵਾਈਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਜਾਲੰਧਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ।

੧੭ ਯਾ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਾਹੋਂ ਦੇ ਪੋਲੀਸ ਸਾਰਜੰਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਬਰਚ ਨੂੰ ਇਕ 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਛੇਤੀ' ਦੀ ਚਿਠੀ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਫ਼ਲੌਰ ਭੇਜੀ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਆਏ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਰਾਹੋਂ ਵਿਚ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਰਚ ਨੇ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਘੱਲ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤਾਰਾਂ ਖੜਕਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜਾਲੰਧਰ ਨੇ ਤਾਰ ਪੁੱਜਣ ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਰੇਲ ਰਾਹੀਂ ਯਾ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੋਂ ਦੀ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਲੰਘਣਾ ਨਾ ਪਵੇ। ਆਪ ਉਸ ਨੇ ਜਾਲੰਧਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਖੜੀ ਇਕ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਛਾਣ ਕੱਢੀ, ਇਕ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਪੱਤਣ

ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਪੂਰਥਲਾ ਨੂੰ ਕਹਿ ਘੱਲਿਆ ਕਿ ੧੦੦ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ੨੫ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਭੇਜ ਕੇ ਫਗਵਾੜੇ ਦੀਆਂ ਚੌਂਕੀਆਂ ਤਕੜੀਆਂ ਕਰ ਲਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਮਾਖੋਵਾਲ ਨੂੰ ਨਾ ਲੰਘ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਬਰ ਪੁਜਦੇ ਸਾਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੈਪਟਨ ਸੀ. ਐਚ. ਟੀ. ਮਿਚੱਲ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਆਵਾ-ਜਾਈ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪਹਿਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਰੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਘਾਟ ਰੋਕ ਲਏ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਲੋਪੋਕੀ ਇਕ ਕਰੜੀ ਗਾਰਦ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਪਾਸਕਿ ਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬਰਚ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੇਰਵੇ ਲਈ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਓਥੇ ਤਾਂ ਕੂਕੇ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ੧੦ ਯਾ ੧੫ ਨਿਹੰਗ ਸਨ, ਜੋ ਆਨੰਦਪੁਰ ਮਾਖੋਵਾਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

੨੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤਾਰ ਪੁੱਜੀ ਕਿ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਾਰ ਕੱਟੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ੀਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਸੌ ਕੂਕਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤਾਰ ਹੀ ਕਿਧਰੇ ਕੱਟੀ ਗਈ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

---

*ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੈਪਟਨ ਮਿਚੱਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜਾਲੰਧਰ ਦੀ ਚਿੱਠੀ, ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨; ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਜੋਗ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ੨੧-੨੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨।

ਕਾਵਨ ਤੇ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ

ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇ-ਨਿਯਮੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਸਖਤ ਵਿਰੁਧ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਅਫ਼ਸਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਾ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ; ਉਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਤਕ ਨਾ ਕਰਨ, ਕੋਈ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਾ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੀਕਾਰਡ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਬੇ-ਨਿਯਮੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਖਤਿਆਰ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ-ਵਾਹ ੪੯ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਦੇਣ ਦਾ ਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਓਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਲਕੋਈ ਨਾ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਬੇਲੋੜੀ ਤੇ ਹੱਦੋਂ ਵਧ ਸਖਤੀ ਸੀ। ਸੋ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ੨੪ ਜਨਵਰੀ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੧੨੨ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਮਿਲਨ ਤਕ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਜੋ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਦੇ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਇਹ ਭੀ ਰਾਏ ਸੀ ਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੇ ਭੀ ਹੋਰ ੧੬ ਕੂਕੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਬੇਲੋੜੇ ਹੀ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇ ਬੇ-

ਤਰਾਸ਼ਾ ਸਖਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਭੀ ਜਵਾਬ-ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ।

੨੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਸਕਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਕਾਵਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਚਾਰਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਵਨ ਦੀ ਮੁਅੱਤਲੀ ਹਾਲ ਤਕ ਅਮਲ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਏ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਣ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।*

ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਕਾਵਨ ਤੇ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੇ ਜਵਾਬ ਮੰਗਣ ਅਤੇ ਭੇਜਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਲਗ ਗਏ, ਪਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਭੀ ਵਾਇਸਰਾਇ ਲਾਰਡ ਨੇਪੀਅਰ ਔਫ ਮੈਗਡਾਲਾ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੀ ਅਤੇ ੩੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਟੀ. ਡੀ. ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਐਸੀ ਥਾਂ ਲਾਇਆ ਜਾਏ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਨਿਗ਼ਰਾਨੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਤੇ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਸੰਬੰਧੀ ਵਾਇਸਰਾਏ ਵਲੋਂ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੋਇਆ ਈ. ਸੀ. ਬੇਲੀ, ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ (ਹੋਮ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ), ਆਪਣੀ ੩੦ ਅਪ੍ਰੈਲ

---

*ਸਕੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ (ਹੋਮ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ) ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਜੋਗ ਸਕੱਤਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੰ.੧੨੨,੨੪ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨;ਨੰ ੨੮੯, ੧੨ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੨; ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ ਔਫ਼ ਸਟੇਟ ਜੋਗ ਡਿਸਪੈਚ ਨੰਬਰ ੨੮, ੨ ਮਈ ੧੮੭੨ (ਹੋਮ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ); ਡਿਸਪੈਚ ਨੰਬਰ ੧੫੧, ੧੫ ਮਈ ੧੮੭੨ (ਫ਼ਾਈਨੈਨਸ਼ਲ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ)।

ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰਬਰ ੮੫੭ ਵਿਚ ਫ਼ੋਰਟ ਵਿਲੀਅਮ ਕਲਕੱਤੇ ਤੋਂ ਇਵਜ਼ੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

੨੨. .... ਹਿਜ਼ ਐਕਸਿਲੈਂਸੀ (ਵਾਇਸਰਾਏ) ਇਹ ਗੱਲ ਮੁੜ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਾਵਨ ਨੇ ਜੋ ਰਾਹ ਫੜਿਆ ਸੀ ਓਹ ਬੇ-ਕਾਨੂਨਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਤ ਵਾਕਿਆਤ ਤੋਂ ਵਹਿਸ਼ੀਪੁਣੇ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਰਾ ਵਡੇ ਅਫਸਰ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਜੋ ਮੰਗੀ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕਿਆ ਭੀ ਨਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮਿਲ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

੨੩. ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਹਿਜ਼ ਐਕਸਿਲੈਂਸੀ ਸਣੇ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਪਰ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ। ਓਹ ਇਹ ਕੁਝ ਬੜੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਾਲ ਚਲਨ ਬੇਦਾਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।

— — —   ... ...   — — —

੩੦. ਹਿਜ਼ ਐਕਸਿਲੈਂਸੀ ਤੇ ਕੌਂਸਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਇਤਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਐਸੀ ਥਾਂ ਲਾਇਆ ਜਾਏ ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਕਦੇ ਭੀ ਕਿਸੀ ਐਸੀ ਥਾਂ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ

ਹੋਵੇ ।† ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕਾਵਨ ਦੀ ਤੇਈ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ੩ ਮਈ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਡਿਸਪੈਚ ਨੰਬਰ ੧੫੨ ਏ. (ਫ਼ਾਈਨੈਨਸ਼ਨ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ) ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਇਆ ਮਹੀਨਾ ਪੈਨਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸੈਕਰਿਟਰੀ ਔਫ਼ ਸਟੇਟ ਫ਼ਾਰ ਇੰਡੀਆ ਨੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ।*

†22. xxx His Excellency is under the painful necessity of affirming that the course followed by Mr. Cowan was illegal, that it was not palliated by any public necessity, and that it was characterised by incidents which gave it a complexion of barbarity. That course was commenced in opposition to the spirit of instructions received from superior authority, and, in the absence of sanction, involked but not awaited; it was prosecuted to completion in contravention of positive orders.

23. Under all these circumstances, His Excellency in Council is compelled to direct that Mr. Cowan be removed from the service. He does so with deep regret, as Mr. Cowan's previous character and conduct have been, unexceptionable, and as he acted with promptitude in concerting measures for the repression of the movement.

... ...

30. His Excellency in Council cosiders that Mr. Forsyth's conduct will be adequately dealt with by his removal from the Commissionership of Ambala to a position in another province in which he will not have to superintend the judicial proceedings of any native State, and by an expression of the opinion of the Government of India that he ought not in future to be placed in a position in which he would be called upon to exercise similar control and superintendence.

[*Secretary to the Government of India, Home Dept., to the Officiating Secretary to Govt. of the Punjab,* No. 857, dated 30th April 187.]

*ਸਕਰਿਟਰੀ ਔਫ ਸਟੇਟ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਜਗ ਡਿਸਪਚ ਨੰਬਰ ੩੨ ਜੁਡੀਸ਼ਲ), ੧੮੭੨ ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸੰਗੀ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ,ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਪੁੱਜੇ, ਤੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ । ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਸੀ. ਰੌਬਰਟਸਨਜ਼, ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ. ੪੨ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੇਲ ਖਰਚ ਵਜੋਂ ੧੩੯॥ =)॥ ਮਿਸਟਰ ਜੈਕਸਨ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਪਿਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਇਆ ਸੀ, ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਇਹ ਰਕਮ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਣੀ, ਮੈਂ ਕਿਲੇ ਦੇ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਹਰ ਇਕ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਆਨੇ ਤੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਇਕ ਆਨਾ ਰੋਜ਼ ਖਰਚ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਦੇਵੇ।

ਲੈਪਲ ਗ੍ਰਿਫ਼ਿਨ ਇਵਜ਼ੀ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਬੰਧੀ ਯੂ. ਪੀ. ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਫ਼ੀਆ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੧੭ ਸੀ. ਵਿਚ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਰ ਵਿਲੀਅਮ ਮਿਉਰ [ਗਵਰਨਰ ਯੂ. ਪੀ] ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਖਾਸ ਪੇਸ਼-ਬੰਦੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਣ ਕਿ ਨਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਨਾਂ ਇਹ ਖੁਦ ਹੀ ਨਿਕਲ ਕੇ ਖਿਸਕ ਸਕੇ।

ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ੧੯ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ ਮੈਕਨੈਬ ਡਿਪਟੀ

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੧੧੮ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੰਗੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦਾਂ ਬਾਬਤ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਕੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਾਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਇਤਨੇ ਖਤਰਨਾਕ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁੜ ਫ਼ਸਾਦ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਏ।

ਮੈਕਨੈਬ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਗਿਆ ਤੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਦੇ ਆਖਰੀ ਹਫਤੇ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਰਿਪੋਰਟ ਉਸ ਨੇ ਕੀਤੀ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ:—

੧. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ।

੨. ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਸ਼ਰਤ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਉਹ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਹੇ, ਮੇਲਿਆਂ ਉਤੇ ਨਾ ਜਾਏ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਨਾ ਲਾਏ।

੩. ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

੪. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

੫. ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ, ਜੇ ਦਸਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਸੁਸਤ ਪੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

੬. ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ।

੭. ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਰੂੜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ ਕੇ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

੮. ਮਾਨ ਸਿੱਘ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ ਕੇ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਪਰ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਦਾਚਿਤ ਭੀ ਨਾ ਛਡਿਆ ਜਾਏ,

ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕੋ ਹੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹਨ।

੯. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ।

੧੦. ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ, ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਪੁਲੀਸ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖੇ।

੧੧. ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਲ ਡੇਢ ਸਾਲ ਤੋਂ ਕੂਕਾ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਮਾਸ ਛਕਣਾ ਤੇ ਨਸ਼ਾ ਪੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਮੈਨੂੰ ਛਡ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਸਰਬ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰਾਂਗਾ। ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਯਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਖਿਆ ਜਾਏ ਯਾ ਝਟ ਪਟ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

੨੨ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੯੩ ਸੀ. ਰਾਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਚੂੰਕਿ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਤੀਰਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰੰਗੂਨ ਯਾ ਵਿਦੇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਣ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਆਉਣ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਲਾਈ ਰਖਣਗੇ ਤੇ ਪੇਸ਼ੀਨਗੋਈਆਂ ਕਰੀ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਤੌਖਲਾ ਲੱਗਾ ਨਾ ਰਹੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਮੈਦਾਂ ਠੰਡੀਆਂ ਪੈ ਜਾਣਗੀਆਂ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ

ਉਹ ਮੱਠੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਜੇਹਲਖਾਨੇ ਰੱਖ ਕੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਨਾਰ ਦੇ ਕਿਲੇ, ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਅੰਡੇਮਾਨ (ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ) ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਹਿਤ ਹਾਲਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ, ਪਰ ਇਤਨਾ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਬੰਦੀਵਾਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜੋ ਕਿਸੀ ਖਾਸ ਇਤਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ। ਆਪ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਇੱਕੇ ਦੁੱਕੇ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਜੋ ਪੱਤ੍ਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੁਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਚਾਨਣ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਪੱਤ੍ਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਲਾਵਤਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸਨ ੧੮੮੫ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਹੋਇਆ।*

---

*ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ੩੦੯੫; ਡਗਲਸ ਫ਼ੋਰਸਾਈਥ ਦੀ Autobiography, 38. ਕੂਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਜੀਊਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ 'ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮਨ-ਭਾਂਦਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨਗੇ। ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੁਖਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਆਖਿਰ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕ੍ਰਿਧਰੇ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਫੇਰ ਰੂਸ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਵਾਂਗਾ।' [ਸਤਿਜੁਗ ੨੨ ਮਾਘ ੧੯੯੬, ਪੰਨਾ ੪੧, ਕਾਲਮ ੧, ਸਤਰਾਂ ੧੩-੭] ਚੂੰਕਿ ਰੂਸ ਹਾਲ ਤਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੂਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਥੇ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹਾਲ ਤਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਕੋਈ ਟਿਕ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਰੂਸ ਕਦੀ ਭੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਾ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੰਜ-ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਲਈ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ? ਜੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਾਲ ਤਕ ਮਨੁਖੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਟਿੱਕਣਾ ਤੇ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵਧਾ ਕੇ ਗਿਣੀ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਤੇ ਰਹਿਤ ਨਾਮੇ

ਇਹ ਅਰਦਾਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪਰ ਚੂੰਕਿ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰੀਖਵਾਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਨੂੰ ਭੀ ਬਦਲਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਜ਼ਰੂਰ ਭਾਸਦੀ ਸੀ। ਲਿਖਤ ਯਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਹਾਲਤ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਕਾਇਮ ਰਹੇ।

ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਅੰਕ ਅਸੀਂ ਲਾਏ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਨਕਲਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਛੇੜਿਆ।

ਇਹ ਅਰਦਾਸਾਂ ਤੇ ਰਹਿਤ ਨਾਮੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਦਾ ਸਹੀ

'ਅਰਦਾਸ' ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ 'ਚਿੱਠੀ' ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਭੀ ਚਿੱਠੀ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਭੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਵਰਤਨਾ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਨੰਬਰ ੧ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਦਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ 'ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਨਕਸ਼ਾ ਹਨ, ਓਥੇ ਇਹ ਉਨ੍ਹੀਂਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਤ ਦਾ ਭੀ ਇਕ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਨਮੂਨਾ ਹਨ। ਲਿਖਤ ਦੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰਵਾਨੀ, ਸਰਲਤਾ, ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਬਹੁਤ ਘਟ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਓਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਤਤਾ ਹੈ।

੧

ੴ ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰ
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਸਿਖਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ, ਸੋ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ। ਨਾਲੇ ਲਟਕੀਆਂ ਨੇ। ਹੋਰ ਸਰਬਤਿ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ ਉਠ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਲੜਕਿਆਂ ਅਰ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਅਖਰ ਪੜਨੇ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ॥ ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨੇ ਨਹੀਂ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਜੋਟੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜਦ ਪੜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪੜੇ ਜਾਵੇਂਗੇ। ਹਾਲ ਤਾਂ ਲੋਗ ਆਖਦੇ ਹੈਨਿ ਕੂਕੇ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੈਨਿ। ਸੋ ਇਹ ਰੌਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਰੌਲਾ ਭੀ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਲ ਦੇਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਬਾਤਿ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਟੋਲੀ ਪਵੇ ਦੇਸ ਸਭੇ ਰੁਝੇ। ਜੇ ਬਣਿ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਪੁ ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ ਆਰਤੀ, ਸੋਹਿਲਾ, ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ, ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਏਤਨੀ ਬਾਣੀ ਜਰੂਰ ਕੰਠ ਕਰਨੀ,

ਨਿਤ ਨਾਇਕੇ ਝਲਾਂਗੇ ਪੜਨੀ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ, ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਰੀਤੀ ਵਿਚ ਜੋ ਚਲੇਗਾ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਸੈ ਉਪਾਧ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਟਲ ਜਾਣਗੇ॥ ਇਹ ਬਚਨ ਮੇਰੇ ਜਰੂਰ ਮੰਨਣੇ, ਏਹੋ ਨਫੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਬੜਾ ॥ ਵੇਖੋ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕੈਸੇ ਕਸ਼ਟ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਵੇਖੋ ਅਸੀਂ ਕੈਦ ਤਾਂ ਹੋਇ ਗਏ ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਨੇ ਕਰਾਇ ਦਿਤੇ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਦੋਸੁ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਜਰੂਰ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਰਾਤਿ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ, ਵੇਖੋ ਭਾਈ ਸਮਾਂ ਕੈਸਾ ਹੈ ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹੈ ਕੂਕੇ ਪਏ ਰੌਲਾ ਪਾਂਦੇ ਹੈਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੌਲਾ ਭੀ ਦੇਖਾਲਣਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰ ਸਭ ਕਿਛ ਬਹੁਤੇਰਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਸ਼ਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਨੀ, ਏਹ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਹੀ ਮੁਢ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਉਂ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਰਖੀ ਹੈ ਮਨੁਖ ਦੀ ਹਟਾਈ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ ॥ ਹਟਾਉਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਝਖ ਮਾਰ ਰਹੇ ਹੈਨ। ਮਨੁਖ ਤਾਂ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਹਟਾਇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਈਸਰ ਕ੍ਰਿਤ ਮਨੁਖ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ, ਮੁਹ ਕਾਲਾ ਬਹੁਤੇਰਿਆਂ ਸਿਖ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਕਰਾਇ ਲਿਆ ਹੈ ਹਟਾਉਣ ਨੂੰ ਅਰ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪ੍ਰਜਿਆ ਨੇ ਝਖ ਮਾਰ ਲਈ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਮੈਂ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਸਿਖ ਦੁਖ ਪਾਵੇ, ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਦੁਖ ਪਾਉਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਫੇਰ ਰਛਿਆ ਦੀ ਉਮੈਦ ਅਸੀਂ ਭੀ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ਉਹ ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਤੁਸਾਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਸੀ, ਮਾਲਵੇ ਉਸ ਕੰਮ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਅੱਛਿਆਂ ੨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ॥ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਭੀ ਕੁਛ ਬਚਨ ਬਿਚਾਰਦੇ ਹਾਂ ਅਛੀ ਤਰਾਂ, ਕੁਛ ਕੁ

ਇਹ ਕੰਮ ਚੌਤੀਆ ਸਾਲ ਲਗੇ ਸਹੁ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਭਾਈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ॥ ਅਰ ਜੋ ਸਾਖੀਆਂ ਹੈਨ ਸੋ ਸਤਿ ਹੈ ਪਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕੂਟਾ ਹੈਨ॥ ਵਿਚਾਰਨੇ ਮੈ ਫਰਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਸਤਿ ਹੈਨਿ। ਪਚੀ ਸਾਲ ਮੇਂ ਗੁਰ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥਾ ਕਿ ਸਿਖ ਹੋਵੇਂਗੇ। ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਤਾਂ ਆਪਨੀ ਅਖੀ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਸਿਖ ਏਹੀ ਹੋਏ ਹੈਨ। ਅਗੇ ਜੇ ਸਿਖ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਇਉ ਕਿਉਂ ਆਖਦੇ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਉਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਹਟਾਉਂਦੇ। ਮੈਂ ਭੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਡਿੱਠਾ ਹੈ ਲਾਹੌਰ ਮੈ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਜੋ ਜੈਸੀ ਸਿਖੀ ਲਾਹੌਰ ਮੈ ਸੀ। ਮੁਸਲੀ ਲੜਕਾ ਮਾਸ ਦਾਰੂ ਆਮ, ਏਹ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਸੀ। ਤੁਸਾਡੀ ਏਤਨੀ ਉਮਰ ਹੋਈ ਹੈ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਕਿਥੇ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਅਰ ਜਦਿ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹਟਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੋਗਾਂ ਨੂੰ, ਹੁਣ ਹੀ ਦੇਖੋ ਭੋਗ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਪਾਉਂਦੇ ਹੈਨ ਬਿਨਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਤੇ, ਅਰ ਵਡੇ ੨ ਭਾਰੇ ਸਿਖ ਬਣ ਬੈਠੇ ਹੈਨ॥

ਪੁਜਾਰੀ ਮਹੰਤ ਗਰੰਥੀ ਗਿਆਨੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਨਖਾਹੀਆ, ਸੋ ਦੇਖ ਇਨਾਂ ਤਨਖਾਹੀਆਂ ਮੈ ਤਾਂ ਕਿਨੇ ਭੋਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਡੇ ਸਿਖਾਂ ਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹੋ। ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅਛ੍ਹ ਕਰੂਗਾ ॥ ਜਿਥੇ ੨ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂ ਭਾਈ ਉਥੇ ਸਭ ਸਿਖਾਂ ਨੂ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ।। ਸੰਭੂਹ ਸੰਗਤ ਨੂ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਅਰਜੀਆਂ ਪਾਓ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਮੋੜਨ, ਫੇਰ ਪਾਈ ਜਾਵੋ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਅਰਦਾਸ ਤੂੰ ਦਸੀਂ ਬੀਂਹ ਦਿਨੀਂ ਪੜ ਲੈਣੀ, ਹਥ ਹਮੇਸਾਂ ਪੜੇ।

॥ ਇਤਿ ॥

੨

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਣੋ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖਾ ਦਾ ਹਾਲ ਈਸ ਮੂਸ ਹਿੰਦੂ ਖਲਕ ਸਭੀ......ਪੀਸ ॥ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀਪ ਤੁਰਤ ਗਇਓ ਮੰਡੀਆ ਮੁਇਓ ਜਗਿਓ ਖਾਲਸਾ ਮੀਤ ॥ ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆਇ ਪੁਜਾ ਹੈ, ਜੇਹੜੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਕਰਤਬ ਜਾਣੇ ਆਪਿ ॥ ਸੋ ਹੋਊ ਤਾਂ ਆਟਾ ਸਣੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪਰ ਜੇ ਆਟਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਲੀਆ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਹੋਊ, ਆਪਣੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰੱਛਾ ਵਾਸਤੇ, ਪੱਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੰਦਾ ਆਵੇਗਾ, ਸੋ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਵਾਈਏਗਾ, ਸੋ ਭਾਈ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਏਹੋ ਹੈ ਹੀ ਹੈ, ਅਰ ਦੁਖ ਵੀ ਬੁਹਤ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਅਰ ਸਮਾਂ ਭੀ ਉਤਪੱਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਬਾਣੀ ਕਹੀ ਹੈ, ਸੋ ਠੀਕ ਕਟੇਗਾ, ਹੋਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਸੁੱਚ ਸੋਧ ਦਾ ਵਰਤਾਨਾ। ਏਹ ਮੇਰਾ ਪਿਛਾ ਕਿਵੇਂ ਛੱਡਣ। ਸੋ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋਇਆ ਨਾ ਕੁਝ ਹੱਥ ਪੱਲੇ ਆਇਆ, ਨਾ ਕਿਛ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨਾਲ ਰੰਢ ਲਗਾ, ਸੋ ਐਸਾ ਕੰਮ ਮੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੋਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਪੜ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਪੱਲਾ ਪਾਇ ਕੇ, ਗੁਰਮਤ, ਸਿਦਕ, ਭਰੋਸਾ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੰਡੀ ਸਦਾ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ, ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਜਾਊਗਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਾਡੇ ਕਿਤਨੇ ਪਾਪ ਸੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਮੈ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਹੈਨ, ਨਿੰਦ ਚਿੰਦ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਮੈ ਤਾਂ ਇਉ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਠੀਕ, ਹੋਰ ਭਾਈ *ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਤੇ †ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਅਰਦਾਸ

---

*ਵਰਿਆਹਾ ਦੇ ਸਨ, †ਫਤਿਆ ਵਾਦ ਦੇ।

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਸਭ ਦੇਸ ਦੇ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ। ਜੋ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਬਚਨ ਮੰਨੂਗਾ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ ॥ ਸੱਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਅਸੀ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਆਪਣੀ ਅਖੀ ਦੇਖੀ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤਾ ਸੰਗਤ ਵਲ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀ ਸਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਟ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਦਿਨ ਕੱਟੇ ਹਨ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਥਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬਿਨਾ। ਕਰਮ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਖੋਟੀ ਜਗਾ ਮਹਾ ਦੁਖਾ ਦੀ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਥੋਹੜਾ ਕੁਛ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੋ ਭਾਈ ਨਾਮਧਾਰੀਓ ਸਾਨੂੰ ਏਨੀ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਨ ਨੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨੇੜੇ ਨਹੀ ਆਉਣ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਸਰਨ ਆਵੈ ਤਿਸੈ ਕੰਠ ਲਾਵੈ ਇਹ ਬਿਰਦ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥ ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਇਹ ਚਿਠੀ ਮੈ ਸਰਬ ਦੇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਜਿਥੇ ਤੁਸੀ ਜਾਓ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਆਵੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੇ ਕੋਈ ਚਾਹੇ ਤਾ। ਏਸ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਭੇਜ ਦੇਣੀ॥ ਜਿਤਨੀਆ ਚਾਹੇ ਉਤਨੀਆ ਬਨਾ ਲਵੇ। ਪਰ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਆਂਹਦਾ ਸੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹੇ ਤਾ ਅਛੀ ਹੈ । ਮੈ ਲਿਖ ਨਹੀ ਜਾਣਦਾ, ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਜੇ ਤੈ ਰੱਖੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾ ਤੂੰ ਭਾਈ ਬਹੁਤੀ ਥਾਈ ਜਾ ਕੇ ਦਿਖਾ ਦੇਣੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੀ ਦਿਖਾਲੀਂ, ਹਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਜਾਈਂ। ਪਿੰਡੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਨਾ ਜੋੜ ਲੈਣੀ ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਸਾਥ, ਔਰ ਭਾਈ ਇਨਾ ਦਾ ਨੌਕਰ ਨਾ ਰਹਿਣਾ ਕਿਸੇ ਨੇ, ਜੋ ਰਹੂ ਸੋ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਊਗਾ। ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਗ ਦੀ ਮਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਡੇ ਵਲ ਕੋਈ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੇ ਤਾ ਸੁੱਧ ਲਿਖਣੀ । ਕੋਈ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਐਸੀ ਆਈ ਹੈ ਬਹੁਤ ਖੰਡਿਤ, ਕੁਛ ਸਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ, ਹੋਰ ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਯਥਾ ਸ਼ਕਤਿ, ਭਾਵੇਂ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਫਲ ਅਤੇ ਨਿੰਦਾ ਦਾ, ਆਪ ਸਭ ਕੇ ਸਾਥ ਅਨੰਦ ਰਹਿਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿੱਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਭਰਮ ਪਾਇਆ ਹੈ ਚੰਗਿਆਂ ੨ ਨੇ

ਕਿ ਇਹ ਕੂਕੇ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਜ ਲੈ ਲੈਣਗੇ। ਅਗੇ ਵਾਂਗੂੰ ਜੈਸੇ ਚੁਗੱਤਿਆਂ ਤੇ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੀ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਪੈ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਮੰਨ ਕੇ, ਹਮਾਰੀ ਤੇ ਮਨਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋਹਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਗਾਈਂ ਦਾ ਤਰਸ ਠੀਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਭੁਲ ਚੁਕ ਬਖਸ਼ਨੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ।

੩

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਯਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰਬ ਉਪਮਾ ਯੋਗ ਸਮੂੰਹ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਅਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਜੀ, ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸੋਂ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ, ਸੋ ਇਹ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਗੁਰੂ ਚਾਹੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ। ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਪਾਈ, ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਚਿਠੀ ਆਈ ਹੈ, ਅਰ ਜਿਸ ਜੋ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਭੇਜੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ, ਸੋ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਚੀਜ਼ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਰੁਪਈਏ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਗਲਾਸ ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਵੀ ਮਿਲਾ ਹੈ, ਸਭ ਸੰਗਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਹਰੇ ਹੋਇ ਗਏ ਹਾਂ, ਸਭ ਦਾ ਬਰਨ ਬਿਲਾਸ ਅੱਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਮ ਸਮਝ ਲਏ ਹਨ। ਪਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਲਿਖਣ ਕਰ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਕੱਲਾ ਹਾਂ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਦੁਖ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ, ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੋ ਪ੍ਰਭਾਤੋਂ, ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਓ, ਜਿਤਨੇ ਪੁਜ ਆਉਣ। ਸੋ ਇਕ ਦੁਖ ਕਿਆ ਸਭ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ। ਸਤ ਕਰ ਮੰਨਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ, ਸਰਬ ਰੋਗ

ਕਾ ਅਉਖਧ ਨਾਮ ॥ ਨਾਮ ਦਾਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਵਡਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ। ਪਰਸਪਰ ਮੇਲਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਨਾਮ ਵਿਚ ਕੇਡੀ ਕਲਾ ਹੈ । ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਭੋਗ ਪਿਆ ਨਾਮ ਦੀ ਕਲਾ ਸੇ, ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉਚਾਰਨ ਲਗਾ ਹੈ, ਅਰ ਬਾਣੀ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਣੇਂ ਕੋ ਉਚਾਰਦੀ ਹੈ । ਸੋ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਅਮੋਲਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਮੁਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਸੋ ਭਾਈ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਕੰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ । 'ਅਗਾਹ ਕੂ ਤ੍ਰਾਘ ਪਿੱਛਾ ਫੇਰ ਨਾ ਮੋਹੜਾ॥ ਨਾਨਕ ਸਿਝੁ ਅਵੇਹਾ ਵਾਰ ਬਹੁੜ ਨ ਹੋਵੀ ਜਨਮੜਾ' ॥ ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੰਮਣ ਮਰਣਾ ਜੂਨਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ, ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਮ ਦਾਨ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਿੱਥੇ ਹੱਥ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ, ਏਥੋਂ ਨਾਮੋ ਭੁਲਿਆ ਫਿਰ ਹੱਥ ਕਿਥਾਊ ਨ ਪਾਇ॥ ਜੂਨੀ ਸਭ ਭਵਾਈਐ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਟਾ ਪਚੈ ਪਚਾਇ ॥ ਹਰਿ ਨਾਮ ਵਿਚ ਵਡਿਆਈਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਹੀਆਂ ਹਨ । 'ਤਿਨ ਕਉ ਮਿਲਨ ਵਡਿਆਈਆ ਸਦ ਖੁਸ਼ੀਆ ਸਦ ਚਾਉ॥ ਤਿਨ ਮੁਖ ਟਿਕੇ ਨਿਕਲਹਿ ਜਿਨ ਮਨ ਸਚਾ ਨਾਉ' ॥ ਨਾਮ ਕੀ ਅਮਿਤ ਵਡਿਆਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਜੀਉ ਕਿਆ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਸੋ ਮੈਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖਦਾਂ ਹਾਂ ਸੰਗਤ ਕੀ ਓਰ। ਜੇ ਵਡੇ ਝਾਲਾਂਗੇ ਉਠ ਕੇ ਨਾਉਣਾ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਸਵਾ ਪਹਿਰਾ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ਸਣੇ ਕੇਸੀਂ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਦਾਨ ਦਾ ਪੁੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਸੂਰਨ ਦਾ, ਫੇਰ ਰੁਪੇ ਦਾ, ਫੇਰ ਤਾਮੇਂ ਦਾ, ਫੇਰ ਅੰਨ ਦਾ, ਫੇਰ ਜਲ ਦਾ। ਫੇਰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਪੁੰਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਿੰਡਾ ਹੀ ਧੋ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਤਮ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰ ਬਿੰਦ ਥੀਂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਜਿਤਨਾ ਬਣਾ ਆਵੇ ਉਤਨੀ ਰਾਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ, ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਿਤਨੇ ਭੋਗ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜ ਆਉਣ

ਉਤਨੇ ਪਾਉਣੇ, ਜੇ ਕਰ ਇਕ ਘਰ 'ਤੇ ਨਾ ਪੁੱਜ ਆਵੇ ਤਾਂ ਦੁਹੁੰ ਚਹੁੰ ਸਿੰਘਾਂ ਰਲ ਕੇ ਭੋਗ ਪੁਆ ਦੇਣੇ, ਬੜਾ ਅਡੰਬਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤੇ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨਾ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨੇ । ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਕਰ ਕੇ ਭੋਗ ਪਾ ਦੇਣਾ। ਹੋਰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਸਾ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਨੇ ਦਾ, ਸੋ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਰੇ ਤੇ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਛਾ ਸਿਖਾ ਤੂੰ ਇਸ ਜਗਾ ਹਮੇਸਾ ਪੱਥਰ ਸਿਟ ਜਾਇਆ ਕਰ। ਤਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਲਗਾ ਹਮੇਸਾ ਲਗਾ ਸਿਟਣ, ਤਾ ਪੱਥਰਾ ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਇਕ ਇਕ ਪਥਰ ਰੋਜ਼ ਸਿਟਣ ਤੋਂ ਢੇਰ ਲਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਹੁਾਂ ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਸਿਖਣ ਨਾਲ ਅਖਰ ਸਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਅਜੇ ਤੈਨੂੰ ਆਂਵਦੇ ਨਹੀਂ,ਆਇ ਜਾਵਨਗੇ। ਤਾ ਉਹ ਸਿਖ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਲਗਾ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਨ। ਤਾ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੇ ਇਕ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਨਿਤ ਕੰਠ ਕਰੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਹੋ ਜਾਇਗੀ। ਸਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਸੋ ਭਾਈ ਬਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ । ਜਨਾਨੇ, ਮਰਦਾਨੇ, ਬੁਢੇ, ਬਾਲੇ ਨੇ ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੂ ਅਰ ਭਜਨ ਕਰੂਗਾ ਉਸ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਸੁਖ ਹੋਵਨਗੇ, ਰਿਜਕ ਵਿੱਚ ਬਰਕਤਿ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਰਹੇਗਾ, ਹਰ ਤਰਾਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗੁਰੂ ਰੱਛਿਆ ਕਰੂਗਾ, ਸਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਹੈ, ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਹੀਣਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਕੂਕਰ ਸੂਕਰ ਗਰਭਪ ਕੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਜਦ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖਣ ਲਗਦਾ ਹਾਂ ਤਦੋ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਗੇ ਦੋਇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਅੱਛੀ ਲਗੇ, ਸੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲਿਖਾਈਂ। ਸੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਾਵਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਓਰ ਲਿਖ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮੈ ਜੀ ਕਹਾ ਮਤ ਹੈ, ਜੇ ਮਤ ਹੋਦੀ ਮਲੇਛ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਆਵਦਾ। ਦੇਖੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਰਤਾਰ

ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਦਿਖਾਂਵਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਹੈਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਨਾਲ। ਅਗੇ ਸਾਖੀਆਂ ਵਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਧਿਆਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਸਾ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਸੁਖ ਸਹਿਤ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਕੁਛ ਕਮੀਂ ਨਹੀ ਸੀ, ਸੁਖੀ ਸੇ, ਹੁਣ ਜਦ ਦੁਖ ਹੋਣ ਲਗਾ ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾ ਵਲ ਲਗੇ ਢੂੰਡ ਕਰਨ ਕਿਉਕਿ ਜਦ ਦੁਖ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਹੀ ਵੈਦਾਂ ਦੀ ਢੂੰਡ ਕਰੀਦੀ ਹੈ ਬਿਨਾ ਦੁਖਦੇ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਖੀਆ ਦੇ ਬਚਨ ਸਤ ਹੈਨ, ਅਰਥ ਬੋਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਰਾਏ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਹਿਲੋ ਅਸੀ ਆਖਦੇ ਸੇ ਭਾਈ ਇਹ ਸਿਖ ਸਾਧ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਉ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹੈਨ, ਸੋ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ, ਗੁਣੀ ਧਨਾਢ॥ ਨਾਮ ਜਪਤ ਘਰ ਮੈ ਆਢ॥ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹਰ ਜਗਾ ਆਢਾ ਕਰੇਨਗੇ, ਸੋ ਪੁਜ ਕੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰ ਤਾਈ, ਜੋ ਕੁਛ ਇਨਾ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੋ ਇਨਾ ਬਕਨੇ ਮੈ ਕਿਛੁ ਸੰਕਾ ਨਹੀ ਕੀਤੀ, ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਖੀਆਂ ਮੈ ਬਚਨ ਸੱਤ ਲਿਖੇ ਹੈਨ॥ ਏਹੀ ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤ ਸਾਤ॥ ਸੋ ਸਤ ਤੇ ਸਤ ਚੋਦਾ ਹੋਏ॥ ਫੇਰ ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਵੇ ਦਸ ਸਾਤ॥ ਦਸ ਤੇ ਸਤ ਸਤਾਰਾ, ਦੋਇ ਸਾਲ ਫਿਰ ਤਾ ਮੈ ਰਲੇ॥ ਸਭ ਹੋਇ ਬਰਸ ਤੇਤੀਸ। ਫੇਰ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ ਚੌਤੀ ਸਾਲ ਚੜੇ ਤੇ ਰੌਲੀ ਪੜੇ ਦੇਸ ਸਭ ਰਲੈ॥ ਸੋ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਚੌਤੀਏ ਰੌਲੀ ਤਾਂ ਪੈ ਗਈ ਹੈ। ਅਗੇ ਜੋ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਚੇ ਪਾਤਸਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ, ਸੋ ਸਭ ਪੂਰਾ ਵਰਤੇਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ, ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਤੁਸੀ ਸਮਝ ਲੈਣਾ। ਅੱਗੇ ਬੋਲਿਆਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨਾਸ ਗਰਕ ਹੋ ਜਾਣੇ ਦੇ ਬਚਨ ਹੈ। ਸੋ ਸਭ ਪੂਰੇ ਹੋ ਜਾਵਣਗੇ ਸੁਰੂ ਹੁਣ ਚੋਤੀਏ ਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਅਸੀ ਕੀ ਆਹਦੇ ਸੇ ਭਾਈ ਜੋ ਕੁਛ ਚੌਤੀਏ ਮੈ ਹੋਇ ਤਾ ਅਗੇ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋਇ॥ ਸੋ ਚੋਤੀਏ ਮੇਂ ਜੋ ਕੁਛ ਕਹਾ ਥਾ ਸੋ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗੇ ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਕੀ ਦਿਖਾਉਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੋ

ਸੰਗਤ ਲਿਖਾ ਥਾ ਤੁਸੀ ਕਦ ਆਉਗੇ, ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜਦ ਸੰਬਰ ਸੁਰੀ ਫਿਰੂਗੀ ਤਦ ਆਵਾਂਗੇ, ਭਾਈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ॥ ਆਪਣੇ ਕਰਤਬ ਜਾਣੇ ਆਪਿ॥ ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲਿਖਾ ਥਾ ਜੋ ਦੁੰਦ ਪਵੇ ਕਿਥੇ ਕਟੀਏ, ਸੋ ਦੁੰਦ ਸਮਾ ਸਭ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਅਛੀ ਜਗਾ ਵਿਚਾਰ ਲੈਣੀ, ਓਥੇ ਕਟ ਲੈਣਾ, ਪਰ ਅਜੇ ਤਾਂ ਬਖੇੜਾ ਦੂਰ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸੇ ਅੱਗ ਮੱਚੀ ਨਹੀ, ਲਕੜੀਆ ਬਾਲਣ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ, ਏਹ ਜੋ ਭਜਨ ਬਾਣੀ, ਨਾਮ, ਦਾਨ, ਇਸਨਾਨ, ਪਾਠ, ਭੋਗ, ਇਹ ਘਾਲ ਕਰੂਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਬਿਰਥਾ ਨਾ ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਬਚਨ ਹੈ "ਇਕ ਤਿਲ ਨਹੀ ਭੰਨੇ ਘਾਲਿਆ" ਪ੍ਰਤੀਤ ਰੱਖਨੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੋ ਸਬੰਧੀ ਸਰੀਰ ਛੋੜ ਜਾਏ ਤਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਰੋਣਾ ਪਿਟਣਾ ਨਹੀ, ਜੇ ਕਿਛੁ ਬਣ ਆਵੇ ਤਾਂ ਯਥਾ ਸਕਤਿ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਭੋਗ ਪਾਠ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਬਸਤ੍ਰ, ਪੈਸਾ, ਜਿਤਨਾ ਬਣ ਆਵੇ ਕਰਨਾ, ਰੋਏ ਪਿੱਟੇ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਵਲੋਂ ਬੇਮੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਕਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਦ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੀਂਢ ਅਰ ਰੋਣ ਦਾ ਪਾਣੀ ਓਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਏਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਰੇ ਤਾ ਅੱਛਾ ਹੈ। ਸੁੱਚ ਸੋਧ ਵਾਲੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਹੀ ਛਕਣਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਰਹਿਤ ਨ ਜਾਣੀਐ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀ ਚੀਤ॥ ਤਾ ਕਾ ਭੋਜਨ ਖਾਇ ਕੈ ਵਿਸਰੇ ਹਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤ। ਇਹ ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਬੈਠਾ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮੈ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਭਾਈ ਗਊ ਅਤੇ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਮੇਟਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਸਚਾ ਕਰਨਾ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ॥ ੩॥

੪

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਜੋਗ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਸਤਿ ਵਾਚਨੀ ॥ ਹੋਰ ਮੇਰਾ ਕਹਿਣਾ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਤਾਂ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੋਥੀ ਹਜ਼ਾਰ ਮਾਲਾ ਫੇਰਿਆ ਕਰੋ ॥ ਅਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦਾਤਨ ਕਰਿਆ ਕਰ [ਅਰ ਅਧੀ ਰਾਤਿ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੋ ਬਜੇ ਉਠ ਕੇ ਇਸਨਾਨ] ਕਰਿਆ ਕਰ, ਸਣੇ ਕੇਸੀਂ ॥ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਜਪ, ਜਾਪੁ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ। ਫੇਰ ਦਿਨ ਮੇਂ ਰਾਤ ਤਾਈਂ ਮਾਲਾ ਕਰ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ॥ ਅਰ ਕੰਮ ਕੁਛ ਨ ਕਰਿਆ ਕਰ ਕੱਤਣ ਤੁੰਬਣ ਦਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਪਕਾ ਲਿਆ ਕਰ ॥ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਭਜਨ ਕਰਨ ਬਾਲਿਆਂ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਮੁਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਏਹ ਬਾਤ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨਣੀ ਅਰ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਸਰੇ ਉਤਨਾ ਕੁ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਜਥਾ ਸਕਿਤ ॥ ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ, ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਕਪੜਾ, ਜੋੜਾ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ ॥ ਅਰ ਦੂਜਾ ਅਸ਼ਨਾਨ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਕਰਨਾ, ਪਖਾਨੇ ਜਦੋ ਜਾਣਾ ਤਦ ਹੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਅਰ ਹਰ ਵਕਤਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਸੀ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਪਾਪੀ ਜੀਊ ਹਾਂ [ਤੇਰਾ ਪਤਤਿ ਪਾਵਨ ਬਿਰਧ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ ਆਇ ਡਿਗੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਉ; ਅਰ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਜਿਥੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇ। ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜਿਥੇ ਜੀਉ ਜਾਵੇ ॥ ਅਰ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਜੋ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਪਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ, ਸੋ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈਂ ॥ ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ ਸਦਾ ਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈਂ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਰੱਖ ਲਈਂ, ਤੇਰਿਆਂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ

ਮੇਰੀ [ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਏ। ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਬੇਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ॥ ਬੇਮੁਖੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਫਿਰ ਜਾਣਾ। ਅਰ, ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ ਬੇਮੁਖੀ ਦਾ। ਇਹ ਮੰਗ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹਰ ਵਕਤ ਕਦੇ ਬੋਲ ਕੇ ਮੰਗਣੀ, ਕਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ, ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ॥ ਹਰ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਇਹ ਮੰਗਣਾ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਸ ੨ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੇ। ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਕਦੇ ਦੁਖ ਵਿਚ ਵਿਸਰੀਂ, ਨਾ ਸੁਖ ਵਿਚ ਵਿਸਰੀਂ, ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਰਹੇ, ਸਦਾ ਈ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ ਭੁਖ ਲਗੀ ਰਹੇ। ਸਾਰਿਆਂ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹੋਂ ਆਪਣੇ ਦਿਤੇ ਉਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈਂ॥ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖੀਂ ਅਰ ਜੋ ਮੈਂ ਆਖੀ ਹੈ ਸੋ ਮੰਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਈ ਮੰਗਣੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਤੇ, ਅਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋ ਭੀ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ। ਏਸ ਮੰਗ ਮੰਗਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਾਰਜ ਸਰ ਜਾਣਗੇ॥ ਅਰ ਕਦੇ ਭੀ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਾ ਹੋਊਗਾ, ਏਸ ਹਾਲ ਚਲਣਿ ਤੇ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਇਹੋ ਬਾਤਿ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਜੀਆਂ ਦਾ ਮੰਗਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ॥ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਗ ਮੰਗਣ ਦਾ ਈ ਦੁਖ ਹੋਇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ॥ ਅਰ ਉਤਮੀ ਨੂੰ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਉਤਾਰ ਦੇਣੀ, ਉਹ ਭੀ ਤੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਹੈ। ਉੱਤਮੀ, ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖ, ਹਰ ਵਕਤ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾਂ॥ ਹਰ ਵਕਤ ਆਖਣਾ, ਹੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ, ਤੇਰੀ ਸਰਣ ਹੈ, ਮਨੁਮੁਖੀ ਤੋਂ ਰਖਿ ਲਈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈਂ, ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹੋਂ॥ ਗੁਰੂ ਦਿਇਆਲ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਨ ਆਵੇ ਤਿਸੈ ਕੰਠ ਲਾਵੇ, ਇਹ ਬਿਰਦ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ॥ ਜਿਤਨੇ ਸੁਖ ਹੈਨ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦੇ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮੈਂ ਹੈਨ, ਜਿਤਨੇ ਦੁਖ ਹੈਨ ਸੁ ਮਨਮਤ ੍ਰਂ ਹੈਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਦੁਖ ਸਭ ਮਨਮੁਖ ਭੋਗੇ। ਗੁਰਮੁਖ ਲੇਪ ਨਾ ਮਾਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਤ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਨਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਬੁਰਵਾਲੇ ਦੀ ਮਾਫਕ ਹਾਂ॥ ਰਪਟੀਆ ਕੋਈ ਬਡਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥ "ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ" ੨, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ। ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ੍ਰ ਵਦੀ ੧ ਸਾਲ ੧੯੩੭॥ ਹੋਰ ਬਾਤ ਕਰਨੀ ਜੋ ਸੂਰਜ ਚੜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਲ ਸਾਇਤ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ, ਹੋਰ ਪਾਠ ਭਾਵੇਂ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਚੰਡੀ ਪਾਠ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾਂ ਸਵੇਰੇ, ਉੱਚੀ ਨਹੀ ਕਰਨਾਂ, ਬਹੁਤ ਭਲ਼ਾ ਹੋਵੇਗਾ॥ ੪॥

੫

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨੱਥਾ ਸਿੰਘ* ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਸਮੂੰਹ ਬੀਬੀਆਂ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸੱਤ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ ਜੀ, ਹੋਰ ਸ੍ਰਬੱਤ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਇਕ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ॥ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਭਾਈ, ਜੇ ਨਾਂ ਕੰਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਪ, ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ, ਸੋਹਿਲਾ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਸਿੱਖ ਜਰੂਰ ਕੰਠ ਕਰੇ, ਹੋਰ ਸੁਖਮਨੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਤਾਈਂ ਕਰੇ ਜਰੂਰ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਕਰਨਾ ਬਰ ਜਰੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਡਾ ਮਹਾਤਮ ਕਹਿਆ ਹੈ। ਰਾਤ ਕੋ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਦਿਨੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾ ਫੇਰ ਤੁਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ

*ਓਡਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਵੇਹਲ ਲਗੇ ਤਾਂ ਇਕੰਤ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆ ਸਭ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਣੇ, ਹੋਰ ਲੜਕੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਮਾਰਨੀ, ਨਾ ਵੱਟਾ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਨਾ ਲੜਕੀ ਦੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ, ਜੇਹੜਾ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ, ਬੇਚੇ, ਵੱਟਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਦਾ ਘਰ ਦਾ ਅੰਨ ਨਹੀ ਵਰਤਨਾ, ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਨਹੀ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਦਾ, ਨਾਂ ਧੱਕਾ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਚੋਰੀ ਕਰ ਕੇ, ਨਾ ਠਗੀ ਕਰ ਕੇ, ਕੱਖ ਆਦਿਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਹਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ। ਗਾਂ ਖਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਕਿਥੇ ਰਿਹਾ। ਅਤੇ ਸੂਰ ਖਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਹਾ ਰਿਹਾ, ਹੋਰ ਐਸ ਬਖਤ ਅਪਰਾਧ ਕਰ ਕੇ ਬਗਾਨਾ ਧਨ ਲੈਂਦੇ ਹੈਨ ਇਸ ਲਈ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਜਗਤ ਮੈ ਮੀਂਹ ਥੋੜਾ ਬਰਸਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਰਿਆ ਹੋਊਗਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੰਦਾ ਫਿੱਕਾ ਬੋਲੇ ਤੇ ਬੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਗਲ ਨਹੀ ਪੈ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਇਹ ਬੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਰੂਰ ਜথা ਸ਼ਕਤਿ ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ ਵੀ ਦੇਣਾ, ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ ਵੀ ਦੇਣਾ। ਸੋਰ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਤੇ ਧਨ ਨਹੀ ਘਟਦਾ, ਧਨ ਤੇ ਕੁਚਾਲ ਚਲਣ ਤੇ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਹਰ ਬਖਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਅਪਰਾਧੀ ਜੀਉ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਹੈ। ਸੁਣ ਕੇ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲੈ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਬਿਸਾਰੀਂ ਨਾ ਦੁਖ ਵਿਚ ਨਾ ਸੁਖ ਵਿਚ, ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਬਸਿਆ ਰਹੀਂ ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈਂ, ਜੋ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈ, ਉਹ ਹੁਕਮ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਮਨਾਈਂ; ਇਹ ਦਾਨ ਵੀ ਦੇਈਂ ਆਪਨੀ ਦਰਗਾਹੋਂ, ਮਨ-ਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ ਮਨਮੁਖੀ ਚਾਲ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ, ਸਭਨੀ ਥਾਈਂ, ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹਰ ਬਖਤ ਕਰਨੀ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ

ਤੋਂ ਅਧੀ ਘੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾ, ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ; ਫੇਰ ਨਾ ਜੂਨੀ ਆਇਆ ਜਿਨ ਇਹ ਗਾਇਆ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੀ ਸਕਤੀ ਮਤਾ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਜੋ ਮਨਮੁਖੀ ਸੁਭਾਇ ਹੈਨ, ਅਤੇ ਦੁਖ-ਦਾਇਕ ਜੋ ਤਾਂਮਸ਼ੀ ਸੁਭਾਇ ਹਨ, ਹੇ ਮਾਤਾ ਇਨਾਂ ਸਭਨਾ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੀਂ। ਹੋਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਭਗਉਤੀ ਕੀ, ਅਰ ਭਗਉਤੀ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ। ਭੋਗ ਉਤੇ ਪੜਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਸਹਾਇ॥ ਸਭ ਥਾਈਂ ਹੋਇ ਸਹਾਇ।

ਭਗੌਤੀਆ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੌ ਸਾਖੀ ਮੇ, ਜੇ ਸੌ ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਨਹੀ ਤੇ ੬੦ ਯਾ ੪੦ ਹੋਣ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਅਰਦਾਸ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਸਤਿਸੰਗੀ ਨੂੰ ਪੜਦੇ ਮੈ ਸੁਣੌਣੀ, ਮਨਮੁਖ ਕੋਈ ਨਾ ਸੁਣੇ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਗੁਪਤ ਕਰਨਾ, ਉਚੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣ ਕੇ ਮੰਨੂੰਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ, ਮੈ ਤਾਂ ਸੋਈ ਹੁਕਮ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਰਪਟੀਏ ਦੀ ਮਾਫਕ ਹਾਂ ਜੀ, ਅਗੇ ਮੰਨਣਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੈ, ਮਨੌਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਨਹੀ ਔਣਾ, ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਸਰੇ ਉਥੇ ਹੀ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਭੋਗ ਅਰ ਪਾਠ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਏਥੇ ਔਣ ਮੈਂ ਬਖੇਪਤਾ ਹੀ ਹੈ, ਦਰਸਨ ਮੇਰਾ ਨਹੀ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ਮਹਾ ਮਲੇਛ, ਰੇਲ ਜਹਾਜ ਉਤੇ ਜੋ ਰੁਪਯਾ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਵਿਅਰਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਲੇਛ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨੂਗਾ, ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਮੈ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ ਸਦਾ ਹੀ, ਜੋ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨੇ ਓਹ ਭਾਵੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਵੇ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਯਥਾ ਸਕਤਿ, ਤੁਮਾਰੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੰਮ ਸੌਰ ਜਾਣਗੇ, ਏਥੇ ਹੀ

ਪ੍ਰੀਤ ਜਾਨਣੀ, ਅਰ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਏਥੇ ਨਾ ਆਵਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ, ਭਾਈ ਸ਼ਬੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਨੀ, ਏਧਰੇ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਲੈਣੇ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਹੀ ਕਸ਼ਟ ਹੈ, ਭਾਈ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਂ ਕੰਗ ਉਠੀ ਹੈ ਪਹਿਲੇ, ਅਛਾ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈਸੀ ਏਸੇ ਤਰਾ ਦਾ, ਜੀਆਂ ਦੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ, ਜੇ ਏਥੇ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਤਾਂ ਭਾਵੇ ਸੈਕੜੇ ਆਇ ਜਾਣ, ਬਾਤ ਤਾ ਏਹੋ ਹੈ ਬਡੀ ਜੋ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਬਹੁਤ ਹੈ ਏਥੇ ਆਉਣ ਦੀ, ਅਰ ਮੇਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਦਰਸਨ ਮੇਲੇ ਦੀ, ਨਾ ਬੋਲਣ ਦੇਂਦੇ ਹੈ, ਨਾ ਖੜਾ ਹੀ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ, ਇਹ ਹਵਾਲ ਹੈ ਏਥੇ ਦਾ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਜੋ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸਾਂ ਜੋ ਰਾਮਸਰ ਉਤੇ ਖੂਹਾ ਲੌਣ ਦੀ ਬਾਤ ਪੁਛੀ ਹੈ, ਜੇ ਤਾ ਮੈ ਡੇਰੇ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਖੂਹਾ ਬੀ ਲੱਗ ਜਾਉਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤਲਾਉ ਦਾ ਨਾਉ ਭੀ ਰਾਮ ਸਰ ਹੀ ਸਦੀਐਗਾ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉ ਭੀ ਰਾਮ ਦਾਸ ਪੁਰਾ ਪੈ ਜਾਊ ਗਾ ਜੇ ਮੈ ਨਾ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚਾ ਉਹ ਦਾ ਨਾਮ ਅਗਲਾ ਹੀ ਰਹੂਗਾ ਅਗੇ ਤਲਾਉ ਦਾ ਨਾਉ ਹੈ, ਕੁੱਪ ਵਾਲਾ ਛੱਪੜ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉ ਭੂੰਦੜ ਭੈਣੀ। ਹੁਣੇ ਨਹੀ ਖੂਹੇ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕਰਨਾ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਭੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਉਹ ਭੀ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖ ਲਵੇ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵੇ ਤਾਂ ਪੜਦੇ ਮੈ ਸੁਣੌਣੀ, ਅਰ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨੂੰਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜਾ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ, ਮੰਨੇ ਬਿਨਾ ਸੁਖ ਕੁਝ ਨਹੀ ਹੁੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀਏ। ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਆਇਆ ਅਰ ਜਾ ਕੇ ਮਨ-ਮਤ ਕੀਤੀ, ਨਾਲੇ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਨਾਲੇ ਬਦਨਾਮ ਹੋਇਆ, ਮੇਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਏਹੋ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਰੀ ਸਗਤ

ਨੂੰ ਮਨਮਤ ਤੇ ਰਖ ਲਏ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਜਾਇ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜਦ ਜਹਾਜ ਤੁਰੇ ਤਾ ਚੜ ਜਾਣਾ, ਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨ੍ਹੇ ਦੇ ਪੜਾ ਨਹੀ ਉਤਰਨਾ, ਕਿਤੇ ਉਰੇ ਹੀ ਉਤਰ ਪੌਣਾ, ਉਹ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਿੰਘ ਦੀ, ਅਰ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਅਖਰ ਜੁੜਨ ਤੇ ਬਚੋਣੀ ਜੁੜ ਨਾ ਜਾਣ ਅਖਰ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛਡ ਕੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਬਡੀ ਮੇਹਨਤ ਨਾਲ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਿਕਲੇਗਾ ਪਹਿਲਾ ਰੂਸ ਵਿਚ ਰਹੇਗਾ ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਬਾਰਾ ਘੰਟੇ ਨੂੰ ਤਾਲੇ ਖੁਲ ਜਾਣਗੇ, ਦੋ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਨਗੇ ਸਜੇ ਖਬੇ, ਸਫੇਦ ਹਾਥੀ ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਆਊਗਾ ਸਵਾਰੀ ਨੂੰ। ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰ ਹੋਵੇਗੇ। ਸਭ ਪ੍ਰਿਥੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਤ ਕਰੂਗਾ, ਜਿਸ ਤਰਫ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਦੇਖੂਗਾ, ਉਹ ਮੁਲਖ ਕਾਲ ਹੋ ਜਾਊਗਾ। ਥੋੜੇ ਰੋਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰ ਪਰਤਾਪ ਛਾ ਜਾਊਗਾ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਅੱਸੀ ਸਾਲ ਹੈ। ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਇਕ ਪਾਤਸਾਹ ਨਿਕਲੇਗਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੋਰ ਮਾਫ਼ਕ, ਦੋ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਨਗੇ ਹੋਰ ਰਾਜਾ ਇਕ ਨਾ ਰਹੂਗਾ, ਅਰ ਵਲੈਤ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਪਕੜੇਗਾ, ਅਸੀ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ, ਆਦਮੀ ਸਭ ਅਗ ਵਿਚ ਜਲ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਹ ਇਨਾ ਦਾ ੮੦ ਸਾਲ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖਯਾ ਹੈ, ਕਿ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੜਾ ਫੋਆ ਆਉਗਾ ਪੱਛਮ ਤੇ, ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਦਾ ਉਹ ਰਾਜਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਤ ਬਨਾ ਕੇ ਮਿਲਾ ਦੇਊਗਾ, ਮਾਸ ਮੱਛੀ ਵਾਲੇ ਸਭ ਮਰਨਗੇ, ਸੂਰਜ ਜੈਸਾ ਤੇਜ ਹੋਊਗਾ, ਗੋਤਮ ਇਸ ਮੁਲਕ ਤੇ ਚਲਆ ਜਾਊਗਾ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਡੀਆ ੨ ਪੋਥੀਆ ਹੈਨ ਥੋੜੀਆ ੨ ਲਿਖੀਆ ਹੈ।

ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ, ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੭ ਸੰ: ੧੯੩੭ ਨੂੰ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ॥ ੫ ॥

੬.

੧ ਓ ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨਿਰ ਭਉ ਨਿਰਵੈਰ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈ ਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਲਿਖਤਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ ਬਰਨ ਚਾਰ, ਹੁਕਮ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ—

ਚਾਮ ਕੀ ਗੁਥਲੀ ਚਾਮ ਕਾ ਸੂਆ ॥ ਹਠੀ ਤਪੀ ਸੰਸਾਰ ਸਭ ਖਪ ਖਪ ਇਸੀ ਮੈ ਮੂਆ ॥ ਅਗੇ ਭਾਈ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸੁਣੋਂ ਜੋ ਸਿਖ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੈਨ, ਚਾਹੇ ਸਿਖ ਚਾਹੇ ਸਿਖਣੀ, ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਕੀ ਗੁਥਲੀ ਮਿਲੇਗੀ ਭੋਗ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੂੰ ਸੂਆ ਮਿਲੇਗਾ ਲੋਹੇ ਕਾ ਭੋਗ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ। ਹਨੇਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਨਣ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਸੁਣੋ ਤੇਹਰਵੀ ਸਦੀ ਹੁਕਮ ਹੋਵਦਾ ਹੈ ਅਗੇ ਜਿਸ ਕੋ ਮਿਲੇਗਾ ਸੋ ਦੇਖਯਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਗੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਵੇਲੇ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਣ ਹੋਯਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੰਮ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਸਿਖਾ ਨੇ ਬਿਦਾਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਨੇ ਲਿਵਾਇ ਲਿਆ ਸੀ, ਮਤੇ ਸਿਖ ਮੁਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਸੋ ਭਾਈ ਅਭਮਾਨ ਉਤਾਰਨ, ਅਤੇ ਭਰੋਸਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਾਂਗ ਧਾਰਿਆ ਸੀ, ਖੇਲ ਵਰਤਾਇਆ ਸਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਆਊਗਾ ਤਾ ਤੁਸਾਂ ਜਾਨਣਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਹੁਣ ਅਦਾਲਤ ਸਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਬਿਨਾ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਅਦਾਲਤ ਆਪ ਕਰੇਗਾ, ਪਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਜੀਵ ਭੁਲਦੇ ਹੈਨ, ਪਰ ਪਰਮੇਸਰ ਜੀਆ ਨੂੰ ਨਹੀ ਭੁਲੋਂਦਾ, ਸੋ ਅੰਤ ਨੂੰ ਪਛੋ-ਤਾਵਾ ਕਰਨਗੇ ॥ ਜਾ ਪੁਛੈ ਆਪ ਛਿਨਕ ਮਾਹਿ ਨਾਨਕ ਸੋ ਜਾਪ ॥ ਜੋ ਪੂਜਾ ਮਸੰਦਾ ਵਾਂਗ ਲਿਔਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੇਹਲਾ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾਈਏਗਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਅਵਤਰਿਆ ਹੈ ਨਾਮ ਜਪਾਵਣ ਨੂੰ ਤੇ ਪਾਪ ਹਟਾਵਣ ਨੂੰ, ਝੂਠੇ ਗੁਰੂ ਤੇਲ ਦਿਆ ਕੜਾਹਿਆ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜੇ ਜਾਵਣਗੇ, ਓਦੋਂ ਤਾਂ ਮਸੰਦ ਸਾੜੇ ਸੀ ਹੁਣ ਸਿਖ ਹੀ ਮਸੰਦ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਿਖ ਕੋਈ ਨਹੀ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਬਣ ਬੈਠੇ

ਹਨ, ਸੋ ਸਿਖ ਸੋ ਸਿਖ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਸੋ ਗੁਰੂ ਦੇਖਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਸੋ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਲੁਕਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ । ਖਾਲਸੇ ਕਾ ਤੇ ਧਰਮ ਇਤਨਾ ਹੈ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ, ਜੋ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਸੋ ਜਾਹਿਰ ਕਰਨਾ, ਸੋ ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਜਾਹਿਰ ਕਰੋ ਨਹੀਂ ਤਾ ਮੈ ਜਾਹਿਰ ਕਰਾਗਾ, ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ' ਉਹ ਵੇਖੋ ਉਨਾ ਨਦਰਿ ਨਾ ਆਵੇ ਬਹੁਤਾ ਏਹੁ ਵਿਡਾਣ" । ਧੀ ਭੈਣ ਜੋ ਆਵੈ ਸੰਗਤਿ ॥ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਬੁਰੀ ਪੇਖੈ ਤਿਸ ਸੰਗਤਿ ॥ ਸੋ ਭਾਈ ਕਈ ਭੈਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ, ਕੋਈ ਮਾਈ ਆਖਦੇ ਹੈਨ ਬੋਲ ਹੈ ਤੋਲ ਨਹੀਂ, ਕਰਮ ਜਾਹਿਰ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਤਾ ਦਰਸਨ ਹੋਸੀ। ਕੂੜਯਾਰ ਕੇ ਮੂੰਹ ਫਿਟਕੀਏ ਸਿਰ ਨਿੰਦਕ ਕੇ ਛਾਈ ? ਸੋ ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹਾਲ ਸਭ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ ਮਾਨਾਵਾਲੇ ਹੋਲੇ ਪੁਰ, ਸੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਤਿਆ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਸੀ। ਝੂਠ ਤੇ ਕੁਧਰਮ ਵਲੋਂ ਸਰਮ, ਧਰਮ ਪਰ ਰਲੋ, ਧਰਮ ਕਾ ਰਸਤਾ ਮਤ ਛੋਡੋ, ਤੁਸੀ ਤਦ ਹੀ ਬਿਸ ਤੇ ਦੇਹੀ ਝੂਠ ਹੈ, ਦੇਹ ਅਨਿਤਨ ਨਿੱਤ ਰਹੈ ਝੂਠ ਕੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਢਾਹੋ, ਧਰਮ ਦੀ ਦੇਗ ਤੇ ਤੇਗ ਚਲਾਓ, ਸ਼ਰਾ ਦੀ ਰੀਤੀ ਤੋੜੋ ਜੋ ਹਜੂਰ ਦੀ ਰੀਤੀ ਹੈ ਸੋ ਵਰਤੇ, ਜੋ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਆ ਸੀ ਸੋ ਹੁਣ ਵਰਤੇਗਾ, "ਸੂਰਾ ਸੋ ਪਹਿਚਾਣੀਐ ਜੁ ਲਰੈ ਦੀਨ ਕੇ ਹੇਤ, ਪੁਰਜਾ ਪੁਰਜਾ ਕਟ ਮਰ ਕਬਹੂ ਨਾ ਛਾਡੇ ਖੇਤ"। ਸੋ ਭਾਈ ਦਸਮ ਪਾਤਸਾਹੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੀ ਰੀਤੀ ਟੁਰੀ ਸੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਤਾ ਏਤਨੇ ਭੋਗ ਪੈਂਦੇ ਹੈਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੋਗਾਂ ਦਾ ਫਲ ਕਾਟ ਕਿਉ ਨਹੀ ਕਰਦਾ, ਭਾਈ ਸਬਦ ਤਦ ਜਦੋਂ ਗਊ ਗ੍ਰੀਬ ਕੀ ਖਬਰ ਲਵੇਂਗੇ, ਅਰ ਜਿਸ ੨ ਨੇ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਦਾਨ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਗ੍ਰੀਬਾਂ ਕੀ ਦੇਵੇ, ਖੁਧਨਾ ਵਾਲੇ ਕੋ ਰੋਟੀ, ਨੰਗੇ ਕੋ ਬਸਤ੍ਰ, ਸੋ ਭਾਈ ਖਬਰਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਵੇਲਾ ਏਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰੀ ਰਖਯਾ ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਪਰ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਿਆ, ਪਰ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਇਤਨੀ ਸੰਗਤ ਕਠੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਪਾਸ ਇਕ ਸਿਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਬਦ ਉਚਰਾਂ। ਸੋ ਭਾਈ ਭਾਣਾ ਹੋ ਵਰਿਤਯ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ

ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਰਖਣੀ ਹੈ, ਸੋ ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਲੜਕੀ ਲੜਕਾ ਭਜਨ ਕਟੇ ਕੂਚ ਕਾ ਦਿਨ ਯਾਦ ਕਰ ਲੇਵੇ, ਮੌਤ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਯਾਦ ਰਖੋ, ਵਿਸਰੇ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਜਿਸ ਸਿਖ ਸਿਖਣੀ ਨੇ ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਸੀਸ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਵਾਂਗਰ ਜੋ ਹੋਵੇਗਾ ਸੋ ਮੇਰਾ ਸਿੱਖ, ਅਤੇ ਜੋ ਮਾਈ ਲੋਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਕਰਕੇ ਸੋ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਣੀ ਸੰਤ ਸੇਵਾ ਲਾਇਕ ਹੋਈ, ਸੋ ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਰਲੀ, ਮੈਂ ਸਚਖੰਡ ਵਾਸਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਪੂਜਣਗੇ ਮੇਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ, ਜਿਨਾਂ ਸੀਸ ਵਾਰਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੋ ਹੁਣ ਭਾਣਾ ਵਰਤੇ, ਅਤੇ ਜੰਗੀ ਭਜਨ ਲਵੇ ਧਰਮ ਜੁਧ ਕਾ। ਸੋ ਜੰਗੀ ਭਜਨ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਛਡ ਆਇਆ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛੋ, ਸੋਚ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੀ ਨਿਸਾਨੀ ਇਹੁ ਹੈ। ਨਿੰਦਾ ਬਹੁਤ ਹੋਵੈ ਜਗ ਤੇ ਧਰਮ ਰੀਤ ਪਰ ਤਕੜਾ ਨਿਰਭਉ ਹੋਇ ਓ ਭਇਆ ਨਿਹੰਗਾ। ਸਿਖੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੁਕਮ ਕਮਾਵਣਾਂ ਲੇ ਕੈ ਕਛੂ ਨਾ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਜਾਵਣਾਂ, ਏਹੋ ਸਬਦ ਸਰਬਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵਣਾਂ। ਸੋ ਭਾਈ ਸਿਖੋ ਮੈਂ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਲਹਿੰਦੀ ਤ੍ਰਫ ਭਜਨ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਫ ਜਲ ਵਗਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਕਾ ਨਾਮ ਮੈਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਰਖਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਪਹਿਰੇ ਵਾਲਿਓਂ ਮੈਂ ਹੋਕੇ ਵਾਲਿਓ ਮੈਂ ਉਸ ਕਾ ਨਾਮ ਪਿਆਰੇ ਕਾ ਨਾਮ ਗੁਪਤ ਰਖਯਾ ਹੋਯਾ ਹੈ, ਜੋ ਜੋ ਧਰਮ ਮੰਨਥੇ ਹੋਵੇਂਗੇ ਜੋ ਪਿਆਰੇ ਜਾਨਣੇ ਘਰ ਘਰ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਧਰਮ ਰੀਤੀ ਟੋਰੇ ਇਸ ਅਰਦਾਸ ਕੋ ਗੱਜ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਾਂ ਪੜੋਗੇ ਤਾਂ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੇ ਨਾ ਹੋਵੇਗੇ, ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕੈਸੀ ਅਰਦਾਸ ਉਨ ਕਾ ਭੀ ਬਚਨ ਲਿਖਾ ਲੈਣਾ ਜਿਸ ਨੇ ਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਕਾ ਨਾਮ ਭੀ ਲਿਖ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੀਵਾਲੀ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਦਿਵਾਨ ਮੈਂ, ਕੂਚ ਦੁਨਯਾ ਕੋਈ ਦਿਹਾੜੇ ਨਾਮ ਖਾਲਸੇ ਹੀ ਕਾ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਹੈ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਕੋ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਸਰਮ ਧਰਮ ਰੀਤ

ਟੋਰਨੀ। ਹਉਮੈਂ ਦ੍ਵੈਤ ਸ਼ਰਾ ਤੋੜਨੀ ਜਾਤ ਕੁਲ ਬਰਨ ਕੁਲ ਦੁਨਯਾ ਲਾਜ ਪਤ ਅਬਰੇ ਪਰਦੇਸੀ ਤੌਰ ਮਜ਼ਬ ਪੱਖ ਨਿਰੇ ਕੀ ਕਰਨੀਂ ॥ ੮ ॥

੭.

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾਂ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਦੋਵੇਂ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ, ਰਾਘੋ ਸਿੰਘ, ਸੌਣ ਸਿੰਘ, ਹਿਮਤ ਸਿੰਘ, ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਮੱਲ ਸਿੰਘ, ਕਾਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਰਾਈਏ ਕੋਟਲਾਨੀ ਕੁਬੀ, ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ, ਸਾਹਿਬੋ, ਭੋਲੀ, ਸੁਖਾਂ, ਭਾਗਣ, ਉਤਮੀ, ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ ਜੀ॥ ਅਸੀਂ ਅਨੰਦ ਹਾਂ ਸ੍ਰਬਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਦੀ॥ ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭੀ, ਸੋ ਜੀ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ ਤਾਂ ਇਹ ਦੁਖ ਕਟਿਆ ਜਾਊਗਾ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਿਰਦ ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਹੈ ਹੋਰ ਹੁਣੇ ਇਉ ਕਰੋ ਜੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਜਪ, ਜਾਪ ਦਾ ਪਾਠ, ਹੋਰ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਜਿੰਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਨਹੀਂ ਜਪ ਜਾਪ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾਂ, ਫੇਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਨਿਕਲਨ ਲਗਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਚੰਡੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਣਾ॥ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾਂ, ਫੇਰ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਹੇ ਭਗਵਤੀ ਮਾਤਾ, ਹੇ ਜਗਦੰਭਾ, ਆਦ ਅੰਤ ਦੈਂਤਾਂ

ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਹੋਰ ਜੈਸੀ ਬਣਿ ਆਵੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਹੇ ਹਮਾਰੀ ਮਾਤਾ, ਗਊ ਭਖਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ। ਇਹ ਪਾਠ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਕਰਨ, ਕੁੜੀ ਮੁੰਡਾ, ਬੁਢਾ ਬਾਲਾ, ਸਭ ਪਾਠ ਕਰੋ, ਨਿਤਨੇਮ ਨਾਲ ਇਹ ਮੰਗ ਮੰਗੋ। ਪਾਠ ਗੁਪਤ ਕਰਨਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਸਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਗੁਪਤ ਹੀ ਦਸਣਾਂ, ਨਾਲੇ ਡੇਰੇ ਕਰਨਾਂ॥ ਨਾਲੇ ਜੋ ਡੇਰੇ ਆਵੇ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਆਖਣਾਂ ਤੂੰ ਭੀ ਆਪ ਦੇ ਦੇਸ ਤੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਇਹੋ ਪਾਠ ਕਰਾਉ॥ ਜੋ ਬਿਧ ਲਿਖੀ, ਏਸੇ ਬਿਧੀ ਸੰਜੁਗਤ ਪਾਠ ਕਰੂਗਾ ਅਰ ਜੋ ਕਰਾਊਗਾ, ਓਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਗਾ, ਸਤ ਕਰ ਮੰਨਣਾ। ਅਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਖੁਲੇ ਕਰਨੇ। ਇਹ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਸਾਰੇ ਈ ਕਰੋ। ਜਿਤਨੇ ਪੜੇ ਹੋਏ ਹੋ॥ ਕੁਛ ਬਹੁਤ ਪਾਠ ਨਹੀਂ, ਥੋੜਾ ਈ ਹੈ। ਸੰਚੀਂ ਉਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨਾਂ, ਸੁਣਾਉਣਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ॥ ਅਰ ਇਹ ਕੋਈ ਕੁਸੰਗੀ ਨਾਂ ਸੁਣੇ, ਜੋ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜਾ ਹੈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਪੜਨਾ ਏਹ ਪਾਠ॥ ਅਗੇ ਜੋ ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਰਖਯਾ ਕਰੋ, ਦੋ ਤਿੰਨ, ਪੰਜ ਤਾਈਂ, ਸੋਹਣੇ ਛੋਟੇ ਜੇਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਗਾਹਕ ਬਹੁਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ, ਬਧ ਘਟ ਕਰ ਕੇ ਬੇਚ ਦੇਣੇ, ਕਿਉਂ ਖਰਚ ਏਨਾਂ ਰਖਿਆ ਹੈ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ॥ ਅਗੇ ਮੈਂ ਲਿਖਿਆ ਥਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਭਾਦਲੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ, ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ॥ ਜੇ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਦੇ ਦੇਣੀ। ਅਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ॥ ਅਰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜੋ ਡੇਰੇ ਆਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਜਿਤਨਾ ਪੁਜ ਆਵੇ ਉਤਨਾ ਪੁੰਨ ਕਰਨਾਂ, ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਜੋੜਾ, ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਨਿੰਦਾ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੋੜਵੰਦ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਦੇਣਾ ਜਿਤਨਾਂ ਕੁ ਆਪ ਤੇ ਸਰੇ, ਪੁੰਨ ਤੇ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਔਂਦਾ, ਪਰ ਦੇਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਅਨੰਦ ਰਹਿਣਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਏ ਪਿਆਰੇ ਔਣ ਦੇਣ,

ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਦੇਣਾ॥ ਜੇ ਔਣ ਨਾ ਦੇਣ ਏ ਜਾਨਣ। ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਪੁਛੀ ਹੈ ਉਹ ਕੇਹੜੀ ਬਾਤ ਹੈ ਉਹ ਬਾਤ ਅੱਛੀ ਹੈ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤੇ ਮੈਂ ਸੁਣੀ ਥੀ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਤਾਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਏਹ ਬਾਤ। ਜੇ ਬਹੁਤ ਲੋਗ ਭਜਨ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਣ ਪਹਿਲੇ ਅਮਲ ਦੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਪਰ ਨਿੰਦਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘਾਟੇ ਦੀ ਹੈ।

ਅਰ ਜੋ ਪੁਛਿਆ ਹੈ•ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ੨ ਰਹੇ, ਸੋ ਅਸੀਂ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਕੋਈ ਦਿਨ ਘਟ ਪਰਾਗ ਰਹੇ। ਪਰਾਗ ਜਾ ਕੇ ਪੰਚ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੇ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਜਗਾ ਤਾਂ ਖੁਲੀ ਸੀ ਪਰ ਗਰਮੀ ਸੀ, ਫੇਰ ਹੁਣ ਏਥੇ ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ। ਏਕੋ ਥਾਂ ਪਲੰਘ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰਾਗੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਰਸਤੇ ਮੈ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰੇ, ਏਥੇ ਹੀ ਆਣ ਉਤਾਰੇ ਜਿਥੇ ਹਾਂ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਭ ਨੇ ਭਜਣ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ॥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਦਬਾਇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਮਤ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ॥ ਦੇਖ ਲਹੋ ਤੁਮਾਰੇ ਪੂਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਪੂਜਾ ਖਾ ਕੇ ਭਜਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁੱਖੀ ਚਾਲ ਕੋ ਕਲਾਮ ਵਕ ਉਠੇ, ਵਡੇ ਛੋਟੇ ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ, ਸਾਧ, ਬੇਦੀ, ਸੋਢੀ, ਏ ਸਿਰਫ਼ ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਪੂਜਾ ਨੇ ਹੀ ਮਾਰ ਲਏ॥ ਬਹੁਤ ਆਂਧੇ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੋ ਮੁਖੀ ਹੋਏ ਹੈ ਅਜ ਕੇ ਸਮੇ ਮੇ॥

ਫੀਬੀ ਨੰਦਾ, ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਆਂ ਨੂੰ ਬੀ ਅੱਖਰ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਣੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾਏ ਦੇਨੀ॥ ਅਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਸਭੀ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਕਰੋ॥ ਹੋਰ ਹੀਰੇ ਮਿਸ਼ਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਨਮਸਕਾਰ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ ਜੀ, ਮਿਸਰ ਹੀਰਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇਂਗਾ ਏਸੇ ਧਾਰਨਾਂ ਮੇ ਸਵੇਰੇ ਅਸ਼ਨਾਨ, ਫੇਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਅਸ਼ਨਾਨ, ਰਾਤ ਦਿਨ ਭਜਨ ਕਰੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਗੁਜਾਰਾ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਅੱਛਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਕੇ

ਜਾਣਨੀ, ਨਾਲੇ ਸੁਖੀ ਰਹੇਂਗਾ ॥ ਨਾਲੇ ਤੇਰਾ ਆਦਰ ਕਰਨਗੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ। ਦੂਰ ਕੀ ਵੇਖਣਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਵਲ ਵੇਖ ਲੈ, ਅਸੀਂ ਲੁਹਾਰ, ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਰਕੇ ਪੂਜਦੇ ਹੈਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ। ਨਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪੱਯੇ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੈਨ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈਂ, ਜੇ ਤੂੰ ਭਜਨ ਕਰੇਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੋਕ ਮੰਨਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਛੁਟ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਜਨ ਤੇ, ਤੇਰੇ ਵੇਖਦੇ ਵੇਖਦੇ ਕੈਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ ਭਜਨ ਦਾ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ ਹਰੀ ਸਿੰਘ* ਨੂੰ ॥ ੯ ॥

੮

੧ ੳ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਆਲੂਵਾਲ ਦਾ ਹੋਰ ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ, ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਕੋ ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਵਾਚਨੀ ਜੀ ॥ ਅਸੀਂ ਅਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ॥ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ ਰਖੇ ॥ ਹੋਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਰਾਜੀ ਹੈ, ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਚਾਹ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਚਾਹ ਗੁਰੂ ਪੂਰੀ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਹੋਇ ਜਾਊਗੀ ॥ ਹੋਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ॥ ਸਮਾ ਤੇ ਆਇ ਪੁਜਾ ਤੇ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ, ਇਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ॥ '੮ ਅੱਠ ਦਸ ੭ ਸਤ ਬੀਤੇ ਤਬ ਸਿਖ ॥ ਮਹਾ ਦੁਰਭਿਖ ਨਿਰਪ ਨਾਸ, ਭੂਲੇ ਫਰੰਗੀ ਦੂਰ' ਸੋ ਹੁਣ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਛ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਚੀਸੇਂ ਸਾਲ ਮੈ ਸਿਖ ਭੀ ਹੋਇ ਅਰ ਦੁਰਭਿਖ ਭੀ ਹੈ ਅਰ ਹੁਣ ਏਹ ਬਾਤ ਰਹੀ ਹੈ ਨਿਰਪ ਨਾਸ ਤੇ ਫਰੰਗੀ ਦੂਰ ਹੋਵੇ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਪਨੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ' ਰਖ ਲਿਆ।

ਸਮਾ ਤੇ ਆਗਿਆ ਹੈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਹੋਰ ਜੋ ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਆਪ ਭੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੰਗਤ ਤੇ ਭੀ ਕਰਾਉਣਾ, ਸਿਖੀ ਤਾਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਹੈ, ਕੱਛ ਮਾਲਾ ਇਕ ਸੰਨ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ, ਮੇਰਾ ਲਿਖਿਆ ਆਵਾਗਉਣ ਨਹੀ ਜਾਨਣਾ ॥ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ, ਮੈ ਤਾਂ ਸੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਪਟੀਏ ਕੀ ਮਾਫ਼ਕ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੰਨੇਗਾ ਸੋ ਸੁਖੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਨਹੀ ਮੰਨੂ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸੁਖ ਦਾ ਕੋਈ ਥਾਂਉਂ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਭਾਂਵੇ ਕੋਈ ਭੀ ਜਤਨ ਕਰੇ ਪਰਾਨੀ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਘੋੜੇ ਬਹੁਤ ਰਖੇ ਹੈ, ਬੇਅਰਥ ਖਰਚ ॥ ਚਾਰ ਪੰਜ ਛੇ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਦੁਧ ਥੋੜਾ ਹੈ, ਭੇਰੇ ਬੈਲ ਕੰਮ ਤੇ ਬਾਧੂ ਨਾ ਰਖਣੇ। ਬਹੁਤ ਏਹ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਸਭ ਨੇ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰ ਹਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾਂ ਗੋਂਦੇ ਵਾਂਙੂ ਨਾਂ ਕੋਈ ਕਰੇ, ਜੇ ਕੋਈ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਦਾ ਸੁਖ ਦੂਰ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ। ਅਗੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਨੋ। ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੋ ਮੈਂ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਜੋ ਕੋਈ ਭੀ ਚੀਜ਼ ਨਾਂ ਲਵੇ ਕਿਸੇ ਦੀ॥ ਖੋਹ ਲੈਣਾ, ਚੁਰਾਇ ਲੈਣਾ, ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾ ਇਹ ਮਹਾ ਪਾਪ ਹੈ ॥ ਸੋ ਜੀ ਇਹ ਬਾਤ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਨੀ ਜੋ ਬਗਾਨੀ ਚੀਜ ਦਾ ਸਭ ਕੋਈ ਤਿਆਗ ਕਰੇ॥ ਇਕ ਹੋਰ ਭੀ ਬਾਤ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਨਾ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਮਾਰੇ, ਨਾ ਬੇਚੇ, ਨਾ ਬੱਟਾ ਕਰੇ। ਜੋ ਇਹ ਬਾਤ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਮੈ ਨਾ ਬੜਨ ਦੇਨਾ। ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਤਾਂ ਆਖਣਾ ਫੇਰ ਨ ਆਈਂ। ਨਾ ਹਟੇ ਜੁੱਤੀਆ ਮਾਰ ਕੇ ਕਢ ਦੇਣਾ, ਕੂਛ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ॥ ਸਗਮਾ ਤੁਸੀਂ ਭੀ, ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਇਥੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਦੇਸ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੇ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਏਵੇਂ ਕਰਨਾ। ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਪੱਟੇ ਗਏ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰਨੇ ਤੇ। ਅਰ, ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਗਊਆਂ ਪਿਛੇ ਹੋਊ ਹੁਣ, ਪਿਛੇ ਭੀ ਹੋਆ ਹੈ॥ ਜੇ ਤੇ ਸੰਗਤ

ਮੰਨੂ ਤਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਰਦਾਸਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੇ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਤੇ ਭਾਵੇ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀਏ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਫੈਦਾ ਲਿਖਣ ਦਾ ॥ ਅਗੇ ਮੈ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤੇ ਸੁਖ ਹੋਵੇ ਅਰ ਦੁਖ ਕਟਿਆ ਜਾਵੇ, ਅਗੇ ਸੰਗਤ ਜਾਣੇ ॥ ਇਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ ਹੈ। ਅਰ ਹੁਣ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੈਨ, ਏਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਉ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ ਸੱਦਿਆ ਕਰੋ,ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ ਸੰਗਤ ਆਖੇ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰਾ*॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਹੁਣ ਤੁਸੀ ਏਥੇ ਔਣ ਤੇ ਬੰਦ ਕਰੋ॥ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਏਥੇ ਔਣ ਤੇ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਰ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਏ ਲੋਕ ਮਲੂਮ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਏਹ ਖਬਰ ਨਹੀ ਕੀ ਦੁਖ ਦੇਣ। ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਤੇ ਔਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੀ। ਏਨਾ ਮੈ ਮਨ ਮੈ ਰਹਮ ਨਹੀਂ ਅਮਲੇਛਾਂ ਦੇ। ਜੇ ਨਾ ਮਨੇ ਹੋਵੇ ਓਧੇ ਅਗੇ ਜੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਨੇ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਬੀ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਜੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਕਿਸੇ ਤਰਹ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਨੇ ਦੁਖ ਤੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ।

ਇਹ ਤਾਂ ਬਾਤ ਹੀ ਮੁਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਆ ਜਾਊਂ ਡੇਰੇ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਤਾਂਈ ॥ ਅਰ ਜੇ ਮੈਂ ਉਹ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਲਵੋ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਡੇਰੇ ॥ ਨਾਲੇ ਤੁਸੀ ਭੀ ਏਸ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਅਖਰ ਜੁੜ ਨ ਜਾਣ, ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛਡ ਕੇ। ॥ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਬਦੀ ੨ ਸਾਲ ੧੯੩੭ ॥ ੧੦ ॥

---

*ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ' ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਏ।

੯

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਕੋਈ ਬੇਹਲਾ ਨ ਰਹੇ ਡੇਰੇ, ਕੰਮ ਕਰੇ, ਨਹੀਂ ਪਾਠ ਕਰੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ । ਹੋਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਤਾਨਵੇਂ ਸਾਲ ਮੈ ਮਦਰ ਦੇਸ ਮੈ ਉਨ ਕਾ ਔਣਾ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਹੁਣ ਸਤਾਨਵੇਂ ਸਾਲ ਕਾ ਤੀਆ ਹੀ ਚਲਿਆ ਹੈ ਹਿਜਰੀਂ ਨਾਮ ਸਾਲ ਕਾ ।

ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ, ਹੋਰ ਕੀ ਲਿਖੀਏ। ਬਥੇਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਏਹ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ, ਮਹਾਰਾਜ ਦਰਸਨ ਕਰਾਉ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ, ਸਾਡੇ ਔਗਣ ਬਖਸ਼, ਤੂੰ ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਹੈ, ਮਹਾਰਾਜ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭੁਲਣਹਾਰ ਹਾਂ ਤੂੰ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਹੈਂ, ਅੱਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੈ । ਮਦਰ ਦੇਸ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣੋ ॥ ਜਗ ਨੇ ਅਤਿ ਚੁਕੀ ਹੈ ਪਰ ਜਗਤ ਤੇ ਭੀ ਬੜੀ ਆਫਤ ਉੱਠੀ ਹੈ, ਬਡਿਆਂ ਛੋਟਿਆਂ ਤੇ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ । ਇਹ ਭੀ ਅਰਦਾਸ ਡੇਰੇ ਦੇਣੀ। ਹੋਰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਪਾਠ ਟੁਟੇ ਹੈਨ ਅਖੰਡ, ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਬਡਾ ਖੇਦ ਹੋਇਆ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਤਕ ਵਡਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਯਾ ਥਾ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਰਖ ਲਿਆ। ਪਾਣੀ ਅੰਨ ਲੰਘੇ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰ ਗਲ ਬੰਦ ਹੋਆ ਸੀ ॥ ਹੋਰ ਹੁਣ ਇਉਂ ਕਰੋ ਜੀ, ਅਠ ਬਰਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜੌਣਾ ਘਟ ਨਹੀਂ ਪੜੌਣਾ, ਜੋ ਕੋਈ ਬਟਾ ਕਰੂਗਾ ਬਿਆਜ ਲਊਗਾ ਕੰਨਿਆ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਊਗਾ, ਕੰਨਿਆ ਮਾਰੂਗਾ, ਉਸ ਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ। ਅਸੀਂ ਆਂਧੇ ਹਾਂ, ਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਚਕ ਲੈ ਜਾਂ ਤੇ ਏਨਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ । ਹੋਰ ਕਾਈ ਬਾਹ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ। ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਕਾਲ ਕੀ ਸਮਾਨ ਦਿਸਦਾ

ਹੈ।ਆਂਧੇ ਹੈਂ ਇਨਾਂ ਮੁਲਖ ਬਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ॥ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨ ਕਰ ਈ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਖੇਲ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਲ ਨੂੰ ॥ ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਲੈ ਆਊਗਾ ਤਾਂ ਬਥੇਰੇ ਬਲਾਸ ਕਰਾਂਗੇ, ਨਾਲੇ ਸੁਣਾਂਗੇ, ਹੁਣ ਸਮਾ ਐਸਾ ਹੀ ਹੈ, ਭਾਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ। ਗਿਆਨੀ ਗੁਣੀ ਸਭ ਬਦਲ ਗਏ। ਸਭ ਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਦਾਈਆ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਗੋ ਦੇਖੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਤੁਮਾਰੀ ਹੈ ਦੁਹਾਂ ਦੀ । ਬਾਬਾ ਜੀ, ਜਹੂਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਪਹਿਲ ਕਿਤਾ ਬਰਸ ਵਿਚ ਰਹੇਗਾ । ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਨੂੰ ਤਾਲੇ ਖੁਲ ਜਾਣਗੇ, ਦੋ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਸਜੇ ਖਬੇ ॥ ਸੁਪੇਦ ਹਾਥੀ ਬੈਕੁੰਠ ਤੇ ਆਊਗਾ ਅਸਵਾਰੀ ਨੂੰ । ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰ ਹੂਏ ਹੈਨ, ਸਭ ਪ੍ਰਿਥਥੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਤ ਕਰੂਗਾ। ਜਿਸ ਤਰਫ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਦੇਖੂਗਾ ਉਹ ਮੁਲਖ ਜਲ ਜਾਊ। ਥੋੜੇ ਰੋਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਛਾਇ ਜਊਗਾ ॥ ਇਹ ਓਨਾਂ ਦਾ ਅਸੀ ਸਾਲ ਹੈ, ੮੦ ॥ ਫਿਰੰਗੀਆ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਹੈ ਇਕ ਪਾਤਸਾਹੁ ਨਿਕਲੇਗਾ ਰਾਤਿ ਨੂੰ ਚੋਰ ਮਾਫਕ, ਦੋ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲੇਗੇ, ਹੋਰ ਰਾਜਾ ਇਕ ਨਾ ਰਹੂਗਾ ਅਰ ਵਾਲਇਤ ਇਕ ਦਿਨ ਪਕੜੇਗਾ, ਅਸੀ ਸਾਲ ਏਹ ਗਲ ਦਾ, ਆਦਮੀ ਸਭ ਅਗ ਵਿਚ ਜਲ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਨਾ ਦਾ ਅਸੀ ਸਾਲ ਹੈ ॥੮੦ ॥ ਬ੍ਰਹਮੇ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਹੈ ਚਾਲੀ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਛਿਹਾ ਆਊਗਾ ਪਛਮ ਤੇ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਦਾ ਓਹ ਰਾਜਾ ਹੋਇਗਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਜਾਤ ਬਨਾਏਗਾ, ਛੁਤਖਾਨੇ ਸਭ ਤੋੜ ਦੇਊਗਾ, ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇ ਦੇਊਗਾ, ਮਾਸ ਮਛੀ ਖਾਣ ਬਾਲੇ ਸਭ ਮਰਨਗੇ, ਸੂਰਜ ਜੈਸਾ ਤੇਜ ਹੋ ਜਾਊਗਾ, ਗੋਤਮ ਏਸ ਮੁਲਕ ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਊਗਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਡੀਆਂ ੨ ਪੋਥੀਆ ਹੈਨ, ਮੈਂ ਥੋੜਾ ੨ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ੧੧ ॥

੧੦

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਲਿਖਤਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਮੂਹ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦਾ। ਸਮੂਹ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਖਾਲਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ॥ ਹੋਰ ਰਹਤ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਭੈਣੀ ਤੇ॥ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤੀ ਉਠ ਕੇ ਦਾਤਨ ਕਰਨੀ ਫੇਰ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਜੇ ਨਾ ਕੰਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ। ਸਰਬ ਮਾਈ, ਬੀਬੀ, ਸਰਬ ਨੇ। ਜਪ, ਜਾਪ, ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਹਜਾਰੇ ਸਬਦ ਕਰਨੇ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ, ਸੋਹਿਲਾ ਏਤਨੀ ਜਰੂਰ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਤੇ ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਸਭ ਨੇ ਰਖਣਾ। ਭਜਨ ਅਠੇ ਪਹਰ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਦਾ॥ ਹੋਰ ਪਰਾਈ ਧੀ ਭੈਣ ਆਪਣੀ ਜਾਣਨੀ॥ ਪਰਾਇਆ ਹਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਲਿਖ ਛਡਿਆ ਹੈ। ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਰੁ ਉਸ ਗਾਇ॥ ਜੇ ਕੋਈ ਭਜਨ ਪੁਛ ਕੇ ਨਾ ਕਰੂਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੁਹੀ ਜਹਾਨੀ ਕਾਲਾ ਹੋਊਗਾ। ਹੋਰ ਇਸੇ ਨੇ ਮੰਦਾ ਫਿਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ। ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਸਹਿ ਜਾਣਾ, ਸਭ ਦਾ॥ ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਭੀ ਖਿਮਾ ਕਰਨੀ। ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਰਛਕ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਹਰ ਵਖਤ ਤੁਸੀ ਬਹੁਤ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਛਪਾਉਣ ਦੀ ਕਰਨੀ। ਹਰਿ ਵਖਤ ਦੁਵਾਨ ਲੌਨਾ, ਹਰਿ ਇਕ ਸਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ। ਜੇ ਕਰ ਜਗ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਚੋਕਾ ਦੇਣਾ, ਭਾਂਡੇ ਕੋਰੇ ਲਿਆਉਣੇ, ਚੋਕੇ ਵਿਚ ਚਰਨ ਧੋਇ ਕੇ ਬੜਨਾ, ਅਰ ਹੋਮ ਭੀ ਕਰਨਾ, ਪਹਿਲਾ ਚੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹੋਮ ਦੀ ਜਗਾ, ਲਕੜੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਲਾਸ ਦੀ ਪਾਉਣੀ ਜਾਂ ਤੇ ਬੇਰੀ ਪਾਉਣ, ਫੂਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀ ਹੋਮ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ, ਪਖੀ ਨਾਲ ਜਲਾਣਾ, ਪੰਜ ਆਦਮੀਂ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪੋਥੀਆਂ ਉਤੋਂ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ॥ ਚਉਪਈ, ਜਪ, ਜਾਪ, ਚੰਡੀ ਚਲਿਤ੍ਰ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ਛੇਵਾਂ

ਆਦਮੀ ਅਹੂਤੀਆਂ ਪਾਵੇ, ਸਤਵਾਂ ਮਗਰੋਂ ਨਾਲ ਜਲ ਦਾ ਛਿਟਾ ਦੇਵੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਕਰੇ ਜਾਰੀ ਚੋਰੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੁਵਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੜਨ ਦੇਣਾ, ਜੇਕਰ ਜੋਰਾਵਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਭਨਾ ਨੇ ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਏਹ ਆਦਮੀ ਇਥੇ ਹੀ ਆਉਣ ਜੋਗਾ ਈ ਨ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਭ ਨੇ ਹਥ ਜੋੜਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਅਗੇ, ਜੋ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਜੀ। ਹੋਰ ਕੱਛਾਂ ਰਖਣੀਆਂ। ਪਾਉਚਾ ਪਾ ਕੇ ਪਾਉਂਚਾ ਲਾਹਣਾ। ਹੋਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਛਪਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ, ਹੋਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ, ਬੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦੇ ਰਹਿਣਾ ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ। ਖੌਫ ਰਖਣਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹਰਿ ਦੰਮ ॥ ੧੩ ॥ [ਬਾਰਵੀ ਅਰਦਾਸ ਵਖਰੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ]

੧੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਹੋਰ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਥੋਖੀਂ ਕਿਤੇ ਅਤਰੀ ਤੁਰ ਨ ਪਵੇ ਏਥੇ ਨੂੰ। ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਤਾਂ ਤੈਂ ਸਭ ਦੇਖਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ॥ ਰਸਤ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਹਛੇ ਬਾਸਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ। ਜੇ ਆਉਂਦੇ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਕੋਈ ਲੋਕ ਆਉਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ, ਪਏ ਜਕੜ ਮਾਰਨ, ਮਗਜ ਖਾਣ ॥ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇਣ, ਹੁਣ ਸੁਖਾਲੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕੁਛ ਵਖੇਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਖੂਹੀ ਹੈ, ਅਸਨਾਨ ਦਾ ਵਡਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਭਾਂਵ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਰ ਲਈਏ, ਕਦੇ ਇਕ ਬਜੇ ਕਦੇ ਦੋ ਬਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਨਹਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਦੇ ਤਿਨ ਬਜੇ ॥ ਜੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਤ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਤੂੰ ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਚਿਠੀ ਭੇਜੀਂ ਸਭ ਹਵਾਲ ਲਿਖ ਕੇ

ਬ੍ਰੀਕ ਅਖਰੀਂ । ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾਵੇ, ਜਾਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਮਿਟ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਲਿਖਣਾ, ਜੇ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਭੇਜੀਂ, ਜੇ ਨਾਂ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਓਹ ਜਾਣੇ, ਕੋਈ ਜੋਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾਂ। ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂ ਉਥੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਦਾ, ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਭ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਜਾਂਈ, ਅਖਰ ਜੁੜ ਨ ਜਾਣ, ਬੜੀ ਮੇਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛਡ ਕੇ ॥ ਚੁਨੀ ਤੇ ਖਮਾਣੋ ਜਾਈਂ, ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਸੁਣਾਈਂ। ਨਾਲੇ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਾਈਂ ॥ ਸਭ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਈਂ । ਜੇ ਪੁਜ ਆਉਣ ਤਾਂ ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਪ, ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ, ਸੋਹਿਲਾ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਬਾਰ ਸਭ ਕੰਠ ਕਰਨ, ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ, ਨਾਲੇ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤਿ ਨ੍ਹਾਇ ਕੇ ਪੜਨ ॥ ਨਾਲੇ ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਪੜ ਕੇ ਜਿਤਨਾਂ ਬਣ ਆਵੇ ਉਤਨਾਂ ਭਜਨ ਕਰਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ ਕੇ॥ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਕਹਾ ਹੈ "ਭਜੁਹ ਗੋਬਿੰਦ ਭੂਲ ਮਤ ਜਾਹੁ ॥ ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਾ ਏਹੀ ਤੇਰਾ ਲਾਹੁ॥" ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੇਕ ਬਾਰ ਇਹ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇ । ਫੇਰ ਘੰਗਰਾਲੀਂ, ਉਟਾਲੀਂ ਫਤੇ ਬੁਲਾਇ ਕੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਾਈਂ, ਭੈਣੀ ਜਾਇ ਕੇ, ਰਾਇਪੁਰ, ਗੁਜਰਬਾਲ, ਲੋਹਗੜ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂ, ਨਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲੋਂਦਾ ਜਾਈਂ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਉਪਦੇਸ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਜਾਈਂ, ਜੇ ਮੰਨੇ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣੇ, ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਬਹੁਤਾ ਕਹਾ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਭੀ ਥੋੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਐਵੇਂ ਯਕੜ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਤਾਂ ਯਕੜ ਨਹੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਭਜਨ ਮੈਂ। ਯਕੜ ਮਾਰਦਾ ਮਾਰਦਾ ਫੇਰ ਜਕੜਾਂ ਦਾ ਭੀ ਸੁਭਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਛੀ ਤਰਹ ਨਿਗਾ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਲੇਵਹੁ ਸਾਰੇ ਹੀ॥ ਬਾਣੀ ਪੜਨ

ਬਾਲਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਡਿਗਾ ਹੋਵੇ, ਬਾਣੀ ਪੜਨ ਵਾਲੇ ਦਹੁਤ ਨਹੀਂ ਡਿਗੇ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੁਰੂ ਹੀ ਜਾਣੇ। ਹਮਾਰੀ ਮਤ ਮੈ ਜੋ ਆਇਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾਇਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ਬੋਲੋ ਭਾਈ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ॥੧੪॥

੧੨

੧ ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ ਸਰਬਤ ਕੋ ਮੇਰੀ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈਂ, ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਕੇ ਘਰ ਹਮਾਰੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਣੀ ॥ ਆਖਣਾ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਧਾਰਨਾਂ ਬਤਾਈ ਹੈ ਲਿਖ ਕੇ ਓਹੋ ਧਾਰਨਾ ਖੂਬ ਤਕੜੀ ਹੋ ਕੇ ਧਾਰਨੀਂ, ਮੰਗ ਭੀ ਉਹੋ ਮੰਗਣੀਂ ਜੋ ਮੰਗਣੀਂ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਮੰਗਣੀ, ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਊ ॥ ਮਾਲਾ ਜਰੂਰ ਫੇਰਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ੨੪੦੦੦ ॥ ਫੇਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਵੇ ਸਾਡੀ ਤ੍ਰਫ ਤਾਂ ਤੈਂ ਜੁਆਲਾ ਦਈਂ ਅਰਦਾਸ ਭੇਜਣੀਂ। ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ ਤਾਂ ਅਖਰ ਸੁਧ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ ॥ ਜੁਆਲਾ ਦਈ ਤੈਂ ਆਸਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਿਉਂ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਤੇਰੀ ਅਗੇ ਹੀ ਚਾਦਰ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਮੇਸਾਂ ਹੀ ਪਹਿਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ ਥੋੜਾ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ॥ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਿਨਾ ਦਰਸ਼ਨ ਸੰਗਤ ਦੇ ॥ ਹੁਣ ਅਰਦਾਸਾਂ ਬਹੁਤ ਲਿਖੀਆਂ ਹੈਨ, ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਣਾ ਚਾਹੀਏ ਅਰ ਮੰਨਣਾ ਜੋ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਮੰਨੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕੀ ਕੰਮ ਦੇਣਾ ਹੈ ॥ ਪਿਛੇ ਦਿਆਂ ਦਾ ਭੀ ਏਈ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸਮਰਥਾ ਜੋ ਗਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਹੋਏ ਹੈਨ ॥ ਮੈਂ ਭੀ ਉਨਾਂ ਦਾ ਈ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ॥ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਿਆਈ ਨਾਮ ਤੈਂ ਮੰਗੋ

ਜੋ ਮੰਗਣਾ ਹੈ, ਅਰ ਨਾਮ ਹੀ ਸਭ ਕਿਛ ਦੇਣ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਨਾਮ ਹੀ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਭੀ ਨਾਮ ਦਾ ਮੰਗਤਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ਕੁਛ ਨਾ ਕਰੋ। ਜਿਨਾਂ ਇਹ ਰਚਨ ਰਚਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਬਡਿਆਈ ਕਰੋ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਰਨੇ ਵੇਲੇ, ਕੰਮ ਕਾਰ ਮੈ ਭੀ ਭਜਨ ਕਰੋ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ। ਛੱਜੇ ਫਿਰਨ ਮੈਂ ਭੀ ਫੈਦਾ ਕਿਛ ਨਹੀਂ।

ਜੇ ਕਰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਮੇਲਾ ਕਰਾਊ ਤੇ ਹੋ ਜਾਊ, ਜੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਏਮੇ ਰਜਾਇ ਹੈ ॥ ਅਨੰਦ ਮੇਲਾ ਸਬਦ ਨਾਲ ਰਖੋ, ਦੇਹ ਤਾਂ ਇਸਤ੍ਰਿਤ ਕਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਬਦ ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਹੀ ਥਿਰ ਹੈ, ਮਨੁਖ ਦੇ ਏਥੇ ਆਉਣ ਤੇ ਸਾਡਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਛੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਖੜੀ ਹੋਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਆਂਧੇ ਹੈਂ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਕਿਮੇਂ ਇਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਸਾਂਤ ਨਾਲ ਏਥੋਂ ਤੋਰੀਂ ॥ ਇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਉਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਆਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੋ ਤ੍ਰਵ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੇ ਚਿੰਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਾਨੂੰ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁਛ ਐਸੀ ਹੀ ਰਜਾ ਹੈ, ਜੇ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸੇ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਤਾਂ ਭਾਂਵੇ ਸੌ ਸੌ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਭੀ ਅਸੀਂ ਵਡੇ ਅਨੰਦ ਹੈਂ। ਦੂਰੋਂ ਆਉਣਾ ਬੜੇ ਕਸ਼ਟ ਨਾਲ, ਏਥੇ ਮਲੇਛ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੜਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਂਦੇ ॥ ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਿਲਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬੈਠੇ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹੈਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੂਲਖ ਪਿਆ ਮਗਜ ਖਾਵੇ ॥ ਏਨੀਂ ਦੂਰ ਆ ਕੇ ਆਪਨੇ ਸਿੰਘ ਬਿਨਾ ਮਿਲੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੈਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਸ ਬਾਤ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਊ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗਤ ਤੇ ਕੌਣ ਪਿਆਰਾ ਹੈ, ਪ੍ਰ ਹੁਣ ਸਮਾ ਐਸਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੈਸਾ ਸਮਾ ਦੇਖਣਾ ਤੈਸਾ ਸਮਾ ਬ੍ਰਤਣਾ ਅਛਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਮਹਾਰਾਜ ਅਛੀ ਕਰੂਗਾ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥ (੧੫) ਸਮਾਪਤ ॥ ੧੫ ॥

੧੩

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਤਨੀ ਬਾਰ ਹੁਣ ਸਿੰਘ ਆਏ ਹੈਨ ਉਤਨੀ ਬਾਰ ਮੈ ਮਨੇਹ ਕਰ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਨਾਂ ਆਵੇ। ਕੋਈ ਦਸ ਅਠ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਆਵੇ, ਅਰ ਜੇ ਆਵੇ ਭੀ ਤਾਂ ਇਕ ਸਰੀਰ ਆਵੈ । ਦੋ ਨਾਂ ਆਵਣ। ਅਰ ਜੇ ਗੋਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਏਨਾਂ ਔਣ ਬਾਲਿਆਂ ਕੋ । ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ, ਜੋ ਅਗੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਦੀ ਕਸਰ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਔਣ ਦੇਵੋ ਜੋ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸਾਂ ਮੇਰਾ ਲਿਖਾ ਦੇਖਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਲਿਖੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਜੇ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਏਥੇ ਅਫ਼ੀ ਤ੍ਰਾਂ ਭਾਂਵੇ ਸੋ ਸੋ ਅਕਠਾ ਆਵੇ ਕੁਛ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦਿਨ ਨੂੰ ਕਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੋਰਿਆਂ ਦਾ। ਸਾਡੇ ਅਜ ਤਾਂਈ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪੜਦੇ ਕਜੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਰ ਕੋਈ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਖਰਚ ਭੀ ਥੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੈ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਾਥ ਸਿਆਣ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣ ਦੇਣ ਦੀ। ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗ ਕੇ ਹਮੀਰ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਆ ਕੇ ਮਿਲਾ ਤਾਂ ਬੋਲਾ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਅਜ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਉਹਨੂੰ ਛੇ ਰੁਪੈਏ ਦਿਤੇ ਜਦ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਥੇ॥ ਫੇਰ ਉਹ ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਖਰਚਾ ਮੰਗ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ, ਰੁਪੈਏ ੫੧) ਜੇ ਨਾਂ ਦੇਂਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੈ ਤਾ ਕੀ ਠਕਾਣਾ ਥਾ ਉਧਾ ॥ 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਨਾ ਕਰਦੇ । ਉਠ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮੰਗਣ ਲਗਾ ਸੀ । ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਭੇਣੀ ਮੈ ॥ ੧੬ ॥

੧੪

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਲਿਖਤੋ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਰਾਮ ਸਤਿ ਵਾਚਣੀ। ਅਸੀ ਆਨੰਦ ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਰਾਜ਼ੀ ਰਖੇ। ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ, ਤੈਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਰਾਤਿ ਦਿਨੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਪਾਠ ਭੀ ਕੀਤਾ ਕਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ, ਮਾਲਾ ਭੀ ਫੇਰਿਆ ਕਰ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ। ਇਹ ਲਾਭ ਹੈ ਮਨੁਖਾ ਸਰੀਰ ਕੇ ਜਨਮ ਦਾ। ਇਹ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਹੈ। ਧਨ ਨੂੰ, ਪੁਤਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ, ਦੌਲਤ ਨੂੰ ਛਡਿ ਛਡਿ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਏਹੋ ਏਸ ਪ੍ਰਾਣੀ ਦੇ ਪਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਅਰ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਹੋਇ ਆਵੇ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੁਝ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਆ ਹੈ "ਨਹਿ ਬਾਰਕ ਨਹਿ ਜੋਬਣੈ ਨਹਿ ਬਿਰਧੀ ਕੁਛ ਬੰਧ।" ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਹੈ, ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭੀ ਐਸੇ ਹੀ ਬਣਾ ਹੈ, ਮਿਲਨਾ ਬਿਛੜ ਜਾਣਾ। ਹਥ ਮੇ ਤਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਨਾਮ, ਕੁਛ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਹੋਇ ਜਾਵੇ, ਏਹੋ ਬਾਤ ਜੀ ਦੇ ਸਾਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਧੀਆਂ ਪੁਤ ਸਭ ਬੇੜੀ ਦਾ ਈ ਪੂਰ ਹੈ। ਸੋ ਮਨੁਖ ਦੇਹ ਨੂੰ ਐਸੇ ਚਾਹੀਏ ਜੋ ਰਾਤਿ ਦਿਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਚਿਤ ਰਖਣ। ਹੋਰ ਦਇਆ ਕੌਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਇ ਦੇਣੀ। ਜੋ ਬਣਿ ਆਵੇ ਤਾਂ ਭੋਗ ਭੀ ਪਾਇ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਬਾਸਤੇ। ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਦੇਣੀ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੁਆਲੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ॥ ੧੭ ॥

੧੫

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਜੋਗ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਰਸਦ ਖਾਣ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਇਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ॥ ਕੁਛ ਕੁ ਰੁਪੈਯੇ ਘਰੋਂ ਆਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਲੈ ਆਏ ਸਣ ਜੋ ਏਥੇ ਆਏ ਸਨ, ਸੋ ਰੁਪਏ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਹਾਲੀ ਵਾਲੇ ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁਵੇਗ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਸਨ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈਸੀ॥ ਫੇਰ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਉਗੀਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦਿਤਾ ਸੋ ਭੀ ਅਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥੀਂ ਈ ਮੋੜ ਦਿਤਾ, ਲੰਗਰ ਪਾਏ ਦੇਨ ਨੂੰ ਆਖ ਦਿਤਾ ਹੈ॥ ਫੇਰ ਆਏ ਮਲਵਈ ਸਿੰਘ ਤਿੰਨ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਂਧੇ ਸਨ ਕੁਛ ਲੈ ਲਵੋ, ਅਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਸੋਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਖ ਦਿਤਾ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਲੰਗਰ ਜਾਏ ਪਾਉ। ਇਕ ਸਾਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕੌਲ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ, ਸੋ ਭੀ ਅਸੀਂ ਭਨਵਾ ਕੇ ਉਨਾਂ ਮਲਵਈਆਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਦੇਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ॥ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਤੂੰ ੯) ਰੁਪੈਯੇ ਆਂਦਾ ਸੀ ਦੇਣ ਨੂੰ, ਸੋ ਤੂੰ ੯) ਰੁਪੈਯੇ ਇਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੇ, ਤੇਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਲੰਗਰ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਈ ਗੋਰੇ ਜਾਣ ਲੇਵਣਗੇ ਕੇ ਏਨਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੈਨ ਤਾਂ ਏ ਸਾਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ। ਕਿਆ ਜਾਣੇ ਕੌਣ ਸੇ ਟਾਪੂ ਲੈ ਜਾਣਗੇ ਅਰ ਕਿਸ ਤਰਹ ਰਖਣਗੇ ਅਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੀ ਦੁਖ ਦੇਨਗੇ। ਅਰ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਨਿਹ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਅਸੀਂ, ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਨ ਆਵੇ ਸਮਾਂ ਐਸਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਫੇੜ ਤੇ ਏਨਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ* ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਭੇਜਣੀ, ਉਨੇ ਤਾਂ ਗਾਇ

*ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ।

ਖਾ ਲਈ ਹੈ ਸਾਡਾ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਨੇ॥ ਅਰ ਅਰਜ਼ੀ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਪਾਉ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਅਗੇ ਕੀ ਪੌਣੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜਦ ਜਹਾਜ਼ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜੇ ਸਿੰਘ ਚੜ੍ਹ ਜਾਉ ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਖਰਚਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਦੇ ਦੇਵੇ ਕਲਕਤੇ ਤੇ ਭਾਈ ॥ ਸੋ ਭਾਈ, ਖ਼ਰਚ ਨਾ ਹਵੇ ਤਾਂ ਦੇਸੋਂ ਨਾ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੇ ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਆਉਣਾ ਹੈ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੇਂ। ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੈ, ਅਰ ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਕੈਦ ਕਿਉਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਲਾ ਤਾਂ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਹੈ ਸੋ ਜਪੋ॥ ਦੇਸ ਮੈ ਕਈ ਘਰ ਮੰਗਾਣੇ ਅਰ ਫੇਰ ਭੀ ਖਰਚਾ ਬੁਰਾ ਜਾਣਾ॥ ਅਰ ਏਥੇ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ਫੇਰ ਕਿਉਂ ਔਣਾ ਹੈ। ਏਨੀ ਦੂਰ ਨਾ ਮੇਲੇ ਦਾ ਸੁਖ ਹੋਜਾ ਸੋ ਆਉ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ॥ ਹੋਰ ਨਾ ਖ਼ਰਚਾ ਈ ਕੋਲ ਹੋਇਆ ਨਾਲੇ ਦੂਰ ਦਾ ਪੰਧ ਹੈ ਵਡੀ ਬੇਅਕਲੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੋ॥ ਗੁਰੂਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਸੋ ਸਬਦ ਗੁਰੂ। ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਮੰਨੂ, ਓਧਾ ਓਥੇ ਹੀ ਭਲਾ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ। ਸਤਿ ਮੰਨਣੀ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ॥ ੧੮॥

੧੯

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੂਲ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਹੋਰ ਜੁਆਲ ਦੇਈ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਨੀ। ਹੋਰ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ, ਤੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਚਿਤ ਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੋਇਆ ਪਰ ਰਛਿਆ ਕਰਨ ਬਾਲਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈ, ਜੀਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਬਸ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੋ ਤੈਂ ਲਿਖਾ ਸੀ ਚਰਨ ਧੂਲੀ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤਾਂ ਮਿਟੀ ਦਾ ਤੇ ਕੁਛ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਬਾਰ ਹਟ ਗਈ ਬਿਮਾਰੀ ਤੇ ਕਿ ਜਾਣੇ ਨਾ ਵੀ ਹਟੇ। ਫੇਰ ਕਦੇ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਈ, ਮਿਟੀ ਨਾ ਹੋਈ

ਪਾਸ, ਫੇਰ ਭੀ ਤਾਂ ਉਤਨਾ ਈ ਕਜੀਆ ਰਿਹਾ ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਮਿਟੀ ਦੀ ਬਾਤ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਮੈ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸੋ ਤੂੰ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਮੈ ਜੋ ਬਿਧੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਤੂੰ ਉਹ ਬਿਧੀ ਕਰ, ਤਾਂ ਤੇ ਸਰਬ ਹੀ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਇਹ ਦੁਆਈ ਸਰਬ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਔਖਦ ਨਾਮ ॥ ਸਮਾ ਤਾਂ ਆਇਆ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਤੇ, ਪਰ ਨਾਮ ਜੈਸੀ ਦਾਰੂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਹੀ ਮੈ ਸਾਖਾਂ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਬੇਦ ਤੇ ਸਾਸਤ੍ਰ ਭੀ ॥ ਏਸ ਜੀ ਨੰ ਕੈਸਾ ਈ ਦੁਖ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਨਾਮ ਸਰਬ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਇਸ ਬਾਤ ਦੀ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਅਗੈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਇਹ ਹੀ ਵਡੀ ਔਖਧ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ॥ ਹੋਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਜੋ ਪਾਠ ਤੇ ਕਰੇ, ਪਰ ਇਉਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਐਸ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਕਰਨ ਲਗਾ ਹਾਂ, ਗੁਪਤ ਪਾਠ ਕਰਨਾ। ਅਰ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਸਾਥੋਂ ਪਾਠ ਦੀ ਜੁਗਤ, ਸੋ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਨਦੇ ਹੈਨ ਜੋ ਪਾਠ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈਂ ਲਿਖ ਦੀਆ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਜੋ ਅਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਅਕੰਤ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਅਰ ਚੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਜਾਣਾ, ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਗੇ ਹਰ ਵਕਤ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਕਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਬੋਲ ਕੇ ਕਰਨੀ॥ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਣਾਉਣੀ, ਹੋਰ ਜਿਤਨਾ ਭਜਨ ਕਰੇਂਗਾ ਤਾਂ ਉਤਨੀਆਂ ਈ ਜੁਗਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦੀ ਦਸੂਗਾ ॥ ਤੂੰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ ॥ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੇ ਈ ਵਿਚ ਹੈਨ ਅਨੇਕ ਜੁਗਤਾਂ। ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂੰ, ਭਾਂਵੇਂ ਕਲਕਤੇ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ॥ ੧੯ ॥

੧੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਜੋਗ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ, ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ। ਧੰਨ ਤੁਮਾਰਾ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਇਤਨੀ ਦੂਰੋਂ ਚਲ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ॥ ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਤਾਂ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕੰਮ। ਸਮੁੰਦਰੋ ਪਾਰ ਆਏ, ਹਜਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਮੈ ਤਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੁਨ ਪੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਰਾਤਿ ਦਿਨ। ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੂੰ ਗਊ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲੈ ॥ ਗਰੀਬ ਏ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਹੈਂ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ਬਚਨ ਤਾਂ ਅਗੇ ਬੀ ਹੁਣ ਭੀ ਬਹੁਤ ਸੁਨੇ ਹੈਂ ਚੰਗੇ ੨, ਪ੍ਰ ਹੁਣ ਜੋ ਗੁਰੂ ਅਖੀਂ ਦਖਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਹੋਊਗੀ ਚਿਤ ਕੋ, ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਿਖਲਾਵੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੁਇ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਅਖੀਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸਮਾ ਹੈ॥ ਐਸਾ ਵੇਇ ਜੇ ਕੁਛ ਹੋਆ ਤਾਂ ਹੋਆ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਿਛੋ ਹੋਣਗੇ ਓਹ ਪਏ ਦੇਖਣ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਦੇਖਣ॥ ਹੁਣ ਉਮੇਦ ਤੇ ਹੋਇ ਜਾਣ ਦੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਮੇਸ੍ਰ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਅਵਤਾਰ ਨ ਜਾਣੇ ਅੰਤ ॥ ਬੇਅੰਤ ਬਚਨ ਸੁਨਣੇ ਦੀ ਕੁਛ ਸਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ "ਜਬ ਲਗ ਦੇਖੋ ਨਹੀਂ ਅਪਣੀ ਨੈਣੀਂ, ਤਬ ਲਗ ਪਤੀਜੇ ਨਾ ਗੁਰ ਕੀ ਬੈਨੀਂ ॥" ਸੋ ਜੀ ਮੇਰੀ ਬੁਧ ਮੇ ਇਉਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਬ ਹਮਾਰੇ ਤੁਮਾਰੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋਆ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਿਛੇ ਹੋਇਆ ਸੋ ਬਚਨ ਬੈਠ ਕੇ ਉਡੀਕਣ ਕੇ

ਹੁਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬਚਨਾ ਦਾ ਢੋਇ ਆਣ ਬਣਿਆ ਹੈ ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ਬਚਨ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਹੀ ਕਰ ਗਏ ਹੈਨ ਸਾਖੀਆਂ ਮੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ॥ ਇਹ ਨੀਤ ਕਰਤੇ ਸਤ ਸਾਤ ॥ ਫੇਰ ਬਰਸ ਬੀਤ ਜਾਹਿ ਦਸ ਸਾਤ ॥ ਦੋਇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਤਾ ਮੈ ਮਿਲੇ ॥ ਇਹ ਬਰਸ ਸਾਰੇ ਹੋਏ ੩੪ ॥ ਏਸ ਤੇ ਉਪਰ ਫਿਰ ਦੂੰਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ॥ ਰੌਲੀ ਪਵੇ ਦੇਸ ਸਭ ਰਲੇ ॥ ਸੋਈ ਚੋਤੀਜੇ ਮੈਂ ਰੌਲੀ ਤਾ ਹੁਇ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਏਸ ਦੇ ਅਗੇ ਸਭ ਕੁਛ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਜੇ ਜਰੂਰ ॥ ਈਸਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨਥਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੀ ਜਾਣੋ ਅਗ ਲਗੀ ਰਹੀ ਤੀਨ ਬਰਸ, ਸੁ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ॥ ਜਹਾ ਰਹੇ ਸੋ ਮੈ ਲਿਖ ਦੀਆ ਹੈ ॥ ਜੇ ਹਾਲ ਪੁਛਦੇ ਹੋ ਤਾ ਹਾਲ ਐਸਾ ਬਰਤਦਾ ਹੈ । ਜੋ ਪੁਛਦੇ ਉ ਉਸੀ ਬਾਤ ॥

"ਹਾਲ ਬਿਹਾਲ ਮਹਾ ਬਿਕਰਾਲ ਭੇਸ ਬੁਰੇ ਕੇਸ ਜੁਰੇ ਜਨ ਕਾਲ ਗ੍ਰਸੇ ਹੈ" ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੀ ਲਿਖੀਜੇ ਤੁਸਾਂ ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤ ਜਾਨ ਲੈਣਾ ਬਾਰ ਹੀ ਬਾਰ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਾਂ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਮੈ ਤੀਨ ਬ੍ਰਸ ਹੋਏ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਪਰ ਹੁਣ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥਾ ਜੋ ਮੈ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਛਿਆ ਬਾਸਤੇ ਪਛਮ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਲੈ ਆਵਾਂਗਾ ਭਾਈ ਜੇਤਾ ਏਹੀ ਸੋ ਭਾਈ ਜੇਤਾ ਉਹੀ ਆਇਆ ਹੈ ਰਛਾ ਬਾਲਾ ॥ ੨੦ ॥

੧੮

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਭਾਈ ਇਹ ਸੰਚੀ ਭੇਜੀ ਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ, ਤੁਸੀ ਪੜ ਕੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੀਂ। ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਸੰਚੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਨਿਤ ਦੇਖਦਾ ਪੜਦਾ ਹੈ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਰਖਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣੀਂ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਈ ਆਈ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਲੈਣੀ, ਉਤਾਰ ਲੈਣੀ, ਇਹ ਸੰਚੀ ਪ੍ਰਹਲਾਦਸਰ ਬਾਲੀ ਪੋਥੀ

ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਗਿਆ ਹੈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ । ਏਦੂ ਪਿਛੇ ਜੋ ਸੌਚੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮੈ ਸਭ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਹੁਣ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਸੋ ਏਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਹੁਣ ਏਸ ਸੌਚੀ ਮੈ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਸਾਖੀਆ ਮੈ ਜੋ ਬਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ । ਨਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਵੇਖ ਲੈਣਾ । ਅਗੇ ਹੋਰ ਏਸ ਸੌਚੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਨਾ । ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਹੈਨ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੀ ਕਲ ਬਾਰਾਂ ਬਜੇ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਮੈ ਸਮਝੀ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਗ ਅਗੇ ਕੇ ਹੀ ਥਕੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਕੇ, ਇਉਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੋਖੀ ਹੈਂ ॥ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਖਾਲਸਾ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਬਹੁਤ ਅਛਾ ਹੈ ਜੀ । ਇਹ ਨਾਮ ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਹੈ. ਜੋ ਏਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਜਪੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਬ ਫਲੋ ਦੇਊਗਾ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ ਅਤੇ ਤੁਸੀ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ ॥ ਮੈ ਆਪਣੀ ਅਖੀਂ ਦੇਖੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਸੁਣਾ ਭੀ ਹੈ, ਦੇਖ ਕੇ ਅਛੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਹੈ । ਹੁਣ ਦੇਖ ਕੇ ਚੰਗੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ਪਾਰਿਜਾਤ ਇਹ ਹਰ ਕੋ ਨਾਮ ॥ ਸੋ ਜੀ ਜੇ ਤਾਂ ਏਹ ਲੋਕ ਹੁਣ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਰਹਿ ਗਏ ਚੁਰਾਸੀ ਨੂੰ, ਏਨਾਂ ਤੇ ਖਸਮ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਏਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਪਿਛੇ ਜਾਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ, ਨ ਹਟਣ ਜੋਗੇ ਰਹੇ, ਨਾ ਮਿਲਣ ਜੋਗੇ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਾਂ ਨੇ ਦਾਵਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਾਂ ਦਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਏਹ ਰਚਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਰਚੀ ਹੈ ॥ ਹੁਣ ਹਮੇਸ਼ਾ ਏਹੋ ਈ ਮੰਗ ਮੰਗਦੇ ਹੈਂ ਤੇ ਚਿਤਵਤੇ ਹੈਂ ਭਾਂਵੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਹੈ ਰਚੀ ਹੋਈ, ਪ੍ਰ ਨਾ ਰਹਿ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ ॥ ਉਨਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬਿਨਾਂ ਤੁਮਾਰਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਥੁੜਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਸ਼ਟ ਚੋਰ ਹੈਨ ॥ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਾਸੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਇਕ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਨਾਲੇ ਸੰਤ ਸੰਗ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ॥ ਉੱਨੀ ਸੇਰ ਸਰਦਾਈ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸਰਕਾਰੋਂ ਸੁਖ ਮੈ ॥ ਅਰ ਘਿਓ ਸਾਲ ਮੈ ਮਿਲਦਾ ਚਾਰ ਮਣ ਚੌਵੀ ਸੇਰ, ਅਰ ਖੰਡ ਚੰਗੀ ਸਾਲ ਮੈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਚੰਗੀ ਦਸ ਮਣ ਤੇ ਉਨੀ ਸੇਰ, ਏਨੇ ਹੀ ਚਾਉਲ ਚੰਗੇ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਪਾਈਂ ਸੇਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤੋਲ ਕੇ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਬਾਣੀਏ ਦਿਉਂ, ਅਰ ਦੁਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਹੋਰ ਭੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੱਵੇ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਆਟਾ ਦਾਲ ਭੀ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿਰਪਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਨਾਲ ॥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਮਾਰੇ ਜੈਸੇ ਪਥਰ ਕੁਟਦੇ ਹੈਂ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੇਂ । ਅਰ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ । ਇਹ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਛ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨ ਜੋ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਪੈਸਾ ਧੇਲੀ ਭੀ ॥ ਪੰਜ ਸੈ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਭੇਜੀ ਬਾਬੇ ਹੋਰੀ, ਚਾਲੀ ਰੁਪੈਏ ਕੋਈ ਇਕ ਮਦਰਾਸੀ ਸਿਖ ਹੋਏ ਹੈ ਦੇ ਗਏ ਸੀ ਸੋ ਅਸੀਂ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਡੇਰੇ, ਭੇਜੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ॥ ਫੇਰ ਇਹ ਕਾਗਤ ਪੜ੍ਹਨਾ ॥ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਰੋਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਮਣ ਸਵਾ ਮਣ ਘਿਓ ਦੇਂਦੇ ਹੈਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਟਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸੁਚੇ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਚੌਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਭੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਸੋ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਛਾ ਭਲਾ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਪਿਛੇ ਤੇ ਤਾਰ ਮੈ ਹੁਕਮ ਆਇਆ, ਕੇ ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਜੋ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਨੂੰ ਮੰਗੇਗੇਂ। ਪ੍ਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਸੰਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਚ ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਕਿਸ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਹੈ॥ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਬਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਨਾ ਮੈ ਗੁਰੂ ਹਾਂ, ਮੈ ਤਾਂ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਨੇ ਬੇ-ਅਰਥ ਦਾਵਾ ਬੰਨਿਆ ਹੈ, ਵੇਖੀਏ ਕੀਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਿੰਦਕਾਂ ਝੂਠ ਬੋਲਾ ਬਹੁਤ ਨਿਸੰਗ ਹੋ ਕੇ॥ ਝੂਠ ਵਿਚ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਝੂਠ ਦਾ ਦਮ ਥੋੜਾ ਹੈ॥ ਸਚ ਤਾਂ ਥੋੜੇ ਥਾਂਇੰ ਰਿਹਾ, ਝੂਠ ਦੂਰ ਥਾਇ ਜਾਇ ਫਿਰਿਆ ਦੇਸੀਂ ਪਰਦੇਸੀਂ, ਪਰ ਦਮ ਥੋੜਾ ਝੂਠ ਦਾ॥

ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਬਿਚ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇਹ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਈ ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਆਂਗੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਦਕ ਦਾਨ ਦੇਣਾ। ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈਂ, ਜਿਥੇ ਇਹ ਜੀਉ ਜਾਵੇ, ਉਥੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈਂ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ॥ ਤੁਸੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ ਕੀਹ ਆਂਧੇ ਹੋ, ਇਹ ਤਾਂ "ਆਪ ਗਏ ਅਉਰਨ ਹੂੰ ਖੋਵਹਿ ॥ ਆਪ ਨ ਦੇਇ ਚੂਰੂ ਭਰ ਪਾਨੀ, ਤਿਹ ਨਿੰਦੇ ਜਿਹ ਗੰਗਾ ਆਨੀ ॥" ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਗੇ ਨੇ ਦੀਆ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਦੇਖ ਲਵੋ ਜੋ ਕੌਣ ਸੀ ਬਾਤ ਬੁਰੀ ਹੈ ਸੁਤੰਤੀ ਹੈ ॥ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਏਥੇ ਦੇਖਾ ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਲੈਣਾ। ਇਹੋ ਨਾਮ ਕੀ ਗੰਗਾ ਆਂਦੀ ਹੈ ॥ ਜਿਨ ਆਂਦੀ ਹੈ ਓਸੇ ਨੂੰ ਨਿੰਦਕ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈਂ। ਮੈ ਤਾਂ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਦੇਖ ਕੇ ਈ ਲੜ ਲਗਾ ਹਾਂ। ਪੈਲੇ ਉਦਾਸੀ ਕਾ ਚੇਲਾ ਹੋਇਆ ਫਰ ਨਿਰਮਲੇ ਦਾ, ਫੇਰ ਖੰਡੇ ਪਹੁਲ ਲਈ। ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥ ਫੇਰ ਇਸੇ ਨਾਮ ਵਿਚੋਂ ਸਭੋ ਕੁਝ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹੈਂ, ਏਸ ਨਾਮ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਏਥੇ ਕੈਦ ਮੈ ਭੀ ਸੁਖ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ। ਧੰਨ ਨਾਮ ਹੈ ਏਹ। ਹੋਰ ਜੁਆਲਾ ਦਈ ਤੇਰੇ ਕਿਤਨੇ ਰੁਪੈਯੇ ਆਸਨ ਤੇ ਲਗੇ ਹੈਨ, ਆਸਣ ਅੱਛਾ ਹੈ ਕੋਈ ਬਾਕ ਰਹਿਆ ਹੈ ਦੁਭਨ ਵਾਲਾ। ਏਉਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ॥੨੧॥

੧੯

੧ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਜੁਆਲਾ ਦਈ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਉਤ੍ਰ ਹੈ ਤੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨਣਾ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ਮੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ ਸੋਈ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰ ਭਜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ, ਅਰ ਗੁਰਮਤ

ਥਿਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਤੈਂ ਜੋ ਆਪਣੀ ਧਾਰਨਾ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੜੀ ਮੇਹਰ ਜਾਣ ਤੂੰ ਤੇਰੇ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਮੇਹਰ ਹੈ, ਇਕ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਦੀ ਤਾਂ ਥੋੜੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਿਫਤੀ ਗੰਢ ਪਵੈ ਦਰਬਾਰ । ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਨਾਲ ਗੰਢ ਪੈ ਜਾਇ ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੰਢ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਭਾਮੇ ਕਿਤਨੀ ਹੀ ਦੂਰ ਰਹੇ ਪਰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਮੈ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਹਾਂ ਸਦਾ ਈ, ਕਿਸ ਕਰ ਕੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਿਸ ਬਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹੋ ਬਸਤ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਏਹੋ ਲੋੜ ਹੈ ਭਜਨ ਕਰਨ ਦੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਰਾਉਣ ਦੀ । ਸੋ ਉਹ ਜੋ ਸਰੂਪ ਦਾ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਥਾ ਸੋ ਉਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਤਿ ਹੈ, ਤੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਈ ਹੈਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣੀਂ। ਉਸ ਸਰੂਪ ਦਾ ਆਖਣਾ ਝੂਠਾ ਨਹੀਂ । ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਭੀ ਭਾਮੇ ਰਹੇ ਰਾਤਿ ਦਿਨ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾਨਣਾ, ਨਾਲੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੇ ਭੀ ਦੂਰ ਜਾਣਾ। ਬਿਨਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਜੇ ਮੂਹਿ ਨਾਲ ਚਾਹਿ ਬਾਣੀ ਭੀ ਪੜੇ ਤਾਂ ਭੀ ਕੁਛ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ॥ ਮਨਮਤ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੀ ਪਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਭੀ ਛੁਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ॥ ਰੋੜੇ ਤਾਂ ਬੜੇ ਉਪਾਧੀ ਹੈਨ, ਗੁਰਦੋਖੀ ਹੈਨ ਜੋ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦੋਖੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਦੋਖੀ ਜਾਣ ਲੈਣਾ।

ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਅਰ ਨਾਲੇ ਜਰਾ ਖਿਮਾ ਧੀਰਜ ਭੀ ਰਖੋ। ਜੇ ਰੋੜੇ ਨਾਹੱਕ ਬਾਧਾ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਓਹ ਆਪੇ ਹੀ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ । ਧੀਰਜ ਬੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੈਸੀ ਤੈਂ ਉਨਾਂ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਨਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਉਗਾ । ਰੋੜੇ ਕਿਸ ਦੇ ਬਿਚਾਰੇ

ਹੈਨ, ਬਾਧਾ ਕਰਨੇ ਤਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹੈ ॥ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਜਰਾ ਧੀਰਜ ਰਖੋ, ਜੇ ਧੀਰਜ ਰਖੋਗੇ ਤਾਂ ਕੇਤਾ ਮੁੜ ਪੈਣਗੇ, ਨਹੀਂ ਮੁੜਨਗੇ ਤਾਂ ਆਪੇ ਹੀ ਖਰਾਬ ਹੋਇ ਜਾਨਗੇ, ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋਏ ਜਾਣਗੇ ਜੇ ਨਾ ਮੁੜੇ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਧੀਰਜ ਰਖੋ ਜਰਾ ॥ ਅਗੋ ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਲਿਖਾ ਥਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਲੂਬਾਲੀਏ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤਾ ਬਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹੈਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਹੈ ਝੂਠ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਭਜਨ ਕਰੋ ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਮੰਗ ਉਹੋ ਮੰਗੋ ਜੋ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂੰ ਦਸੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਭ ਈ ਕੰਮ ਸਰਿ ਜਾਣਗੇ। ਮੇਰਾ ਭੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭੀ ਇਹੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਮੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥੨੨॥

੨੦

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਉਪਮਾਂ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੁਖ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਤਨ ਕਰਕੇ, ਨ ਮਨ ਕਰਕੇ, ਨਾ ਧਨ ਕਰਕੇ ਹੀ। ਪਰ ਜਦ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਖ ਹੋਏ ਗਏ। ਤਨ ਮਨ ਤੇ ਧਨ ਦੇ ਭੀ। ਐਥੇ ਦੇਖੋ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਜਾਗਾ ਹੈ ਕੈਦ, ਕਾਲਾ ਪਾਣੀ, ਪਰ ਨਾਮ ਦਾ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ ਏਥੇ ਭੀ ਅਸੀ ਬੜੇ ਰਾਜੀ ਹਾਂ। ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਫਕੀਰੀ ਭੀ ਦੋਵੇਂ ਬਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੈਨ, ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਥੁੜ ਨਹੀਂ, ਬਿਨ ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ। ਧਨ ਬੀ ਕਈ ਸੋ ਰੁਪਿਆ ਏਥੇ ਈ ਆਇ ਜਾਏ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥ ਸੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸੋ ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਾਮ ਕੇ ਪਾਛੇ ॥ ਸੋ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਕਹਿਣ ਹੈ ਬਾਰ ੨ ਦਾ, ਜੋ ਬਾਣੀ ਪੜੋ, ਨਾਲੇ ਭਜ

ਕਰੋ, ਦੋਵੇਂ ਕਰਣੇ, ਭਜਨ ਬਿਨਾਂ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ, ਭਜਨ ਬਿਨਾਂ ਬਾਣੀ ਭਾਮੇਂ ਪੜ੍ਹੇ ਈ, ਪਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਮਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਤੁਸੀ ਵੇਖ ਲੇਉ ਆਪ ਦੀ ਨੇੜੀ, ਜੋ ਕਿਤਨੀ ਬਾਣੀ ਏਸ ਭਜਨ ਨੇ ਪੜਾਈ ਹੈ, ਅਰ ਜੋ ਏਹ ਭਜਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸੋ ਵੇਖ ਲੇਉ ਜੋ ਕਿਥੇ ਕੋਈ ਬਾਣੀ ਪੜਦਾ ਹੈ। ਏਵੇਂ ਗਪਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੈ ਕੂਕੇ, ਏਉਂ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਆਂਧੇ ਹੈਂ ਠੋਕਾ, ਠੋਕਾ ਹੀ ਸਦਦੇ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮੂੰਹਿ ਆਇਆ ਹੋਰ ਬਥੇਰਾ ਭੌਂਕਦੇ ਹੈਂ ਮੇਰੇ ਤੇ। ਅਨੰਦ ਈ ਹੈ ਕੋਈ ਭਾਂਮੇਂ ਠੋਕਾ ਕਹੇ ਭਾਂਵੇਂ ਕੁਛ ਔਰ ਕਹੇ॥ ਸੋ ਜੀ ਸਾਰਾ ਮਤਲਬ ਏਹ ਹੈ ਬਾਣੀ ਭੀ ਪੜਨੀ ਤੇ ਭਜਨ ਭੀ ਕਰਣਾ ਅਰ ਮੰਗਣਾਂ ਭੀ ਇਹੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਦਕ ॥ ਸਿਦਕ ਏਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਨਾ ਫਿਰੀਯੇ ਗੁਰੂ ਤੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਤੇ। ਇਹ ਬਚਨ ਤਾਂ ਇਕ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀ, ਸਭ ਦੇ ਬਾਸਤੇ ਹੈਨ ਜੋ ਏਨਾਂ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨੇਗਾ। ਸੋ ਭਾਈ ਨਾਮ ਤੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕੰਮ ਸਰਿ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ, ਅਰ ਇਕ ਸੁਖ ਕੀ ਅਨੇਕ ਸੁਖ ਹੋਇ ਜਾਂਦੇ ਹੈ ਅਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹੈ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨਣੀ। ਅਰ ਸਾਰੀਆਂ ਬਖਸਾਂ ਭੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਮ ਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਨਾਮ ਹੋਊ, ਉਥੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਕ੍ਰਿਤਿ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ ਅਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਭਜ ਜਾਣਗੇ। ਸੋ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਸੋਈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਲਿਖਦਾ। ਮੈਂ ਗੁਰੁ ਨਹੀਂ, ਰਪਟੀਏ ਕੀ ਮਾਫਕ ਹਾਂ। ਪਰ ਏਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ, ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ॥ ਪਰ ਮੈ ਭੀ ਇਹ ਨਾਮ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਤਾਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅਖੀਂ ਵੇਖੀ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਧਾਰਨਾਂ ਏਹ ਹੈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ, ਜੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੇ ਬਿਹਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕੰਤ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਮੰਗਣਾ ਇਕ ਨਾਮ ਹੀ ਮੰਗਣਾ। ਜੇ

ਨਾਮ ਹੋਊ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸਾਰੇ ਦੀ ਸੁਖ ਆਏ ਜਾਣਗੇ। ਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਈ ਤੇ ਸਿਖੀ ਦਾਨ ਹੀ ਮੰਗਣਾ। ਮੈਂ ਆਪ ਤੇ ਦੇਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਪਰ ਏਸ ਉਪਾਇ ਤੇ ਸਭੋ ਕੁਛ ਹਥ ਆਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ। "ਸਗਲ ਉਦਮ ਮੈ ਉਦਮ ਭਲਾ ...... ਹਰਿਆ ॥" ਹੋਰ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈਂ ਜੋ ਤੂੰ ਤੇਂ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਜੀ ਮੇ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਏਹ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸ ਸਭ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ।

ਅਗੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਤੈਨੂੰ ਥੋੜੀ ਬਿਹਾਰ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਤੂੰ ਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈਂ, ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਨਾਲੇ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੋਣ ਸੋ ਭਾਈ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦੇਈਂ ॥ (੨੩)

੨੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਹੁਣ ਇਉਂ ਕਰੋ, ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ, ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਜਪੁ ਜਾਪ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ, ਹੋਰ ਭਜਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਤਨਾ ਹੋਇ ਆਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਪ ਜਾਪ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਫੇਰ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਨਿਕਲਣਿ ਲਗਣ ਤਾਂ ਓਸ ਵੇਲੇ ਚੰਡੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਗਣਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾਂ ਫੇਰ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ, ਹੇ ਸਕਤਿ ਮਾਤਾ ਹੇ ਭਗਵਤੀ ਮਾਤਾ ਹੇ ਜਗਦੰਬਾ ਆਦਿ ਅੰਤ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਹੋਰ ਜੈਸੀ ਬਣ ਆਵੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਗਊ ਭਛਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ। ਏਹ ਪਾਠ ਸਭੋ ਸਿੰਘ ਕਰਨ, ਕੁੜੀ,

ਮੁੰਡਾ, ਬੁਢਾ, ਬਾਲਾ, ਸਭ ਪਾਠ ਕਰੋ ਨਿਤ ਨੇਮ ਨਾਲ, ਅਰ ਏਹੋ ਮੰਗ ਮੰਗੋ। ਪਾਠ ਗੁਪਤ ਹੀ ਦਸਣਾ, ਗੁਪਤ ਹੀ ਕਰਨਾ, ਜੈਸੇ ਬਿਧਿ ਲਿਖੀ ਹੈ ਏਸੇ ਬਿਧੀ ਸੰਜੁਗਤ ਜੋ ਪਾਠ ਕਰੂਗਾ ਅਰ ਜੋ ਕਰਾਊਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾਂ॥ ਪਾਠ ਸੂਰਜ ਵਲ ਮੂੰਹ ਰਖ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਗੁਪਤ ਹੀ ਕਰਨਾ, ਹੋਰ ਅਠ ਬਰਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਭੜੌਣਾ, ਘਟ ਨਹੀਂ ਭੜੌਣਾ, ਕੁੜੀ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ, ਬੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਬਟਾ ਕਰੂਗਾ ਉਹ ਲੜਕੀ ਬਿਬਚਾਰਨ ਹੋਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਿਆਜ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾਂ॥ ੨੪॥

੨੨

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤੋ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ। ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਧੰਨ ਹੋ ਤੁਸੀ ਸਿਖੀ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਬੜੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਲੰਘ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਮ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਵਾਲ ਜਿਨਾਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਏਥੇ ਦਾ ਹਵਾਲ ਏਹ ਹੈ॥ ਏਥੇ ਨੈਣਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀ ਆਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਅਰਦਾਸ ਦਿਤੀ, ਅਰਦਾਸ ਉਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੀ, ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਮੈ ਡੰਡ ਪਾਈ। ਓਹ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਫਿਰੰਗੀਆਂ ਨੇ ਸੁਣ ਲਈ, ਫੇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ ਗੋਰੇ ਨੇ ਬਡੇ ਲਾਟ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਲਿਖਾ, ਗਵਰਨਰ ਨੇ ਐਥੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕਿਆ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਅਰਦਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ॥ ਦੇਸ ਮੇ ਜਾ ਕੇ ਸਭ ਕੂਕਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਕਲ ਉਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ॥ ਤਾਂ ਫੇਰ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬੜਾ ਗੋਰਾ ਆ ਕੇ ਪੁਛਣ ਲਗਾ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਤੁਮ ਨੇ ਦਿਠੀ ਦਈ,

ਅਸਾਂ ਕਹਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ ॥ ਫੇਰ ਉਹ ਬੋਲਾ ਗਵਰਨਰ ਲਿਖਾ ਹੈ ਅਬ ਤੁਮ ਕੋ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਟਾਪੂ ਮੈਂ ਜਾਨਾ ਹੋਗਾ । ਅਗੇ ਤਾਂ ਜੇਲਖਾਨੇ ਮੈ ਜਾਣਾਂ ਹੋਊ। ਮੈਂ ਕਹਾ ਜਿਥੇ ਮਰਜੀ ਹੈ ਲੈ ਜਾਉ ॥ ਤੁਸੀ ਆਪਣੇ ਬਚਣ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰ ਲਉ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਤੁਸੀ ਬਚੋ ਸੋ ਤੁਸੀ ਕਰ ਲਵੋ, ਤੀਜੀ ਬਾਰ ਏਥੋਂ ਬੋਲਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਹਾਲ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਅਗੇ ਸੋ ਹੋਊ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਲਾਟ ਨੇ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਬਾਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਏਨਾ ਦੇ ਹਥ ਕੋਈ ਬਾਤ ਆਈ ਨਹੀ, ਹੁਣ ਏਹ ਬੜੀ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹੈਂ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਦੀ, ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਫੜਨ ਨੂੰ ॥ ਗੁਰੂ ਹੀ ਪਰਦੇ ਕਜੇ ਹੈਂ । ਜੇ ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਫਕੜ ਲੈਣ ਤਾਂ ਏ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਕੇ ਜਾਣੇ ਕੇੜੇ ਟਾਪੂ ਲੈ ਜਾਣਗੇ । ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਬੜਾ ਡਰ ਹੈ । ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਲਿਆਏ ਹੈਂ ਜੋ ਏਥੇ ਰਹਾਂ ਤਾਂ ਚੋਦੇ ਵਰਗਾ ਕੰਮ ਕਰ ਦੇਊਗਾ, ਅਰ ਹੁਣ ਏਹ ਡਰ ਹੈ ਭਾਈ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਪਿਛੇ ਸੂੜ ਕਰਾ ਦੇਵੂ, ਏਹ ਭਰਮ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਵਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਏਨਾਂ ਨੂੰ, ਏਸ ਕਟਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਉਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਏਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁਖ ਵਡਾ ਹੈ, ਅਛੀ ਜਗਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਖੂਹੀ ਹੈ, ਹਵਾ ਬੜੀ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਨਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਇਕ ਦੁਖ ਵਡਾ ਹੈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ । ਸੁ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੂਰਿ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਚਾਹੂ ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਊ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਭੀ ਬੜੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਏਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕੀਤੇ ਹੈ ਮੇਰੇ ਬਾਸਤੇ। ਅਰ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੋ ਤੈ ਪ੍ਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈਂ ਸੋ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਐਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕਰਾਏ ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ । ਧੰਨ ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਬਹੁ ਦੁਖ ਪਾਵੇ ਖਾਲਸਾ ਸੋ ਤਾਂ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਥਾ ਨਾ, ਐਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਰਈਅਤ ਭੇਖ ਹੋਰ ਲੋਕ ਸਭੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹੈ ਅਰ

ਬਹੁੰ ਨਿੰਦਾ ਸੁਨਦੇ ਹਾਂ ਹੋਇ ਰਹੀ ਹੈ । ਦਮਦਮਐਆ ਨੇ ਬੜਾ ਅਚਰਜ ਕੀਤਾ ਜੋਰਾਬਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮਥਾ ਨਾ ਟੇਕਣ ਦਿਤਾ ॥ ੨੫ ॥

੨੩

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਨਾ ਲਿਆਉਣੀ, ਸਾਨੂੰ ਲੈਣੀ ਏਥੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ । ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਦੀ ਏਨੀ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਣੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਅਨੰਦ, ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਓਸੇ ਅੰਬ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆ ਕਰੋ, ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਨਾ । ਜਦ ਅਸੀਂ ਪਲਾ ਹਿਲਾਈਏ ਤਾਂ ਆਇ ਜਾਣਾ, ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਖੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਦੂਸ਼ਨ ਦੇ ਜਾਣਾਂ ਭਾਂਵੇ ਬੀਸ ਬਾਰ, ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ । ਏਹ ਅਰਦਾਸਾਂ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸਮਝ ਕੇ ਫੇਰ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਾਲ ਦੇਣੀਆਂ ਅਰ ਸਾਰੀਆਂ ਯਾਦ ਰਖਣੀਆਂ ਜੋ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਭਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦਾ, ਸਮਾਂ ਹੈ ਨਿਕਲ ਜਾਊਗਾ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਐਸੀ ਤੰਗੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ। ਅਰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਆਈ ਹੈ ਸੋ ਅਸੀਂ ਅਛੀ ਤਰਹ ਪੜੀ ਹੈ ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਦੂੰਦ ਲਿਖਾ ਹੈ ਅੜਾਲਿਆਂ ਬਰਸਾਂ ਚਾਲੀਏ ਤਾਂਈ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਨੇ ਭੀ ਬੜੀ ਸਿੰਙ ਮਿਟੀ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਜੁਲਮ ਉਤੇ ਲਕ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਨੇ, ਦੇਖੀਏ ਅਗੇ ਹੁਣ ਕੀ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਤਾਂ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਹੈਨ ਅਰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਭਾਈ । ਅਰ ਭਾਈ ਅਚਰਜ ਖੇਲ ਰਚਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨੇ, ਇਕ ਤਾਂ ਆਂਧੇ ਹੈਂ ਜੇ ਬਸ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਾਨ ਮਾਰ ਦੇਈਏ । ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਉਣ ਕਮਲੇ, ਕਉਣ ਸਿਆਣੇ ਹਨ ॥ ਤਪੇ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਆਖੇ ਮਾਰ ਦੇਈਏ ਕੱਲੇ ਬੈਠੇ ਨੂੰ॥ ਸਿਖੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਤੀ ਫੇਰ ਹਟ ਗਏ ਦੇਖੋ ਹਟ ਜਾਊਗਾ ਕਲਾਮ

ਤੇ ਕਛਾਂ ਪੁਆਈਆਂ ਹੈਨ। ਲੋਕ ਏ ਤਾਂ ਜੀ ਠੀਕ ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ ਹੋਇ ਗਏ ਨੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਨਾ, ਅਤੇ ਨਾ ਅਖੀਂ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਦੇਖੋ ਏਹ ਕਲਾਮ ਦਾ ਲਛਣ ਹੈ, ਕਹੇ ਸੁਣੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ, ਏ ਕੀ ਕਰਨ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥੀ ਇਕ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਮੈ ਮਿਲ ਜਾਵਹਿਗੇ। ਸੋ ਸਭਨਾਂ ਇਕ ਸੁਭਾਉ ਹੋਇ ਗਇਆ, ਬਿੱਲਿਆਂ ਜੇਹਾ ਹੀ ॥ ਅਗੋ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਸੋ ਸਮਾ ਤਾਂ ਆਇ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ ਨੇੜੇ ਹੀ, ਅਗੋ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਅਰਥ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਾਲੂਮ ਕਰਬਾਏ ਹੈਂ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ੨ ਲਿਖ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕਹੇ ਮੂਜਬ, ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਲੈਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਬਡੀ ਕੁਸ਼ਾਮਤ ਕਰ ਕੇ ਦਈਦੀ ਹੈ ਜੀ, ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਡਰ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਡਰ ਹੈ। ਹੋਰ, ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖੋ ਨਾ ਅਸੀਂ ਲਿਖੀਯੇ। ਦਰਸ਼ਨ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿਣਾ ॥ ੨੬ ॥

੨੪

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਹੋਰ ਸੂਵਤ ਨੂੰ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀਂ। ਹੋਰ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ ਥੁਆਡੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰਹ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸੁਖੀ ਹਾਂ ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ ਗੁਰ ਚਾਹੂਗਾ ਤਾਂ ਏਹ ਬੀ ਮਿਟਾ ਦੇਊਗਾ, ਗੁਰੂ ਸਭਨਾਂ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਹੈ ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਅਰਜ ਬਿਨਤੀ ਈ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੋ,

ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ਹੋਰ ਮਾਈ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਰ ਕੇ ਮਥਾ ਟੇਕਿਆ ਬਾਚਣਾ। ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਬੀਬੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਦੇਉ ਜਿਥੇ ਮੰਗੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਗੇ ਭੀ ਲਿਖਿਆ ਥਾ। ਭਾਈ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਰਿਜਕ ਭੀ ਬਥੇਰਾ ਹੋਊਗਾ। ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, "ਹਰ ਬਿਸਰਤ ਸਭ ਕਾ ਮੁਹਿਤਾਜ"॥ ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ਢਿਲੇ ਨਾ ਹੋਣਾਂ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾਂ ਅਰ ਜਿਤਨਾਂ ਬਣ ਆਵੇ ਉਤਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰ॥ ਕਰਨਾਂ ਸਾਰੇ ਟਬਰ ਨੇ ਅਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਸਭ ਨੇ ਕਰਨੀ। ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਮੈਂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸੋ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜੇ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਨਿਤ ਕਰੇਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਬਹੁਤ ਕੰਠ ਹੋਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ॥

ਬਾਣੀਂ ਪੜਨ ਤੇ ਅਤੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਤੇ ਆਲਸ ਨ ਕਰਨਾਂ। ਜੁਵਾਬ ਸਤ ਹੈ॥ ਅਰ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਭੀ ਸਭ ਦੀ ਕਰਨੀਂ ਜੋ ਬਣ ਆਵੇ ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਰੋਟੀ ਕਪੜੇ ਦੀ। ਹੋਰ, ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਤੂੰ ਅਖਰ ਪੜ ਲੈ ਅਛਾ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਇ ਜਾਇਂ॥ ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਬੀ ਪਾਉਣੇ ਜਿਤਨੇ ਤੁਮ ਤੇ ਪੁਜ ਆਵਣ॥ ਅਰ ਥੋੜਾ ਕੰਮ ਤੇ ਬੇਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਾਠ ਕਰਣ ਲਗ ਜਾਇਆ ਕਰੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਹੁਣ ਜੇ ਕੋਈ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਬਲ ਆਵੇ, ਸਭ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਜੋ ਐਂਨੇ [ਫਿਲਾਣੇ ਨੇ] ਐਤਨੀਂ ਬਾਣੀ ਕੰਠੇ ਕੀਤੀ ਹੈ॥ ਆਪੋ ਆਪਨੀ ਸਭ ਨੇ ਲਿਖਣੀਂ ਨਿਆਰੀ ਨਿਆਰੀ॥ ਹੋਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਦੋ ਗਾਈਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸਾਲਾ ਲੈ ਲੈਣੀਆਹ। ਹਛੀਆਂ ਹੋਵਨਿ। ਦੁਧ ਭੀ ਅਛਾ ਦੇਖ ਲੈਣਾਂ ਅਰ ਬਛੇ ਦੇਣ ਬਾਲੀਆਂ ਹੋਵਣ॥ ੧੦੦) ਰੁਪੈਯਾ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਥੁਹਾਡੇ ਬਾਸਤੇ ਹੋਰ ਜਿਥੇ ਥੁਹਾਡੀ ਮਰਜੀ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਲਾਇ ਦਿਉ। ਹੋਰ ਮਾਈ ਤੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਖੰਗ ਹੋਇ ਗਈ ਹੈ ਸੋ ਤੂੰ

ਮਾਈ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰਿ। ਭਜਨ ਤੇ ਬਿਨਾ ਤਾਂ ਰੋਗ ਸੋਗ ਲਗੇ ਰਹੁੰਦੇ ਹੈਨ ॥ ਹੋਰ ਜਿਮੀਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਪਈ ਦਾ ਨਾ ਦੇਣਾ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਂਝੀ ਰਲਾ ਲੈਣੀ, ਨਾਂ ਰਲਣ ਤਾਂ ਮਾਮਲੇ ਖਰਚ ਉਤੇ ਦੇ ਦੇਣੀ ਜਮੀਨ ਕੁਝ ਬਾਧਾ ਮਿਲੇ, ਬਾਧਾ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਾਮਲੇ ਉਤੇ ਦੇ ਦੇਣੀ॥ ਜੇ ਬਟਾਈ ਮੈਂ ਨਫਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਟਾਈ ਉਤੇ ਦੇਣੀ, ਅਛੇ ਭਲੇ ਮਾਨਸ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਬਈਮਾਨੀ ਨਾ ਕਰਨ। ਦੇਖਣਾਂ ਪਈ ਜਮੀਨ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨ ਦੇਣਾ। ਜੇ ਸੀਰੀ ਰਲੇ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਜਰਾ ਸੀਰੀ ਨਾਲ ਨਰਮਾਈ ਰਖੋਗੇ ਤਾਂ ਸੀਰੀ ਕੰਮ ਭੀ ਅਛਾ ਕਰਨਗੇ। ਹੋਰ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਮੈ ਤੇ ਜਹਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇ ਉਹਾ ਭੀ ਜਾਣਾਂ ਜਰੂਰ। ਦੋਹਾਂ ਤੇ ਨਾ ਜਾਇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਇਕ ਜਣਾ ਹੀ ਜਾਵੇ। ਹੋਰ ਕਿਆ ਲਿਖੀਜੇ, ਬਹੁਤ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਤੁਸੀਂ ਮੰਨਣ ਬਾਲੇ ਜਾਣੋ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾਂ ਅਰ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਆਪਸ ਮੈਂ ਅਛੀ ਤਰਹ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿਣਾਂ ਕਠੇ, ਕਿਤੇ ਜੁਦੇ ੨ ਨਾ ਹੋਇ ਜਾਣਾ, ਤੀਮੀਂ ਤਲੀਆ ਦੇ ਆਖੇ ॥ ਅਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਤੇ ਬੇਲ ਲਗੇ ਤਾਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਗਜ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨਾ॥ ਅਰ ਨਮੇ ਗਰਾਇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਬੀ ਖਬਰ ਲਿਖਣੀ ਜਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਆਵੇ ਸਾਡੀ ਬਲ, ਕਿਸ ਤਰਹ ਮੁਕਦਮਾ ਨਿਬੜਾ॥ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀਂ ਰੁੜਕੀ ਅੰਬਾਲੇ ਉਤ੍ਰ ਕੇ॥ ੨੭॥

੨੫

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਭਾਈ ਸੁਵੇਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਧਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਐਤਨੀ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਪਾਰ ਚਲ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ, ਨਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀਆ, ਇਹ ਕੰਮ ਹਰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਧਰਮ ਡੰਡ ਕੋਈ ਹੀ ਸਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਰ ਹੋਰ ਤਾਂ ਡੰਡ ਪਿਰਥੀ ਬਹੁਤ ਭਰਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ, ਐਥੇ ਆ ਕੇ ਭੀ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਦੋ ਦੋ ਬਰਸ ਰਹਿ ਕੇ ਖਾਲੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹੈਨ। ਨਾਲੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਹੈਨ॥ ਤੁਸਾਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਿਖਾਂ ਵਾਲੀ ਕੀਤੀ, ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲਛਨ ਬਾਲ ਜਿਨਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੁਛ ਪਦਾਰਥ ਜੋ ਬੁਹਾਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਸੋ ਤੁਸੀਂ ੧੦੦) ਰੁਪੈਯਾ ਤਾਂ ਰੁੜਕੀ ਦੇ ਜਾਣਾ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ੨੦੦) ਦੋ ਸੈ ਡੇਰੇ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਣਾ, ੧੦) ਦਸ ਸਰਫੀਆਂ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੀਆਂ। ਪਦਾਰਥ ਖਰੇ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣਾ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਸਾਹੁ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਰਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਨਾਉਣਾ, ਇਕ ਨਾਏ ਤਾਂ ਇਕ ਸਰੀਰ ਗੀਡਤੀ ਖੂਬ ਕਛ ਮੇ ਦਬਾ ਕੇ ਰਖੇ, ਫੇਰ ਦੂਅ ਨਾਏ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸਣਾ, ਨ ਦਿਖਲਾਣਾ ਧਨ॥ ਹੋਰ ਜੋ ਅਰਦਾਸਾਂ ਹੈਂ ਸੋ ਭੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣੀਆਂ, ਨਾ ਕਿਤੇ ਡੇਗ ਦੇਣੀਆਂ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣੀਆਂ, ਨਾ ਅਖਰ ਜੁੜ ਜਾਣ, ਦੇਖਣਾ ਬਡੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹੈਨ॥ ਡਿਗਣ ਤੇ ਅਰ ਜੁੜਨੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾਈ ਰਖਣੀ। ਅਰ ਮੁਠੱਡੀਂ ਉਤਰ ਕੇ ਸਾਡੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇ ਦੇਣੀ ਅਰ ਆਪਨੇ ਬਾਲੀ ਅਰਦਾਸ ਦਖਾਉਣੀ ਮੁਠੱਡੀਂ, ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਏਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਹੀ ਮੰਨਣੀ ਜੋਗ ਹੈ॥ ਅਰ ਨਾਲੇ ਸਾਡੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ ਮੁਠੱਡਿਆਂ ਕੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਕੋ, ਨਾਲੇ ਆਖਣਾ ਭਾਈ ਸਾਡੀ ਬਲਿ ਭੀ ਮੁਠੱਡਿਆਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਆਉਣ ਬਾਲੇ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਆਪਣੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਣੀ॥ ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ ਤੁਸੀਂ ਆਖਣਾ ਮੁਠੱਡੀਂ॥ ਨੇ ਜਾਨੀਏ ਕੋਈ ਦੇਖੇ ਕਿਥੋਂ ਆਂਦਾ ਹੈ ਪਦਾਰਥ। ਕਹਣਾ ਨੌਕਰੀ ਲਗੀ ਤੇ ਕਰਾਂਗੇ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਸੌਦਾ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ ਕਲਕੱਤੇ ਤੇ ਬਣਾਤਾਂ ਹੋਰ ਲੀੜਾ, ਇਉਂ ਆਖ ਦੇਨਾਂ। ਅਵਲ ਤਾਂ ਕੌਣ ਪੁਛਦਾ ਹੈ ਇਹ ਚਿਠੀ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰਖਣੀ, ਏਹ ਚਿਠੀ ਤੁਸਾਡੀ

ਹੈ ਖਬਰਦਾਰੀ ਭੀ ਹੈ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੁਵੇਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਹਿਰੇ ਬਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਐਤਨਾ ਦੁਖ ਹੈ ਆਏ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਾਹੀਂ, ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੜਾ ਭਰਮ ਹੈ ਚਿਠੀ ਦੀ ਬੜੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਮੇਰੀ, ਕਹਿੰਦੇ ਹੈਨ ਕਿਤੇ ਚਿਠੀ ਭੇਜ ਕੇ ਸੂੜ ਨਾ ਕਰਾਏ ਦੇਵੇ, ਏਧੇ ਪਿਛੇ ਬਹੁਤ ਆਦਮੀ ਹੈ ਐਥੇ ਭੀ ਇਕ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਬਡੇ ਸਾਂਹਬ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਮੇਰਾ ਨਾਉਂ ਲੈ ਕੇ ਆਖੇ, ਇਹ ਆਖਦਾ ਬੀ ਜੇ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਲੈ ਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀ ਕੁਰਸੀ ਸਭ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਏਹ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਭਰਮ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਬਿਲਿਆਂ ਦਾ ਸੂੜ ਨਾ ਕਰਾ ਦੇਵੇ॥ ਅਰ ਮੈਂ ਭਾਈ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾਹੀ ਬੋਲਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਂਧੇ, ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਈ ਡਰਾਉਂਦੀ ਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਭੀ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਭਰਮ ਹੋਇਆ ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਅਗੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਦੇਸ ਮੱਲ ਲਿਆ ਥੀ ਦਿਲੀ ਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਹ ਹੁਣ ਬੀ ਮੱਲ ਲੈਣਗੇ, ਤੁਸੀ ਏਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰੋ, ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਏਹ ਭ੍ਰਮ ਪਾਇਆ॥ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭੀ ਕਹਾ, ਏਨ ਨਹੀਂ ਕਹਾ, ਏਹ ਤਾਂ ਮੰਡਿਆਂ ਦੀ ਖੇਲ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੇ ਏਹੁ ਆਖਦਾ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਨਾ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਏ ਜਾਣੀ ਜੇ ਏਹ ਭੀ ਆਖ ਦੇਊ ਤਾਂ ਬੜਾ ਗਜਬ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਉ ਛੇਤੀ ਦੂਪ ਚੁਪਾਤੇ।। ਸੋ ਭਾਈ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਸਭੋ ਕੁਝ ਬਥੇਰਾ ਹੈ। ਦੇਸ ਮੈ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਵੈਰ ਕੀਤਾ ਪੁਜ ਕੇ। ਬੇਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਲਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਫੇਰ ਦਿਤੀ ਅਵਚਲਾ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਤਾਈਂ। ਸੋ ਕਲਾਮ ਕਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਤੁਸੀ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾਂ ਦੁਹੀਂ ਜਹਾਨੀਂ ਮੂਹ ਕਾਲਾ

ਅਰ ਰੁਈ ਸਿਆਹ ਹੋਈ। ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਤੇ ਕੋਈ ਬਸ ਨਹੀਂ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਏਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਹੋ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸੇਵਾ ਟਹਲ ਕਰੀਯੇ। ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਥਾ ਬਹੁ ਦੁਖ ਪਾਵੈ ਖਾਲਸਾ, ਸੋ ਦੁਖ ਹੋਆ ਹੈ। ਰਛਿਆ ਦਾ ਭੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ। ਸੋ ਰੱਛਿਆ ਭੀ ਠੀਕ ਹੋਊਗੀ। ਈਸਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਦਿਨ ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਹੋਰ ਏਥੇ ਰੁਤ ਤਾਂ ਅਛੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਪਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨ ਗਰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਛਰਦਾਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਏਥੇ ਮਛਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਛਰਦਾਨੀ ਲਾਈ ਤੇ ਮਛਰ ਨਹੀਂ ਲੜਦਾ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ, ਪਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮੇਟੂਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਮਿਟ ਜਾਊ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥ ਜੇ ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਏਸੇ ਭਾਉਂਦੀ ਹੋਊ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੀ ਬਸ ਹੈ, ਤਾਂ ਏਸੇ ਅਛੀ ਹੈ ॥ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਕਰਣਹਾਰੇ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੀ ਮਿਠਾ ਲਗੇ॥ ਜਹਾਂ ੨ ਤੁਸੀਂ ਜਾਵੋ ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ ਸਰਬ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਤੇ ਗਜਾਇ ਦੇਣੀ। ਭੋਗ ਪਾਠ ਦਾ ਹੋਰ ਸਭ ਬਚਨ ਸੁਣਾਏ ਦੇਣੇ, ਅਗੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਣ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ॥ ੨੮ ॥

੨੯

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਲਖਾ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸ਼ਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸ਼ਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਸੀ

ਰਾਜੀ ਅਨੰਦ ਹਾਂ। ਆਪ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਰਾਜ਼ੀ ਅਨੰਦ ਹਨ; ਟੰਗੁਨ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਮੋਰਮਈ ਹਾਂ। ਤਿਨੇ ਬਾਏ, ਜੁਆਹਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਰਮਾ ਸਿੰਘ ॥ ਭਾਈ ਜੀਉਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੇ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ॥ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਕਹਿਣਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੀ ਮਾਝੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਫਤੇ ਬਲੌਣੀ ਜੀ, ਅਰਦਾਸ ਭੇਜੀ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਤੁਸਾਂ ਅਪਣੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਭੇਜਨੀਂ ਜੀ ॥ ੨੯ ॥

੨੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਵਿਰਾਹੀ ਭਾਈ ਨੈਣਾ ਸਿੰਘ, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਉਬੋਕੀ, ਭਾਈ ਮਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਆਲਾ ਸਿੰਘ, ਬਸਾਵਾ ਸਿੰਘ, ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਮੂਹ ਸੰਗਤ ਉਬੋਕੀ ਨੂੰ, ਠਟੀਂ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਅਰ ਭਾਈ ਪੰਜੇ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਠਟੀ ਕੀ ਨੂੰ, ਠਰੂ ਭਾਈ ਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਠਰੂ ਕੀ ਨੂੰ, ਜੌਹਲੀਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਜੌਹਲਾਂ ਕੀ ਨੂੰ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕੋ, ਲਾਹੌਰ ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਵਾਇਆ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਲਾਹੌਰ ਕੀ ਨੂੰ, ਕਕੜਾਈ ਤੇ ਭਸੀਣ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੋ, ਨਾਮ ਗਾਮ ਲਿਖਣੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਾਗਤ ਬਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ॥ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਅਨੰਦ ਹਾਂ ਸਭ ਤ੍ਰਾਂ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹਾਂ। ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸੰਮਹ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ

ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ॥ ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਖਾਂਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਖੰਡ ਘਿਉ ਦੁਧ ਚਾਵਲ ਤਰਕਾਰੀ ਆਟਾ, ਪੈਨਣ ਨੂੰ ਲਠਾ ਖਾਸਾ ਬਹੁਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਸੁਕਾਰ ਦੀ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਹੈ, ਜਗਹ ਭੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਖੁਲੀ, ਪਰ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ, ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਾ ॥ ਇਹ ਦੁਖ ਕਟਣਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸ, ਗੁਰੂ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਭੀ ਕਟ ਦੇਉਗਾ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ, ਅਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠ ਕੇ ਜਰੂਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਜਰੂਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ। ਅਰਦਾਸ ਏਹ ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸੁਣਾਏ ਦੇਣੀ, ਜੇ ਬਣਿ ਆਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਕੰਠ ਕਰਨੇ ॥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਪ, ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ, ਆਸਾ ਬਾਰ, ਸੁਖਮਣੀ ਜਰੂਰੀ ਕੰਠ ਕਰਨੇ, ਅਰ ਨਿਤ ਨਾਇ ਕੇ ਝਲਾਂਗੇ ਪੜਨੇ, ਅਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣੇ, ਫੇਰ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਣੀ ਅਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਉਣਾ ॥ ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਨਾਂ, ਏਸ ਰੀਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਜੋ ਚਲੇਗਾ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਭੀ ਨਾ ਹੋਊਗਾ, ਸੋ ਉਪਾਧਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਟਲ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਬਚਨ ਮੇਰੇ ਜਰੂਰ ਮੰਨਣੇ, ਏਹ ਨਫੇ ਬੁਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਦੇਖੋ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੈ, ਅਸੀ ਕੈਦ ਤਾਂ ਹੋਇ ਗਏ, ਕਿਤੇ ਕਰਮ ਨੇ ਕਰਾਇ ਦਿਤੇ ਸਾਡੇ ਨੇ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਪਰ ਏਥੇ ਭੀ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ ॥ ਬਾਣੀ ਜਰੂਰ ਸਭ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ॥ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ॥ ਸਬਦ ਜੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਪੜਨੇ। ਦੇਖੋ ਸਮਾਂ ਐਸਾ ਈ ਹੈ ॥ ਮੂਰਖ ਲੋਗ ਆਂਧੇ ਹੈਨ ਏਹ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹੈਨ । ਏਹ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਦੇਖੋ ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰੌਲਾ ਭੀ ਦਿਖਾਲ ਦੇਊਗਾ, ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਸਭ ਕੁਛ ਬਥੇਰਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਬਾਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ॥ ਨਾਰਲੀ ਬਾਲੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰਬ ਕੋ ਫਤੇ ਬੁਲਾ ਦੇਣੀ ਮੇਰੀ ॥

ਅਰ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾ,ਕਿਤੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਇਸ ਚਿਠੀ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜ ਦੇਣਾਂ ॥ ਅਰ ਸੰਗਤਿ ਸੁਣੇ ਓਹ ਰੌਲਾ ਨਾ ਪਾਵੇ, ਚੁਪ ਚਾਪ ਰਖੇ, ਜੇ ਗੋਰਾ ਸੁਨੂ ਜਿਲੇ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਇਥੇ ਵਾਲੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਲਿਖੂ, ਤੁਸੀਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ॥ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੋਕ ਮਿਲ ੨ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ ॥ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਥੇ ਨਾ ਲੈ ਜਾਣਿ। ਦੇਖਣਾਂ ਅਛੇ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੂੰ ਨਾਂ ਦਸੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਮਿਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਚਿਠੀ ਦਿਖਾਲਣੀ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਨੂੰ। ਮੂਰਾਣੇ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸੁਵੇਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫਤੇ ਗਜਾ ਦੇਣੀ, ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ। ਹੋਰ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮੂੜੀਏ ਪੰਜ ਦਮੜੇ ਦੇ ਜਾਣੇ ਬਹਿਰੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਲੜਕੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਆਖਣਾਂ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਪਾਇ ਦੇਣ ॥ ੫) ਦਮੜੇ ਉਤਮੀ ਨੂੰ ਦੇ ਜਾਣੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਆਖਣਾਂ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਭੋਗ ਪਾਣੇ, ਜਿਤਨਾਂ ਕੁ ਉਸ ਤੇ ਸਰੇ ੧੦। ≡) ਖਰਚਾ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ੫) ਮੂਡੀਆ ਦੇ ਉਤਮੀ ਨੂੰ ਇਕ ਜੋੜਾ ੨੦। ≡)॥ ਅਰਦਾਸਾ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸਮਾਲ ਕੇ ਲੈ ਜਾਈਂ, ਜਿਥੇ ਦੀਆਂ ਹੈਨ ਤਿਥੇ ੨ ਤੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਦੇ ਦੇਈਂ ॥ ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਜਾਵੇਂ ਓਥੇ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੂੰ ਅਰਦਾਸਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇ ਦੇਨੀਆਂ ॥ ੩੦ ॥

੨੮

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਜੋਗ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕੌਰ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਨੀ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਧਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਏਨੀਂ ਦੂਰ ਸਮੁੰਦਰੋ ਪਾਰ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ, ਏਨਾ ਤੁਸੀਂ ਤਸੀਹਾ ਸਹਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਿੱਖੀ ਬਾਲਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਮੈ

ਤੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਦੇਹ ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੇ ਭੰਗੀ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਓਸ ਨੂੰ ਭੀ ਬੜੀ ਚਾਹ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਣਾ ਭੀ ਬੜਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੋ ਬਾਬਾ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਆਵੇ ਨਾ ਛੇਤੀ, ਜੋ ਕੋਈ ਆਵੇ ਈ ਤਾਂ ਬਰਸ ਦਿਨ ਮੈ ਆਵੇ ਇਕ ਆਦਮੀ, ਅਰ ਜਨਾਨਾਂ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ, ਸੋ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਏਤਨੀ ਦੂਰ ਅਰ ਏਨਾਂ ਬਹੁਤਾ ਖਰਚ ਕਰ ਕੇ ਆਉਣਾ ਅਰ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਸਹਿ ਕੇ, ਸੋ ਏਥੇ ਏਮੇ ਮਲੇਛ ਮਿਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਲਮੀ ਹੋਏ ਗਈ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਰਵਾਇ ਦਿਤੀ, ਸੋ ਏਨਾਂ ਹੁਣ ਬੜੀ ਤਕੜਾਈ ਕਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥ ਸੋ ਏਨਾਂ ਦੇ ਭੀ ਕੁਛ ਬਸ ਨਹੀਂ ॥ ਜਿਹੜਾ ਬੜਾ ਗੋਰਾ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਉਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਲਿਖਾ ਹੁਕਮ ਏਥੇ ਕੰਧ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਹੈ, ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਤ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰੋ, ਅਰ ਜੇ ਕੁਛ ਬਾਹਿਰ ਤੇ ਸਿਟੇ ਅੰਦਰ ਕੋ, ਅੰਦਰੋ ਬਾਹਰ ਸਿਟੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਕੈਦ ਕਰੋ, ਅਰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਏਥੇ ਸੌਂਹੇ ਖੜਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਉ ਸੋ ਇਹ ਇਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹੈਂ। ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਏਨਾਂ ਦੇ ਸੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮਨ ਮੈ ਨਰਮਾਈ ਪਾਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਏ ਕੁਛ ਕੰਮ ਕਰਾਇ ਦਿੰਦੇ ਹੈਨ। ਕੋਈ ਕੋਈ ਸੰਤ੍ਰੀ ਭੀ ਐਸੇ ਹੈ ਬਾਹਰ ਤੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਮਲੇਛਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਮਲੂਮ ਹੋਏ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਏ ਨਾਲੇ ਸੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਕੈਦ ਕਰਨ, ਨਾਲੇ ਨਾਮ ਕੱਟ ਦੇਣ, ਨਾਲੇ ਬੇਂਤ ਮਾਰਨ, ਨਾਲੇ ਜੇੜਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਕੈਦ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ॥ ਅਰ ਕੇ ਜਾਣੇ ਕੌਣ ਟਾਪੂ ਮੈ ਸਾਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣਗੇ, ਕੈਸੀ ਔਖੀ ਜਗਾ, ਗੁਰੂ ਹੀ ਪੜਦਾ ਕਜੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀ ਮਨੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਨਾ ਆਉ ॥ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬੰਦ ਮੈ ਹੈ, ਜੇ ਕਰ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁਖ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਊਗਾ, ਅਰ

ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਜਾਨੀਏ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਨਗੇ ॥ ਇਹ ਜਗਾ ਅੱਛੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਅਕੰਤ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਵਿਚ ਖੂਹਾ ਹੈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁਖ ਹੈ, ਐਸੀ ਜਗਹ ਸਾਨੂੰ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ॥ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਏਨਾਂ ਦੀ ਤਕੜਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਬੀਹ ਬੰਦੂਕਾਂ ਕੰਧੇ ਧਰੀ ਫਿਰਨ, ਇਹ ਦੁਖ ਹੈ ਜੋ ਆਪਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਾਥ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ॥ ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜੇ। ਖੁਲੀ ਹੋਵੇ, ਆਦਮੀ ਆਵਣ ਜਾਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ, ਤਾਂ ਤੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨਾ ਕਰਣ ਦੇਣ, ਪਏ ਮਗਜ ਖਾਣ ਦੇ ਅਰਥ। ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਬਿਨਾ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ॥ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਦਾ ਤਾਤ ਪਰਜ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਜੇ ਕਰ ਏਸ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਜਾਇ ਰਹੀ ਮਾਝੇ ਪੰਜਾਬ ਮੈ, ਤਾਂ ਏਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਹੈ ਬਹੁਤ ਅਰ ਇਸ ਦਾ ਕਹਾ ਮਨਦੇ ਹੈਨ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸੂੜ ਕਰਵਾਇ ਦੇਊਗਾ, ਏਸ ਦੀ ਬੜੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖੋ। ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ ਏਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬੜੀ ਤਕੜਾਈ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਮਨ ਮੈ ਕੁਛ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਭੈ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਰਾਤਿ ਦਿਨ। ਭਾਈ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਮਨਹ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਨ ਆਉ। ਪਰ ਜੀ ਸੰਗਤ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੁਮਾਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ ਕਈ ਹਿਸੇ, ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਹਮਾਰੇ ਜੈਸੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਹੈਨ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਬੜਾ ਦੁਰਲੰਭ ਹੈ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊਗਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਦੇ ਈ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹੈਨ, ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਣੇ ਹੈਨ, ਹਮਾਰਾ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਕ ਨਾਤਾ ਭੈਣ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਇਹੋ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ। ਅਗੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ਭਾਈ ਅਸਚਰਜ ਖੇਲ ਹੋਇ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਨੂੰ ਤੇ ਇਉਂ ਦ੍ਰਿੜਾਇ ਛਡੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਕਨਾਂ ਨੂੰ

ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਮਿਲੇ ਤੇ ਬਡਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਏਸ ਬਾਤ ਨੂੰ, ਨਾਲੇ ਨਫੇ ਟੋਟੇ ਨੂੰ ॥ ਪਰ ਜੀ ਤੁਸੀ ਇਹ ਬਾਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣੀ, ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਪਾਇ ਛੋਡਾ ਹੈ ਏਨਾਂ ਨੂੰ । ਮੈ ਤੇ ਜੀ ਨਾਂ ਭੈ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਹਾਂ ਨਾਂ ਕੁਛ ਬਖਸ ਈ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਥ ਮੈ ਹੈ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੇ ਇਹ ਮਲੇਛ ਮਿਲਣ ਦੇਣ ਤਾਂ ਬਚਨ ਬਲਾਸ ਤਾਂ ਐਤਨੇ ਕਰੀਏ ਤੇ ਸੁਣੀਏ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਅਨਗਿਨਤ, ਪਰ ਜੋ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਦੀ ਮਰਜੀ ਐਸੀ ਹੀ ਹੈ। ਐਂਵੇ ਮੇਲਾ ਭੀ ਜੇ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਪਨੇ ਜੇਸਾ ਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਮੇਲੇ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਮੇਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਛੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਈਏ, ਬਹੁਤ ਬਚਨ ਪੁਛੀਏ ਤੇ ਸੁਣਾਈਏ ॥ ਭਾਈ ਅਸੀਂ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਮਨਹ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਆਵਣ ਜਾਣ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਬਡੀ ਹੈ । ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਜੇ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊ ਤਾਂ ਹੋਊ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ॥ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਬੜੀ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈਂ ਜਿਤਨਾ ਚਿਰ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਨਾਲ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਸਿੰਘ, ਏ ਮਲੇਛ ਬਡੇ ਨਿਰਦਿਆ ਹਨ, ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਈ ਸੰਭਾਲੂਗਾ ॥ ੩੧ ॥

੨੯

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਕਿਰਪਲ ਸਿੰਘ, ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ, ਪ੍ਰਉਪਕਾਰੀ, ਧਰਮ ਕੇ ਰਛਕ, ਬਾਣੀ ਕਾ ਰੂਪੋ, ਸਤਿ ਸੰਤੋਖ ਕੀ ਮੂਰਤਿ, ਸ੍ਰਬ ਗੁਣਾਂ ਕੇ ਸੁਪੰਨ ਸਰਬ ਉਪਮਾਜਗ੍ਹੁ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ॥ ਹੋਰ ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ ਆਪ ਕੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ

ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ । ਹੋਰ ਜੀ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੂ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾ ਜੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਭੋਗ ਪੁਆਉਣ, ਜੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ ਪਾਉਣ, ਜਿਉ ਪਾਉਣ ਤਿਮੇ ਪਾਉਣ । ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨਾ ਅਰ ਜਨਾਨੇ ਮਰਦਾਨੇ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਤੋ ਲੈ ਕੇ ॥ ਅਰ ਸਿੰਘਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜਾਏ ਦੇਣਾਂ ॥ ਅਰੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ, ਛਡ ਨਾ ਦੇਣ । ਕਿਤੇ ਆਖਣ ਓ ਕਿਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹੈਂ । ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਣਾ ਹੈ ਭਜਨ ॥ ਭਜਨ ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਕਿਤੇ ਗਏ ॥ ਭਾਈ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਅਸਾ ਈ ਹੈ, ਭਾਈ ਦੇਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ ਮੈ ਕਿਸੇ ਗਾਓਂ ਇਸਥਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ॥ ਭਜਣ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਜੀ ਦੇ ਸਦਾ ਈ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਔਖੀ ਵੇਲਾ ਨਾਮ ਹੀ ਇਸ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਅਗੇ ਜੇਹੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾ ਲਿਖਿਓ, ਤੁਸੀ ਤਾਂ ਸਾਧ ਹੋ, ਜੀ ਮੈ ਤਾਂ ਤਸਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਤੇ ਆਪ ਜਾਣਾ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਹ ਸੁਣਾਉਣਾ ਜੋ ਮੰਨੂਗਾ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ "ਭਜੋ ਗੋਬਿੰਦ ਭੂਲ ਮਤ ਜਾਹੁ, ਮਾਨਸ ਜਨਮ ਕਾ ਏਹੀ ਤੇਰੋ ਲਾਹੋ।" ਹੋਰ ਜੀ ਜਦ ਕੋਈ ਆਵੇ ਸਾਡੀ ਬਲ ਤਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿਣਾ॥ ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਰਾਊਗਾ ਤਾਂ ਹੋਊ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੋਣਾ ਥੀ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪੌਣਾ, ਤਾਂ ਏਸ ਦੇਸ ਮੈ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਈ ਸਰੀਰ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਾਣੀ ਸਭ ਦੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਆਖਣਾ ਅਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਨਾਨ ਨੂੰ, ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬੇਲੇ ਨਹਾਵਣ ਦਾ, ਅਰ ਸਕਤਿ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਨੀ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਦੀ, ਦਾਨ ਦੀਏ ਧਨ ਘਟਦਾ ਨਹੀ ਬਧਦਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨਣਾ।

ਨਾਮ ਠਾਮ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕਾਗਤ ਬਧਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਤ ਹੈ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਤੁਸੀ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹਥ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਆਪਣੇ ਵਹੀਰ ਦਾ ਹਵਾਲ ਸਾਨੂੰ ਜਰੂਰ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਨਾਂ ॥ ਮਰਜੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼੍ਵਰ ਦੀ, ਹਜਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਪਾੜਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜੀਉਂਦਿਆਂ ਦਾ, ਹੁਣ ਤੇ ਚਿਠੀ ਦਾ ਈ ਮੇਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਮਿਲਾਊਗਾ ਤਾਂ ਮੇਲਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ॥ ੩੨॥

੩੦

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਕਾਨ ਸਿੰਘ, ਜੋਧ ਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਦੂਆ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਝਾੜ ਮੜੀ ਉਤਮ ਸਿੰਘ, ਅਰ ਸਢੋਰਾ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਮਿਤ੍ਰ ਸਢੋਰੇ ਕੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹਿ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਣੀ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸੁਬਤ ਨੇ ਭਜਣ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਤਗੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਦੇਖਣਾ ਢਿਲੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ। ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਜੇ ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਊ ਤਾਂ ਹੋਇ ਜਾਊ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੇਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਅਨਿਤ ਹੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਕੌਣ ਸੀ ਦੇਹ ਨੇ ਇਸਥਿਤ ਰਹਿਣਾ ਥੀ॥ ਇਸਥਿਤ ਤਾਂ ਸਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਹੈ॥ ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖੀਜੇ॥ ਦੂਈਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੇਖ ਲੈਨੀਆਂ, ਏ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹੈਨ, ਜੋ ਇਨਾਂ ਮੈਂ ਲਿਖਾ ਸੋ ਸਭ ਕੋ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ॥

ਹੋਰ ਜੇ ਕੋਈ ਸਾਡੀ ਚਿਠੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਲੈ ਲੈਣੀ, ਲੈ ਕੇ ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਪੁਚਾ ਦੇਣੀ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਉਵਾਲੇ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ॥ ੩੩ ॥

੩੧

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤੋ ਜੋਗ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਅਨੰਦ ਹੈਂ । ਇਕ ਦੁਖ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ, ਉਮੇਦ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ॥ ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਜਦ ਤੂੰ ਮੁਲਕ ਮੈਂ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਸ਼ਆਲੀ, ਬੁਰਜ, ਮਰਾਣੇ, ਬਰਿਆਹੀ, ਸੋਹਲੀ, ਉਬੋਕੀ, ਠਰੂ,ਨਾਰਲੀ, ਬਰਮਾਲੀਪੁਰ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਣੀ। ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲੌਣੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸਰਬਤ ਨੂੰ, ਅਰ ਆਖਣਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ॥ ਅਰ ਸਤਿ-ਸੰਗੀ ਨੌਕਰ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਨੌਕਰ ਹੋਊਗਾ ਸੋ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ॥ ਮੈ ਇਹ ਬਾਤਿ ਝੂਠੀ ਨਹੀ ਲਿਖੀ ॥ ਹੁਣ ਅਗੇ ਬਾਲੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ॥ ਹੁਣ ਤੇ ਇਨ ਕੇ ਨਾਸ ਕਾ ਸਮਾਂ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਬ ਸਮਾ ਆਇ ਪੁੰਨਾਂ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਤੈਂ ਇਹ ਬਾਤ ਅਛੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰੰਡੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕੀਤਾ ॥ ਤੂੰ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੈਨੂੰ ਘਾਟਾ ਥੀ॥ ਰੰਡੀ ਦੇ ਸੰਗ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਧਰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਲੋਕਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਭੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੇਸਵਾ ਲੋਕ ਜੋ ਹਨ, ਇਨ ਪਾਸ ਭੰਗੀ, ਮੁਸਲ

ਸਭ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ, ਜੋ ਮਨੁਖ ਇਨ ਕਾ ਸੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸੰਗ ਕਰੇ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਭਾਈ ਗੋਰੇ, ਬ੍ਰਹਮੇ, ਕੁਰੰਗੀ ਮੁਸਲੇ ਇਹ ਸਭ ਏਕੋ ਜੇਹੇ ਹੈਨ। ਅਰ ਜੇ ਤੂੰ ਘਰ ਗਿਆ ਤੇ ਘਰ ਮੇਂ ਘਰ ਦੀ ਸਿਖਨੀ ਨਾਲ ਸਪਰਸ ਹੋਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਇ ਜਾਉ, ਜੇ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਭੀ ਦੋਸ਼ ਹੈ, ਜੇ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾਂ ਭੀ ਬਡਾ ਗਜ਼ਬ ਹੈ॥ ਤੈਂ ਬਡੀ ਗਾਫਲੀ ਕੀਤੀ ਇਸ ਬਾਤਿ ਦੀ। ਹਰ ਤ੍ਰਾਂ ਸੇ ਲਚਾਰੀ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੂੰ ਮੋਰਮਈ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਹਿ, ਮੋਰਮਈ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਹੈ, ਬਡਾ ਅਨੰਦ ਹੈ । ਏਥੋਂ ਸਿੰਘ ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਗਏ ਹੈਂ, ਮੋਰਮਈ ਤੇ ਆ ਕੇ । ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਸਤਾਈ ਤਾਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਗਏ ਹੈਨ ॥ ਅਰ ਹੁਣ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਏ ਬਡੀ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ, ਕੋ ਜਾਣੇ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਦਿਸ ਪਿਆ ਹੈ॥ ਸੋ ਤੂੰ ਮੋਰਮਈ ਨਾ ਜਾਹਿ, ਤੂੰ ਦੇਸ ਨੂੰ ਜਾਹਿ, ਮੋਰਮਈ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ। ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਡਾ ਭਰਮ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਏਹ ਅਰਦਾਸ ਭੇਜ ਕੇ ਹਮਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰਵਾਇ ਦੇਉਗਾ । ਏਸ ਦੇ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਹੈਨ ਪਿਛੇ, ਅਰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਤੇ ਡਰਦੇ ਭੀ ਨਹੀਂ। ਤੈਨੂੰ ਖਬਰ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਪਿਛੇ ਕੁਛ ਥੋੜਾ ਜੇਹਾ ਦੰਗਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਮੈ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਦਾ ਭੋ ਬਹੁਤ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਸਾਡੇ ਬਲੋਂ ॥ ਏ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਤਕੜਾਈ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਅੰਦਰੋਂ ॥ ਉਪਰ ਤੇ ਖਾਤਰ ਦਾਰੀ ਭੀ ਬਡੀ ਰਖਦੇ ਹੈਂ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੇ ਤੂੰ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਦੇਂ ਤਾਂ ਅਛਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਬਡੇ ਅਧਮੂਲ ਦਾ ਸਮਾ ਹੈ ਹੁਣ ਤੇ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਨੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਖਦਾ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ॥ ਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਅਛੀ

ਤਰਹ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਘਰ ਮੇਂ ਸਪਰਸ ਕਰਨਾ ਜੋ ਘਰ ਮੈ ਨਾਂ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਜਾਵੇ ॥ ਜੇ ਘਰ ਮੇਂ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਬਾਤ ਹੈ । ਅਗੇ ਤੂੰ ਸਿਆਨਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਤੈਨੂੰ ਅਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰੀਂ ॥ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜ਼ੋਰਾਵਰੀ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ॥ ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਨਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੰਨਿਆ । ਨੌਕਰੀ ਮੈ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਤੇ ਘਰ ਮੇਂ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਥਾ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲੌਣੀ ॥ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਅਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ । ਰੰਡੀਂ ਮੁੰਡੀਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬਚਨਾਂ । ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਘਾਟੇ ਦਾ ਹੀ ਥਾਂਉਂ ਹੈ, ਨਫਾ ਕੋਈ ਭੀ ਨਹੀਂ ॥ ਭਲਾ, ਭੁਲਾ ਸੋ ਭੁਲਾ, ਅਗੋ ਤਗੜਾ ਰਹਿਣਾ, ਅਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਬਖਸ਼ਾਉਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੇ ਤੇ ॥ ਜੇ ਤੂੰ ਦੇਸ ਨੂੰ ਜਾਮੇਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਭੇਨੀਂ ਭੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਦੇਂਦੇ ਜਾਣਾਂ ਅਰ ਭੇਣੀ ਸਰਬਤ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਫਤੇ ਗਜਾਉਣੀਂ । ਆਖਣਾ ਜੋ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਬੜੀ ਲਾਚਾਰੀ ਸੀ, ਦੇ ਨਹੀਂ ਥੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ, ਅਰ ਹੋਰ ਭਾਈ ਤੈਂ ਦਮੜੇ ਕਾਸਨੂੰ ਦੇਣੇ॥ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਰਸਦ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਬਰਤ ਲੈ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ॥ ੩੪ ॥

੩੨

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਣੀ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਅਸਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਏਸ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਸੋ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਲਿਖੇ

ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਹ ॥ ਹੋਰ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਖਬਰ ਹੈ ਸੋ ਭੀ ਤੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਹਿ ॥ ਮੂੰਹ ਜਬਾਨੀ ਤਾਂ ਬਾਤਾਂ ਥੋੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੈਨ, ਲਿਖ ਕੇ ਬਾਤਾਂ ਅੱਛੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੈਨ । ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਦਸ ਤੂੰ ਭੈਣੀ ਮਿਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈਂ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਭੈਣੀ ਤੇ ਕੋਈ ਚਿਠੀ ਆਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਖਬਰ ਦਸ, ਉਥੋ ਕੇ, ਬਿਰਾਹਾ ਕੇ, ਠਰੂ ਕੇ ਸਭਰਾਮਾਂ ਕੇ, ਸਰਾਲੀ ਕੇ, ਜੌਹਲਾ ਦੇ, ਠੱਠੇ ਦੇ, ਲੋਪੋਕੇ, ਚੇਲੇਕੇ, ਕਕੜਾਂਕੇ ਨਾਰਲੀ ਦੇ, ਪੜ੍ਹਾਣੇ ਮ ੁਾਣੇ ਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਕੇ ਲਹੌਰ ਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਏਨਾ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਹੁ ॥ ਹੋਰ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਸੋ ਤੂੰ ਭੀ ਲਿਖ ਦੇਹੁ ॥ ਹੋਰ ਸਮਾਂ ਕੈਸਾ ਹੈ, ਕੀ ਭਾਉ ਅਨਾਜ ਬਿਕਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕੁਛ ਰੂਸ ਦੀ ਖਬਰ, ਕਿ ਬੁਖਾਰੇ ਈ ਹੈ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਤ੍ਰਫ ਚਲਿਆ ਹੈ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਕੇ ਨਾਹੀ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਬ ਦੇ ਭੋਗ ਪੈਂਦੇ ਹੈਨ, ਕੁਛ ਮੈਂ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੋਗ ਪਾਉਣ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਕੁਛ ਤੁਰੇ ਹੈਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਕੁਛ ਸਰਕਾਰ ਫਰੰਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕੇ ਅਕਾਉਂਦੇ ਹੈਨ। ਹੋਰ ਹੁਕਮਾਂ ਬਿਰਾਹਾਵਾਲੀ ਸਾਹੁਰੇ ਘਰ ਗਈ ਹੈ ਕੇ ਐਵੇਂ ਵੇਲੀ ਖੁਲੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਠੱਠੇ ਵਾਲਾ ਝੰਡਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਕਿਥੇ ਹੈਨ। ਹੋਰ ਗੁਲਾਬਾ ਚੁਮਾਰ ਮਹੁਾਣੇ ਬਾਲਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਬੜਨ ਦੇਂਦੇ ਸਿੰਘ। ਹੋਰ ਖਰਚਾ ਤੈਨੂੰ ਹੋਰ ਭੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕੇ ਤੈਂ ਆਪਣੇ ਪਲਿਉਂ ਹੀ ਖਰਚਾ ਲਾਇਆ ਹੈ । ਜੇ ਤੂੰ ਭੈਣੀ ਮਿਲ ਕੇ ਆਯਾ ਹੈ, ਜੇ ਚਿਠੀ ਆਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਚਿਠੀ ਦੇਹ॥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੂਹ ਜੁਵਾਨੀ ਆਪ ਲਿਖ ਕੇ ਭੈਣੀ ਦੀ ਕੁਛ ਖਬਰ ਦੇਹਿ॥ ਲਿਖ ਕੇ॥ ਹੋਰ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਮਾਝੇ ਦਾ ਸਿੰਘ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਜਾਇ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ, ਕੁਛ ਮਾਲੂਮ ਹੋਵੇ ॥ ਹੋਰ ਕੁਛ ਦੜਪ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਸੰਗਤ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕੁਛ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਂਹੀ ॥ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲ ਸਾਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇਹਿ ਇਕ ਬਾਰੀ। ਹੋਰ ਤੂੰ ਕਲਾ ਈ ਆਇਆ

ਹੈਂ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ, ਡੇਰਾ ਕਿਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਤੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਬਾਰ ਫਿਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰ ਜੋ ਕੋਈ ਸੰਤ੍ਰੀ ਸਾਡਾ ਦੋਸਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਬਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਬਾਕਫ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ॥ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਭੇਦ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਆਖੀਂ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਬਾਸਤੇ ਆਯਾ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਖਰਚ ਤਾਂ ਅਜੇ ਸਾਡੇ ਕੁਛ ਹੈ। ਤੈਂ ਖਰਚੇ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਿਯੋਂ ਕੀਤੀ ਏਤਨੀ। ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਬੜੀ ਬਾਤ ਹੈ॥ ਭਾਈ ਤੇਰਾ ਧੰਨ ਜਨਮ ਹੈ ਜੋ ਤੈਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਖਬਰ ਹੋਵੇ ਪਟਿਆਲੇ ਬਾਲਾ ਰਾਜਾ ਆਖੀਦਾ ਮੁਸਲੇ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ, ਓਹ ਝਗੜਾ ਕਿਸ ਤਰਹ ਨਿਬੜਿਆ ਹੈ ਮੁਸਲੇ ਦੇ ਜੁਮੇ ਲਾਉਂਦੇ ਥੇ। ਮੁਸਲਾ ਆਖੀਦਾ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੀਕੂੰ ਹੋਈ ਕੁਛ ਮਲੂਮ ਹੋਵੇ। ਏਥੇ ਲਿਖ ਕੇ ਬਾਤ ਅਛੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਮੂੰਹ ਜਬਾਨੀ ਥੋੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ॥ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਤੁਮਾਰੀ ਭੇਟਾ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਤੁਸੀਂ ਬਰਤ ਲੇਉ, ਅਸੀਂ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸਨ ਨਾਲ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈਂ, ਜਹਾਜ ਮੋਰਮਈ ਨੂੰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣਾ। ਹਮਾਰੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਫਤਹ ਗਜਾਉਣੀ॥ ੩੫॥

੩੩

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅੜ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਢੂਲਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੂਬ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋ ਸੁਬਤ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਨੀ॥ ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈਂ, ਆਪ ਕੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਭਾਈ ਸ਼ਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ

ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਹੈ ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਲੈਣਾ, ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਜੋ ਤੁਮਾਰੇ ਪਥੇ ਹੀ ਕੀ ਸੰਗਤ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਜਿਹੜਾ ਏਸ ਅਰਦਾਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੰਨੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਵਗਾ ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰ ਕੇ ਜਾਨਣੀ ਅਰ ਤੂੰ ਫੂਲੇ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਭੀ ਅਛੀ ਤਰਹ ਅਖਰ ਪੜਾਇ ਦੇਣੇ, ਹਛਾ ਹੋਆ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ, ਭੋਗ ਬਾਸ਼ਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਥੀ, ਨਾਲੇ ਨਾਗਾ ਕੋਣ ਬਾਲਾ ਆਂਧਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਅਖੇ ਛੜਾ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਬੀਲਦਾਰ ਚਤਰਭੁਜ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੀ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਬਹੁਤ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਛਾ ਅਗੇ ਤੂੰ ਇਕਲਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜੇ ਲੜਕੇ ਬਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਦੋ ਚਾਰ ਸਾਧ ਵੇ, ਬਹੁਤ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਗੇ, ਬਖਸ਼ਣੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੈ, ਛੜੇ ਭੀ ਤੇ ਕਬੀਲਦਾਰ ਭੀ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪੋ ਤਗੜੇ ਹੋਇ ਕੇ,ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਣੀ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਟ ਕਛੂਏ ॥ ਚਿਨੀ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧ ਸਾਲ ੧੯੩੭ ॥ ੩੬ ।

੩੪

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਜਾਣਾ, ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਜਾਣਾ ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਪਟਣੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ, ਜੇ ਅਗੇ ਤੇ ਕੁਛ ਹੁਜਤ ਕਰਣ ਕਹਿਣ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਕੋ ਪੁਛਣਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦੇਂਦੇ, ਨਾਲੇ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਜੋ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋਗੇ ਅਰ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦੇਉਗੇ ॥ ਅਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕੀ ਬਾਤ ਤੁਸਾਂ ਸਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਲਖਾਹ ਦੀ, ਜੋ ਉਹ ਦੇਲਣ ਸੋ ਤੁਸਾਂ ਲਿਖ ਲੈਣਾਂ ॥ ਨਾ ਉਨਾਂ ਦੀ ਮਿਨਤ ਹੀ ਕਰਨੀ, ਨਾ ਲੜਾਈ। ਜਿਹੜੇ

ਉਹਥੇ ਹੁਜਤ ਕਰਨ ਬਾਲੇ ਹੋਨ ਸਭਨਾ ਦੇ ਨਾਇ ਲਿਖ ਲੈਣੇ, ਫੇਰ ਹੋਉਗਾ ਤੈਸਾ ਡਿਠਾ ਜਾਉਗਾ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦਿਖਾਉਗਾ॥ ਕੋਈ ਭੀ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਵੇ। ਓਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖ ਲੈ ਆਉਣੀ ਜੈਸਾ ਓਹ ਬੋਲਣ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਡੇਰੇ ਆਵੇ ਅਰ ਓਹ ਆਪ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਨਾਇ ਦੇਵਣਾ। ਇਕ ਕਾਗਜ਼ ਉਤਾਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਲਿਖਾ ਥਾ, ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਏਹ ਭੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਤੁਮਾਰੇ ਬੰਨੇ॥ ੩੭॥

੩੫

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਲਿਖਤੋ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਸਮੂੰਹ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਜੋ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਮਤਲਬ ਏਹ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ। ਇਕ ਜਰਾਬਾ ਪਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਅਜੇ ਸੁਖਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੈ ਆਉਣਾ। ਜੇ ਲਿਆ ਜਾਉ ਤਾਂ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਟਕਾ ਪੈਸਾ ਮੁਦੀ ਓਦਰੋ ਲੈ ਜਾਉ, ਅਰ ਏਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਆਉ। ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੇਟਾ ਏਥੋਂ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹੈਨ॥ ਨਾਲੇ ਉਸੇ ਪਾਸ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਥੇ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ ਦਾ ਬੀ ਇਕ ਅੱਖਰ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ ਲਿਖ ਕੇ, ਸਾਖੀ ਜੋ ਸੰਚੀ ਦਿਤੀ ਤੁਸੀਂ, ਜੋ ਮੈਂ ਉਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝਾ ਹੈ ਸਾਰਾ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਲੂਮ॥ ਹੁਣ ਦਸਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਦ ਮੈਂ ਦੇਸ ਨੂੰ ਆਊਂ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਦਸ ਦੇਵਾਂਗੇ ਖਾਲਸੇ ਕੋ॥ ਹੋਰ ਸਾਖੀਆਂ ਕੇ ਭੀ ਅਰਥ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਫੁਰੇ ਹੈਂ ਸੋ ਬੀ ਅਰਥ ਦਸੂੰਗਾ॥ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਨਾ ਆਉ, ਜਾ ਕੇ ਜਿਤਨਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਵਣ ਸ , ਉਤਨਾ

ਪਾਠ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਸੁਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ, ਫੇਰ ਮੈਂ ਭੀ ਤੁਮਾਰੇ ਬਿਚ ਆਇ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਭੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਜਾਣਗੇ, ਨਾ ਜੇ ਕੀਤਾ ਪਾਠ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਤੁਮਾਰਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਦਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਇਹ ਬਿਨਾ ਬਚਨ ਮੰਨੇ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਮਿਟਣਾ। ਏਥੇ ਨਾ ਆਉ, ਬਰਨੀ ਪਾਠ ਕੇ ਜੋਰ ਦੇਉ। ਏਥੇ ਜਾ ਕੇ ਸੁਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਠੇ ਹੋ ਕੇ। ਫੇਰ ਸਭ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ। ਹੋਰ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖ ਦੇਣਾ, ਜੇ ਵਿਆਹੁ ਕੀਤਾ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ, ਤਾਂ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹੂ ਜੈਸੇ ਗਹਿਣੇ ਪਾ ਦੇਣੇ ॥ ਬਧ ਕਾਸਨੂੰ ਪਾਉਣੇ ਹੈਨ। ਸੁਹੇਵੇ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਜਾਵੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਸੋ ਇਕ ਪਾਠ ਚੰਡੀ ਵਾਰ ਦਾ ਸਭ ਨੇ ਕਰ ਲੈਣਾ ਪੈਲਾਦ ਸਰ ਮੈ ਤੇ ਜੋ ਪੋਥੀਂ ਨਿਕਲੀ ਹੈਨ ਉਸ ਮੈ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਲਿਖਾ ਸੋ ਕਰਨਾ। ਅਰ ਸੰਚੀਆ ਦਾ ਅਰਥ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਲੈ ਆਊ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਤਾ ਦੇਵਾਂਗਾ ਸੰਗਤ ਕੋ, ਚਾਰੇ ਬੇਟੇ ਬੀ, ਘਰ ਭੀ, ਅਜਿਤ ਨਗਰੀ ਭੀ। ਅਰ ਏਹੁ ਕਾਗਜ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਰਤ ਪਾਣੀ ਮੈ ਗਲਾ ਦੇਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਰਖਣੇ ॥ ਜੋ ਕੋਈ ਦੇਖੇਗਾ ਤਾਂ ਦੁਖ ਦੇਊ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਥੁਆਨੂੰ ਨਾਲੇ ॥ ਭਜਨ ਪਾਠ ਜਰੂਰ ਕਰੋ, ਸੁਹੇਵੇ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਦੇ, ਫੇਰ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਉਤੇ ਪਰਤੀਤ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ॥ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪੁਛਣਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭੋ ਹੀ ਕੁਛ ਅਗੇ ਈ ਲਿਖ ਕੇ ਧਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਸਿਖਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਸੋਈ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਮਾਰੇ ਮੈਂ ਆਊਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਹੋਰ ਭੀ ਸੰਗਤ ਕੇ ਅਨੇਕ ਦੁਖ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ, ਜੋ ਪੋਥੀ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਰਨਾ, ਸੋ ਕਰੋ ਜਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਰਕੇ ਜੋ ਬੜ ਤੀਰਥ ਮੈਂ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਪਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ॥ ਈਸਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਅਨਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਰਦਾਸਾਂ ਬਥੇਰੀਆਂ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਲਿਖ ਕੇ, ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਦੇਖ ਲੈਣਗੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖ ਦੇਣਗੇ, ਇਨ ਕੇ ਰਹਿਮ

੩੬

੧ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਮਤਲਬ ਏਹ ਹੈ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਦਮੀ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ ॥ ਜੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਓਹੋ ਹੈ ਜੇੜਾ ਪਹਿਲਾਦ ਸਰ ਵਾਲੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲਾ ਹੈ, "ਬਾਢੀ ਗੁਰੂ ਕਹੀਏ ਗੁਰ ਜੋਈ ਮਮਕਲਾ ਤੇ ਉਤਾਰ ਹੋਈ" ਤਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਆਇ ਜਾਊਂਗਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ ਮੇਂ। ਜੇ ਉ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਲਿਨੇ ਕੀ ਕਟਨਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਤਖਾਨ ਮੇਰੇ ਜੈਸੇ, ਮੇਤੋਂ ਚੰਗੇ, ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੈਨ, ਅਰ ਜੋ ਕਹੇ ਮੇ ਜਾਣਿਆ ਹੈ ਜੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਓਹੋ ਹੈ ਬਾਰਵੀਂ ਜਗਾ ਉਤੇ, ਤਾਂ ਓਹ ਮੇਰਾ ਬਚਨ ਮੰਨੇ ਜੋ ਮੈ ਹੁਕਮ ਦੇਣਾਂ। ਅਰ ਜੋ ਜਾਣਾਂ ਬਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਹੈ ਅਰ ਗੁਰੂ ਜਾਣ ਕੇ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਿਆਂ ਤਾਂ ਮੈ ਉਸ ਦਾ ਨਾ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਨਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਈ ਹੋਵੈ ਹੁਕਮ ਮੰਨੇ ਬਿਨਾਂ। ਅਰ ਜੇ ਜਾਣਿਆ ਓਹ ਨਹੀਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋ ਬਾਡੀ ਸੁਤ ਕਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਕਾਸਨੂੰ ਔਣਾਂ ਏਥੇ, ਨਾਲੇ ਕੂਕਾ ਨਾਂਉ ਧਰਾਉਣਾਂ ਹੈ, ਬਦਨਾਮੀ ਝਲਣੀ ਹੈ ਸਾਰੇ ਮੁਲਖ ਦੀ। ਹੁਕਮ ਜੋ ਕੋਈ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਏਹ ਮੰਨੇ ਮੇਰਾ ਜੋ ਮੈ ਅਰਦਾਸਾਂ ਮੇਂ ਲਿੱਖਾ ਹੈ। ਓਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਭਾਮੇਂ ਏਥੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਈ ਬੇਰੀ ਆਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਟੋਟਾ ਹੀ ਹੈ ਖਰਚ ਦਾ, ਖੇਚਲ ਦਾ॥ ਭਲਾ ਦੇਖੋ ਜੇ ਆਵੇ ਹੀ ਕੋਈ ਤਾਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਵੇ ਬ੍ਰਸ ਨੂੰ, ਛੇਤੀ ਆਵੇ ਤਾਂ ਦਸਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਵ, ਅਰ ਆਦਮੀ ਕੈਸਾ ਹੋਵੇ, ਅਛਾ ਲਿਖ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਏਦੂ ਪਿਛੇ ੨ ਜੋ ਛੇਤੀ ਚਿਠੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗੁਰੂ ਭਲਾ ਕਰੇ। ਅਰ ਬਾਤ ਭੀ ਮੇਰੀ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖਣੀ॥ ਜੋ ਮੈ ਹੁਕਮ ਦੇਊਂਗਾ:

ਸੋ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਰੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖ ਦੇਇ ॥ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਿ ਤੇਰੇ ਜੰਤ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਲੜਿ ਆਇ ਲਗੇ ਹਾਂ ਜਿਉਂ ਜਾਣੇਂ ਤਿਉਂ ਬਖ਼ਸ਼ ॥ ਅਗੇ ਬਖਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਮੈ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ॥ ਮੈ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਫੇ ਦੀ ਹੀ ਬਾਤਿ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਣੇ ਕੁਨਫੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ । ਭਜਨ ਕਰੋ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ॥ ਜੋ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਈ ਬਾਰੀ, ਸੰਗਤ ਸਉਂਹੇਂ, ਜੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਆਖਾਂ, ਤਾਂ ਆਇ ਜਾਉ ॥ ਜੇ ਏ ਆਖਾਂ ਛੇਤੀ ਨ ਆਉਣਾਂ, ਤਾਂ ਨਾ ਆਉ ॥ ਹੋਰ ਕਈ ਬਾਤਾਂ ਜੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਮੈ ਕਈ ਬਾਰ, ਤਾਂ ਜੋ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾਂ ਜੋ ਨਾ ਮੰਨੂੰ ਭਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ॥ ਭਾਂਵੇ, ਕਿਧਰੇ ਭੀ ਆਵੇ ਜਾਵੇ ॥ ਮਾਲਾ ਕਛ ਭੀ ਭਾਂਵੇ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸੁਖ ਨਾ ਹੋਊਗਾ। ਅਗੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਛੀ ਲਗੇ ਕਰਨੀ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾਂ ॥ ਮੈ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਕੁਨਫੇ ਦੀ ਬਾਤ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਭੀ ॥ ਅਗੇ ਭਾਈ ਜਾਣੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ॥ ੩੯ ॥

੩੭

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂੰ ਏਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾਂ ਜੋ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਬਰਸ ਤੇ ਘਟਿ ਕੋਈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੇ, ਏਹੁ ਸਮਾਂ ਦੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਿਆਹੁਣਾਂ ॥ ਅਗੇ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਸਮਾਂ ਦੇਖਣਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਭੀ ਦੇਖ ਲਵੋ, ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਜੇ ਕਹਣ ਬੁਆਨੂੰ ਸਾਕ ਲੇਓ ਮੇਰੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਰਦਾਸ

ਦਖਾਇ ਦੇਣੀ । ਅਰ ਬਾਬੇ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਬੇ ਜਸਾ ਸਿੰਘ ਜੈਸੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਅਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੈ । ਸੇਵਾ ਦਾ ਹੀ ਲਾਹਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ ਸਭ ਨੂੰ ਬੁਧ ਦੀ ਬਾਤ ਦਸਣੀ । ਪਰ ਭਾਈ ਤੁਸੀ ਜੋ ਗੁਸੇ ਦੀ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸੋ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਭੀ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੀ, ਆਪ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਸੇ ਕਰਨਾ, ਆਪੇ ਗੁਸੇ ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣੇ, ਤੁਸੀ ਗੁਰੂ ਦ ਜਪੋ, ਰਾਤ ਦਿਨ ॥ ਮੇਰੀ ਵਲ ਵੇਖ ਲੇਉ ਕੋਈ ਤਾਂ ਆਂਧੇ ਹੈਨ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਹੈਂ, ਕੋਈ ਆਂਧੇ ਹੈਨ ਸਹੁਰੇ ਤਖਾਣ ਨੇ ਮੁਲਖ ਭਰਿਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ॥ ਕੋਈ ਆਂਧੇ ਹੈਨ ਸਾਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ ॥

ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਚਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਿਛੇ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ॥ ਅਗਲੀਆਂ ਹੀ ਅਰਦਾਸਾਂ ਬਹੁਤ ਭੇਜੀਆਂ ਹੈਂ ਜੇ ਮੰਨਣਗੇ, ਸੁਣ ਕੇ ਨਾ ਮੰਨੀਆਂ ਤਾਂ ਭਾਮੇਂ ਮੈ ਹੋਰ ਲਿਖ ਦੇਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੁਣ ਪਿਛੇ ਬਾਲਾ ਕਰੜਾ ਸੁਭਾਉ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ, ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਰਾਤ ਦਿਨ ॥ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੀ ਰਾਜੀ ਰਖਣਾਂ ॥ ਹੋਰ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਭਾਉ ਰਖਣਾਂ । ਜੇ ਕੋਈ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਖੇ ਤਾਂ ਪਿਆ ਝਖ ਮਾਰੇ ਆਪੇ ਹੀ ਹਾਰ ਜਾਊਗਾ ਖੇਹ ਖਾ ਕੇ ॥ ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਆਵੇ ਕੋਈ, ਸਭ ਦੀ ਸੇਵਾ ਟਹਿਲ ਕਰਨੀ ਆਦੁਰ ਨਾਲ, ਭਾਵੇਂ ਨਿੰਦਾ ਭੀ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ॥ ਹੋਰ ਅਰਦਾਸਾਂ ਦੇ ਅਖਰ ਤਾਂ ਅਛੇ ਲਿਖਦੇ ਹੈਂ ਮੁੰਡੇ ॥ ਅਜ ਏਨਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣੀ ਆਈ ॥ ਖਬਰ ਸਾਰ ਬਹੁਤ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ ॥ ਜਦ ਲੋਕ ਏਨੀ ਦੂਰ ਏਨਾਂ ਖਰਚ ਖੇਚਲ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ ਅਰ ਏਥੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਢੁਕਣੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤਾਂ ਜੇਹੜਾ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ

ਕੇ, ਸੋ ਮੈਂ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਏਹ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਦੋਮੇ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇ ਕੇ ਤਾਂ ਏਨਾਂ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ॥ ਅਗੇ ਭਾਈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧ ਸੰਮਤ ੧੯੩੭॥ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਵੇਣੀ ਭੇਰੇ॥

੩੮

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਬੀਬੀ, ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਲਿਖਾ ਥਾ ਸੋਈ ਮੈ ਲਿਖਾ ਥਾ ਤੈਨੂੰ। ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਭੰਗਾ ਸਿੰਘ ਡਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਕਰ ਗਿਆ। ਭਾਈ, ਅਸੀਲੀ ਰਖਣੀ, ਅਛਾ ਤੈਨੂੰ ਸੁਖ ਬਣਿਆ ਹੋਆ ਹੈ ॥ ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਦੇਖ ਲੈ ਪਿਛੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਕੇ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ ਹੋਵੇਗਾ ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾਂ॥ ਭਾਮੇ ਮਾਲਾ ਬੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਕਛ ਭੀ ਪਾਈ ਹੋਵੇ ਅਰੁ ਮੇਰੀ ਤੇ ਮਨਸਾ ਏ ਹੈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਦੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁਕਮ ਲਿਖਦਾ ॥ ਏਥੇ ਆਉਣ ਮੈ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਏਮੇਂ ਵੇਅਰਥ ਹੀ ਖੇਚਲ ਹੈ, ਰੇਲ ਦਾ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਭਾੜਾ ਐਵੇਂ ਮਲੇਛਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੈ, ਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲਾ ਕਰਨ ਦੇਣ ਤਾਂ ਭਾਂਵੇ ਸੌ ਸੌ ਵੀ ਕਠਾ ਆਇ ਜਾਵੇ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨ, ਨਾ ਕੁਛ ਲੈਣ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਛ ਦੇਣ ਦੇਂਦੇ ਹੈਨ, ਬਚਨ ਜੋ ਮੇਰਾ ਨਾ ਮੰਨੂਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ। ਅਗੇ ਜੋ ਮੈ ਹੁਕਮ ਭੇਜਾਂ ਸੋ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣਾਂ॥ ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਨੂੰ ਤੂੰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੀ, ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਉਂ ਆਖ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਆਇਆ

ਹੈ ਜੋ ਪੈਲਾਦ ਸਰ ਤੇ ਪੋਥੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ ਓਸ ਪੋਥੀ ਮੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਹੁਣ ਮਹਾ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇ ਜਾਣਾ, ਸੋ ਇਹ ਬਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਿਆਹਾਂਗੇ, ਉਰੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਬਿਆਹੁੰਦੇ, ਸੋ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਮਰਜੀ ਹੈ, ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਜਦ ਤਾਈ ਕੁੜੀ ਕਮਾਰੀ ਰਖਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਰਖੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭੀ ਇਹੋ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਅਜੋ ਠਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦੀ ਲੜਕੀ ਬੀਸ ਬਰਸਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਬਿਅਹ ਕਰਨਾਂ, ਉਰੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ। ਉਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਸੋ ਜੇ ਆਪੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੌਣ ਮੰਨੂਗਾ, ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ, ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀ ਵੇਖ ਲਓ ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਸਾਨੂੰ ਖਵਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਏਸ ਹੁਕਮ ਦੀ, ਤਾਂ ਹੀ ਥੋੜੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲੋਕ ਬਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਥੇ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਨੀ ਡੇਰੇ, ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਤੈਂ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਕ ਦੀ ਬਾਬਤ ਬਾਤ। ਮੈਂ ਹਰਿ ਬਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਅਛਾ ਲੈ ਲੇਹੁ, ਹੋਰ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸਾਕ। ਏਹੁ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਪੁਛਣੀ ਬਾਤ ਬਹੁਤ ਅਰ ਮੰਨਣੀ ਕੁਛ ਬੀ ਨਾ। ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੇ ਹੁਣ ਦਸ ਬਰਸ ਹੋਇ ਗਏ ਸਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਆਂਧੇ ਨੂੰ, ਹੁਣ ਜੇ ਏਸ ਦਾ ਸਾਕ ਛਡ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦਾ ਸਾਕ ਲੈ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਅਫਸੋਸ ਕਰੇਗਾ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ ਦਾ ਸਾਕ ਹੀ ਲੈ ਲਵੋ। ਜੇ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਸੇ ਤੇ ਭੀ ਡਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਦੁਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖੋ ਭਾਈ ਟੋਲੇ ਪਿਛੇ ਵਿਆਹਾਂਗੇ॥ ਜਦਿ ਭਾਈ ਦੇਖੀ ਜਾਊ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਤਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖ ਦੇਉ ਭਾਈ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸ ਬਰਸ ਹੋਏ ਗਏ ਆਖੇ ਨੂੰ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣਿ ਜਬਾਬੁ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਪਰਮੇਸਰ ਦਾ ਭੈ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਬਰਸਾਂ ਮੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਬਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ, ਜੇ ਹੁਣ ਜਬਾਬੁ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਬਡਾ ਭਉ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ॥ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਤੂੰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ

ਕਰ ਦੇ, ਏਹੁ ਅਜੇ ਕਿਨੇ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ॥ ਜੇ ਨਾ ਕਰੇ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਓਹ ਜਾਣੇ, ਲਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਬੜਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ । ਅਗੋ ਬੀਬੀ ਤੂੰ ਜਾਣ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਤੈਨੂੰ ਅੱਛੀ ਲਗੇ ਸੋ ਕਰ ਲੈ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਸਲਾਹ ਪੁਛ ਲੈ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ॥ ੪੧ ॥

੩੯

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮੂੰਹ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਸ੍ਰਕਤ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਅਨੰਦ ਹਾਂ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ, ਸਿਖੀ ਦਾਨ ਦੇਵੇ, ਇਹ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ, ਨਾਲੇ ਟੁਟੀ ਮੇਲੇ ਜਿਹੜਾ ਖਾਲਸਾ ਐਸੇ ਭਉਂਕਦਾ ਹੈ, ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ॥ ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ, ਹੋਣੀ ਸੋਈ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹੈਨ ਇਹ ਪਿਛੇ ਦੇ ਹੀ ਧੱਕੇ ਹੋਏ ਹੈਨ, ਜੈਸੇ ਇਹ ਹੁਣ ਏਹ ਸੁਭਾਉ ਵਰਤਦੇ ਹੈਨ, ਫਲ ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਈ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਹੁਣ ਆ ਕੇ ਲਗਾ ਹੈ, ਜੇ ਹੁਣ ਮਿਲਣ ਤਾਂ ਅੱਛਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਏਹ ਸਮਾਂ ਫੇਰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਦ ਮਿਲੇ ਜਾ ਨਹੀਂ ਅਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕੁਛ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਏਨਾਂ ਨਿੰਦਕਾਂ ਦਾ ਈ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਨਾ, ਨਾਲੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਬੰਨੀਂ ਫਿਰਦੇ ਹੈਨ ਬੇ ਅਰਥਾ ॥ ਭਾਈ ਨਿੰਦਕ ਹਾਰ ਜਾਣਗੇ ਠੀਕ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਝੂਠੇ ਮੈ ਫੁਰਤੀ ਚਲਾਕੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਝੂਠ ਦਾ ਦਮ ਥੋੜਾ ਹੈ, ਸਚ ਬਰਾਬਰ ਦਮ ਨਹੀਂ । ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਕੁਛ ਖਵਰ ਨਹੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ

ਨੂੰ ਕੌਣ ਅੱਛਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਭੰਡੀ ਸਾਡੇ ਹੀ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ, ਹੁਣ ਦੇਖ ਲੈਣਾ ਕੀ ਰੰਗ ਖੁਲਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਂ ਤੇ ਆਏ ਪੁਜਾ ਹੈ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ॥ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਹੈ _ੜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮਨੁਖਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਦਾ ਚਲਿਤ੍ਰਾਂ ਦੁਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ ॥ ਜੇ ਬਹੁਤ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ ਦਾ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਸਵੇਰੇ ਸੂਰਜ ਚੜੇ ਤੇ ਅਗੇ ਪਾਠ ਤੋਰਨਾਂ ਅਰ ਬੇਨਤੀ ਏਹ ਕਰਨਾ ਪਾਠ ਤੋਰਨ ਲਗੇ ਭੀ ਤੇ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਬੀ। ਹੇ ਭਗਵਤੀ ਮਾਤਾ, ਇਹ ਦਾਨ ਦੇਹ ਜੋ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਬਿਖੇ ਜੋ ਖੋਟੇ ਸੁਭਾਉ ਹੈਨ ਅਰ ਬਾਹਰ ਤੇ ਜੋ ਖੋਟੇ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹੈ ਏਨਾਂ ਦਾ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੀਂ, ਤੇ ਸਕਿਤ ਮਾਤਾ, ਨਿਤ ਨੇਮ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਏਹੁ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ ਜੋ ਪਿਛੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਛਾ ਲਾਭ ਹੋਗਾ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ ਜਾਨਣਾ ਅਰ ਭਗੌਤੀਆਂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾਂ ਸਭ ਨੇ ਜਿਤਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਸੌ ਦਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਸਠ ਹੋਣ ਜਾ ਚਾਲੀ ਹੋਣ, ਪੰਝੀ ਤੇ ਘਟ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ। ਸਿਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਸਭ ਥਾਈਂ ਹੋਇ ਸਹਾਇ ॥ ਅਰ ਸਭ ਨੇ ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ, ਪੰਜ ਗਰੰਥ ਤਾਂਈ, ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਆਰਤੀ, ਸੋਹਿਲਾ, ਹੋਰ ਜੋ ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ॥ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ, ਜਿਨੀ ਕੰਠ ਹੋਵੇ, ਫੇਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ, ਤੁਰਦੇ, ਫਿਰਦੇ, ਕੰਮ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਕੰਮ ਤੇ ਬੇਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾਂ, ਅਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਾ ਤੇ ਬੜਾ ਈ ਮਹਾਤਮ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ ਜਿਥੇ ਤਾਂਈ ਪੁਜੇ, ਸਵਾ ਪਹਿਰ, ਚਾਰ ਘੜੀ, ਦੋ ਘੜੀ ਪਹਿ ਪਾਟੀ ਤੇ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਹੀ ਕਰਨਾਂ ॥ ਸਾਲ ੧੯੩੭ ॥ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੧ ॥ ਚਿਠੀ ਇਹ ਭੀ ਤੁਮਾਰੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ॥ ਸੁਚੇਤੇ ਜਾ ਕੇ ਨੌਣਾਂ, ਆ ਕੇ

ਕਪਾਹੇ ਲੀੜੇ ਧੋਇ ਲੈਣੇ, ਇਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਛੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਪਾਨੀ ਦਾ ਗੜਵਾ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਲੈ ਜਾਣਾਂ, ਮਰਦਾਨੇ ਭੀ, ਜਨਾਨੇ ਭੀ। ਬਿਨਾਂ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਨਾਂ ਝਾੜੇ ਜੰਗਲ ਕਿਨੇ ਭੀ, ਅਰ ਚੌਂਕਾ ਦੇ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕਰਨਾਂ ਸਭ ਨੇ, ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧੋ ਕੇ ਵੜਨਾਂ। ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚੌਕੇ ਦੇ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਕੌਣ ਵਾਲੀ ਨੇ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਤ ਮੰਨੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਛਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਊਗਾ, ਜੋ ਨਾ ਮੰਨੂਗਾ ਉਹ ਭੂਤ ਹੈ, ਮਾਨੁਖ ਨਹੀਂ, ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਨੀ ਜੋ ਜੋ ਬਾਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਅਰਦਾਸ ਮੈ ॥ ੭੨ ॥

੪੦

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ, ਕਾਨ ਸਿੰਘ, ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਸਰਬਤ ਨੇ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਨੀ, ਹੋਰ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ। ਹੋਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਈ ਕੋ। ਅਰ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੋ ਦੁਆਈ ਦਸੀ ਸੀ ਕੁਛ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲਿਖ ਭੇਜਣਾਂ ਜੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਵੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਸ਼ਿਤਾਬੀ ਯਾ ਚਿਰੀਂ॥ ਹੋਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਦੁਆਈ ਕਰਨੀ ॥ ਮਹਿਦੀ ਦੇ ਪਤੇ ਲੈ ਕੇ ਰਾਤ ਕੋ ਭਿਉਂ ਦੇਣੇ ਕੋਰੇ ਭਾਂਡੇ ਮੈ, ਪਾਣੀ ਓਨਾਂ ਪੌਣਾ, ਜਿਨਾਂ ਪੀਆ ਜਾਵੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਪੈਸੇ ਭਰ, ਹੋਰ ਪਤੇ ਦਿਨ ਚੜੇ ਦੂਏ ਆਦਮੀਂ ਨੇ ਮਹਿੰਦੀ ਮਲ ਲੈਨੀ, ਪੋਸਤ ਮਾਂਗੂ ਮਲਕੇ ਪਾਣੀ ਸਾਫ ਕਰ ਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾ ਕੇ ਪੀਣਾਂ, ਜੇ ਜ਼ਖਮ ਹੋਵੇ, ਪਤੀ ਦੇ ਬਿਚ ਦੋੜਾ ਕਥਾ ਪਾ

ਕੇ ਰਗੜ ਕੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਉਤੇ ਲੌਣੀ। ਜੇ ਇਸ ਤੇ ਨਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਿਰੰਧ ਬਾਵਰੀ ਭਿਉਂ ਦੇਣੀ ਰਾਤ ਕੋ ਟਕਾ ਭਰ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਰਗੜ ਕੇ ਪੁਣ ਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾ ਕੇ ਪੀਣੀ, ਘਿਉ, ਖਾਣਾ, ਖਟਾ ਮਿਠਾ ਨਾ ਖਾਣਾ । ਜੇ ਫਾਇਦਾ ਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਟਕਾ ਭਰ ਭਖੜਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਭਿਉਂ ਦੇਣਾ ਕੋਰੇ ਭਾਂਡੇ ਮੇ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਰਗੜ ਕੇ ਮਿਸਰੀ ਪਾ ਕੇ ਪੀ ਲੈਣਾਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੋ ਦਸਣਾਂ ਨਾ, ਦਿਖਾਉ ਭੀ ਨਾ ॥ ਦੁਆਈਆਂ ਤਾਂ ਅਛੀਆਂ ਹੁਣ ਤਿਨੇ, ਪਰ ਫਾਇਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ੨ ਜਪਣਾਂ ਰਾਤਿ ਦਿਨ । ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਸਰਿਆਲੀ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ । ਦਸਣੀ ਕੋਈ ਬੀ ਦੁਆ ਨਾ ਕਿਸੇ ੦ ਦੁਖੀ ਬਿਨਾਂ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਭੌਂਕਦਿਆਂ ਨੂੰ ੧੯ ਬ੍ਰਸ ਹੋਇ ਗਏ, ਏ ਹੁਣ ਕੀ ਮੂਹ ਲੈ ਕੇ ਮਿਲਣ। ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੋਖੀ ਹੋਇ ਗਏ, ਏਨਾਂ ਦਾ ਬੈਰ ਗੁਰੂ ਸਾਥ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਰਚਾ ਹੈ ॥ ਏਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਠਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਏ ਤਾਂ ਸਰਾਪੇ ਹੋਏ ਹੈਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ॥ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾਂ ਬਰਮਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਿਖੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਏਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਭੌਂਕਦੇ ਹੈ ਬਰਲ ਗਏ ਏ ਤਾਂ ॥ ਇਕ ਬਾਤ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਆਖ ਦੇਣੀ, ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ। ਜੋ ਤਾਂ ਇਹ ਰਚਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀ ਮਿਲੋ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਉ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਰਚਨਾਂ ਕੋ ਹਟਾਉ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਸੇ, ਦੋ ਬਾਤਾਂ ਮੇ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਨ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੁਮਾਰੇ ਐਸੀ ਪੇਸ਼ ਆਵੇਗੀ ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੈਣੀ, ਜੇ ਕਹਿਣ ਕਦ ਪੇਸ਼ ਆਉ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾਂ ਹੁਣ ਕੋਹਿ ਤਾਂ ਮੁਕ ਗਏ ਹੈਨ ਕਦਮ ਰਹਿ ਗਏ ਹੈਨ ॥ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ, ਹੋਰ ਭੀ ਜਿਹੜਾ ਆਖੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਤਨਖਾਹਿ ਬਖਸਾਉ, ਸਭ ਕੋ ਇਹ ਬਾਤ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਅਰ ਪਾਠ ਜਾਪ ਕਰੋਣਾ ਸੰਗਤ ਕੋ ਆਖ ਸੁਣ ਕੇ, ਦੇਖੋ ਫੇਰ ਕੈਸਾ ਕੁ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਭੀ ਕਹਿ ਦੇਣਾਂ ਜੋ ਤੁਸੀ ਦੋਹਾਂ ਮੈ ਤੇ ੇਈ ਬਾਤ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਜੇਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਲਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਫੇਰੀ ਹੈ, ਉਸ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਚਾਰੋ ਤਰਫ ਤੇ ਮਿਟੀ ਪਊਗੀ। ਦੋ ਮੈ ਇਕ ਬਾਤ ਕਰੋ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲੋ ਯਾਂ ਏਸ ਰਚਨਾਂ ਕੋ ਹਟਾਉ॥ ਜਰੂਰ ਸੁਣਾ ਦੇਣੀ, ਏਹ ਬਾਤ ਸੰਗਾਣੀਂ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਬਾਤਿ ਤੇ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ, ਦਿਆ ਕੌਰ ਕੋ ਮੇਰੀ ਰਾਮ ਸਤਿ ਵਾਚਨੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ, ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਤੇ ਸਿਰ ਦੁਖਣ ਦੀ, ਉੱਲਾਂ ਦੀ ਬਾਤਿ ਪੁਛੀ ਥੀ, ਸੋ ਇਹ ਦੁਆਈ ਹੈ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਬੈਦਕ ਦੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਸੋ ਤੇ ਦੁਵਾਈ ਕਰ ਲੈਣੀ ਭਾਈ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਗੇ ਫਾਇਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਸਿ ਹੈ ਕਰਨਾਂ॥ ਪਹਿਲੇ ਸਰਨਾਇ ਲੈ ਲੈਣੀ ਅਛੀ ਚੰਗੀ ਕੁਟ ਕੇ ਕਪੜ ਛਾਣ ਕਰ ਲੈਣੀ, ਨਾਲੇ ਧਣੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਜੁਦਾ ਕੁਟ ਕੇ ਕਪੜਿ ਛਾਣ ਕਰ ਲੈਣਾਂ ਲਿਖਾ ਥਾ ਹੈ ਨੌ ਮਾਸ਼ੇ ਸਰਨਾਇ, ਨਉ ਮਾਸੇ ਧਣੀਆਂ ਰਲਾ ਕੇ ਫਕੀ ਲੈਣੀ ਸਵੇਰੇ ਨਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਘੁਟ ਨਾਲ ਲੰਘਾ ਲੈਣੀ, ਜਾਂ ਛੇ ੨ ਮਾਸੇ ਲੈ ਲੈਣੀ; ਜੇ ਨਉ ੨ ਮਾਸ਼ੇ ਨਾ ਸਰੀਰ ਝਲੇ ਸਤਿ ਸਤਿ ਮਾਸੇ ਤਾਈ, ਪਰ ਲਿਖਾ ਹੈ ਨਉ ਮਾਸ਼ੇ ਸਰਨਾਇ, ਫੇਰ ਜਿਤਨੀ ਮਾਫਕ ਹੋਵੇ ਉਤਨੀ ਲੈ ਲੈਣੀ ਇਕੀ ਦਿਨ ਲੈਣੀ॥ ਫੇਰ ਇਕੀ ਦਿਨ ਛਡ ਕੇ ਫੇਰ ਧਣੀਆਂ ਨਾਲ ਨੇ ਲੈਣੀ ਫੇਰ ਮਖਣੀ ਨਾਲ ਲੈਣੀ ਅਰ ਕੰਮ ਨਾ ਕੁਛ ਕਰਨਾ ਜੋਰ ਦਾ॥ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰਨਾ, ਖਾਣਾ ਦਾਲ ਫੁਲਕਾ॥ ਅਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੇਰ ਦੁਧ ਪੀ ਲੈਣਾਂ, ਲੱਸੀ ਦਹੀਂ ਨਹੀਂ ਬਰਤਣਾ॥ ਖਟਿਆਈ, ਕਚਾ ਮਿਠਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ, ਘਿਉ ਖਾਣਾਂ ਰੋਟੀ ਦਾਲ ਨਾਲ॥ ਇਹ ਦੁਆਈ ਉੱਲਾਂ ਦੀ, ਸਿਰ ਦੁਖਣ ਦੀ ਵੀ, ਨਜਰ ਦੀ ਵੀ ਹੈ॥ ਹੈ ਤਾਂ ਅਛੀ ਅਗੋ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਨਾਂ ਹੈ, ਭਾਈ ਬੀਬੀ, ਪਰ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬ ਰੋਗ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਜਨ ਤੇ ਦੂਰ ਹੋਇ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ॥

ਇਹ ਦੁਆਈ ਕੁੜੀ ਨੰਦਾ ਨੂੰ ਭੀ ਲਿਖਾਇ ਦੇਣੀ, ਨੰਦਾ ਭੀ

ਆਂਧੀ ਬੀ ਮੇਰੇ ਉੱਲ ਉਠਦੀ ਹੈ॥ ਜੇ ਅਛੀ ਦੁਆਈ ਹੋਈ ਫਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਰ ਭੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਸ ਦੇਣੀ ॥ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨਾ॥ ਭਜਨ ਬਿਨਾਂ ਦੁਆ ਭੀ ਨਹੀਂ ਫਾਇਦਾ ਕਰਦੀ, ਨਾਲੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਾਉਣਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕੌਣ ਤੇ ਨਾਲੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਤੇ ਦੁਆਈ ਭੀ ਅਛਾ ਗੁਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਕੱਲੀ ਦੁਆਈ ਨਹੀਂ ਅਛਾ ਗੁਣ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ਅਪਨੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ 'ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਇ ਹੋ ਜੀ ਸਰਬ ਜੀਆਂ ਕੋ ਜੀ, ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਾਂ' ॥ ਇਹ ਭੀ ਅਰਦਾਸ ਤੈਂ ਦੇ ਜਾਣੀ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੀ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਕਾਲ੍ਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਆਂਧੇ ਸੀ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਭੇਜਨਾਂ, ਸੋ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਦਿਤੀ ਹੈ ਅਰ ਤੁਸਾਨੂੰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇਂ ਹੀ ਜਾਨਣੇਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾਂ ਪੜ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ ॥ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਚੇਤ ਸੁਧੀ ੧੧ ॥ ੧੯੩੭ ॥

ਮੈਲ ਬੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਏਸ ਦੁਵਾਈ ਤੇ ਸਾਰਾ ਬਿਗਾੜ ਮੈਲ ਤੇ ਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਰੇ, ਅਰ ਹਰ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਂ ਪਾਪੀ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਜੀਉ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਬ੍ਰਿਧ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇਰੀ ਸਰਨਿ ਆ ਪਿਆ ਹਾਂ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ ਲੈ ਤੂੰ ਕਦੇ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸਾਰੀਂ, ਨਾ ਦੁਖ ਵਿਚ ਨਾ ਸੁਖ ਵਿਚ, ਸਦਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਬਸਿਆ ਰਹੀਂ, ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈਂ। ਅਰ ਜੋ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇ ਓਹ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈਂ ॥ ਇਹ ਦਾਨ ਭੀ ਦੇਈਂ ਆਪਣੀ ਦਰਗਾਹੋਂ ਕਿ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਰਖ ਲਈਂ ਅਰ ਮਨਮੁਖੀ ਚਾਲ ਤੋਂ ਰਖ ਲਈਂ ॥ ਚਾਰੇ ਲਾਵਾਂ ਸੁਧੀ ਚਾਗ ਦੀਆਂ ਲਿਖ ਭੇਜਣੀਆਂ ॥ ੪ ੩ ੮

੪੧

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਮਾਲਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ ਸੋ ਸਹੰਸ੍ਰ ਮ੍ਰਿਗ ਰਾਜ ਜੀ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ ॥ ਹੋਰ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ॥ ਦੀਨਾਂ ਕੇ ਦਿਆਲ ਬਹੁਤ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੈ, ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈਨ ਆਪ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਸੋਂ ॥ ਗੁਰੂ ਦਵਾਰੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਖਬਰ ਭੇਜ ਦੇਣੀ ਸੁਆਮੀ ਦੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਬਾਬੇ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਸੀਸ ਰਖ ਕੇ ਮਥਾ ਟੇਕਣਾ ਜੀ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੀਊਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤੇ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਇੰਦਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਣੀ ਜੀ॥ ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਕਹਿਣੀ ਹੋਰ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘ ਹਨ ਨੇੜੇ ਸਰਬਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ, ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਛੇਤੀ ਭੇਜਣਾ ਜੀ॥ ਲਫਾਫੇ ਉਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖਣਾ, ਚਿਠੀ ਕਲਕਤੇ ਹੋ ਕੇ ਪਹੁੰਚੇ ਮੋਰਮਈ ਮਕਾਨ ਹਰੀ ਪਾਂਡੇ ਪਾਸ ॥ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੋਰ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਰ ਦੇਸ ਦੇ ਹਵਾਲ ਦੀ ਖਬਰ ਭੇਜਣੀ। ਹੋਰ ਜੀ ਭਾਈ ਪੁਲਾ ਰਾਮ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ॥ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਭਾਦ੍ਰੋ ਦਿਨ ॥ ੧੧ ॥ ਸੰਮਤ ੧੯੩੯ ॥ ੳ੪ ॥

੪੨

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸ੍ਰਬ

ਉਪਮਾ ਯੋਗ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ, ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਣੀ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਏਥੇ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾਂ ਆਪ ਦੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਏਹ ਬਚਨ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾਂ ਜੋ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਲੜਕੇ ਬਾਲੇ ਨੇ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਅਰ ਝਲਾਂਗੇ ਉਠ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾਂ ਏਸ ਰੀਤੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਖਰ ਭੀ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਬੀਬੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰੂਰ ਪੜਾਉਣੇ ॥ ਜਿਤਨੇ ਬਣਿ ਆਉਣ ਉਤਨੇ ਭੋਗ ਬੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਪਾਉਣੇ ॥ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾਂ ॥

[ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਚਿਠੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੂ-ਬਹੂ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੧, ਪੰਨਾ ੨੧੮ ਸਤਰ ੧੨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਲਾ ਹੈ]........॥ ੪੫ ॥

੪੩

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਸਰਬ ਗੁਣਾ ਕੇ ਸਪੰਨ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸਿਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਦਇਆ ਕੋਰ, ਬੀਬੀ ਸੁਖਾਂ ਕੋ ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਬੀਬੀ, ਮਾਈ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਨੀ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ ਸੁਬਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰਾਂ ਕਰਕੇ ਸੁਖੀ ਹੈਂ, ਕਿਤੇ ਬਾਤ ਦਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ। ਅੰਬੀਰੀ ਤੋਰ ਬਾਣਾ ਹੋਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨਗੀ ਨਾਲ ॥ ਜਿਸ ਜਗਾ ਮੇ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਗੇ ਦਿਲੀ ਵਾਲਾ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ਜਗਾ ਉਸੀ ਮੈਂ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ । ਅਗੇ ਨ ਸੀ, ਵਿਚ ਹੁਣ ਖੂਹੀ ਲਾਇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਛੇ ਸਤ ਸੌ ਰੁਪੱਯਾ ਲਾ ਕੇ। ਹੋਰ ਖਾਣ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਕਾਈ ਕਮਤੀ ਨਹੀਂ; ਪਰ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਏਹ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਮੇਟੂਗਾ ਤਾਂ ਮਿਟ ਜਾਊ । ਹੋਰ ਸਾਡੀਆਂ ਤਾਂ ਅਰਜਾਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਹਨ, ਸੁਨਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇਨਾਂ, ਭੋਗ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਸਰਬ ਬੁਢੇ, ਬਾਲੇ, ਮਾਈ, ਬੀਬੀ, ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਅਸ਼ਨਾਨ, ਤੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜਾ ਦੇਣੇ ਅਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਨੀ ਅੰਨ ਬਸਤਰ ਦੀ ਲੋੜਮੰਦ ਦੀ, ਚਾਹੇ ਕਿਸੇ ਪੰਥ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਨਿੰਦਕ ਭੀ ਹੋਵੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹਾ ਦੇਉ, ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਭੀ ਹੋਣ, ਰਿਜਕ ਪਾਣੀ ਭੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਸਤਿ ਸੰਗੀ ਹੋਣ । ਕੋਈ ਲੜਕਾ ਜੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਪੁਰੀਆਂ ਦੇ ਦੇਖ ਲੈਣਾ, ਬੜੇ ਅਸੀਲ ਹੋਣ । ਉਨਾਂ ਦਾ ਬਾਪ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਹੈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਅਪਨੀ ਮਰਜੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਦੇਖ ਕੇ ਬੀਬੀ ਦੇ ਬਿਆਹ ਕਰ ਦੇਉ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਤੁਸਾਨੂੰ ਕੀ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਬਾਣੀ ਕੰਠ, ਭਜਨ ਸਨਾਨ, ਵੰਡ ਛਕਣਾਂ ਜਥਾ ਸ਼ਕਤ । ਹੋਰ ਜੀ ਅਗੇ ਇਹ ਬਾਤ ਹੈ ਜੋ ਜੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਊਆਂ ਉਤੇ ਰਛਿਆ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਥਮੀ ਬੜਾ ਦੁਖ ਪਾਵੇਗੀ, ਕਿਸ ਕਰ ਕੇ ਗਾਈਂ ਤਾਂ ਬਿੱਲੇ ਖਾਇ ਲੈਣਗੇ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਾ ਬੈਲ ਮਿਲੇਗਾ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ, ਨਾ ਬਰਖਾ ਹੋਊਗੀ । ਇਹ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਬੜਾ ਦੇਸ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੀ ਮੁਕ ਗਈਆਂ ਹੈਂ ਅਰ ਏਥੇ ਸਾਨੂੰ ਗਾਇ ਲੈ ਕੇ ਦਿਤੀ ਥੀ ੧੦੦) ਰੁਪਿਯੇ ਨੂੰ, ਦੋ ਸੇਰ ਕੱਚਾ ਦੁਧ ਦਿੰਦੀ ਥੀ, ਅਰ ਤਿਨ ੨ ਸੇ ਰੁਪਏ ਨੂੰ ਗਊ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ॥ ਇਸ ਦੇਸ ਮੇ ਬਰਖਾ ਨਾਲ

ਧਾਨ ਹੋਇ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ, ਹੋਰ ਖੇਤੀ ਹੁੰਦੀ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ॥ ਮੈਂ ਆਪਨੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਛਿਆ ਕਰੂੰਗਾ ਉਹ ਸਮਾਂ ਭੀ ਆਇ ਪੁਜਾ ਹੈ, ਆਪਨੀ ਅਕਲ ਮੈਂ ਤਾਂ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ । ਤੇਤੀ ਸਾਲ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ, ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਮੁਕ ਜਾਣਾਂ, ਅਰ ਬੀਸ ਬਰਸ ਲੜਾਈ ਮਾਕੂਫ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਸੋ ਮਾਕੂਫ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੈਂ ਏਸ ਬਾਤ ਤੇ ਹਰਾਨ ਥਾ ਇਹ ਸਿਖ ਸਾਧ ਵੈਰ ਭਾਉ ਰਖਦੇ ਹੈਨ ਸਾਡੇ ਸਾਥ ਇਨਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏਸੇ ਹੈ॥ ਹੁਣ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਅਛੀ ਤਰਾਂ 'ਗਿਆਨੀ ਧਿਆਨੀ ਗੁਨੀ ਧਨਾਢ, ਨਾਮ ਜਪਤ ਘਰ ੨ ਮੈਂ ਆਢ' ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸਾਰੇ ਆਢਾ ਕਰਨਗੇ॥ ਧਨਾਢ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਾ ਹੈ ॥ ਸੋਈ ਦੇਖ ਲਵੋ ਤੁਸੀਂ, ਚੰਗੇ ਸਿਖਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੇ ਵੈਰ ਭਾਉ ਕੀਤਾ ॥ ਇਹ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਆਂਦੇ ਹੈਂ ਕੁਛ ਏਨੇ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ॥ ਗੁਰੂ ਬਲ ਨਿਗਾਹ ਨਹੀਂ ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਏਵੇਂ ਹੀ ਥਾ ਸਭ ਨੇ ਆਢਾ ਕੀਤਾ ਏਸ ਪੰਥ ਨਾਲ। ਇਹ ਜਿਤਨੀ ਕਾਰ ਹੈ ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਸਤਿ ਕਾਰ ਮੰਨਣਾਂ ।। ਹੋਰ ਨਾ ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਥਾ, ਨਾ ਏਹੁ ਹੋਰ ਮਾਨੁਖ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਤੁਸੀ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਦੇਖੋ, ਅਗੇ ਸਿਖ ਸਾਧ ਤਾਂ ਹੋਏ ਹੈਨ ਨਿਹੰਗ, ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੋਰ ਲਿਆ ॥ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀ ॥ ਤੁਸੀ ਦੇਖ ਲੇਉ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਕਦੇ ਪਏ ਹੈਨ ਅਗੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕੀ ਬਾਤ ਹੈ ਹੁਣ ਹੀ ਦੇਖ ਲੇਉ ॥ ਹੋਰ ਲੋਕ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਭੋਗ ਪਾਇੰਦੇ ਹੈਨ। ਇਕ ਬਚਨ ਹੋਰ ਕਹਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ, ਅਠ ਦਸ ਸਤ ਬੀਤੇ ਜਬ ਸਿਖ ਇਹ ਬੀ ਏਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ॥ ਭਾਈ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੇਲਾ ਤਾਂ ਅਨਿਤ ਹੀ ਹੈ ॥ ਜੋ ਸਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਹ

ਸਦਾ ਈ ਮਿਲਾ ਹੋਯਾ ਹੈ । ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ, ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ॥ ਇਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਮਾਨੀਏ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਿਹ। ਸੋ ਸਿਖ ਮੋ ਕੋ ਮਿਲਬੋ ਚਹੈ ਖੋਜ ਇਨਹੀ ਮੋ ਲੇਹੁ॥ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਰੇ, ਗੁਰ ਬਾਣੀ ਕਹੈ ਸੇਵਕ ਜਨ ਮਾਨੈ ਪਰਤਖ ਗੁਰੂ ਨਿਸਤਾਰੇ॥ ਖਾਲਸਾ ਅਨੰਤ ਹੈ ਨਾਮ ਠਾਮ ਲਿਖੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ॥ ਲਗ ਅਛਰ ਆਪ ਸੋਧ ਪੜ੍ਹਨਾਂ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਮਤ ਅਲਪ ਈ ਹੈ ॥ ਹਉ ਤਾਂ ਮੂਰਖ ਮੁਘਦ ਹਾਂ, ਪਰ ਸਰਨਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਈ ਹੈ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇ । ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਅਸੰਖ ਖਤੇ ਬਖਸ਼ਣ ਜੋਗ ਹੈ ॥ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਹੈ ॥ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੀ ਸਾਰੀ ਮਾਝੇ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਾਸਤੇ । ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਇ ਹੋਇ ਸੁਬਤ ਸੰਗਤ ਕੇ ॥ ਅਰਦਾਸ ਦੇਨੀਂ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ॥ ੪੬ ॥

੪੪

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਜੋਗ ਸਮੂਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ, ਸਮੂੰਹ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਣੀ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਏਥੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈਂ ਸਮੂੰਸ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕੀ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹੈਂ, ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ ਸੰਗਤ ਦਾ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇ ॥ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਆਖਦੇ ਹੋ ਰਹਿਤ ਦਾ ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ ਦੇਉ, ਸੋ ਜੀ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ ਦੇਣਾਂ ਹੈ, ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਹੀ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਕੋ, ਅਰ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾਂ ਕੋ ਅਰ ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤ ਕੋ ॥ ਗੁਰੂ

ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੋ ਸਾਖੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਪੜਨਾਂ। ਬਾਣੀ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਾਈ ਜੇ ਨ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਜਪੁ, ਜਾਪ, ਰਹਿਰਾਸ, ਸੋਹਿਲਾ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਬਾਰ, ਸੁਖਮਨੀ, ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ॥ ਬਹੁਤ ਨਾ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਜਪੁ, ਜਾਪ ਪੜਨਾਂ, ਫੇਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ, ਕੰਮ ਕਾਰ ਬੀ ਬੇਲ ਲਗੇ ਤਾਂ ਅਕੰਤ ਅਕੇਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ, ਜਿਤਨਾਂ ਪੁਜ ਆਵੈ॥ ਪਹਿਰ ਚਾਰ ਘੜੀ, ਦੋ ਘੜੀ ਬੇਲ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਅਕੰਤ ਬੈਠ ਕਰ ਬ ਣੀ ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸੋ ਜ਼ਰੂਰ ਕੰਠ ਕਰਨੀ, ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਪੁਜ ਆਵੈ॥ ਅਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਕੋ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾਉ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ, ਜੇ ਆਪ ਨਾ ਪੜਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਬਾਲਿਆਂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ, ਪਟੀ ਉਤੇ ਲਿਖਾ ਲੈਣੀ ਤੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ॥ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਬਾਣੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੇ ॥ ਇਹ ਤਾਂ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਦੀ ਬਾਤ ਹੋਈ॥ ਹੋਰ ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ, ਨਾ ਲੈਣੀ। ਨਾਂ ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਾ ਠਗੀ ਕਰ ਕੇ, ਜੇ ਡਿਗੀ ਪਈ ਭੀ ਲਭੇ ਤਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਕਾ ਦੇ ਕੇ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਕਰਜਾ ਲੈਣਾ, ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਦੇਣਾਂ, ਚੋਰੀ ਧਾੜੇ ਤੇ ਭੀ ਬੜਾ ਪਾਪਾ ਹੈ, ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਬਗਾਨੀ ਅੰਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨਾ ਬੜਾ ਧਰਮ ਹੈ॥ ਹਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ ॥ ਸੋ ਭਾਈ, ਜਿਸ ਹਿੰਦੂ ਨੇ ਗਾਇ ਖਾਇ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਕੁਛ ਨਾ ਰਹਿਆ॥ ਚਾਹੇ ਸਿਖ ਹੋਵੈ, ਭਾਂਵੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋਵੇ, ਖਤ੍ਰੀ ਹੋਵੇ, ਭਾਂਵੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਪਖ ਨਾ ਕਰੇ ਗੁਰੂ, ਨਾ ਕਰੇ ਪੀਰ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ, ਭਾਂਵੇ ਨਿਵਾਜ ਪੜੇ ਕੋਈ ਥਾਇ ਨਾ ਪਊਗਾ, ਨਾਇ ਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜੇ ਸਭ ਨਿਹਫਲ ਜਾਹਿਗੀ॥ ਅਗੇ ਜੋ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ, ਤੇ ਲੜਕੀ ਬੇਚ ਦੇਨੇ ਕਾ ਬੜਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੜਕੀਆਂ ਮੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਹੈ, ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹੈ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਗੁਣ ਕਹੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤੇ। ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਮਾਰਨਾਂ ਗਊ ਤੋਂ ਭੀ ਬੜਾ ਪਾਪ ਹੈ, ਬੱਟਾ ਕਰਨਾਂ ਤੇ ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਦਾ ਏਕ ਤੇ ਬਰ ਅਛਾ

ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਕਸੋਹਣਾਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਦੰਮ ਲੈਣੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੁੜੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਕੁੜੀ ਬਿਭਚਾਰਨ ਹੋਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਬਾਇ ਖਰਾਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖੀ ਹੈਨ ਇਹ ਬਾਤ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਜਾਨਣੀ। ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਲੜਕੀ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ ਲੜਕੀ ਮਾਰੇ ਯਾ ਬੇਚੇ, ਬਟਾ ਕਰੇ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਬਰਤਨਾਂ, ਨਾ ਉਸ ਦੇ ਹਥ ਦਾ ਜਲ ਪਾਨ ਕਰਨਾਂ, ਇਦੂੰ ਪਿਛੇ ਹੋਈ ਸੋ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਅਗੇ ਸਮਝ ਕੇ ਬਰਤਣਾਂ ॥ ਅਗੋ ਮਾਸ ਖਾਨ ਦੀ ਬਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ॥ ਮਕੇ ਦੀ ਗੋਸਟ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਹੈ ਮਾਸ ਸੋ ਖਾਇ ਜਿਸ ਜੀ ਕੋ ਖਾਏ ਉਸ ਕੋ ਜਿਵਾਏ ਦੇਏ, ਜੇ ਜੀਉਂਦਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾ ਮਰਾ ਹੋਯਾ ਖਾਇ ਲੇਵੇ, ਪਰ ਜਿਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਉਹ ਮਰਾ ਹੋਇਆ ਭੀ ਨਾ ਖਾਇ॥ ਸਾਹਿਬ ਦਸਮੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਮਾਸ ਬਣਾ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੋ ਭੋਗ ਲਵੋਣਾ, ਰੋਜ ਮੋਲ ਲੈ ਕੇ ਬਨਾਵਣਾਂ, ਮਾਸ ਭੀ ਇਕ ਰਤਨ ਹੈ ਮਨੁਖਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਨ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸੀ ਵਕਤ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਕੋ ਕਟ ਕੇ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਮਾਸ ਦਾ ਭੋਗ ਲਵਾਉਣਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ, ਜੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਟ ਕੇ ਭੋਗ ਨ ਲਵਾਵੇ ਤਾਂ ਬਦਲਾ ਦੇਨਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਜੀਆ ਕਾ॥ ਅਰ ਉਸ ਕਾ ਮਰਾਤਵਾ ਭ੍ਰਿਸਟੀ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਤ੍ਰਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਇਉਂ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ ਜੀਉ ਜੁ ਮਾਰਹਿ ਜੋਰ ਕਰ ਕਹਿਤਾ ਨਾਮ ਹਲਾਲ ...... ਹੋਰ ਭੀ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਆਗ ਦੁਹਾਂ ਘਰ ਲਾਗੀ॥ ਜੀਉ ਬਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੁਸਲਨਾਨਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਗ ਲਗੀ ਤਾਂ ਰਹਿਆ ਕੀ ਪਿਛੇ॥ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਭੀ ਮਨੇ ਕੀਆ ਗਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੈ। ਆਪਨਾਂ ਪ੍ਰਾਇਆ ਨਾ ਸੁਝਈ ਖਸਮੋਂ ਧਕੇ ਖਾਇ, ਝੂਠਾ ਮਧ ਮੂਲ

ਨਾ ਪੀਜੀਈ ਜੇ ਕਾ ਪਾਰ ਵਸਾਇ ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਦੋਨੋ ਨਹੀਂ ਖਾਵਣੇ ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ, ਏਹ ਤਾਂ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਖਾਊ ਉਸ ਦੀ ਬੁਧ ਮਲੇਛ ਹੋਇ ਜਾਊਗੀ ॥ ਹੋਰ ਨੀਲਾ ਭੀ ਮਲੇਛਾਂ ਦਾ ਬਾਣਾਂ ਹੈ, ਨਹਿੰਗਾ ਦੀ ਵੀ ਬੁਧ ਨੀਲ ਨੇ ਮਾਰ ਲਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਆਖੇ ਕਿਸ ਦੀ, ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਨੈਣਾਂ ਸਿੰਘ ਬਬੇਕੀ ਥੇ ਰੁਹੜੀ ਬਰਤ ਲਈ, ਫੇਰ ਕਕੜੀ ਖਰਬੂਜੇ ਲੈਣ ਲਗੇ ਨਾਲ ਗਾਂਈਂ ਕੋ ਮਾਰਾ, ਨਾਲ ਆਪ ਮਰੇ, ਫੇਰ ਆਪਸ ਮੈ ਮੁਏ ਫੇਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਗੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਸੀਖਾ ਉਤੇ ਚੜ ਕੇ॥ ੪੧ ॥

੪੫

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਸੂਤ੍ਰੀਆਂ ਕੋ ਏਹ ਬਾਤ ਫੈਲ ਦੇਣੀ, ਭਾਈ ਜੋ ਜਾਣ ਕੇ ਭੜਬੂ ਪਾਊ, ਸੂਤ੍ਰ ਕਢੂਗਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਚੋਰ ਹੋਊਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਨਿਹਫਲ ਜਾਊਗਾ, ਪਖੰਡ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਬੇਵਸ ਕੋ ਅਮਲ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏ, ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕਰਨਾ, ਪਾਖੰਡ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਮੈਂ ॥ ਜੇ ਬੇਵਸੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਅਮਲ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣੇ ਉਸ ਕੇ ਦੋਖ ਨਹੀਂ । ਜੇਹੜੇ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੋ ਨਾ ਲੈਣ, ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕੋਈ ਪਿਆ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਛਕਣੇ ਤੇ ॥ ਜਗਾ ਰੋਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਣ ਛਕਣੇ ਨੂੰ, ਨਹੀਂ ਛਕਦੇ ਤੇ ਨਾ ਛਕਣਿ ॥ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤਾਂ ਬੰਨ ਦੇਣਾ ਬ੍ਰਿਛ ਨਾਲ ਜੇੜਾ ਮਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ । ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਦਾ ਈ ਪਕਾਂ ਛਕੀ ਜਾਂਦੇ ਹੈ, ਸਗਮਾ ਅਛਾ ਹੈ ਇਹ ਭੀ, ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ॥ ਅਗੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਸਿੰਘ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪੈਣ ਨੂੰ ਔਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਥੇ, ਫੜਨੇ ਪੈਣ ਤੇ ਕਲੇਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਹੁਣ ਇਹ ਕਰਨਾ ਜੇੜਾ ਭੱਜ ਕੇ ਹੋਮ ਕੁੰਡ

ਵਿਚ ਪੈਣ ਨੂੰ ਆਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈ ਜਾਣ ਦੇਣਾ, ਮਰਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇ ਝੁਲਸ ਹੋ ਜਾਇ ਤੋ ਹੋ ਜਾਇ, ਆਪੇ ਹੀ ਹਟ ਜਾਏਗਾ, ਇਕ ਦੋ ਬਾਰੀ ਝੁਲਸਾ ਹੋ ਕੇ ਹਟ ਜਾਉ। ਪੈਂਦੇ ਕੋ ਹਟਾਵਨਾ ਨਾਹੀਂ। ਅਵਲ ਹੋਮ ਤੋ ਥੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਹੋਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੁਤੀ ਦੀ ਜਾਂਗਾ ਪੈ ਕੇ ਮਰ ਭੀ ਜਾਵੇ। ਇਕ ਹਟਾਈਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਆਂਵਦੇ ਹੈਂ, ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਜੀਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥੋੜੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਹੋਏ ਜਾਣ ਦੇਣਾ ਕਾਲੇ ਪੀਲੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਇ ਕੇ, ਅਰ ਸਵੇਰੇ ਨਾਉ ਸਾਰੇ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਦੇ, ਕੰਮ ਕਾਜ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਗੁਰੂ ਬਰਕਤ ਕਰੇਗਾ, ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਦੇ ਬਰਕਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੇਖ ਲੈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਮੇਂ, ਬਹੁਤ ਬਾਰ ਮੈ ਲਿਖਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਮੈ ਦੇਖ ਲੈਣਾ॥ ਇਹ ਸਭ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖਾ ਹੈ॥ ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਮੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਕੂਕਰ ਹਾਂ॥ ਮੈਂ ਭੀ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਏਥੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਾਂ, ਬੇਮੁਖੀਂ ਥੀਂ ਰਖ ਲਈਂ, ਬੇਸਿਦਕੀ ਮਨਮੁੱਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇ॥ ਬੇ ਸਿਦਕੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਨਾ ਕਹਾ ਹੈ ਸੋ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਕਹਾ ਸੋ ਕਰ ਲੈਣਾਂ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਬੇਮੁਖਾਂ ਅਤੇ ਬੇਸਿਦਕਾਂ ਕੋ ਹੀ ਹੈਨ। ਹੋਰ ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਤੇਨੂੰ ਤੇ ਭਾਈ ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਕੋ ਤੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਣੇ ਮੰਨੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਊਗਾ, ਸਚ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਕੋ। ਇਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਮਾਰਾ ਥਾ ਨਾਲੇ ਆਪ ਮਰਾ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲੜਨੇ ਆਯਾ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਉਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੈ॥ ਨਾਲੇ ਮਾਰਨੇ ਕੋ ਭੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਥੀ, ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਖ ਲਿਆ।

ਦੁਸ਼ਟ ਆਖਦਾ ਸੀ ਮਾਰੂੰ ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਕਲਾ ਬੈਠ ਕੇ ਕਲਾਮ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈਂ ॥ ਭਾਈ ਹੁਣ ਨਿਹੰਗ ਕਾਲੀ ਪੋਸ਼ ਵਾਲੇ ਐਵੇਂ ਭੂਹੇ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹੈਂ ॥ ਨੀਲਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਪਹਿਣਨਾ, ਜੋ ਪਹਿਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਤ ਮਾਰੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਫੂਕ ਦਿਤਾ ਹੈ,ਨੀਲਾ ਨਾ ਥੀ ਸੁਰਮਈ ਥਾ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣੀ, ਭੁਖੇ ਕੋ ਅੰਨ ਦੇਣਾ ਜਿਨਾਂ ਸਰੇ,ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਕਪੜਾ। ਅਰ ਹਰ ਵਕਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਹੈ, ਬੇਮੁਖੀ ਬੇਸਿਦਕੀ ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ ਜਿਥੇ ਜੀਤੇ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰਖ ਲਈਂ, ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਹਾਂ ਬੋਲ ਕੇ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਅੰਤ੍ਰਗਤੀ ਭੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਨਦਾ ਹੈ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ; ਅਰ ਬਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋ ਫਿਕਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਨਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੩੭, ਮਹੀਨਾ ਹਾੜ ਬਦੀ ੧ ॥ ੪੮ ॥

੪੯

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਕੋ, ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਕੋ ਫਤੇ, ਫਲੌਰ, ਮੁਠੱਡੀਂ, ਲਾਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ, ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਜਿਥੇ ਸਤਿਸੰਗੀ ਹੋਵਨ ਸਰਬਤ ਕੋ ਮੇਰੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ। ਹੋਰ ਤੂੰ ਅਪਨੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਅਰ ਸਭ ਕੋ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਨਾ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲੇ॥ ਚੰਡੀ ਬਾਰ ਦਾ ਪਾਠ ਦਾ ਤੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਪਾਠ ਦਾ ਸਭ ਕੋ ਕਹਿਣਾਂ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਸਮੇਤ। ਮੈ ਅਗੇ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ਹੈ ਸੋ ਜੋ ਇਹ ਪਾਠ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਕੋ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਦੇਸ ਜਾਇ ਕੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਬਾਤ ਕਰੀਂ ਜਰੂਰ, ਜੋ ਏਥੋਂ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਤ੍ਰਖਾਨ ਗਿਆ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਖ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮੈ ਜਲਦੀ ਆਇ ਜਾਵਾਂਗਾ ਰੰਗੂਨ ਮੈ। ਸੋ ਤੂੰ ਲਾਹੌਰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਯਾ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਕੋ ਮਿਲਦਾ ਜਾਈਂ ਜੇ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ਰੰਗੂਨ ਕੋ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਾਸ ਸਾਰਾ ਹਵਾਲ ਲਿਖ ਦੇਈਂ । ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਰੂਰ ਹਾਲ ਲਿਖ ਭੇਜੇ । ਜੇ ਸਿਆਮ ਸਿੰਘ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਓਹ ਜਾਣੇ, ਨਾ ਸਹੀ। ਜੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਤਰਹ ਕਲਕਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ, ਤਾਂ ਭੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ ਦੋ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਮੈ, ਉਨ ਕਾ ਹਵਾਲ ਲਿਖਣਾਂ, ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਹਾਲ ਪਚਾਊ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊ ਸਾਡੇ ਪਾਸ॥ ਉਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਕੋ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਣਾ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕਹਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਅਗੇ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਗਾਫਲੀ ਨਾਲ ਭਾਂਵੇ ਚਲਾ ਆਏ ਆਪ ਦੀ ਮਨ ਦੀ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣੇ ਭਾਈ ਅਸਾਂ ਕੀਹ ਆਖਣਾਂ ਹੈ ॥ ਸ੍ਰੀ ਵਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਹਾਇ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਪੰਜਵਾ ਨਾ ਅੰਡੀ, ਕੁਛ ਨਾ ਭੇਜਣੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਖਬਰ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੇਜਨੀ ਸਚੀ ੨, ਝੂਠ ਨਾ, ਜੈਸੀ ਹੋਵੇ ਖਬਰ ਤੈਸੀ ਭੇਜਣੀ ॥ ੪੯ ॥

੪੭

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਿਹਾਰੀ ਸਿੰਘ ਤਖਤ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਸਰਬ ਨੂੰ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਏਥੇ ਹਮਾਟੇ ਪਾਸ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਆਪ ਕੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਸੁਖ ਨਿਦਾਨ ਪਹੁੰਚਾ ਤੁਮਾਰਾ, ਡੇਢ ਪਾਉ ਪੱਕਾ, ਹੋਰ ਜੀ ਹਮਾਰੇ ਕੋ ਕੁਛ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਪੜੇ ਕੀ, ਨਾ ਕੁਛ ਛਕਣ ਦੀ ਚੀਜ ਕੀ, ਨਾ ਟਕੇ ਪੈਸੇ,

ਕੀ, ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਸਭੋ ਕੁਛ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇ ਰਖਾ ਹੈ ਬਥੇਰਾ, ਇਕ ਸੁਖ ਨਿਧਾਨ ਕੀ ਲੋੜ ਥੀ ਸੋ ਆਪ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਏਹ ਤਾਂ ਆਏ ਪਹੁੰਚਾ ਹੈ। ਲੋੜ ਇਹੋ ਬੜੀ ਹੈ ਏਕ ਤੁਮਾਰੇ ਦਰਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅਰ ਭਜਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਕਰਨੇ ਦੀ ਥੀ ਤੇ ਕਰਾਵਨ ਦੀ ਥੀ, ਸੋ ਜੀ ਤੁਸੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ, ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਹੋਵੇਗਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਮਹਾਤਮ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਸੋ ਇਸ਼ਨਾਨ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਬੇਲੇ ਬਣ ਆਵੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤੇ ਰਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੀ ਜਿਤਨੀ ਕੁ ਬਣ ਆਵੇ। ਭਾਈ ਸਰਬ ਸਿੰਘਾਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਦੇਣੀ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਸਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ। ਅਰ ਇਹ ਭੀ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਦਸ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਠੀਆਂ ਏਕ ਆਦਮੀ ਕਾ ਭਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਜੀ ਜੇ ਬਹੁਤੇ ਸਰੀਰ ਥੋੜੀ ੨ ਭੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅਛਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਏ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਗੁਰਦਿਤਾ ਰਾਮ ਕੋ ਸਾਡੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ॥ ਜੇ ਮੇਰੇ ਕੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਲੇ ਜਾਊ ਤਾਂ ਤੁਮ ਕੋ ਭੀ ਅਛਾ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ, ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨਾ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਤਕੜੇ ਹੋਇ ਕੇ, ਸਬਦ ਭੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਏਲੇ ਸਬਦ ਦੇ, ਫੇਰ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ ਤਕੜੇ ਹੋਇ ਕੇ, ਫੇਰ ਕੋਈ ਦੁੜ ਨ ਰਹੂਗਾ, ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਏਸ ਬਚਨ ਦੀ ਸਭ ਨੇ। ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਨੀ ਕਲਕਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੇ ਬੜੀ ਸੰਗਤ ਮੇ ॥ ਹੋਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹੜੀ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤੁਸਾਨੂੰ ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ, ਸੋ ਇਹ ਕਿਸੇ ਮਨਮੁਖ ਕੋ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਉਣਾਂ ॥ ਮਨਮੁਖ ਸੋ ਹੈ ਜੋ ਕਹਣਾਂ ਸੋ ਨਾ ਕਰਨਾਂ, ਜੋ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ ਨੂੰ ਕਹਾ, ਸੋ ਕਰ ਲੇਣਾ, ਪਰ ਸਤਿਸੰਗੀ ਕੋ ਭੀ ਸੁਣਾਵਣੀ ਮੰਦਰ ਮੇ, ਪੜ੍ਹਦੇ ਮੇ, ਜਿਤਨਾਂ ਚਿਰ ਬੰਦ ਹਾਂ। ਜਦ ਬੰਦ ਤੇ ਗੁਰੂ ਛਡਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਭਾਂਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ

ਸੁਨਾਵਨੀ ਜਿਸ ਕੋ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਰ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਕੋ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਪਤਰੇ ਉਤੇ ਨਾ ਲਿਖਾਵਣਾਂ ਅਰ ਇਹ ਭੀ ਨਾ ਆਖੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਕਿ ਮੈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਅਰ ਭਜਨ ਭੀ ਤੂੰ ਹੀ ਦਸ ਦੇਈਂ ਮਾਲਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਾਲੇ ਰਹਿਤ ਬੀ ਦਸ ਦੇਈਂ ਹੋਰ ਕਲਕਤੇ ਦਸ ਦੇਈਂ ਪਰ ਲੋੜ ਬਾਲੇ ਕੋ, ਅਰ ਤੂੰ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਖੀਂ ਆਉ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛ ਲੋ। ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਤਕੜੇ ਹੋਇ ਕੇ, ਕਿਤੇ ਦਸਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਪੈ ਜਾਈਂ, ਖਬਰ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਭੇਜਣੀ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੀ, ਆਪਸ ਮੈ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਣ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਦ ਖਬਰ ਭੇਜਣੀ। ਹੋਰ ਜੇਹੜੀ ਮੈ ਅਰਦਾਸ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਹੈ ਉਸ ਉਤੇ 'ਜੇ ਤੁਸੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਫੇ ਹੋਏ ਹੋ' ਇਹ ਬਾਤ ਮੇਟ ਦੇਣੀ, ਇਹ ਬਾਤ ਹਛੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਥਾਇ ਇਹ ਬਾਤਿ ਲਿਖ ਦੇਣੀ, 'ਜਿਨਾਂ ਚਿਰ ਦੋ ਮੈ ਤੇ ਇਕ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਉਤਨਾਂ ਚਿਰ ਅਸੀ ਤੁਮਾਰੇ ਅਗੇ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਂਵੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਤਨਾਂ ਕਹੋ ਉਤਨਾਂ ਚਿਰ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਕਹਣਾਂ ਐਸੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੈਸੇ ਭੂਤ ਕੀ ਇਟ ਹੋਤੀ ਹੈ ॥' ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ ਸਭ ਕੋ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ, ਅਤ ਉਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਦੇ ਜਾਈਂ। ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ ਤਾਂ ਰਹਿਣੇ ਵਾਲੇ ਅਛੇ ਹੈਂ। ਹੋਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਰਵੇਂ ਜਾਮੇ ਦੀ ਬਾਤ ਕਹਾਂ ਤੇ ਸੁਣੀ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਦਸੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਅਰ ਜੇ ਅਸੀ ਆਖੀਏ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ॥ ਹੌਲੀ ੨ ਬਾਣੀ ਭਜਨ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਸਭੋ ਕੁਛ ਹਛਾ ਹੋਊਗਾ ॥ ਅਰ ਸੰਗਤ ਕੋ ਭੀ ਹੁਕਮ ਦੇਉ ਜੋ ਸਭੋ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰੋ ਤਕੜੇ ਹੋਇ ਕੇ॥ ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਨਿਕਲੂਗਾ ਸਤਿ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨੀ ਅਰਜ। ਬਾਰ ੨ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਤੇ ਸਿਦਕ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾਂ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾਂ, ਏਸ ਮੰਗ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਾਰਜ ਸੌਰ ਜਾਨਗੇ। ਹੋਰ ਅਤਰੀ ਦਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਲਿਖਾ, ਬਿਆਹ ਅਜੇ ਕਿਤੇ ਕਰਾ ਲਿਆ ਹੈ

ਜਾ ਨਹੀਂ । ਉਤਮੀ ਨੂੰ ਲੀੜਾ ਰੁਤ ੨ ਦਾ ਦੇਣਾ, ਗਰੀਬਣੀ ਸਾਧਣੀ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਦੇਖ ਲੇਣਾ ॥ ਸਹਜੇ ੨ ਮੰਗ ਮੰਗਣੀ। ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ, ਆਪਨੇ ਸਰੀਰ ਦਿਆਂ ਵਿਚ ਦਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ, ਨਾਲੇ ਬਾਹਿਰ ਦਿਆਂ ਦਾ ਸੰਤ-ਦੋਖੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਮੰਗਣਾਂ, ਖੁੰਝਣਾਂ ਨਹੀਂ ਪਾਠ ਤੇ । ਅਰ ਖਬ੍ਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਤੁਸੀ ਜੋ ਮੈ ਚੰਡੀ ਦਾ ਪਾਠ ਦਾ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਥਾ, ਨਾਲੇ ਡੇਰੇ ਹੋਣ ਪਾਠ, ਹੋ ਰਹੇ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ॥ ਹੋਰ ਭਾਦਰੇ ਵਾਲੇ ਕੀ ਬਾਤ ਪਿਛੇ ਪੁੱਛੀ ਸੀ, ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਕੀਤਾ ਬਾਤ ਪਾਛੇ ਪੁਛਣੀ ਥੀ, ਅਛਾ ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੋਇ ਬੀਤੀ ॥ ਪੰਜਾਬ ਮੈ ਆਉਣ ਤਦ ਲਿਖਣਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ। ਜਦ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਫੇਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਅਗੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਜਾਇ ॥ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ਹਛਾ ਹੋਊਗਾ ਅਰ ਸੰਗਤ ਕੋ ਭੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇ ਦੇਉ ਜੋ ਸਭ ਲੋਕ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰੋ ॥ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥ ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ, ਜਦ ਬਿਆਹ ਦੇਵੇ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੈ ਲੈਣਾ, ਅਰ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਅਛੀ ਤਰਹ ਭਜਨ ਕਰਵਾਉਨਾਂ, ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਾਉਣੀ ਤੇ ਭੜਾਵਣੀਂ ॥ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰੌਣੇ ਅਰ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਸਭ ਕੋ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਾਉਣਾਂ ॥ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੌਣ ਨਹੀਂ ਦੇਨਾਂ ਪਿਛਾ ਰਾਤਿ ॥ ਜੋ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ, ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਮਹੰਤੀ ਹੈ ॥ ਉਤਮੀ ਕੋ ਭੀ ਆਦਰ ਦੇਣਾ, ਉਤਮੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਨਮਾਨੀ ਨਤਾਨੀ। ਉਤਮੀ, ਤੈਂ ਨੰਦਾ ਦੇ ਕਹੇ ਵਿਚ ਚਲਣਾਂ, ਜੋ ਨੰਦਾ ਆਖੇ ਸੋ ਮੰਨਣਾਂ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਰਖੇ ਸੇ ਉਹ ਵਰਤ ਲਏ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਕੀ ਸਾਰੇ ਵਰਤੇ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਵਰਤੇ, ਜਦ ਕੋਈ ਫੇਰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਖਬਰ ਲਿਖਣੀ ਅਰ ਜੋ ਮੇਰੀ ਬਹੀ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਲੈਣਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਸਭ ਨੇ ਦੀਆ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਜਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਸੋ ਭੀ ਲਿਖਣਾਂ। ਹੋਰ ਸਾਹਿਬੋ ਨੇ ਜੋ ਖਾਂਸੀ ਦੀ ਦਾਰੂ ਪੁਛੀ ਹੈ ਸੋ ਜੀ ਹਮਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ

ਹੀ ਦੁਆਈ ਹੈ ਬੜੀ ਜੋ ਕੰਮ ਕੁਛ ਨਾ ਕਟਿਆ ਕਰ, ਰਾਤਿ ਦਿਨੇ ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ ਤਕੜੀ ਹੋਇ ਕੇ। ਇਹੋ ਦਾਰੂ ਸਭ ਤੇ ਅਛੀ ਹੈ। ਅਰ ਥੋੜੀ ਅਫੀਮ ਖਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਗਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ, ਹੋਰ ਭਜਨ ਕਰੀ ਤਾਂ ਆਰਾਮ ਹੋਇ ਜਾਊਗਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਔਖਦ ਨਾਮ ਹੈ, ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਦੂਰ ਹੋਏ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ, ਮਨ ਤਨ ਦੇ। ਹੋਰ ਜੋ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਲਿਖੋ, ਅਰ ਸਬ ਦੀ ਲਿਖਿਆ ਕਰੋ ਖਬਰ ਸਾਰ ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੀ। ਚੰਡੀ ਵਾਰ ਉਗਰਦੰਤੀ ਸਭ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ। ਜੋ ਅਖਰ ਨਹੀਂ ਪੜਿਆ ਉਹ ਕੰਠ ਕਰ ਲੇਵੇ ਤੇ ਪੜੇ, ਓਹ ਭੀ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣ ਜਿਤਨੇ ਡੇਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੈ ॥

ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਿਨਾ ਭਾਮੇਂ ਕੋਈ ਕਿਤਨਾਂ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਰਿਜਕ ਦਾ ਬਾਧਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੇ ਰਿਜਕ ਬੀ ਹੈ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤਾ ਓਦੀ ਨੀਤ ਨਹੀਂ ਭਰਦੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅਗ ਸਦਾ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਧਨ ਪਿਆ ਹੀ ਛਡ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹੈਨ। ਦੁਰਗਤੀ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਿਨਾਂ ਭਜਨ ਪੁੰਨ। ਤੇ ਪ੍ਰੇਮੇ ਜਟ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲੈ, ਜਿਉਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਕੋ ਸੁਖ ਹੈ ਉਨਾਂ ਕੋ ਬਨਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੰਮ ਤੇ ਵਾਫਰ ਨਾਂ ਰਖਣੇ ਬੈਲ। ਅਰ ਗਡਾ ਭੀ ਦੇ ਦਿਆ ਕਰੋ ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਗਰੀਬ ਦੇ, ਪਿੰਡ ਮੈ ਵੀ, ਦੂਏ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਸਤਿ ਸੰਗੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਲਾਹਾਂ ਨਹੀਂ ਪੁਛਣੀ। ਜਦ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਘੋੜੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹਵਾਲ ਲਿਖਣਾਂ ਸੀ। ਅਛਾ ਜੋ ਹੋਈ ਸੋ ਅਛੀ ਹੈ ਹੁਣ ਹੋ ਚੁਕੀ ॥ ਭੋਲੀ ਨੂੰ ਇਉ ਨਹੀਂ ਪੁਛਿਆ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕੋਣ ਲੈਣ ਆਇਆ ਥੀ। "ਕੜਾਹਾ ਤੇਟੇਖੇ ਦਾ ਮੁਮਾਨੂੰਕੇ ਪੁਛ' ਥਾ" ਅਗੇ ਘੋੜਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਕਿਸੇ ਦਾ। ਕੋਣਾ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ ਤੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸੋ ਅੰਨ ਬਸਤ੍ਰ ਦੇ ਜਾ। ਅੰਨ ਸਭ ਕੋ ਦੇਨਾ ਜਿਨਾ ਸਰੇ। ਭਾਂਵੇ

ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਿਕਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ॥ ਹੋਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਜੋ ਹਟੀ ਦਾ ਹੁਣ ਵਨਜ ਦਾ ਟਹਿਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਹੈਨ, ਕਿਨੇ ਗੋਂਦੇ ਦਾ ਤੇ ਮਖਣੇ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾਂ, ਜੋ ਇਹੁ ਬਰਤੇਗਾ ਠਿੱਠ ਹੋਊਗਾ। ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਮੂੰਹ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਹੂਗਾ। ਅਗੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ, ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ, ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਅੜੂ ਸਿੰਘ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਮਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਜੈ ਸਿੰਘ, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ, ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਕੇ ਹੋਰ ਸਰਬਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ। ਨਾਲੇ ਸੋਣ ਸਿੰਘ, ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ, ਈਸਰ ਸਿੰਘ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਦੇਨੀ ਡੇਰੇ ॥ ਹੁਣ ਜੋ ਆਵੇ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਕੀ ਖਵਰ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇ। ਜਦ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲਗ ਜਾਵੇ ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਔਣ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ॥ ੫੦ ॥

੪੮

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਲਾਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ, ਹਰ ਕੌਰ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬਾਚਨੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹਾਂ ਤੁਮਾਰੀ ਸੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਰਖੇ॥ ਭਾਈ ਲਹੌਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਇਹੋ ਬਚਨ ਮੇਰਾ ਮੰਨਣਾ, ਜੋ ਮੰਨੋਗਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋਊਗਾ ਠੀਕ ॥ ਪਹਿਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਝਲਾਂਗੇ ਉਠ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ। ਅਰ ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ, ਜਪ, ਜਾਪ, ਸੁਖਮਨੀ, ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ। ਚੌ ਅਖਰਾ ਜਾਪ ਭੀ ਕਰਨਾ ਹਰ ਵਕਤ ਅਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਪੁੰਨ ਭੀ ਕਰਨਾਂ ਜਰੂਰ, ਭੁਖੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅੰਨ ਪੌਨਾ, ਨੰਗੇ ਨੂੰ ਜੋੜਾ ਕਪੜਾ ਦੇਨਾ ਜਰੂਰ ॥ ਅਰ ਬੁੜ ਕੇ ਬੀ ਜੇ ਇਹ ਬਾਤ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਬੁਆਨੂੰ ਅਛਾ ਸੁਖ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਂਵੇ ਪੂਤਾ ਲੈਨਾ। ਰਿਜਕ ਦਾ ਭੀ ਬਾਧਾ ਹੋਊ, ਨਾਲੇ ਮਨ ਤਨ ਕਰਕੇ ਭੀ ਸੁਖ ਹੋਊਗਾ ॥ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ, ਜਿਥੇ ਤਕ ਬਣ ਆਵੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾਂ ਰਾਤ ਦਿਨ, ਤਬ ਥੋੜਾ ਭੀ ਦੁਖ ਨਾ ਰਹੂਗਾ । ਪਰ ਜਥਾ ਸਕਤ ਪੁੰਨ ਜਰੂਰ ਕਰਨਾ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥ ੫੨ ॥

੪੯

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਅਤ੍ਰ ਸਿੰਘ, ਮਘਰ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ । ਹੋਰ ਅਸੀ ਅਨੰਦ ਹੈ ਤੁਮਾਰੀ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਦੀ ਖਬਰ ਪਾਈ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਇਕ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ ॥ ਸੋ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੇਟਨ ਦਾ ਹੈ। ਜਬ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਚਾਹੇਗਾ ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਊਗਾ। ਹੋਰ ਤੁਸੀਂ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਬੰਜਲੀ ਪੁਰੀਏ ਨੂੰ ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਮਿਲ ਕੇ ਲੱਲੀਂ ਲੈ ਆਵੋ । ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿਓ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਬਾਤ ਹੈ, ਜੋ ਬਣ ਆਵੇ ਸੇਵਾ ਟਹਲ ਕਰਨੀ ਅਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾ ਦਿਉ। ਸਭੇ ਸਿੰਘ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕੀਤਾ ਕਰੋ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਸਭ ਨੇ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਜਰੂਰ ਕਰਨੀ। ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਖਜਾਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰੀਏ ਨੂੰ, ਪਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ, ਕੁਥੀ ਸਭਨਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਬਾਚਨੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ, ਤੈਂ ਭੀ ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਾਉਨੀ ॥ ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨ ਕੇ ਸਭ ਕੋ ਤਾਕੀਦ ਕਰਨੀ, ਤੇਰਾ ਭੀ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ । ਸਭਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਛੀ ਤਰਹ ਮਿਲ

ਕੇ ਰਹਿਨਾਂ, ਬਖੇਪਤਾ ਕੋਈ ਦਿਨ ਹੈ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਖੇਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਨੀ ਜੋ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰਨਗੇ ਤਿਨਾਂ ਕੋ ਸੁਖ ਬਹੁਤ ਹੋਊਗਾ ਹਰ ਤਰਾਂ ਸੇ। ਅਰ ਭੋਗ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਉਣੇ ਸਭਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਬਾਸਤੇ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤ ਕਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾਵੇ। ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਕਰਤਾਰ ਕੀ ਰੰਗ ਦਿਖਾਲਦਾ ਹੈ। ਸਦਾ ਲੈ ਲੈ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ॥ ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਤਾਂ ਬਥੇਰੀ ਭੇੜੀ ਹੈ ਸਭਨਾਂ ਨੇ, ਸਿਖਾਂ ਸਾਧਾਂ ਨੇ, ਰਾਜਿਆਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ, ਬਹੁਤਾ ਕੀ ਆਖਣਾ ਹੈ, ਵੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਕੀ ਰੰਗ ਖੁਲਦਾ ਹੈ, ਸਮਾ ਤਾਂ ਆਇ ਪਹੁਤਾ ਹੈ ॥ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਅਸੀ ਭੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹੈ । ਸਭ ਨੇ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਢਿਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈ ਜਾਨਾ, ਮੇਰਾ ਕਹਣਾਂ ਸਤ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ। ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣਾਂ, ਆਪੇ ਬੈਠਾ ਲੀਕਾਂ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕਢਦਾ ਹੈ। ਅਰ ਪਿਛਾ ਰਾਤ ਉਠ ਕੇ ਜਰੂਰ ਨਾਉਣਾ ॥ ਮਿਸਰ ਸੰਪਤੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੀ। ਕੰਮ ਕਾਜ ਭੀ ਕਰਨਾਂ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭਜਨ ਭੀ ਕਰਨਾਂ, ਰਿਜਕ ਦਾਤਾ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਹੈ । ਸਤ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣੀ॥ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ॥ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥੫੩॥

੫੦

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਗੇ ਸਰਬ ਉਪਮਾ ਸੰਮੂਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਅਰ ਮਾਈ ਬੀਬੀਆਂ ਕੋ ਰਾਮ ਸਤਿ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਨੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਤਰਹ ਸੇ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਹੈ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸੁਖੀ ਅਨੰਦ ਰਖੇ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ॥ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਦੁਖ ਸਾਨੂੰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ । ਸੋ

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਊਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਬੀ ਦੁਖ ਤੁਰਤ ਹੀ ਕਟਿਆ ਜਾਊਗਾ, ਸਭ ਕਿਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਦਿਆਲ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਂਉਂ ਤੇ ਗਾਂਉਂ ਲਿਖਣੇ ਮੈ ਕਾਗਜ਼ ਬਹੁਤ ਬਦ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਏਉਂ ਅਰਦਾਸ ਸੁਨ ਲੈਣੀ ਜੋ ਇਸ ਮੇਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਭ ਨੇ ਕਰਨਾ॥ ਇਕ ਤਾਂ ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾਂ, ਬਾਨੀ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ, ਵੇਹਲੇ ਨੇ ਭੀ ਤੇ ਕੰਮ ਵਾਲੇ ਨੇ ਭੀ ਜਿਤਾ ਬਨ ਆਵੇ॥ ਅਰ ਜਿਤਨਾ ਸਰੇ ਥੋੜਾ ਜਾ ਬਹੁਤਾ ਪੁੰਨ ਭੀ ਕਰਨਾ ਰੋਜ ਜਥਾ ਸਕਤ। ਅਰ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾਵਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸ਼ ਔਂਦੀ ਨਾਲ ॥ ਜਿਸ ਦੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਬਾਨੀ ਉਸ ਨੇ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਨੀ ਜਰੂਰ, ਜਿਤਨੀ ਹੋ ਸਕੇ ਅਰ ਬਗਾਨੇ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਪਰੇ ਰਹਿਨਾ ਹਰ ਤਰਹ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸੂਰ ਗਾਇ ਲਿਖਾ ਹੀ ਬਗਾਨੇ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ, ਅਗੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਨੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਹਥ ਜੋੜ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਾਮ ਦਾਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ, ਸਿਦਕ, ਭਰੋਸਾ, ਗੁਰਮਤ ਦਾਨ ਮੰਗਨਾਂ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਹ ਭੀ ਮੰਗਨਾਂ, ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬੇਸਿਦਕੀਉਂ, ਬੇਮੁਖੀਔਂ ਰਖ ਲਈਂ, ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਜੋ ਭੁਲਨਹਾਰ ਹਾਂ, ਤੇਰਾ ਬਿਰਦ ਪਤਤ ਪਾਵਨ ਹੈ, ਅਗੋ ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਹੈ, ਜੋ ਸਰਨ ਪਰੇ ਤਿਸ ਕੀ ਲਜਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਜੀ॥ ੫੦॥

੫੧

੧ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮੇਲੇ ਉਤੇ ਅੰਨ ਪਾਨੀ ਆਪੋ ਆਪਣਾਂ ਖਾਣਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੀਰਥ ਉਤੇ, ਮੁਕਤਸਰ, ਅਨੰਦਪੁਰ, ਦਮਦਮੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ

ਬਾਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਬਸਤੀ ਰਖਣੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ । ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਛਕ ਛਕਾਇ ਦਿਤੀ, ਪਟਿਆਲੇ ਬਾਲਿਆਂ ਨੇ ਨਾਮਾ ਕਟ ਦਿਤਾ, ਕੋਈ ਰੁਜਗਾਰ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਕੋ ਕੇ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਅਰ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ੨ ਚੰਗਾ ਹੈ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ॥ ਇਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਲਿਖੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸਮਝਣੀ, ਸਮਾਂ ਹੈ ਲੰਘ ਜਾਊ । ਦਸਾਂ ਜਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਠੀਆਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੋਝ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਐਸੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹਾਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ । ਕਿਉਂ, ਮੰਗਣੇ ਬਾਲਾ ਤਾਂ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਥਾਉਂ ਨਾ ਮਿਲੇ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਤੇ ਮੰਗ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨਾ ਮੰਗਣਾਂ, ਨਾ ਪਲੇ ਕੁਛ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਬਾਤ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਾ ਦੇਣੀ ॥

ਹੋਰ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੁਸੀ ਖਾਨੇ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਆਖਣਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਇਆਨੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਸਿਆਣੇ ਹੋ, ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਦੇਵੇ । ਅਤਰੀ, ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਔਣ ਦੀ ਗਲ ਗੁਰੂ ਗੋਚਰੀ ਹੈ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਛਡਦੇ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਛਡਾਇ ਲਏ ਤਾਂ ਭਾਂਵੇ ਛਡਾਇ ਲੇਵੇ । ਫੇਰ ਮੇਰੀ ਚਿਟੀ ਦਾਹੜੀ ਆਇ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਇਹ ਬਾਤ ਦਾ ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਾ ॥ ਅਗੋ ਜੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕਟਣੀ ਹੈ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬੈਠੀ ਰਹੇ । ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਬੈਠੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭੀ ਚੰਗੀ ਹੈ, ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰ ਲਏ । ਜੇ ਬਿਚ ਭੁਲ ਗਈ ਤਾਂ ਦੁਹਾਂ ਸਿਰਾਂ ਈ ਤੇ ਜਾਊ । ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਕਰੂਰ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਭਾਈ ਜੀ ਆਪ ਖਾਨੇ ਜਾਣਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਭਲੇ ਮਾਨਸ ਲੈ ਜਾਣੇ ਨਾਲ, ਦੋਹਾਂ ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਕਰ ਲੈ, ਕੇ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਪੜਾ ਲਏ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਤ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪੇ । ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘਾਟਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹੂਗਾ, ਦੇਵੀ

ਸਰੂਪ ਹੋਇ ਜਾਉ, ਜੇ ਪਰ ਅਛੀ ਤਰਹ ਰਹੂਗੀ । ਭਾਈ ਜੀ ਤੁਸੀ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸਮਝਾਉ ਅਤਰੀ ਨੂੰ, ਨਾਲੇ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ, ਇਹ ਬਾਤ ਤੁਸੀ ਥੋੜੀ ਲਿਖੀ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਬੁਝਣੀ।

ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੈ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਸੰਗਤ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਕਰਾਉਣੀ, ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾਂ ॥ ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਥਾਪਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਸੋ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਅਗੇ ਆਪਨੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਬਰਤ ਗਿਆ ਹੈ ਅਜ ਕਲ ਕੇ ਸਮੇਂ ਮੇਂ ॥ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹੋਈ, ਫੇਰ ਮਹਾਰਾਜ [ਸਿੰਘ] ਉਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਈ। ਦੇਖੋ ਝੂਠੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਬਾਤ ॥ ੫੫ ॥

੫੨

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤਾ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰਬ ਉਪਮਾ ਜੋਗ ਸ੍ਰਬ ਗੁਣਾ ਸਪੰਨ ਉਜਲ ਦੀਦਾਰ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧ ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ। ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਰਾਜੀ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਤੁਸਾਨੂੰ ਰਾਜੀ ਰਖੇ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ ਭਾਰੀ ਹੈ, ਸੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੇਟਣ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਪਹਨਣ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਛ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਖੰਡ, ਘਿਉ, ਦੁਧ, ਚਾਉਲ, ਲਠਾ ਖਾਸਾ, ਜਗਾ ਭੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਬਿਚ ਖੂਹੀ ਲਗਾਇ ਦਿਤੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ, ਅਗੇ ਨਾ ਸੀ, ਛੇ ਸੋ ਰੁਪਈਆ ਲਗਾਇ ਕੇ । ਏਸ ਜਗਹ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੁ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ॥ ਅਰ ਬੜਾ ਗੋਰਾ ਪੁਛ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸਭ ਚੀਜ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ਕੁਛ ਕਮਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਖ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ਸੋ ਆਇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਛ ਘਾਟਾ ਅਗੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਬਾਣੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ ਭੇਜਦਾ ਹੈ ਸਾਹੂਕਾਰ। ਪਰ ਸੰਗਤ ਦੇ ਬਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਣਾ ਪ੍ਰਮੇਸ੍ਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਖੋਟਾ ਬੀਜ ਹੋਇ ਗਿਆ ਹੈ ਸੋ ਮੈਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਅਛਾ ਜੋ ਰਜਾਇ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਦੀ, ਬੁਰਾ ਭੀ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਬਿਛੋੜੇ ਦੇ ਦੁਖ ਤੋ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੁਖ ਨਹੀਂ, ਅੰਬੀਰੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਨ ਕਰ ਕੇ ਕੁਛ ਖਾਣ ਪੈਨਣ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ॥ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਭ ਨੇ ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੀ ਨੇ, ਨਾਲੇ ਮਾਲਾ ਫੇਰਨੀ, ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹੂਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਹੋਊਗਾ ॥ ਏਸ ਤਰਾਂ ਨਾਂ ਆਖਿਉ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਨੇ ਫੜਾਇ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਕਰੂਗੀ ਨਾ। ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਨੇ ਏਥੇ ਬੀ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਮੇ ਸੁਖ ਦੇ ਛੋਡਾ ਹੈ, ਦੇਖਨਾ ਢਿਲੇ ਨਾ ਪੈ ਜਾਣਾ, ਅਗੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਲ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇ ॥ ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਸੁਣਾਇ ਦੇਣੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ॥ ਖਾਲਸਾ ਜੀ, ਕਿਸੇ ਦੀ ਘਾਲ ਕੀਤੀ ਬਿਰਥਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ॥ "ਇਕ ਤਿਲ ਨਹੀਂ ਭੰਨੇ ਘਾਲਿਆ" ॥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ, ਤੁਸਾਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਬਾਲੇ ਸਭ ਝਕ ਮਾਰ ਕੇ ਹੌਲੇ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾਂ। ਮੈਂ ਪ੍ਰਤਿਆ ਡਿਠੀ ਹੈ, ਐਥੇ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਾ ਥਾ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ। "ਜਿਥੇ ਹਥ ਨਾ ਅਪੜੇ ਕੂਕ ਨ ਸੁਣੀਏ ਪੁਕਾਰ, ਉਥੇ ਸਤਿਗੁਰ ਬੇਲੀ ਹੋਵੇ ਕਢਿ ਲਏ ਅੰਤੀ ਅਉਸ੍ਰ ਬਾਰ"। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਏਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਥਾ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ। ਹੋਰ ਜੇ ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੰਦਾ ਤਾਂ ਜਗਤ ਦਾ ਬਿਹਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਗਤ

ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਕਰਨਾ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹਿ ਹੈ ਪ੍ਰਤਖ। ਚਿਠੀ ਦੇਣੀ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਕੋ॥ ੫੭ ॥

੫੩

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਪੁਛੀ ਸੀ ਮੈ ਸਮਝੀ, ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਤਾ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਨਾ ਅਗੇ ਥੀ, ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ, ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਜੀਉਣਾਂ ਹੈ ਉਤਨੇ ਦਿਨ ਇਹੋ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਖੈਰ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ ਹੇ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਸ ਸਾਸ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਜਪਾਉ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਏਹੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਨਾ ਦਿੰਦੇ, ਫਲਾਣੇ ਦੀ ਉੱਧਲ ਗਈ, ਫਲਾਣੇ ਫਲਾਣੀ ਦਾ ਨਕ ਵਢਾ, ਥੁਆਨੂੰ ਫਿਟ ੨ ਹੋਊ, ਤੈਨੂੰ ਥੀ ਕਹਾ ਥਾ ਤੂੰ ਜਾਇ ਕਹੀਂ ॥ ਏਹੁ ਤਾਂ ਬਾਤ ਮੁਕੀ। ਅਗੇ ਕੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੜੀ ਬਦਨਾਮੀ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਹੁਣ ਸੁਧਰ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀ ਮੇਲ ਲੈਣਾ, ਨਿਰਦੋਖ ਤਾਂ ਇਕ ਗੁਰੂ ਹੀ ਹੈ ਜੀ। ਹੋਰ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੈ ਸੋ ਸਮੇਂ ੨ ਸਿਰ ਸਭ ਹੁੰਦਾ ਆਯਾ ਹੈ ਸਹਜੇ ਹੀ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਨੈ, ਪਿਛੇ ਤਾਂ ਪੂਰ ਹੁੰਦਾਂ ਆਯਾ ਹੈ ਅਬ ਭੀ ਆਸ ਹੈ। ਹੋਰ ਜੀ ਲੰਗਰ ਦੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਜਿਤਨਾਂ ਕੁਛ ਸਰੇ ਕਿਸੇ ਤੇ, ਲੰਗਰ ਪਾਵੇ। ਲਿਖਣਾ ਕੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਰਬ ਦਾਨਾਂ ਤੇ ਉਪ੍ਰ ਅੰਨ ਦਾ ਦਾਨ ਬੜਾ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸਾਖੀਆਂ ਮੇ। ਜੋ ਲੰਗਰ ਦੀ ਟਹਲ ਕਰੂਗਾ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ ਸਤਿ ਕਰ ਮੰਨਣਾਂ ॥ ਐਥੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਅਛਾ ਕਰਾ ਨਾ ਸਿਟਾ ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀ ਤਾਂ

ਸੋ ਬਾਤ ਅਗੇ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜੋ ਜੂਠਾ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖ਼ਾਵੇ, ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ॥ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਾਂ ਬਚਨ ਮੰਨਣਾਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਏਹ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਹਾ ਹੈ, ਅਜਿ ਦੇ ਸਮੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੂਠਾ ਟੁਕ ਖਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਡਿਠਾ ਬਬਾਨਾਂ ਉਤੇ ਚੜਾ ਜਾਂਦਾ, ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਉਧਰੇ ਹੈ॥ ਸੋ ਜੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਹੈ, ਭਾਈ ਉਸ ਦੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਰੋ, ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਉ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਹੈ॥ 'ਸਾਈ ਬਸਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਿਸ ਸਿਉ ਲਾਇਆ ਹੇਤ' ॥ ਇਹ ਸੀਤ ਛਕੋ ਭਾਈ॥ ਜੂਠੇ ਟੁਕਾਂ ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਫਾਇਦਾ ॥ ਮੈਂ ਜੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੀਆ ਹੈ ਸੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ॥ ਅਰ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਕਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਰੁਲ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਸੋ ਸਾਡੀ ਬਲੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਜ ਹੈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਅਗੇ ਬਾਰ ਬਾਰ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਲ, ਸਭ ਤੇਰੇ ਜੀ ਹਾਂ ਬੁਰੇ ਭਲੇ, ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ, ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਕਦੇ ਬੁਢਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਏਸ ਬਾਤ ਦੀ ਬੇਦ ਸਾਸਤ੍ਰ ਉਗਾਹੀ ਦੇਂਦੇ ਹੈ। ਕੁਛ ਸਾਡੇ ਹੀ ਕਰਮਾ ਬਿਖੇ ਨੀਉਨਤਾਈ ਹੈ॥ ਸੁਕਰ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਤਾ ਆਇ ਡਿਗੇ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਾਖ ਏਹ ਬੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਸਦਾ ਬਖਸਿੰਦ ਹੈ। ਤੁਮਾਰੇ ਲਿਖੇ ਦਾ ਉਤਰ ਸਭ ਦੀਆ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਜੋ ਬੁਧ ਮੈਂ ਆਯਾ, ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਤੁਛ ਹੈ ॥ ੫੮ ॥

੫੯

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੋ ਗੰਗਾ ਵਾਲਾ ਮਸਤਾਨਾ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਹਰੀ ਸਿੰਘ

ਖੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਲੇਰੀ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖੋਟਿਆ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਸੁਚਾਲਾ, ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਸਰਦਾਰ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਰਾਏ ਸਰੀਆ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ, ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜੇ ਕਾ, ਜੈਤਾ ਸਿੰਘ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਗੁਮਟੀ ਕਾ, ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੋਗੇ ਕਾ, ਜੀਉਣ ਸਿੰਘ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਲਲੂਵੇ, ਮਿਹਰ ਸਿੰਘ ਉਭੇ ਦਾ, ਅਕਲੀਏ ਬਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਸਰਬ ਪਿਥੋਰੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ, ਹੋਰ ਸਰਬ ਸਿੰਘਾਂ ਮੁਕਤਸਰੀਆਂ, ਨਾਉਂ ਗਾਉਂ ਲਿਖੇ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਬਦ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਗੇ ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ। ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਅਨੰਦ ਹਾਂ ਹਰ ਤਰਹ ਸੇ; ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ, ਸੋ ਏਹ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਟਣ ਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਚਾਹੂ ਤੁਰਤ ਹੀ ਮੇਟ ਦੇਉਗਾ, ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਸਾਰੀ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਹੋਏ ਪਰ ਇਹ ਬਾਤ ਨੂੰ ਭੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਗਤ ਕੋ ਭੀ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਸਭੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰਖੋ ਇਹ ਬੀ ਦੁਖ ਮੇਟ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੇਖੋ ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਪੂਰਬ ਤੇ ਮਲੇਛ ਕਾ ਆਉਣਾ ਸੀ ਸੋ ਬੀ ਹੋਆ, ਅਰ ਫੇਰ ੧੨੭੮ ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਬੀ ਹੋਆ ਫੇਰ ੧੨੮੮ ਮੇਂ ੮੦ ਸੀਸ ਭੀ ਲਗੇ ਫੇਰ ਇਸ ਤਰਫ ਕੋ ਭੀ ਆਏ ਪਰਦੇਸ ਮੇ, ਫੇਰ ਦੇਸ ਮੇਂ ਆਉਣਾ ਕਹਾ ਹੈ ਅਰ ਦੂਆ ਮਲੇਛ ਭੀ ਪਛਮ ਤੇ ਉਤਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਸੋ ਭਾਈ, ਅਰ ਮੜੀ ਗੋਰ ਦਾ ਜੋ ਹੁਕਮ ਬੀ ਢਾਹੁਣੇ ਦਾ ਸੋ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਹਥੀਂ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਸੋ ਭਾਈ ਇਤਨੇ ਬਚਨ ਪੂਰੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਦੇ ਜੋ ਦਰਸ਼ਨ ਸੋ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਏ ਸਵਾ ਛੇ ਬਰਸ ਪਿਛੇ। ਸੋ ਭਾਈ ਈਸਰਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸਤਿ ਹੁੰਦੇ ਹੈਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨ ਉਤੇ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ॥ ਸਮੇ ਸਮੇ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਬਣਦਾ ਆਇਆ ਹੈ, ਬੜਾ ਛੋਟਾ ਕਾਰਜ ਸਹਿਜੇ ਹੀ, ਸੋ ਭਾਈ ਸਾਡੇ ਹੀ ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਰਹਨੀ ਬਖੇਪਤਾ ਅਰ ਭੀੜੀ॥ ਸਾਡੇ

ਮਗਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਬਿਤ ਮੁਆਫਕ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਮਲੇਛਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ॥ ਕਲਹਿ ਮਾਈ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਿਉਂਦਾ ਹੁਣ ਮਲੇਛਾਂ ਹੋਇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਲਹ ਮਾਈ, ਅਰ ਛਕਾ ਭੀ ਬਹੁਤਾ ਹੈ, ਹੁਮ ਮੇ ਅਗੇ ਬਡੇ ਦੁੰਦ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੈ ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਜੋ ਐਤਨੇ ਭੋਗ ਪਾਠ ਕੀਏ ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ ॥ ਹੋਰ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਭੀ ਬੜਾ ਪ੍ਰਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਬੜੇ ਪਾਠ ਕਰਵਾਏ ਹਮਾਰੇ ਵਾਸਤੇ, ਧੰਨ ਸੰਗਤ ਹੈ, ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਹੈ ਘਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਕ ॥ ਸੋ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਆਖਨਾਂ ਹੈ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ, ਜੋ ਭਜਨ ਕਰਨਾਂ, ਪਾਠ ਭੋਗ ਪੁਆਨੇ, ਬਾਨੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਪੜਨੀ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾਂ ਵਡੇ ਸਵੇਰੇ, ਜਥਾ ਸਕਤ ਦਾਨ ਕਰਨਾ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਾਉਣਾ, ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰਨੇ ਬਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਅਰ ਭੁਖਾ ਕੋਈ ਭੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ, ਭੁਖੇ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੇਨ ਦਾ ਤਾਂ ਵਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ॥ ੫੯ ॥

੫੫

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਮੌਰਮਈ ਤੇ ਚਿਠੀ ਕੋਈ ਨਾ ਲਿਆਵਨੀ, ਸਾਨੂੰ ਲੈਨੀ ਐਥੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਸੁਖ ਸਾਂਦ ਦੀ ਏਨੀ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਨੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ, ਆਨੰਦ ਹੈ ॥ ਅਰ ਤੁਸੀਂ ਓਸੇ ਅੰਬ ਹੇਠ ਬੈਠਿਆਂ ਕਰੋ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਨਾਂ, ਜਦ ਅਸੀਂ ਪਲਾ ਹਲਾਈਏ ਤਾਂ ਆਇ ਜਾਨਾਂ ਬੋਲਨਾਂ ਨਹੀਂ, ਖੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋਨਾਂ, ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਦੂਸ਼ਨ ਦੇ ਜਾਨਾਂ ਭਾਮੇਂ ਬੀਸ ਬਾਰ, ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਅਛੀ ਤਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਫੇਰ ਪਾਣੀ ਮੇ ਗਾਲ ਦੇਨੀ ਅਰ ਬਾਤ ਸਾਰੀ ਯਾਦ ਰਖਣੀ ਜੋ ਜੋ ਲਿਖੀ ਹੈ ਭਾਣਾਂ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ

ਨਿਕਲ ਜਾਊਗਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਐਸੀ ਤੰਗੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣੀ ਅਰ ਜਿਸ ੨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਆਈ ਹੈ ਸੋ ਅਸਾਂ ਅਛੀ ਤਰਹ ਪੜੀ ਹੈ, ਸਮਝ ਲਈ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਦੂੰਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਗਲਿਆਂ ਬਰਸਾਂ ਚਾਲੀਆਂ ਤਾਈਂ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥਮੀ ਨੇ ਭੀ ਬੜੀ ਸਿੰਙ ਮਿਟੀ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਜੁਲਮ ਉਤੇ ਲਕ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਨੇ, ਵੇਖੀਜੇ ਬਰਤਾਰਾ ਹੁਣ ਅਗੇ ਬ੍ਰਤਦਾ ਹੈ ਦਿਨ ਤਾਂ ਅਗੇ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਭਾਈ ॥ ਅਰ ਭਾਈ ਅਚਰਜ ਖੇਲ ਰਚਿਆ ਹੈ ਗੁਰੂ ਨੇ, ਇਕ ਤਾਂ ਆਂਦੇ ਹਨ ਬੜਾ ਅਛਾ ਹੈ ਇਕ ਆਂਧੇ ਹੈ ਜੇ ਬਸ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਾਨ ਮਾਰ ਦੇਈਏ ॥

ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕੌਨ ਕਮਲੇ ਕੌਣ ਸਿਆਨੇ ਹੈਨ। ਤਪੇ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਥੀ ਆਖੇ ਮਾਰ ਦੇਈਏ ਕਲੇ ਬੈਠੇ ਨੂੰ, ਕਲਾਮ ਪੜਦੇ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਫੇਰ ਹਟ ਗਿਆ ਦੇਖੋ ਹਟਿ ਜਾਊਗਾ। ਕਲਾਮ ਤੇ ਝਗੜਾ ਪੁਆਈਆਂ ਹੈਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ॥ ਠੀਕ ਇਹ ਤਾਂ ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ ਹੋ ਗਏ, ਨਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦੇ ਹੈਨ ਨਾ ਅਖੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਦੇਖੋ ਇਹ ਕਲਾਮ ਦਾ ਲਛਣ ਹੈ, ਕਹੇ ਸੁਣੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਣਦੇ, ਏ ਕੀ ਕਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਇਕ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਮੇਂ ਮਿਲ ਜਾਂਵੇਗੇ ਸੋ ਸਭਨਾਂ ਇਕ ਸੁਭਾਉ ਹੋਏ ਗਿਆ, ਬਿੱਲਿਆਂ ਜਿਹਾ ॥ ਅਗੇ ਮਲੇਛ ਪੰਥ ਦੇ ਨਾਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਸੋ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਆ ਪੁਜਾ ਹੈ ਨੇੜੇ ਹੀ, ਅਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਬਚਨ ਭੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਲੂਮ ਕਰਵਾਏ ਹਨ ॥ ੬੦ ॥

੫੯

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸਾ

ਜੀ ਭੇਣੀ ਦੇ "ਜਿਨਾਂ ਮਿਲਿਆਂ ਮੇਡੀ ਦੁਰਮਤ ਵੰਞੇ ਮਿਤ੍ਰ ਅਸਾਡੇ ਸੇਈ, ਹੌ ਢੂੰਢੇਦੀ ਜਗ ਸਬਾਇਆ ਜਨ ਨਾਨਕ ਵਿਰਲੇ ਕੇਈ" ਜੋਗ ਉਪਮਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਮੇਬਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ, ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਰ ਸਬ੍ਹਹਿ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ, ਹੋਰ ਜੀ ਬਿਆਹ ਦੀ ਬਾਤ ਖਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਬਿਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦਾ ਅਨੰਦ ਪੜ੍ਹ ਲੈਨਾਂ ॥ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਂਤਗੀ ਏਹੀ ਜੇਹੀ ਫੜਨੀ, ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰਹ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ, ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਬੀ ਸਬਰ ਕਰ ਜਾਨਾਂ, ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਖਿਮਾਂ ਧੀਰਜ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਦਾ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹੈ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ॥ ਹੋਇ ਸਭਸ ਕੀ ਰੇਣਕਾ ਆਉ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ॥ ਹੋਰ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਹ ਫੇਰ ਮਿਲਨੇ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮਿਲਾਏ ਲਵੇ, ਜੋ ਕੋਈ ਏਸ ਧਰਮ ਦੇ ਬਿਚ ਚਲੂਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇ ਜਾਣਗੇ, ਸਤ ਕਰ ਮੰਣਣਾਂ, ਪਰ ਕੰਮ ਖਿਮਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਹੈ ॥ ਹੋਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ, ਸਮੂਹ ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਆਪ ਬਿਚਾਰ ਲੈਨਾਂ ਜੋ ਭਲਿਆਈ ਦੇ ਕੰਮ ਹੈਨ, ਮੇਰੀ ਬੁਧ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ, ॥ "ਕਰਮ ਨਾ ਜਾਨਾਂ ਧਰਮ ਨਾ ਜਾਨਾਂ ਲੋਭੀ ਮਾਯਾਧਾਰੀ ॥ ਨਾਮ ਪਰਿਉ ਹੈ ਭਗਤ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ ਰਾਖੋ ਲਾਜ ਤੁਮਾਰੀ ॥" ਮੇਰੀ ਲਜਿਆ ਤੁਸੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨੇ ਹੀ ਰਖਨੀ ਹੈ ਜੇ ਕਰ ਤੁਸੀਂ ਭਲੇ ਹੋਉਗੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਨੇ ਨਹੀਂ ਆਖਨਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਛੇ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਬਖਸ ਦੇਊਗਾ ॥ ੬੧ ॥

੫੭

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਹੋਰ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਮੀ ਐਤਨੀ ਦੂਰ ਆਉਂਦਾ ਭੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਅਛੀ ਤਰਹ ਸਭ ਬਾਤ ਲਿਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਕੁਛ ਮਖਣ ਦੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ। ਹੋਰ ਇਉਂ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਰੁਪਏ ਮਾਝੇ ਤੇ ਲੈਣੇ ਥੇ ਸੋ ਲੈ ਲਏ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਭੀ ਕੁਛ ਸਾਰਾ ਹਵਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜਦੇ । ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਮੈ ਕੈਸੀ ਕੈਸੀ ਬਾਤ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ । ਹੋਰ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਐਧਰ ਆਏ ਹਾਂ ਤਦੋਂ ਜੇਹੜਾ ਗਰੰਥ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਸੀ ਸੋ ਤੁਸੀ ਉਸ ਗਰੰਥ ਦੀਆਂ ਸੈਚੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੈਨ ਅਰ ਜੋ ਅਣਲਿਖੀਆਂ ਹੈ ਸੋ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੀਆਂ ਜਰੂਰ, ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਮੈ ਆਪ ਹੀ ਦਿਤੀਆਂ ਹੈਨ ਤੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੈਚੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਦੋਵੇ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਾਇ ਲੈਣੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਲਿਖਾਰੀ ਤੇ। ਅਰ ਦੋਨੋ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਗੇ। ਤਾਂ ਓਸ ਦੀ ਗਊ ਕੇ ਤਾਂ ਭੇਂਸ ਲੈ ਲੈਣੀ ਸਤ ਏਹ ਹੋਈ ॥ ਜੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਈ । ਅਗੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਉ ਨੂੰ ਆਖਣਾਂ ਮੇਰਾ ਕਹਣਾਂ ਤੁਸੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਕਿਉਂ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਹੋ, ਅਤਰੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੜਾ ਦੇਂਦੇ, ਅਤਰੀ ਤਾਂ ਇਆਣੀ ਹੈ, ਤੁਸੀ ਵਾਇ ਮਾਰੇ ਹੋ, ਏਸ ਦੀ ਏਸ ਤਰਾਂ ਨਿਭੂਗੀ । ਹੋਰ ਕੀ ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਕਾਗਜ਼ ਕਾਲਾ ਕਰਾ । ਥੋੜਾ ਲਿਖਾ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਜਾਨਣਾ । ਜਿਉਂ ਤਿਉਂ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤਰੀ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਕਰ ਦੇਨਾਂ । ਮੈ ਆਪਨੀ ਵਲੋਂ ਥੁਹਾਨੂੰ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, ਅੱਗੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਜੇ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਤੇਰਾ ਆਖਿਆ ਨਾ ਮੰਨਨ, ਤਾਂ ਫੇਰ ਤੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਆਖੀਂ, ਆਪਣੀ

ਨੂੰ ਕਵਾਰੀ ਰਖਣ, ਚਾਹੇ ਵਿਆਹ ਦੇਵਣ, ਚਾਹੇ ਮੇਲੇ ਲੈ ਜਾਣ, ਚਾਹੇ ਏਸ ਦੇ ਪਾਸ ਘਰ ਕੇ॥ ਸਭ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਅਖਰ ਪੜ੍ਹਾਇ ਦੇਣੇ ਗੁਰਮੁਖੀ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਜੋ ਤੂੰ ਲਿਖਾ ਕਟਿਆ ਅਉਗਣਆਰਾ ਹਾਂ, ਸੋ ਜੀ ਭੁਲਣ ਵਿਚ ਸਭ ਕੋ ਅਭੁਲ ਗੁਰੂ ਕਰਤਾਰ॥ ਭਾਈ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਏਹ ਮੰਗਨਾਂ ਹੇ ਗੁਰੂ ਬਖਸ਼ ਲੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਤਤ ਪਾਵਣ ਬਿਰਦ ਹੈ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਮੈ ਵਿਸਰ ਨ ਜਾਈਂ। ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾ ਦਰਗਾਹੋਂ। ਮਨਮਤ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ ਹਰ ਵੇਲੇ॥ ਇਹ ਅਰਜ ਕਰਨੀ ਅਗੇ......ਨੂੰ ਭਾਵੇ॥ ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਨਾ ਦੇਈਂ। ਜੂਠਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤੇ ਨਾ ਜੂਠਾ ਖਾਵੇ, ਇਹ ਕਾਸ ਦੀ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਹੈ। ਜੀਆਂ ਦਾ ਜੂਠਾ ਖਾਧੇ......ਖਲੋ ਗਏ ਹੈਨ ਕੋਤੇ ਵਾਂਙੂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਭਾਈ ਬਥੇਰਾ ਮਨੇ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਹਟੇ, ਹਾਰ ਕੇ ਮੈਂ ਭੀ ਚੁਪ ਕਰ ਰਿਹਿਆ। ਪਰ ਮੈ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਸ ੨ ਨੂੰ ਹਟਾਵਾਂ। ਜੂਠਾ ਖਾਣਾ ਭਜਨ ਬਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ॥ ਹੋਰ ਜੋ ਕੋਲੀ ਚੀਤੇ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਵੇ ਜਲ ਸੋ ਓਹ ਕੋਲੀ ਸੁਚੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇ ਦੇਨਾ ਅਗੇ ਰਲਾਏ ਦੇਂਦੇ ਬੇ ਕੋਲੀਆਂ ਮੈ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਏਹ ਬਾਤ ਚੇਤੇ ਰਖਨੀ ਜਿਸ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਏਥੇ ਦੀ ਬਾਤਿ ਤੂੰ ਸੁਣਾਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਕੀਦ ਕਰੀਂ, ਕਿਸ ਕਰਕੇ ਮੁਖਬਰ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਇਕ ਮੁਖਬਰ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਆਖ ਦਿਤਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਮਗੜੀਏ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ੨ ਆਉਂਦੇ ਹੈਨ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਗੋਰਾ ਜਿਲੇ ਵਾਲਾ ਐਥੇ ਤੁਰਤ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦੇਊਗਾ ਆਖੇਗਾ ਤੁਸੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਿਆ ਖਬਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ੨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਏਥੇ ਬਾਲੇ ਨੀਚ ਸਾਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰ ਲੈ ਜਾਨਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਜਗਹ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਔਂਦਾ ਸੋ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਕੀਦ ਕਰੀਂ ਤੇਥੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਏਥੇ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਬਹੁਤ ਨਾ ਬਕਦੇ ਫਿਰਨ। ਅਗੇ ਅਸਾਂ ਐਦੋਂ

ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਥਾ ਅਰ ਏਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਜਾਨਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਦੁਖ ਵਿਚ ਪਾਇ ਦੇਣ, ਦੇਖੀਂ, ਤੂੰ ਜਾਣ ॥ ਜੇਹੜਾ ਸੁਣੇ, ਮਨ ਮੈ ਰਖੇ । ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ॥ ਹੋਮ ਵਿਚ ਧੂਪ ਥੋੜਾ ੨ ਹੀ ਪਾਵਨਾਂ ਕਿਉਂ ਪਦਾਰਥ ਭੀ ਤਾਂ ਅਗੇ ਗਰੀਬੀ ਦਾਵਾ ਈ ਹੈ ਨਾ ॥ ਅਗੇ ਗੁਰੂ ਬਖਸਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ॥ ੬੨ ॥

੫੮

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੋਗ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਹੋਰੁ ਸੰਬ੍ਰਹ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ। ਹੋਰ ਹੁਣਿ ਤਾਂਈ ਸਰੀਰੁ ਹੈ, ਖਾਣੇ ਪਿਨਣੇ ਨੂੰ ਖੰਡ ਘਿਉ ਚਾਉਲ ਲੀੜਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰ ਵਿਛੋੜੇ ਅਗ ਨੇ ਫੂਕ ਛਡਿਆ ਹੈ । ਹੋਰ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਤਿ ਵਾਚਣੀ, ਹੋਰ ਭਾਈ ਨੰਦਾ ਦਾ ਮਾਇ ਬਾਪ ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁਛ ਕੇ ਅਪੀਲ ਕਰਨੀ, ਗੋਰਾ ਬਕੀਲ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਅਪੀਲ ਤੇ ਛੁਟਿਆ ਤਾਂ ਹਛਾ, ਜੇ ਨਾ ਛੁਟਾ ਤਾਂ ਬੁਧਿ ਸਿੰਘ ਤੈਂ ਸਾਹਬ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਮਿਲ ਜਾਣਾ। ਜੇ ਪ੍ਰਮਾਨਾ ਨਾ ਦੇਣ ਤਾਂ ਤੂੰ ਨਾ ਆਈਂ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਣਾ। ਸੌ ਰੁਪੈਈਆ ਦੇਣਾ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਅਰ ਜੋ ਪੂਜਾ ਪੈਸਾ ਹੋਗਾ ਸੋ ਸਭ ਪੁੰਨ ਦੇਣਾ, ਪਇਆ ਨਾ ਰਹੇ। ਅਰ ਪੂਜਾ ਦੇ ਘੋੜੀ ਮਹੀਂ ਗਾਈਂ ਵੈਲ ਸਭ ਪੁੰਨ ਦੇਣੇ, ਵੇਚਣੇ ਨਹੀ। ਅਰ ਹੁਣ ਬੀ ਮੇਰੇ ਅਰਥ ਭੋਗ ਪੁਆਉਣੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾ ਦੇਣੇ, ਕਪੜੇ ਦੇਣੇ, ਸਾਧਾਂ ਬਾਹਮਣਾ ਨੂੰ। ਜੇ ਮੈਂ ਏਥੇ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੀ ਪਿਛੇ ਭੋਗ ਲੀੜੇ ਗਊਆਂ ਪੁੰਨ ਕਰਨੀਆਂ, ਪੰਜ ਭੋਗ ਮੇਰੇ ਮੁਕਤਸਰ ਪੁਆਉਣੇ, ਡੂਢ ਸੌ ਰੁਪੈਈਆ ਲਾਇ ਦੇਣਾ।

ਤੁਸੀ ਹਛੀ ਨ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਜੁ ਤਾਂਈ ਅਪੀਲ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਅਪੀਲ

ਕਰੋ ਛੇਤੀ, ਸਭੋ ਮਿਲ ਕੇ। ਅਰ ਬੁਲੀ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਕਰਨੀ । ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਣੀ। ਹੋਰ ਬਾਵਰ ਡੰਗੁ ਘੋੜਾ ਨਾ ਰਖੇ। ਹੋਰ ਇਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਵੈਰ ਲੈਣਾ ਸੀ ਲੈ ਲਿਆ । ਹੋਰ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਸਦ ਕੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣਾ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੋਵੈ ਸੋ ਚੀਜ਼ ਦੇਣੀ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਨੂੰ। ਹੋਰ ਮੈਨੂੰ ਏਹੁ ਤਵਕਾ ਨਹੀਂ ਥਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਨਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਉਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਆਪੇ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰ ਕੇ ਸਭੋ ਵਾਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲਾਇ ਦਿਤੀ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਅਗੇ ਤੋ ਪੁਛੇ ਤਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਮੈਨੂੰ ਖਬਰ ਥੀ ਉਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਆਪਨੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣੇ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਲਾਇ ਦਿਤੀ ਸਾਰੀ ਵਾਤ। ਅਰ ਜੇ ਅਨੰਦੁ ਪੜਾਵੇ ਸੋ ਸਭ ਲਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗ ਦੇਵੇ, ਨਾ ਕਿਨੇ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਨੰਦ ਨਾ ਪੜਾਵੈ,ਅਗੋ ਥਾਂਗੁ ਆਪਣੀ ਮਰਜੀ ਬਰਤੇ। ਇਹ ਬਾਤ ਸਾਰੇ ਆਖ ਦੇਣੀ। ਅਰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਪਿੰਡ ਪਤਲ ਕ੍ਰਿਆ, ਗਉ ਪੁੰਨ, ਬਾਰਾ ਸਭੋ ਕਰਨਾ, ਭੋਗ ਭੀ ਪੁਆਉਣੇ, ਅਗੇ ਮੰਗ ਨਾ ਕਰਨਾ ਹਿੰਦੂਆ ਦੀ ਰੀਤ ਬੀ ਕ੍ਰਨੀ, ਭੋਗ ਬੀ ਪੁਆਉਣਾ। ਹੋਰੁ ਬੁਧਿ ਸਿੰਘ, ਬਾਬੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕ੍ਰਨਾ ਸਾਧਾਂ ਬਾਮਣਾਂ ਨੂੰ ਭਜਨ ਜੁਮਾਲਨਾ ਜਥਾ ਸਕਤ ਲੀੜਾ ਬੀ ਦੇਨਾ । ਹੋਰ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਏਨੀਂ ਅਪੀਲੀਂ ਛਡ ਦਿਤਾ ਅਛਾ, ਜੇ ਛਡਿਆ ਨਾ ਤੈਂ ਬੁਧਿ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿ ਜਾਣਾ, ਤੈਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਨਾ ਮੇਰੇ ਮਿਲਨ ਦਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਦਸ ਰੋਜ ਪਾਸ ਰਹਣ ਦਾ। ਜੇ ਨਾ ਪ੍ਰਮਾਨਾ ਦੇਵੇ ਸ੍ਰਕਾਰਿ ਤਾਂ ਤੂੰ ਨਾ ਆਈਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਈਂ, ਉਸਿਆਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਇ ਜਾਵੇ । ਏਹ ਐਥੇ ਦਾ ਬਾਕਵ ਹੈ । ਜੇ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਮਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਨਾਨੁ ਸਿੰਘ ਤੁਸਾ ਦੇ ਪਾਸ ਆਊਗਾ ਜੋ ਬਾਤ ਤੁਸਾਨੂੰ ਨਾਨੁ ਸਿੰਘ ਆਖੇ ਸੋ ਤੁਸੀ ਜਰੂਰ ਕਰਨੀ। ਅਗੇ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਜੀ. ਮੈ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਪਰ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮੋਹ ਬੜਾ ਥਾ, ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਮ੍ਰਜੀ ਜੀਉਂਦੇ ਈ ਬਿਛੜ ਗਏ,

ਮੈ ਤਾ ਨਾਮੁ ਭਲੇ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਥਾ ਮੈਨੂੰ ਏਹ ਖਵਰ ਨਹੀ, ਥੀ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਹ ਬ੍ਰਤਨਾ ਹੈ ਕੋਈ ਮੈ ਪਿਛਲੇ ਜਨੁਮ ਬਹੁਤ ਭਾਰਾ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਜੀ ਸੂਬਤ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਲੋਂ ਫਤੇ ਬੁਲਾਉਨੀ। ਭਾਈ ਗਰੀਬੀ ਦਾਵੇ ਦਿਨ ਕਟ ਲੈਣੇ। ਫਿਰੰਗੀ ਮੈਨੂੰ ਕਦਿ ਛੋਡਿਦੇ ਥੇ। ਹਜਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਦਨਾਮੀ ਮੇਰੇ ਨਾਇ ਲਾਈ, ਆਪਣਿਆਂ ਬਗਾਨਿਆਂ ਨੇ, ਠਾਕਰ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਲਗੇ ਤਾ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਥੇ, ਭਾਣਾ ਏਹ ਬ੍ਰਤਿਆ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਦੀ ਨਿਰਾਸੀ ਹੈ, ਪ੍ਰ ਮੇਰੇ ਮਰੇ ਤੇ ਭੋਗ ਮੇਰੇ ਅਰਥ ਪੁਆਇ ਦੇਵੇ, ਜਿਸ ਤੇ ਸਰਿ ਆਵੇ, ਸਾਰੇ ਦੇਸਾਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੈ ਅਤੇ ਤੁਸੀ ਜਾਣੋ ਮੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮਰਿ ਚੁਕਾ, ਕੋਈ ਦਿਨ ਦੇ ਸਾਸ ਹੈਨ। ਹੋਰ ਕੀ ਬਹੁਤ ਲਿਖਨਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖ ਭੇਜਆ ਹੈ ਓਹ ਦੇਖ ਲੈਣਾ।

ਪ੯

੧ ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਲਿਖਤੁਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦਾ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸੇ ਜੀ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ।

ਹੋਰ ਰਹਿਤ ਨਾਮਾ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਭੈਣੀ ਤੇ, ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠ ਕੇ ਗੜਵਾ ਲਜਾਇ ਕਰ ਮਦਾਨੇ ਹੋਇ ਐਣਾ, ਦੋ ਵਾਰੀ ਗੜਵਾ ਮਾਂਜਨਾਂ ਮਦਾਨ ਬਸਤਰ ਲਾਹਿ ਕੇ ਜਾਨਾ, ਦਾਤਨ ਕਰਨੀ, ਫੇਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ, ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ ਜੇ ਕੰਠ ਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ ਸਰਬ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ, ਜਪ ਜਾਪ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਕੰਠ ਕਰਨੇ, ਰਹਿਰਾਸ ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਏਤਨੀ ਬਾਣੀ

ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ, ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ। ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਸਭ ਨੇ ਰਖਣਾ ਭਜਨ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਸੱਚੇ ਦਾ, ਹੋਰ ਪਰਾਈ ਧੀਅ ਭੈਣ ਆਪਣੀ ਜਾਨਣੀ। ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਲਿਖ ਛੱਡਿਆ ਹੈ।"ਹਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ"। ਜੇ ਕੋਈ ਭਜਨ ਪੁਛ ਕੇ ਨਾ ਕਰਗਾ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੁਹੀ ਜਹਾਨੀਂ ਕਾਲਾ ਹੋਗਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਸਹਿ ਜਾਣ ਸਭ ਦਾ, ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਭੀ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨੀ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਰਛਕ ਗੁਰੂ ਹੈ ਹਰ ਬਖਤ, ਤੁਸੀ ਬਹੁਤ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਛਪਾਉਣ ਦੀ ਕਰਨੀ। ਹਰ ਬਖਤ ਦਵਾਨ ਲਾਉਣਾ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਸਬਦ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਕਰ ਜਗ ਕਰਨਾ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਚਰਨ ਧੋਇ ਬੜਨਾ॥ ਅਰ ਹੋਮ ਬੀ ਕਰਨਾ, ਪਹਿਲੇ ਚੌਕਾ ਦੇਨਾ, ਹੋਮ ਦੀ ਜਗਾ ਲਕੜੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪਲਾਸ ਦੀ ਪਾਉਣੀ ਜਾਂ ਬੇਰੀ ਦੀ ਪਾਉਣੀ, ਫੂਕ ਨਹੀ ਮਾਰਨੀ, ਹੋਮ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਪਖੀ ਨਾਲ ਝਲਨਾ, ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪੋਥੀਆਂ ਉਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਚਉਪਈ, ਜਪੁ, ਜਾਪ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ, ਛੇਵਾਂ ਆਦਮੀ ਅਹੁਤੀ ਪਾਵੇ, ਸਤਵਾਂ ਮਗਰੋਂ ਨਾਲ ਜਲ ਦਾ ਛਿਟਾ ਦੇਵੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਕਰੇ ਜਾਰੀ ਚੋਰੀ ਕਾ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੜਨ ਦੇਣਾ, ਜੇ ਕਰ ਜੋਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਜੀ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਹ ਆਦਮੀ ਏਥੇ ਆਉਣ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਜੀ ਮੇਰੀ ਮਤ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਝ ਲੈਣਾ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਭ ਨੇ ਹਥ ਜੋੜਨੇ ਪਰਮੇਸਰ ਅਗੇ ਜੋ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਜੀ। ਹੋਰ ਕਛਾਂ ਰਖਣੀਆਂ ਪਾਉਚਾ ਪਾਇ ਕੇ ਲਹੁਣਾ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਛਪਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ, ਬਟਾ ਮਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂੰ ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦੇਣਾ ਜੋ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਬਰਸ

ਤੋਂ ਘਟ ਕੋਈ ਨ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹੇ । ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ । ਖੌਫ ਰਖਣ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹਰ ਦਮ।

[ਏਹ ਰਹਿਤਨਾਮਾ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ ਪੰਜਵੀਂ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ ੪੦ ਤੋਂ ੪੪ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ।]

੬੦

੧ ਓ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੨

ਅਥ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕੀ ਰੀਤੀ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ॥

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੰਗੂਨ ਜਾਇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਮਸਰ ਕੇ ਕੋਲ ਥੇ ਤਾਂ ਅਵਾਜਾ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਕੋ ਹੋਇਆ ਜੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਪੰਜ ਕਰਾਓ ਸਾਡੇ ਨਮਿਤ। ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੰਦਰ ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਕੋਠੜੀ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਤੀਨ ਪਾਠੀ ਏਕ ਧੂਪ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਪਾਠੀ ਕੇ ਅਗੇ ਜਗਦਾ ਰਹਿਆ ਧੂਪ ਪੈਂਦੀ ਰਹੀਆਂ ਧੂਪੀਆਂ ੧ ਮਾਲਾ ਫੇਰੇ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਪਾਠੀ ਬੈਠੇ ਤਾਬਿਆ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਂ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਅਰ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਮਹੰਤ ਤੇ ਰਾਘੋ ਸਿੰਘ ਭੀ ॥ ਦਿਨ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਦੋ ਤੇ ਲਾਵਣੇ ਪਾਠ ਤਾਪਾਏ ॥

ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਫੇਰ ਸੌ ਭੋਗ ਕਾ ਸੰਕਲਪ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕਾ ਅਰੰਭ ਕੀਆ ਹੈ।। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੀਤੀ ਲਿਖੀ ਕੇ ਜੀ ਏਸ ਰੀਤ ਸੇ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਹੈ ॥ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀਨਾ ਕੇ ਦਿਆਲ ਕਿਰਪਾਲ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਬਾਰਵੇ ਗੁਰੂ ਆਪਨੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਸੇ ਕੇ ਏਸ ਰੀਤੀ ਪਰ ਚਲ॥ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਕੀ ਰੀਤੀ॥ ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਪਾਠ ਸੁਣਾਇ ਕੇ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਚੀਤਾ ਛਡੇ ਤਾਂ ਗੋਡਿਆਂ ਤੋੜੀ ਲਤਾਂ ਤੋ ਅਰ ਅਰਕਾਂ ਤੋੜੀ ਬਾਂਹਾਂ ਤੇ ਚੁਲੇ ਕਰਨੇ। ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਪਾਠੀ ਨਾ ਸੋਵਣ, ਗਰਿਸਤ ਨਾ ਵਰਤੇ ਜਿਤਨਾਂ

ਫਿਰ ਪਾਠ ਕਰੇ । ਜਿਸ ਜਾਗਾ ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਉਸ ਜਗਾ ਦੇ ਆਦਮੀ ਆਣ ਕੇ ਨਾ ਬਹਿਣ ਨਾ ਗਲ਼ਾਂ ਕਰੇ ॥ ਮੁੰਡਾ ਨਹੀਂ ਲਾਵਣਾ ॥ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਥੀਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਟੋਰਨਾਂ ਘਟ ਬਾਰਾਂ ਥੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ। ਪਾਠੀ ਪੂਰੇ ਈ ਰਖੇ। ਥੋੜਾ ਛਕੇ, ਜਿਸ ਸੇ ਵੈਕਾਂ ਨਾ ਸਰੇ। ਅਬਲ ਤਾਂ ਚੋਦਾਂ ਪਾਠੀ ਚਾਹੀਏ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਬਾਰਾ ਥੀਂ ਘਟ ਨ ਕਰੇ ਜਰੂਰ॥ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ ਜੇ ਪਾਠੀ ਪੂਰੇ ਨ ਹੋਵਨਿ, ਚੋਲੀ ਰਮਾਲ ਧੋਇ ਲੈਣੇ ਕਪੜੇ ਕੀ ਜੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਧੋਵੇ॥ ਘਿਉ ਦਾ ਦੀਵਾ ਕਰਨਾ, ਤੇਲ ਦਾ ਨਾ ਚਾਹੀਏ । ਤਾਂ ਫੇਰ ਤੇਲ ਕਾ ਦੀਵਾ ਬੰਧ ਘਿਉ ਕਾ ਜਲਨੇ ਲਗਾ ਹੈ ।

ਸਵੇਗ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਣੇ ਕਾ ਨੌ ਦਿਨ ਰਹਿਓ, ਉਸ ਸ਼ਹਰ ਮੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਏਕ ਜਨਾ ਹਜੂਰ ਰਹਿਆ ਕਰੇ ॥ ਬਾਣਾ ਬਦਲ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਸੇ ਏਕ ਦਿਨ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤਾ ਕਦੇ ਦੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਡੇਰ ਨਾ ਲਾਇਆ ਕਰੋ। ਨਾਵੇ ਦਿਨ ਜਹਾਜ ਪਰ ਚੜ ਕਰ ਚਲੇ ਆਏ ਹੁਕਮਨਾਮਾਂ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰੇ ਭੀ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਏਸੇ ਰੀਤੀ ਪਰ ਲਗੇ ਪਾਠ ਅਖੰਡ ਹੋਣ, ਸੌ ਸੌ ਪਾਠ ਅਖੰਡ ਸਾਲ ਕਰਣੇ ਲਗੇ ।

ਧੂਪ ਕੀ ਬਿਧ

(੧) ਬਦਾਮ (੨) ਖੋਪਾ (੩) ਛੁਹਾਰੇ (੪) ਸੌਗੀ (੫) ਲਾਚੀ ਛੋਟੀ (੬) ਲੌਂਗ (੭) ਸੰਧੂਰ (੮) ਮੁਸ਼ਕ ਕਾਫੂਰ (੯) ਕਾਲਾ ਕਪੂਰ (੧੦) ਲਾਲ ਚੰਦਨ (੧੧) ਸੁਫੇਦ ਚੰਦਨ (੧੨) ਕੇਸਰ (੧੩) ਕਸਤੂਰੀ (੧੪) ਮੁਥਾ ਕਾਲੀ (੧੫) ਛੜ (੧੬) ਇੰਦ੍ਰ ਜੌ (੧੭) ਦੇਸੀ ਜੌ (੧੮) ਤਿਲ (੧੯) ਗੋਗਲ (੨੦) ਭੋਜ ਪਤ੍ਰਾਂ (੨੧) ਖੰਡ (੨੨) ਘਿਉ।

ਏਕ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਭਾਈ ਪੈਲੇ ਭੋਗ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਇਕ ਧੂਪੀਯੇ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰ ਲੰਦੇ ਸਾ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰੀਤੀ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੀ ਉਸ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਨੇ ਲਗੇ ॥

ਪਾਂਚ ਪਾਠੀ, ਪਾਂਚ ਧੂਪੀਏ ਜਪ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕੇ ਪਾਠੀ ॥ ਪਾਠੀ ਸੁਧ ਰਹਿਣ ਕਿਸੀ ਤਰਾਂ ਕੀ ਗਾਫਲੀ ਨਾ ਕਰਨ, ਸਾਰੇ ਧੂਪੀਏ ਪਾਠੀਆਂ ਕੇ ਸਾਥ ਬਦਲ ਜਾਵਨ, ਪਾਠੀਆਂ ਕੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਧੋ ਕੇ ਸੁਧ ਕਰੇ, ਕੇਸੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਦਹੀਂ ਸਾਥ ਕਰਨਾਂ ਪਾਠੀਆਂ ਨੇ । ਪਾਠੀਆਂ ਨੇ ਲਾਂਗਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਲਗਨਾ, ਸਵਾ ਰੁਪੈਯੇ ਕਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਕਰਨਾ, ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਠਾ ਯਾ ਬਾਰਾ ਪਹਿਰਾਂ ਔਰ ਸੋਲਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਜੈਸਾ ਫਲ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਕੁੰਭ ਧਰਨਾ ਕੋਰੇ ਬਰਤਨ ਮੇ, ਉਪਰ ਕੋਰਾ ਸਾਫਾ ਧੋਇ ਕੇ ਰਖੇ, ਏਕ ਥਾਲ ਮੇਂ ਬੇਰੀ ਜਾ ਪਲਾਸ ਕੀ ਲਕੜੀ ਗਿਠ ਰਖ ਕਰ ਹੋਮ ਕਰੇ, ਜਪ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਕਾ ਪਾਠ ਸੰਥੀ ਤੇ ਕਰਨਾ, ਅਹੁਤੀ ਹਰ ਇਕ ਪੌੜੀ ਪਰ ਪ੍ਰੇਣੀ, ਲਕੜੀ ਜਲਦੀ ਰਹੇ ਔਰ ਕੋਇਲੇ ਭੀ ਬੇਰੀ ਦੇ ਦਗਦੇ ਰਹਿਣ, ਉਪਰ ਧੂਪ ਪੈਂਦੀ ਰਹੇ ਔਰ ਧੂਪੀਏ ਕੋ ਤਿਨ ਚੀਜਾਂ ਕੀ ਉੜਦੀ ਹੈ, ਦੀਵੇ ਕੀ ਖਬਰ, ਧੂਪ ਔਰ ਜਪ ਸਾਹਿਬ ਕਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾਂ ।

ਔਰ ਭਗੌਤੀ ਕਾ ਪਾਠ ਪਹਿਲੇ ਭੀ ਕਰਨਾ ਔਰ ਜਪ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਪੀਛੇ ਭੀ ਭਗੌਤੀ ਪੜਨੀ, ਔਰ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਪਾਠੀ ਨੇ ਭਗੌਤੀ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਲਗਨਾ ਔਰ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਹਟਨਾ । ਔਰ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਹੁਤ ਚੁਸਤ ਚਾਹੀਏ ਜਿਸ ਵਕਤ ਗਰੰਥੀ ਵ ਧੂਪੀਆ ਇਸ਼ਾਰਾ ਜਾ ਟਲੀ ਖੜਕਾਵੇ ਫੌਰਨ ਖਬਰ ਲੇਵੇ, ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਕੀ ਬਦਲਾਈ ਕਰੇ ਜਾ ਕੋਇਲਿਆਂ ਕੀ ਖਵਰਦਾਰੀ ਰਖੇ ਔਰ ਮਾਲਾ ਫੇਰਦਾ ਰਹੇ ਔਰ ਦੀਵੇ ਦੀ ਧੂਪ ਦੀ ਖਬਰਦਾਰੀ ਰਖੇ ਔਰ ਆਏ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਅਟਕਾਵੇ, ਔਰ ਅਰਦਾਸੀਆ ਸੁਧ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰੇ ਔਰ ਸਜੇ ਪਾਵੇ ਤਲੇ ਇਕ ਰੁਪਿਆ ਰਖੇ ਔਰ ਨਾਲੀਏਰ ਕੋ ਇਕ ਕੁੰਭ ਪਰ ਰਖੇ ਏਕ ਪੀਛੇ ਹੋਮ ਕਰੇ, ਕੁੰਭ ਵਾਲ ਨਿਰਯੇਲ ਝਟਕਾ ਕੇ ਵਰਤਾ ਦੇਵੇ ਅਰ ਅਗੇ ਕੋ ਹੋਰ ਤੋਰਨਾਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਨਾਲ ਤੋਰ ਦੇਨਾਂ ਕੁੰਭ ਨਾਲਯੇਰ ਆਦਿ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਥਾਂਉਂ ਥਾਂਈ ਪਈ ਰਹੇ ॥

ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਘਿਉ ਦੁਧ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਛਕਾਵਨੀ, ਜੈਸੇ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋ ਛਕਾਯਾ ਜੋ ਗਰੰਥੀ ਕੋ ਛਕੌਣਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੇ ਮੁਖ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਤਨੀ ਫੁਰਸਤ ਹੋਵੇ ਉਤਨੀ ਹੀ ਭੇਟਾ ਦੇਵੇ । ਜਿਤਨੀ ਭੇਟਾ ਦੇਵੇ ਉਤਨੀ ਹੀ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਅਮੋਲਕ ਪਾਠ ਹੈ। ਪਾਠੀ ਕੋ ਦੀਆ ਗੁਰੂ ਕੋ ਦੀਆ ਏਕ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਫੁਰਸਤ ਵਾਲਾ ਤੋ ਜਿਤਨੀ ਦੇਵੇ ਉਤਨਾ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ, ਔਰ ਗਰੀਬ ਸਿੰਘ ਕੇ ਵਾਸਤੇ ਪਚੀ ਰੁਪੱਯੇ ਮੇਂ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਦੇਣਾ, ਔਰ ਸਾਧਾਰਨ ਭੋਗ ਗਰੀਬ ਕੇ ਲੀਯੇ ਪੰਜ ਰੁਪੱਯੇ ਮੇਂ ਪਾ ਦੇਨਾ। ਔਰ ਅਗੇ ਨੂੰ ਜੇ ਪਾਠੀ ਜਾਂ ਧੁਪੀਆ ਹੋਰ ਲੈਣਾ ਹੋਵੇ ਤੋ ਅਰਦਾਸਾ ਕਰਕੇ ਕੁੰਭ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਢ ਕੇ ਛਕਾ ਦੇਨਾ।। ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਰਬ ਕਾਰਜ ਕੀ ਸਿਧੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਕੋਤ੍ਰ ਸੌ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠ ਜੈਸਾ ਏਕ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦਾ ਫਲ ਹੈ, ਮਹਾਤਮ ਬਹੁਤ ਹੈ, ਅਸਮੇਧ ਜਗ ਕਲਜੁਗ ਅਖੰਡ ਭੋਗ ਹੈ, ਪੰਜ ਕਕੇ ਕੀ ਰੀਤੀ ਬਿਨਾ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਤਰਹ ਹੋ ਸਕੇ ਸੁਧ ਪਾਠ ਕਰਨਾਂ ॥ ਜਿਸ ਕਾਰਜ ਪਰ ਕਰੇ ਸੋ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ॥ ਔਰ ਪਾਠੀ ਜਦ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਦਾਤਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠੇ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾ ਕੇ ਜਿਤਨਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਸੁਧ ਸੁਚ ਨਾਲ ਕਰਨਾ, ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਚ ਕਰ ਮੰਨਣਾਂ ॥

ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ 'ਅਰਦਾਸ'

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ ॥

ਸ੍ਰੀ ਭਗਉਤੀ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੨

ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਗੌਤੀ ਸਿਮਰ ਕੈ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਲਈ ਧਿਆਇ। ਫਿਰ ਅੰਗਦ ਗੁਰ ਤੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਰਾਮ ਦਾਸੈ ਹੋਈ ਸਹਾਇ। ਅਰਜਨ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਸਿਮਰੌ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਇ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਈਐ ਜਿਸ ਡਿਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ। ਤੇਗ ਬਹਾਦੁਰ ਸਿਮਰੀਐ ਘਰਿ ਨੌ ਨਿਧਿ ਆਵੈ ਧਾਇ॥ ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਭ ਥਾਈ ਹੋਇ ਸਹਾਇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਸ ਮਾਰਗ ਦੀਆ ਬਤਾਇ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਦੇ ਵਾਲੀ ਅੰਤ੍ਰਯਾਮੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਨ ਜਮ ਤੇ ਲੀਆ ਛਡਾਇ॥ ਜੋਤ ਕਾ ਜਾਮਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਮਰੀਐ ਜਿਨ ਟੁਟੀ ਲਈ ਮਿਲਾਇ॥

ਜਿਨਾਂ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਵੰਡ ਛਕਿਆ, ਧਰਮ ਹੇਤ ਸੀਸ ਦਿਤੇ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ, ਕੇਸਾਂ ਸ੍ਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਈ, ਸਚ ਬੋਲਿਆ ਪੜਦੇ ਕਜੇ ਧਰਮ ਹੇਤ ਤੇਗ ਮਾਰੀ, ਦੇਗ ਵਰਤਾਈ, ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਉਡੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲੇ, ਫਾਸੀਆਂ ਤੇ ਲਟਕੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ

ਰਖਿਆ, ਤਨਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਵਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਨਾਮ ਚਿਤ ਆਵੈ ॥

ਹੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪਾਪੀ ਅਪ੍ਰਾਧੀ ਜੀਉ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਬਿਰਦ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇਰੇ ਬੂਹੇ ਆਇ ਡਿਗੇ ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਖੈਰ ਪਾਉ ਅਰ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਜਿਥੇ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਹੋਵੈ ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਰਖ ਲੈ, ਅਰ ਹੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੋ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਹੈ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਮੇਂ ਸੋ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਸਦਾ ਈ ਮਨਾਈਂ ਜਿਥੇ ਮੇਰਾ ਜੀਉ ਜਾਵੇ ਸਦਾ ਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਉਤੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਈਂ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਤੇ ਸਦਾ ਈ ਰਖ ਲਈਂ ਅਰ ਤੇਰਿਆਂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾ ਮੇਰੀ ਦੂਜੇ ਥਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨ ਹੋਵੇ। ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਸਦਾ ਈ ਬੇਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ।

ਸਮੂਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਏਹ ਅਰਜ ਹੈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸੋ, ਗਊ ਗ੍ਰੀਬ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਕਰੋ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਧਰਮ ਵਰਤਾਓ ਬੰਦੀ ਖਾਨੇ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਕਰੋ ਮਹਾਂ ਮਲੇਛ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰੋ, ਆਪਣੇ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰੋ।

ਹੇ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀਉ ! ਸਾਡੀਆਂ ਅਨੇਕ ਹੀ ਭੁਲਾਂ ਹਨ ਭੁਲਾਂ ਨਾ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲੜ ਲੌਣਾ।

ਤੇਰੇ ਨਮਿਤ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਨਮਿਤ......ਅਰਦਾਸ ਭੁਲ ਚੁਕ ਬਖਸ਼ ਲੈ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਸਾਡੇ ਮਨ ਤੇ ਵਸੇ ਜੁਗਾਂ ਪ੍ਰਯੰਤ ਤੇਰਾ ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫਤਹ ਸਿਖ ਪੜਦੇ ਸੁਣਦੇ ਸੰਬੂਹ ਦੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਦੇਹ ਦੀਦਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ॥

[ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ, ਪੰਜਵੀ ਵਾਰ, ਪੰਨਾ ੬੭੦-੭੨]

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕੰਮ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ

ਹੁਣ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀਏ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁਣ, ਸੁਭਾ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਕੰਮ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਏ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੱਦ ਦੇ ੫ ਫੁਟ ੧੦ ਇੰਚ ਲੰਬੇ, ਜੁੱਸੇ ਵਿਚ ਪਤਲੇ ਤੇ ਰੰਗ ਦੇ ਗੋਰੇ ਸਨ, ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਨੱਕ ਲੰਬੂਤਰੇ ਸਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਦਾਗ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਜ਼ਰਾ ਡੂੰਘੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਖੀਆਂ ਭੂਰੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਨ ੧੮੬੬-੬੭ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਤੇ ਮੁਛਹਿਰੇ ਕਰੜ-ਬਰੂੜੇ ਸਨ, ਜੋ ਸੰਨ ੧੮੭੨ ਵਿਚ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਾਂਦੀ-ਭਰੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਆਯੂ ਛਪਿੰਜਾ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਚੰਗੀ ਲਿਖ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਉਮਰੇ ਆਪ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਕੰਵਰ ਨੌਂ-ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਘੋੜ-ਚੜ੍ਹੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨਾਮੇਂ ਫੌਜੀ ਨੌਕਰੀ ਭੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ-ਪੁਰਖੀ ਤਰਖਾਣੇ ਲੁਹਾਰੇ ਤੇ ਰਾਜਗੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਚੰਗੇ ਕਾਰੀਗਰ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਇਕ ਗਰੀਬ ਤਰਖਾਣ-ਲੁਹਾਰ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਪ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਰ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਨੌਕਰੀ ਛਡ ਆਉਣ ਵੇਲੇ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪਰਚੂਨ ਅਤੇ ਲੋਹੇ ਕਪੜੇ ਦੀ ਹੱਟੀ ਭੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਨਫ਼ਾ

ਅਕਸਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਆਪ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਧਾਰਮਕ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣੇ ਤੇ ਫੇਰ ਕਿਸੇ ਨਿਰਮਲੇ ਦੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਪਰ ਜਦ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭਟਕਣਾ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਮਨ ਦੇ ਅੰਦੇਸੇ ਮਿਟ ਗਏ ਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਤਨ ਭੀ ਸੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜਗਿਆਸੀ-ਅਭਿਆਸੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਪਲਟਾ ਲਿਆ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰਾਂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਆ ਵੜੀਆਂ ਕੁਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਸਿਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਲ ਲਾਉਣਾ ਅਰੰਭਿਆ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਤ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਲੋਂ ਮੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ:—

> [ਗੁਰੂ] ਗੋਵਿੰਦ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਣੀਕ [ਆਦਿ] ਗ੍ਰੰਥ ਹੀ ਕੇਵਲ ਸਤਿ ਹੈ, ਜੋ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੈ, ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਹਰ ਪ੍ਰਾਣੀ ਬਿਨਾ ਜ਼ਾਤ, ਬਰਨ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਦੇ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋਢੀ, ਬੇਦੀ, ਮਹੰਤ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਇਹੋ ਜਹੇ ਹੋਰ ਦੂਸਰੇ ਸਭ ਪਖੰਡੀ ਬਹੁਰੂਪੀਏ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ [ਗੁਰੂ] ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਦੇਵੀਦੁਆਰੇ, ਸ਼ਿਵਦੁਆਲੇ ਤੇ ਮੰਦਰ ਲੁਟ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਯਾਤ੍ਰਾ

ਘਿਰਣਾ ਯੋਗ ਹੈ, ਬੁਤ ਤੇ ਬੁਤ-ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਹੈ ਜੋ ਖਿਮਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਨਵੇਂ ਸਜੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ [ਗੁਰੂ] ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਹੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਨਹੀਂ।*

ਰਹਿਤ ਵਿਚ ਢਿੱਲੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੜਾ, ਕਛ ਤੇ ਕਿਰਪਾਨ ਦੇ ਪੂਰਣ ਤੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੀ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਅਤੇ ਪੂਰਣ ਰਹਿਤ ਰਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਅਨਮਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਅਤੇ ਅਨਮਤੀ ਰੀਤਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

ਕੜਾ ਕਛ ਕਿਰਪਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੇਸੀਂ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਸਨ ਨਰ ਨਾਰ ਵਾਰੀ।
ਮੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਭੈਰੋਂ ਭੂਤ ਛੱਡ ਦੇਵੇ,
ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੇ ਭੁੱਲ ਅਵਤਾਰ ਵਾਰੀ।
ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਗਣੇਸ਼ ਆਦਕ,
ਛਡੋ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਕਾਰ ਵਾਰੀ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਬਾਝ ਨਾ ਹੋਰ ਪੂਜਣ,
ਏਹੁ ਹੁਕਮ ਸਾਡਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਵਾਰੀ।†

\+ + + +

ਕੜਾ ਕਛ ਕਿਰਪਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੇਸੀਂ,
ਔਰਤ ਮਰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਹੈ।
ਨਹੀਂ ਵਰਤਣਾ ਨਾਲ ਕੁਸੰਗੀਆਂ ਦੇ,
ਸੁੱਕਾ ਅੰਨ ਭੀ ਨਾ ਲੈ ਖਾਇਆ ਹੈ।

---

*ਦੇਖੋ ਪੰਨਾ ੩੨-੩੩।

†ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਤ 'ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ', ਪੰਨਾ ੩।

ਮੜੀ ਗੋਰ ਢਾਹੇ ਹੋਰ ਪੀਰ ਖਾਨੇ,
ਜਾਪ ਇਕ ਅਕਾਲ ਜਪਾਇਆ ਹੈ।
ਛੱਡੇ ਵੇਦ ਕਤੇਬ ਪੁਰਾਣ ਸਾਰੇ,
ਪਾਠ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।‡

ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਆਨੰਦ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪ ਨੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਢਾਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਆਰੰਭਿਆ। ਖੁਦ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚੂੰਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹਰ ਥਾਂ ਪੁਜ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਭੇਣੀ ਪੁਜ ਸਕਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹਲਕੇ ਮੁਕਰਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਓਥੇ ਆਪਣੇ ਨਾਇਬ ਨਿਯਤ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੂਬੇ ਧਰਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੨੨ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਗਵਾਲੀਆਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ, ਬਨਾਰਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨਿਪਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਿਯਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਲਖਨਊ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਦੱਖਣ ਰਿਆਸਤ, ਆਦਿ ਵਿਚ ਭੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭੇਜੇ। ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਥਾਪਣਾ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸੰਨ ੧੮੬੪ ਵਿਚ ਇਹ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਚਲ ਪਈ ਤੇ ਲੋਕ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਸਿਆਲਕੋਟ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸੀ ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਹੌਰ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ

‡ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਪੰਨਾ ੮—੯।

ਤੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਭੀ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਸਿਖੀ ਲਈ ਸਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹਿੰਦੂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿੱਖਣ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਇਹ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਸਿਖੀ ਵਲ ਖਿਚੇ ਆਉਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੇ, ਜੋ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਯਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਅਸਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਪੂਰਣ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਤੇ ਰਹਿਤਵਾਨ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਪੋਚ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਿੱਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਓਥੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭੀ ਚੋਖੀ ਹੋ ਗਈ। ੨੧ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਜੋ ਰਾਏ ਕੋਟ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ, ਮਿਸਟਰ ਐਲ. ਕਾਵਨ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸ ਲੱਖ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਤੇ ਕੜਾ ਕਛ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦੱਸੀ ਗਿਣਤੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਹੁਤ ਵਧਾਈ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਭੀ ਜਿਤਨੀ ਗਿਣਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਹੋਰ ਗਿਣਤੀ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਿਖੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ।

ਕੂਕੇ ਕੇਵਲ ਆਮ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਭੀ, ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ, ਪਰ ਫੌਜ ਆਦਿ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਣਾ

ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੋਈ ਭੀ ਕੂਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਸੋਢੀ ਤੇ ਬੇਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਵਿਚ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸੱਜੇ ਪੈਰ ਦਾ ਅੰਗੂਠਾ ਡੋਬ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਿਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਮਤ ਦਸਿਆ ਤੇ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਯਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਨਾ ਵਰਜਿਆ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਆਪ ਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਜਪਨ ਵਲ ਲਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਯਾ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਵਿਲਖਣਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਸਬਦ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਜਾਪ ਦੀ ਕਿ ਆਪ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਢੋਲਕੀ ਨਾਲ ਹੌਲੇ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਆਮ ਸੰਗਤਾਂ ਭੀ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਕਈ ਕੂਕੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਮਸਤੀ ਦੀ ਲੋਰ ਵਿਚ ਬੇਸੁਧ ਹੋਏ ਹੋਏ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕੂਕੇ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਤਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਆਪ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਤਰਾਂ ਕੋਈ ਵੇਹਲੜਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਈ

ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਯਾ ਉਂਞ ਹੀ ਭੈਣੀ ਆ ਟਿਕਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਕੰਮ ਕਾਰ ਲਈ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨਾਲ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਕੁਝ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਆਪਣੇ ਡੰਗਰਖਾਨੇ ਤੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਲਈ ਲਾ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਗਊਆਂ, ਮਝਾਂ, ਬਲਦਾਂ ਤੇ ਘੋੜੇ ਘੋੜੀਆਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਡੰਗਰ ਵਪਾਰ ਲਈ ਪਾਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮੰਡੀਆਂ ਤੇ ਲਿਜਾ ਕੇ ਵੇਚੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਆਪ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਆਪ ਦਾ ਠਾਠ ਭੀ ਸ਼ਾਹਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਬਾਹਰ ਦੌਰੇ ਤੇ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਸੂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕੂਕੇ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਅਰਦਲ ਵਿਚ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਮਗਰ ਪੈਦਲ ਹੁੰਦੀ। ਜਦ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਂਙੂ ਕੁਝ ਮੁਸ਼ੀਰ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਸਫੈਦ ਪੋਸ਼ਾਕ ਸਜਾਈ ਹੁੰਦੀ।

ਆਪ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਹਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਤੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੋਕੀਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਯਾ ਹੋਰ ਸੋਢੀਆਂ, ਬੇਦੀਆਂ, ਯਾ ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਭੀ ਕਈ ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਨਿਰਮਲੇ ਸਾਧ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ ਯਾ ਪਾਹੁਲ-ਦਾਤਾ ਵਡਿਕੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵੇਲੇ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਚਤੁਰ ਸਰਧਾਲੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਰਲਾ ਕੇ ਸੌ ਸਾਖੀ ਲਿਆ ਨਸ਼ਰ ਕੀਤੀ। ਸੌ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਯਾ ਹੋਰ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਰਲੇ ਪਾ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੮੬੦-੬੨ ਤੋਂ ਵੀਹ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ੧੮੪੦-੪੨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਖਿਆਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਡੋਗਰਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਇਹ ਸਾਧਨ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀਏ ਦੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿਆ ਪਾਈ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੇ ਟਾਕਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਯਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਹਲ-ਸਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਦੇਖੇ ਪੜਤਾਲੇ ਹਨ ਯਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਪਰ ਕਈ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਚਤੁਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਨਦਾਂ, ਪਟੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪੇਸ਼ਾ-ਵਰ ਜਾਹਲਸਾਜ਼ਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਣਵਾਈਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਿਜੀ ਹੋਈ ਤੂੜੀ ਵਿਚ ਦਬਵਾ ਕੇ ਯਾ ਹੋਰ ਕਈ ਦੂਸਰੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀਆਂ, ਬੋਦੀਆਂ, ਗਰਗਰੀਆਂ ਤੇ ਕੀੜੇ ਖਾਧੀਆਂ ਵਰਗਾ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਦੂਰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਕਲੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬੂ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭਸੌੜ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਐਸੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਨਵੀਂ ਲਿਖਵਾ ਕੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਵਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਿਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਬਵਾਈ ਸੀ ਤੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਯਤਨ

ਕੀਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹ ਸਕੀ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੇਲੇ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਪੋਥੀਆਂ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਓਹ ਭੀ ਟਾਂਵੀਆਂ ਟਾਂਵੀਆਂ, ਇਸ ਲਈ ਅਸਲ ਪੋਥੀ ਤੇ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਵਾਲੀ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ ਤੇ ਮਿਲਾਵਟਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੋਰ ਭੀ ਮੁਸ਼ਕਲ।

ਸੌ-ਸਾਖੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਝ ਯਕੀਨ ਜਿਹਾ ਬਣ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੋਥੀ ਵਿਚੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਵੇਖੋ ਗੁਰੂ ਕੇ ਵਾਕ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰੰਗੂਨ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਖੀਆਂ ਵੀਆਂ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਝਟ ਪੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਠ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪੁਜ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਓਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੁੜ ਦੇਸ ਪੁਜ ਜਾਣਗੇ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਭਰੋਸਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ਸੌ-ਸਾਖੀ ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪੋਥੀ ਉਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਤਲਾ ਸੀ। ਜਦ ਭੀ ਕਦੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, "ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਬੇਅੰਤ ਹੈ", "ਗੁਰੂ ਭਾਣੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ," "ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ।"

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਛਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ।

ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਓਹ ਭੈਣੀ ਨੂੰ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ' ਕਿਹਾ ਕਰਨ। ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਮ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਮ 'ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ' ਦੀ ਨਕਲ ਸੀ ਯਾ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਾਸਾਂ, ਰਾਮਦਾਸਾਂ ਦਾ ਪੁਰ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਚੇਤ ਵਦੀ ੨ ਸਾਲ ੧੯੩੭ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

... ... ਅਰ ਹੁਣ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹਨ ਏਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂਉਂ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰਾ ਸਦਿਆ ਕਰੋ, ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ, ਸੰਗਤ ਆਖੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ ॥ ... ... ॥ ੧੦ ॥

ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਤਲਾ ਲਵਾਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮਸਰ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਬੁੰਗਾ ਬਣਵਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਖੂਹ ਲਵਾਇਆ, ਬੁੰਗੇ ਦਾ ਨਾਮ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਰਖਿਆ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾ ਨੂੰ ਹਰ ਮੰਦਰ ਆਖਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਭੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਆਪ ਕਰ ਲੈਣ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਕਾਰਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਖੱਜਲ ਖੁਆਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰੁਪਇਆ ਗਵਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੈਰ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਾਈ ਤੇ ਕਰੜੀਆਂ ਕਰੀ ਜਾਣ।

ਆਪਣੇ ਖਾਸ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤ੍ਰ ਤੇ ਸੁਨੇਹੇ ਪਾਤੀਆਂ ਲਈ ਆਪ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਸੰਗੀ ਸਰਕਾਰੀ ਡਾਕਖਾਨੇ ਨੂੰ ਘਟ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪਿੰਡੋ ਪਿੰਡ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਭੇਜਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇ ਕਿ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਿਆ ਹੈ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਕਿਧਰੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਤੇ ਅਵਤਾਰ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ

ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉਲਟਾ ਵਧਾ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ "ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਹਜਰੋ ਅਰ ਬਾਸੀ ਗੁਰੂ ਭੈਣੀ," ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਹਟਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਅਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਜਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਸਤਾਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੂਤ੍ਰ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਕੋਝੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿ ਆਮ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰ-ਸਿਖੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਚੋਹਾਂ ਤਖਤਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਜਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆਨੰਦਪੁਰ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਤਖ਼ਤ ਕੇਸ ਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਪੁਛਣ ਪਰ ਕਿ 'ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕ੍ਯੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ' ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਗੁਰੂ-ਖਾਲਸੇ ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਭੇਦ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਅਰਦਾਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

੧. ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈਂ।

੨. ਕੂਕਾ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਸਿਖੀ ਦੀ ਰੀਤ ਵਿਰੁਧ ਕੰਨ ਵਿਚ ਮੰਤ੍ਰ ਫੂਕਦਾ ਹੈਂ।

੩. ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ "ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਹਜ਼ਰੋ, ਅਰ ਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਭੈਣੀ," ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਸਿਖ ਮੰਨਦੇ ਹਨ "ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਪਟਨਾ, ਅਰ ਵਾਸੀ ਗੁਰੂ ਆਨੰਦਪੁਰ"।

੪. ਸਿਖ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੂਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਪੱਗਾਂ

ਲਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੇਸ ਖਿਲਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

੫. ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਵਿਰੁਧ ਕੂਕੇ ਇਸ ਹਦ ਤਕ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਉਤ੍ਰ ਜੋ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀ ਬਖਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਮਾਈ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਵਧਦੀ ਹੀ ਗਈ।

ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਬਸ ਹੋਣ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜ ਕਲ ਕਈ ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਸਹਿ-ਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਲਾਕੜੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਬੇਬਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਓਹ ਓਹ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਜ਼ਾਤੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੀ ਬਾਬਤ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਭੀ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਣ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਜੋ ਲਿਖਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ-ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਅਪਾਰ ਤੇ ਅਡੋਲ ਸਰਧਾ ਭਗਤੀ ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਬਲਕਿ ਆਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹੇ ਜਾਣ ਦੇ ਸਖਤ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਅਤੇ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬੜੇ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਂ ਬਣੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਸਿਧ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਰਜਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਖਿਆਲ ਇਹ ਭੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ

ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾਣ ਕੇ ਯਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਕਾਰਣਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਨਾ ਹਟਾਇਆ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਨਿਰੋਲ ਕੁੰਦਨ ਕਰਕੇ ਇਤਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਝਿਜਕ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵਰਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾ ਦੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਾਤਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

......ਸਿਖੀ ਤਾਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦੀ ਹੈ। ਕਛ, ਮਾਲਾ ਇਕ ਸੈਨ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ। ਮੇਰਾ ਲਿਖਿਆ ਆਵਾ-ਗੌਣ ਨਹੀਂ ਜਾਨਣਾ। ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਗਰੂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਪਟੀਏ ਦੀ ਮਾਫਕ ਹਾਂ। ਜੋ ਮੰਨੇਗਾ ਸੋ ਸੁਖੀ ਹੋਏਗਾ......। ੧੦ ।

......ਸੋ ਭਾਈ ਖ਼ਰਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਦੇਸੋਂ ਨਾ ਆਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਆਉਣਾ ਹੈ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੇਂ। ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭਲਾ ਹੈ, ਅਰ ਜੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਕਿਉਂ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਲਾ ਤਾਂ ਨਾਮ ਤੇ ਗਰੂ ਵਿਚ ਹੈ, ਸੋ ਜਪੋ ॥......॥ ੧੮ ॥

......ਮੇਰੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਕੰਮ ਬਾਲ ਸਮਾਨ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੁਨ ਪੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਰਾਤ ਦਿਨ। ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੂੰ ਗਊ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ ਲੈ। ਗਰੀਬ ਏ ਨਾਮਧਾਰੀਏ ਹੈਂ, ਅਗੋ

ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ... ... ॥ ੨੦ ॥

... ... ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਹਾਨ ਨੇ ਬੇਅਰਥ ਦਾਵਾ ਬੰਨਿਆ ਹੈ ... ... ॥ ੨੧।

... ... ਸੋ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਸੋ ਇਹ ਸੋ ਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੁਛ ਲਿਖਦਾ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਰਪਟੀਏ ਕੀ ਮਾਫਕ ਹਾਂ। ਪਰ ਏਹ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ, ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦਾ ... ... ਹੋਰ ਕੀ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਸਾਰੀ ਬਾਤ ਇਹ ਹੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ, ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮਨਾਈਂ ਜੋ ਤੈਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮੈਂ ਲਿਖਾ ਹੈ ... ... ॥ ੨੩ ॥

... ... ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕਾਲ ਬਰਗਾ ਭੈ ਹੈ ਪਰਮੇਸਰ ਨੇ ਪਾਇ ਛੋਡਾ ਹੈ ਇਨਾਂ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਤੇ ਜੀ ਨਾ ਭੈ ਦੇਣ ਜੋਗਾ ਹਾਂ, ਨਾ ਕੁਛ ਬਖਸ਼ ਈ ਕਰਨ ਜੋਗਾ ਹਾਂ। ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਥ ਮੈਂ ਹੈ। ... ... ੩੧ ॥

... ... ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਜੋ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਈ ਸੁਖ ਦੇਇ। ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੇਰੇ ਜੰਤ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਲੜ ਆਇ ਲਗੇ ਹਾਂ, ਜਿਉਂ ਜਾਣੇਂ ਤਿਉਂ ਬਖਸ਼। ਅੱਗੇ ਬਖਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ... ... ੩੯ ॥

... ... ਹੋਰ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੈ। ਏਹ ਦੁਖ ਗੁਰੂ ਮੇਟੂਗਾ ਤਾਂ ਮਿਟ ਜਾਊ। ਹੋਰ ਸਾਡੀਆਂ ਤਾਂ ਅਰਜਾਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਹਨ, ਸੁਨਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਹੈ। ... ... ॥ ੪੬ ॥

... ... ਇਹ ਸਭ ਜੋ ਲਿਖਾ ਹੈ ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲਿਖਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਕੂਕਰ

ਹਾਂ। ਮੈਂ ਭੀ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਏਥੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਹਾਂ, ਬੇਮੁਖੀ ਥੀਂ ਰਖ ਲਈਂ, ਬੇਸਿਦਕੀ ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ, ਐਂਤੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਭਾਵੇ। ... ... ॥੪੯॥

... ... ਹੋਰ ਜੇ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖੋ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾ ਲਿਖੋ। ... ... ॥ ੫੦ ॥

... ... ਭਾਈ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੈਂ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਹੁਤ ਕਰਾਉਣੀ, ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਭੀ ਬਹੁਤ ਭਲਾ ਹੋਊਗਾ, ਸਤਿ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ। ਹੋਰ ਭਾਈ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਥਾਪਨ ਕਰ ਗਏ ਹੈਨ, ਸੋ ਸਦਾ ਹੀ ਇਸਥਿਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ... ... ॥ ੫੫ ॥

... ... ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਨੇ ਏਥੇ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਮੇ ਸੁਖ ਦੇ ਛੋਡਾ ਹੈ। ... ...ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ, ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ ਪ੍ਰਤੱਖ ॥੫੭ ॥

ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਰ ਦਿਤੀਆਂ ਕਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਨਿਮਰਤਾ ਭਰੇ ਸ੍ਵਛ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਲਈ ਕਿਤਨੀ ਕੁ ਸਰਧਾ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, 'ਮੈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਰਪਟੀਏ ਕੇ ਮਾਫਕ ਹਾਂ,' 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਕਮੀ ਬੰਦਾ ਹਾਂ,' 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰ ਦਾ ਕੂਕਰ ਹਾਂ,' 'ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਸਥਾਪਨ ਕਰ ਗਏ ਹਨ,' 'ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਹੈ ਪ੍ਰਤਖ', 'ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਨੇ ਏਥੇ ਭੀ ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਮੇ ਸੁਖ ਦੇ ਛੋਡਾ ਹੈ', 'ਮੈਂ ਭੀ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਏਥੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੇ ਹੇ ਗੁਰੂ

ਜੀ ਤੇਰੀ ਸਰਨ ਹਾਂ, ਬੇਮੁਖੀ ਥੀਂ ਰਖ ਲਈਂ, ਬੇ ਸਿਦਕੀ ਮਨਮੁਖੀ ਤੇ ਰਖ ਲਈਂ।' ਇਹ ਸਿਦਕ, ਇਹ ਨਿਮ੍ਰਤਾ, ਤੇ ਇਹ ਸਰਧਾ ਇਕ ਸਾਫ਼ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਰਗੇ ਨਿਰਮਲ ਸਿਖ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਸ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੰਭੀ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ ਤੇ ਪਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਭੈੜੇ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਜੇ ਕਦੀ ਆਪ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਰਧਾਲੂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ 'ਚਰਨ ਧੂੜ' ਤੇ 'ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਦੀ ਇਛਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਸਖਤ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ। ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ ਨੂੰ 'ਚਰਨ ਧੂਲੀ' ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ –

... ... ਹੋਰ ਜੁਆਲਾ ਦੇਈ, ਤੇਰੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਬਾਤ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜਾ ਚਿਤ ਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਹਛਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈ, ਜੀਆਂ ਦੇ ਕੋਈ ਬਸ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜੋ ਤੈਂ ਲਿਖਾ ਸੀ ਚਰਨ ਧੂਲੀ ਮਿਲੈ, ਸੋ ਤਾਂ ਮਿਟੀ ਦਾ ਤੇ ਕੁਛ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ, ਇਕ ਬਾਰ ਹਟ ਗਈ ਬਿਮਾਰੀ ਮਿਟੀ ਤੇ, ਕਿ ਜਾਣੇ ਨਾ ਵੀ ਹਟੇ। ... ... ਤਾਂ ਤੇ ਮਿਟੀ ਦੀ ਕੁਛ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ... ... ਇਹ [ਨਾਮ] ਦੁਆਈ ਸਰਬ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ 'ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਔਖਧ ਨਾਮ', ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਆਇਆ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਤੇ, ਪਰ ਨਾਮ ਜੇਹੀ ਦਾਰੂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ... ... ॥ ੧੯ ॥

'ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ' ਬਾਬਤ ਇਕ ਪਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

ਹੋਰ ਭਾਈ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਤ ਅਗੇ ਕਈ ਬਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜੋ ਜੂਠਾ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਖਾਵੇ ਨਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਵੇ, ਤੁਸੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਤਾਂ ਬਚਨ ਮੰਨਣਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਅਜ ਦੇ ਸਮੇ ਮੈ ਤਾਂ ਜੂਠਾ

ਟੁਕ ਖਾ ਕੇ ਕੋਈ ਨਹੀ ਡਿੱਠਾ ਬਬਾਣਾਂ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਉਧਰੇ ਹੈ। ਸੋ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੋ ਬਚਨ ਹੈ, ਭਾਈ ਉਸ ਦੇ ਮੰਨਣ ਦੀ ਕਰੋ।......ਜੂਠੇ ਟੁੱਕਾਂ ਮੇਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਫ਼ਾਇਦਾ।......॥ ੫੮॥

ਆਪ ਉਚ ਆਚਰਨ ਦੇ ਹਾਮੀ ਤੇ ਪਖੰਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਕੂਕੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੂਤ੍ਰ ਕਢਣ ਵਿਚ ਪਾਖੰਡ ਕਰਦੇ ਤੇ ਭੜਥੂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ [ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਬਣੇ] ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ:—

ਹੋਰ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਸੂਤ੍ਰੀਆਂ ਕੋ ਇਹ ਬਾਤ ਬੋਲ ਦੇਣੀ, ਭਾਈ ਜੋ ਜਾਣ ਕੇ ਭੜਥੂ ਪਾਊ, ਸੂਤ੍ਰ ਕਢੂਗਾ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਚੋਰ ਹੋਊਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਭਜਨ ਬਾਨੀ ਨਿਹਫਲ ਜਾਊਗਾ, ਪਖੰਡ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕਰਨਾਂ, ਜੇ ਬੇਵੱਸ ਕੋ ਅਮਲ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏ, ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਏ ਪਖੰਡ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਕਰਨਾ। ਪਾਖੰਡ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਮੇਂ। ਜੇ ਬ-ਬਸੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਅਮਲ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਣੇ ਉਸ ਕੋ ਦੋਖ ਨਹੀਂ।......॥ ੬੮॥

ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਿ ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਗਿਣਤੀ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਆਚਰਨ ਦੀ ਢਿਲਿਆਈ ਲੈ ਆਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਉਧਾਲੇ ਤੇ ਕਤਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇਸ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦਾ ਸੂਤ੍ਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਢਿਲਿਆਈ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਪਰਦਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਖੁਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨਿਜੀ ਆਚਰਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ ਵੇਖਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ ਤੇ

ਵਿਭਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦੇਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ।

ਇਕ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

ਹੋਰ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ, ਤੈਂ ਇਹ ਬਾਤ ਅੱਛੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਰੰਡੀ ਦਾ ਸੰਗ ਕੀਤਾ......ਰੰਡੀ ਦੇ ਸੰਗ ਤੇ ਇਕ ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੁਖ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਪੈਸਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋਇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਧਰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਲੋਕਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਭਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।......ਅਰ ਜੇ ਤੂੰ ਘਰ ਗਿਆ......ਤਾਂ ਉਸ [ਘਰ ਦੀ ਸਿਖਣੀ] ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋਇ ਗਈ ਤਾਂ ਭੀ ਬਡਾ ਗਜ਼ਬ ਹੈ। ਤੈਂ ਬਡੀ ਗਾਫਲੀ ਕੀਤੀ ਏਸ ਬਾਤਿ ਦੀ।......॥ ੩੪ ॥

ਇਕ ਬੀਬੀ ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਦੀ ਇਹ ਇਛਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੰਘਣੀ ਕਿ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

......ਭਾਈ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹਿ ਨਾ ਅੱਗੇ ਥਾ, ਨਾ ਹੁਣ ਹੈ। ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਜੀਉਣਾ ਹੈ ਉਤਨੇ ਦਿਨ ਇਹੋ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਸ ਸਾਸ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਜਪਾਓ। ਅਗੇ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਜਾਣੇ। ਅਤਰੀ ਦੇ ਮਾਂ ਪਿਓ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਏਹੋ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀ ਅਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਨਾ ਦਿੰਦੇ। ਫਲਾਣੇ ਦੀ ਉਧਲ ਗਈ, ਫਲਾਣੇ ਫਲਾਣੀ ਦਾ ਨਕ ਵੱਢਾ, ਥੁਆਨੂੰ ਫਿਟ ਫਿਟ ਹੋਊ, ਤੈਨੂੰ ਭੀ ਕਹਾ ਥਾ ਤੂੰ ਜਾਇ ਕਹੀਂ॥......॥ ੫੮ ॥

ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੁਧਾਰ ਵਿਚ ਆਪ ਲੜਕੀਆਂ ਮਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ

ਲੈਣ, ਬੱਟਾ ਕਰਨ ਤੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹਾਮੀ ਸਨ । ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਮਰਦਾਂ, ਅਤੇ ਬੁਢਿਆਂ ਤੇ ਬਾਲਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਕਿ ਓਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕਰ ਸਕਣ ਤੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਲ ਜੁੜ ਸਕਣ ।

ਰਾਜਸੀ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਆਪ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਛੇਤੀ ਹੀ ਰਾਜ-ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਏਗਾ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਗੇ, ਰੂਸ ਇਥੇ ਆ ਜਾਏਗਾ, ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਾ ਕਟਿਆ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਆਪ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆ ਜਾਣਗੇ । ਪਰ, ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਚਤੁਰ ਦਿਮਾਗ਼ ਦੀਆਂ ਘਾੜਤਾਂ ਸਨ ਜੋ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਠੀਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਨਾ ਕੋਈ ਰਾਜ ਰੌਲਾ ਪਿਆ, ਨਾ ਰੂਸ ਆਇਆ, ਨਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਗਏ, ਨਾ ਹੀ ਕੈਦੋਂ ਆਪ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪ ਮੁੜ ਦੇਸ ਨੂੰ ਆ ਸਕੇ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਏਕੋਟ, ਮੌੜਿਆ ਆਦਿ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਭੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਢਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਤਰਾਂ ਉਹ ਨਾ ਤਾਂ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਓਹ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀਆਂ ਜਾਂਦਾਂ ਗੰਦ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲੇ ਦਾ ਭਾਗੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕੇ । ੧੮੫੭ ਦੇ ਗਦਰ ਦੀ ਡਰੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਉਠ ਰਹੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਗਦਰ ਦੀ ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਐਸੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਲੋਕ ਹਰ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ

ਖ਼ੁਦ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖ਼ੈਰ ਖ਼ਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਮਾਮੂਲੀ ਜੇਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਰ ਹੀ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੁਲਾਈ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਾਸਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾ ਦਿਸਣ ਕਰਕੇ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਹਟਾ ਦਿਤੀ ਗਈ । ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਹੰਤ ਯਾ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਰੋਕਣ ਲਈ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਸੰਨ ੧੮੭੧-੨ ਵਿਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੁਝ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਹੁੜਮਤ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਗਦਰ ਦੇ ਡਰ, ਵਾਧੂ ਦੇ ਖ਼ੈਰ-ਖ਼ਾਹਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਈਆਂ ਗਲਤ-ਫਹਿਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਡਗਲਸ ਫੋਰਸਾਈਥ ਦੀਆਂ ਬੇਨਿਯਮੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਕੈਦ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਉਪਰ ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਇਕ ਸਿਖ ਸੁਧਾਰਕ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰੋਲ ਸਿਖੀ ਤੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਪ ਇਸ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਅਤੇ ਆਪ ਦਾ ਕੰਮ ਇਕ ਸਰਬ-ਸਿਖ ਸੁਧਾਰਕ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਖਰਾ ਜਿਹਾ ਫਿਰਕਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਚੜ-ਮਾਰ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਨੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਲਿਆ ਖੜੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਨ ਦੀ ਅਯੋਗ ਤੇ

ਇਤਿਹਾਸ-ਵਿਰੁਧ ਲਾਲਸਾ ਨੇ ਆਮ ਸਿਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪ ਲਈ ਵਿਰੋਧ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤਖਤਾਂ ਤੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁਕਮ-ਨਾਮੇ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਏ, ਅਤੇ ਕੁਝ ੧੮੫੭ ਦੇ ਗਦਰ ਤੇ ਡਰੀ ਹੋਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਅਤੇ ਆਪ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ-ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਪੁਲਸੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਲਾ ਕੇ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਹਵਨ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਯਾ ਮ੍ਰਿਤੂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਵੇਦੀ, ਪਿੰਡ, ਪੱਤਲ, ਕਿਰਿਆ, ਗਊ ਪੁੰਨ ਆਦਿ ਹਿੰਦੂ ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਤਿਓਹਾਰਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਹਮਣੀ ਜਾਲ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਤਾ। ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਜਗਾਈ ਹੋਈ ਜੋਤ ਮੱਧਮ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੈ ਗਈ ਪਰ ਉੱਕੀ ਹੀ ਬੁਝੀ ਨਾ, ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਾਟ ਵਾਂਙੂ ਬਲ ਉਠੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਿੰਦੂ ਪਰਛਾਵੇਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰਿਆ।

ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਨ ਤੇ ੯੦ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਸੀ, ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਯੂ ੫੦ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਦੂਸਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਐਸੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸੋ ਭੈਣੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਆਪ 'ਬੁਧ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਦੀਂਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਇਕ ਪਤ੍ਰ ਵਿਚ ਚੂੰਕਿ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ 'ਹਰੀ ਸਿੰਘ' ਨਾਮ ਧਾਰਣ ਕਰ ਲਿਆ।

ਪਿੱਛੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲੈਣ ਪਿਛੋਂ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਰੁਪਏ ਤੇ ਗਹਿਣਾ ਗੱਟਾ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਦਰ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਸਨ। ੨੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਆਪਣੀ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੨੬ ਵਿਚ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਦਾਣੇ ਆਦਿ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖਣੀ ਬਿਲਕੁਲ

ਬੇ-ਲੋੜੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ 'ਮੈਂ ਹਿਦਾਇਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿ ਦਾਣੇ ਤੇ ਘਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਆਦਿ [ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ] ਪਿਤਾ, ਭਰਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਜੋ ਭੈਣੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਪੜੇ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਰੁਪਇਆ ਜੋ ਘਰ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲ, ਖਿਆਲ ਹੈ, ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਨੂੰ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਪੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਵਾਂ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਰੁਪਏ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦੇਵਾਂ।' ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲੋਂ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਦੀ ਨਕਲ ਪੁਜਣ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ੩੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਿਠੀ ਨੰ: ੪੩ ਸੀ. ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਧੇ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰੁਪਏ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਹਿਣ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦਿਤੇ ਜਾਣ।

੧੯ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦਾ ਨਵਾਂ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਜੇ. ਪਾਰਸਨਜ਼ ਦੌਰੇ ਤੇ ਭੈਣੀ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਦੀ ਵਲਗਣ ਬੇਲੋੜੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਚੀ ਭਾਸੀ, ਸੋ ਉਸ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਤਰ ਦੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨੀਵੀਂ ਕਰ ਕੇ ਸਿਰਫ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਉੱਚੀ ਰਹਿਣ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਜੋ ਘਰੋਗੀ ਮਾਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇ।

ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾ ਤੇ ਸੂਧੇ ਸਾਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸੀਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਐਸੀ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਵਧਦੇ ਯਾ ਸਿਖ ਕੌਮ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਖਿਚੋ-ਤਾਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਆਪ ਜੇਠ ਵਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੯੬੩, ੧੭ ਮਈ ਸੰਨ ੧੯੦੬ ਈ: ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਆਪ ਦੀ ਜਗਾ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਆਗੂ ਹਨ।

ਆਧਾਰ ਸੂਚੀ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਅਣਛਪਿਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤੀ ਮਿਸਲਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਰਚੀ ਗਈ ਹੈ ਯਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਸੂਚੀ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ

Elsmie, G. R. Thirty-five Years in the Punjab. Edinburgh, 1908.

Forsyth, T. D. Autobiography and Reminiscences. London, 1887.

Kooka Outbreak.—Return to an Address of the Honourable The House of Commons, dated 22nd July 1872, for "Copy of Correspondence, or Extracts from Correspondence, relating to the Kooka Outbreak—Ordered by H. of C., to be printed, 10th August 1872.

Lake, Major General Edward. Sir Donald McLeod. London, 1873.

Lakshman Singh, Bhagat. Reminiscences. Ms.

Ludhiana District Gazetteer.

Maclagan, Edward. Census of India, Vol. XIX. The Punjab and its Feudatories. Calcutta, 1892

Papers relating to the Kuka Sect: Selections from the Records of the Government of the Punjab and its Dependencies, Confidential Series, No. A III. Lahore, 1872.

Punjabee, An old. The Punjab and North Western Frontier of India. London, 1878.

Rose, H. A. A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and N. W. F. Provinces. Lahore, 1914.

Thompson, Edward. The Other Side of the Medal. London, 1926.

ਕੂਕਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਕਦਮਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ।

ਉਰਦੂ

ਅਬਦੁਰ ਰਹਿਮਾਨ, ਹਾਫ਼ਜ਼. ਸਿਆਹਿਤਿ ਹਿੰਦ. ਲਾਹੌਰ, ੧੯੦੯।
ਬਖਤਾਵਰ ਮਲ, ਮੁਨਸ਼ੀ. ਤਾਰੀਖ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
ਗੁਲਾਮ ਸਰਵਰ ਕੁਰੈਸ਼ੀ. ਤਾਰੀਖਿ ਮਖ਼ਜ਼ਨਿ ਪੰਜਾਬ. ਲਖਨਊ, ੧੮੭੭।
ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ. ਤਾਰੀਖਿ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ. ਲਾਹੌਰ, ੧੮੮੯।
ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀਮੁੱਲਾ. ਤਵਾਰੀਖਿ ਬੰਗਲਾ ਫਾਜ਼ਲਕਾ. ਲਾਹੌਰ, ੧੮੮੯
ਨਿਸਾਰ ਅਲੀ, ਸੱਯਦ. ਤਾਰੀਖਿ ਪਰਗਨਾ ਮੁਕਤਸਰ ਵਾ ਮਮਦੋਟ. ਲਾਹੌਰ, ੧੮੭੬।

ਗੁਰਮੁਖੀ

ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਰਵਰਤੀ, ਸੰਤ. 'ਸਤਿਜੁਗ' ਦੇ ਬਸੰਤ ਨੰਬਰ, ਖਾਸ ਕਰ ਸੰਮਤ ੧੯੮੬।
——ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ, ਹਿੱਸਾ ਪਹਿਲਾ।
ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼।
ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ. ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦ ਬਿਲਾਸ।
ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸੰਮਤ ੧੯੪੬ ਬਿ., ਸੰਨ ੧੮੮੯ ਈ।
ਭਗਤ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ।
ਭਗਤ ਲਕਸ਼ਮਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ।